

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN DOĞU KARADENİZ GEZİLERİ VE BÖLGEYE
YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif ATALAY

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Yaşar CANATAN**

ARTVİN- 2023

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “Atatürk’ün Doğu Karadeniz Gezileri ve Bölgeye Yansımaları” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ * Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin..... ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum.

Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

03/05/2023

İmza

Elif ATALAY

JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Yaşar CANATAN danışmanlığında, Elif ATALAY tarafından hazırlanan çalışma 03/05/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ahmet ATALAY İmza:.....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yaşar CANATAN İmza:.....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Çağatay BENHÜR İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.../.../.....

Doç. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	IX
ÖZET	X
SUMMARY	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM TRABZON	5
1. TRABZON GENEL TARİHİ.....	5
1.1.Trabzon Kenti'nin Kuruluşu.....	5
1.2.Trabzon'un Yerli Halkı	5
1.3.Trabzon Tarihinin Evreleri	6
1.3.1. Kuruluş Dönemi (MÖ. 2000).....	6
1.3.2. Miletliiler Dönemi (MÖ. 756- MS. 50).....	6
1.3.3. Romalılar Dönemi (MS. 50-395)	6
1.3.4. Bizans Dönemi (395- 1204)	6
1.3.5. Kommenler Dönemi (1204-1461).....	7
1.3.6. Osmanlı Dönemi (1461).....	7
2. MİLLÎ MÜCADELEDE TRABZON	9
2.1. Millî Mücadele Öncesinde Trabzon	9
2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Trabzon	9
2.1.2. Mondros Ateşkes Antlaşması İmzalandığında Trabzon'da Genel Durum.....	10
2.2. Millî Mücadele Yıllarında Trabzon.....	12
2.2.1. Atatürk'ün Samsun'da Trabzonlularla İlk Teması: Eski Dostluk.....	12
2.2.2. Erzurum'da Trabzonlularla İlk görüşme	13
2.2.3. Muhalefetin Sebepleri	14
2.2.4. Geçici bir Anlaşmazlık: Halit Bey'in Fevri Çıkışı.....	18
2.2.5. 1919'da Ülkenin Genel Durumu	21
2.2.6. Ankara Hükümeti'nde Trabzonlular	22
2.2.7. Kuşkların Güvenin Önüne Geçtiği Zamanlar.....	25

2.3. Millî Mücadele Sonrasında Trabzon	28
2.3.1. Meclis'in Genel Durumu.....	28
2.3.2. Ali Şükrü Bey Meselesi ve Konunun Meclise Yansıması	29
2.3.3. Meclis Oturumu: 2 Nisan 1923 Pazartesi.....	30
2.3.4. Ali Şükrü Bey'in Davasının Basına Yansımaları.....	39
3. GAZİ'NİN SONBAHAR GEZİLERİ.....	48
3.1. Kurtuluş Savaşını Kalkınma Savaşı Takip Eder	48
3.2. Gezinin Rotası	48
3.3. Gezilerin İçeriği.....	49
3.4. Gezinin Önemi.....	49
4. BİRİNCİ GEZİ: EYLÜL 1924.....	50
4.1. Atatürk'ün Trabzon'da Karşılınması: 15 Eylül 1924	50
4.2. Belediye'de Onuruna Verilen Ziyafet	51
4.3. Çeşitli ziyaretler ve Halk Fırkasında Verilen Ziyafet: 16 Eylül 1924.....	53
4.4. Halk Fırkasını Ziyaret: Gezinin Siyasi Boyutu	54
4.5. 17 Eylül 1924: Rize'ye Doğru.....	56
4.6. 1924 Trabzon Gezisinin Anıları ve İzlenimleri.....	56
4.6.1. Beden Eğitimi.....	56
4.6.2. Öğretmen Okulu Anısı	56
4.6.3. Gazi Paşa Caddesi	57
4.6.4. Millî Tarih Görüşü	58
4.6.5. Kuva-yı Milliye Ruhu	58
5. İKİNCİ GEZİ: KASIM 1930.....	60
5.1. Buhran Yılları ve Ülkenin Genel Durumu	60
5.2. Trabzon'a İkinci Gelişi.....	61
5.3. Halk Fırkası Ziyareti.....	62
5.4. Atatürk Köşkü	64
6. ÜÇÜNCÜ GEZİ: HAZİRAN 1937.....	65
6.1. Trabzon'a Son Avdet: 10 Haziran	65
6.2. 11 Haziran 1937	65
Vilayette	66
Umumi Müfettişlikte	66
İran Transit Yolu	66
Halkevinde-	67

Belediyede	67
Mevki Komutanlığında	67
Askeri Tatbikat	67
Garden Parti.....	67
6.3. Atatürk Mal Varlığını Milletine Bağışlıyor.....	70
Bunlarda Mevcut Arazi:	71
Bina ve Tesisat:	72
Fabrika ve İmalathaneler:.....	72
Genel Tesisat:	73
Genel Canlı Demirbaş:	74
Genel Cansız Demirbaş:.....	74
6.4. Atatürk Günü	74
6.5. O'nun Ardından... ..	75
İKİNCİ BÖLÜM RİZE.....	77
1. RİZE GENEL TARİHİ.....	77
1.1. İlk Çağlarda Rize	77
1.2. Miletoslular Dönemi.....	78
1.3. Pontus Devleti Dönemi.....	78
1.4. Roma Dönemi.....	79
1.5. Selçuklu Dönemi	80
1.6. Osmanlı Dönemi.....	82
1.7. Laz/ Lezgi konusu	83
2. MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE RİZE	84
2.1. Birinci Dünya Savaşı.....	84
2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Rize'nin Durumu	84
2.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Rize'nin Durumu.....	84
2.1.3. Brest- Litovsk Antlaşması.....	88
2.1.4. İşgalden Kurtuluşunu Takiben Rize'nin Durumu.....	88
2.2. Mondros Mütarekesi.....	89
2.2.1. Mondros Mütarekesi ve Doğu Karadeniz'in Durumu	89
2.2.2. Mondros Mütarekesi ve Rize'nin Durumu	90
3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE RİZE	91
3.1. Rizelilerin Bölgedeki Azınlıklarla Mücadelesi	91
3.1.1. Rizelilerin Rumlarla Mücadelesi.....	91

3.1.2. Rizelilerin Ermenilerle Mücadelesi.....	94
3.1.3. Rizelilerin Gürcülerle Mücadelesi	97
3.2. Rize Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri	98
3.3. İzmir'in İşgalinin Yıl Dönümünde Rize'de Yapılan Mitingler	100
3.4. Erzurum Kongresi ve Rize	101
3.5. Sivas Kongresi ve Rize.....	103
3.6. Meclis-i Mebusanın Toplanması ve Rize'deki Seçimler	103
3.7. İstanbul'un İşgali Karşısında Rize'nin Tepkisi	104
3.8. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Rize	105
3.8.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılmasından Önce Rize'de Durum.....	105
3.8.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Katılan Rizeli Delegeler	105
3.8.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasından Sonra Rize'nin Genel Durumu	106
3.9. Garp Cephesi'nde Rize	108
3.9.1. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Anadolu'ya Silah Sevkiyatı	109
3.9.2. İnönü Savaşları.....	113
3.9.3. Sakarya Meydan Muharebesi	114
3.9.4. Büyük Taarruz Başkumandanlık Meydan Muharebesi.....	116
4.ATATÜRK'ÜN RİZE'Yİ ZİYARETİ 17 EYLÜL 1924	118
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GİRESUN	121
1. GİRESUN GENEL TARİHİ	121
1.1. Tarih Öncesi Devirlerde Giresun.....	121
1.2. Giresun'un İlk Sakinleri	121
1.3. Giresun'da Ticaret Kolonileri.....	122
1.4. Selçuklu ve Beylikler Döneminde Giresun	123
1.5. Osmanlı Dönemi ve Ayaklanmaların Etkisi	124
1.5.1. İmparatorluğun Çöküşü ve Giresun'un Durumu.....	124
2. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE GİRESUN.....	126
2.1. Balkan Harbi'nde Giresun	126
2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Giresun.....	127
2.2.1. Harşit Hem Geçilmez Hem De Vazgeçilmezimizdir	129
2.3. Şebinkarahisar Ermeni İsyanı	130
2.4. Mondros Ateşkes Antlaşması Sırasında Giresun	132
3. GİRESUN'DA TÜRK-RUM İLİŞKİLERİ.....	134

3.1. Şehir merkezinde ilişkiler	134
3.2. Köylerdeki Türk Rum ilişkileri	134
3.3. Türk Rum ilişkilerinin bozulması.....	135
3.4. Megalo İdeanın Bölgedeki Faaliyetleri	136
3.5. Karadeniz'de Pontus Rum Mezalimi	139
3.6. Karadeniz'de Pontus Faaliyetlerine Karşı Tepkiler	139
3.7. Osman Ağa'nın İdam Kararı ve Affı	141
3.8. Mustafa Kemal Paşa'nın Pontus Meselesini Değerlendirmesi.....	142
3.9. Merzifon Amerikan Koleji ve Hastanesi	145
3.10. Giresun Mutasarrıflığının Pontus Rum Raporu.....	146
3.11. Osman Ağa'nın 19.01.1921 Tarihli Raporu	147
4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE GİRESUN	149
4.1. Giresun'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu	149
4.2. Sahil Muhafaza Teşkilatı	149
4.3. İzmir'in İşgalini Protesto Mitingi ve Basına Yansımaları	151
4.4. Osman Ağa'nın Mustafa Kemal Paşa ile İlk Buluşması.....	152
4.5. Giresun Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Toplanması ve Faaliyetleri.....	155
4.6. Erzurum Kongresi'nde Giresun	156
4.7. Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Muhafızları	158
4.8. Giresun Gönüllü Alaylarının Kurulması	160
47. ALAY.....	160
42. ALAY.....	161
4.9. Giresun Gönüllü Taburunun Şark Cephesindeki Hizmetleri.....	161
4.9.1. Gönüllü Taburunun Koçkiri İsyanını Bastırması	163
4.10. Giresun Gönüllü Alaylarının Ankara'ya Varışı	164
4.11. Giresun Gönüllü Taburunun Garp Cephesindeki Hizmetleri	166
42. Alay	166
47. Alay	166
5. MİLLÎ MÜCADELE SONRASI GİRESUN.....	168
5.1. Osman Ağa'nın Ankara'ya Geri Dönüşü	168
5.2. Osman Ağa'nın Meclise Gelmesi.....	168
5.3. Osman Ağa ve Ali Şükrü Bey Olayının Canlı Şahidi Muharrem Çavuş'un Aktardıkları	169
5.3.1. Ağadayı'nın Meclis Hakkında Görüşleri	169

5.3.2. Ali Şükrü Bey ile Görüşmesi	171
5.3.3. Ali Şükrü Bey'in Kayboluşu	172
5.3.4. Çankaya Köşkü	174
5.3.5. Kanlı Mübareze	176
5.3.6. Ağadayı'nın Sonu.....	180
5.3.7. Giresunlu Uşakların Davası	182
5.4. Osman Ağa'nın Cenazesinin Mecliste Teşhiri	191
5.5. Cenazenin Giresun'a getirilmesi	193
6. GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GİRESUN GEZİSİ	195
6.1. 19 Eylül 1924	195
6.2. Şebinkarahisar Ziyareti.....	202
SONUÇ	204
KAYNAKLAR.....	206
EKLER.....	214
FOTOĞRAFLAR.....	241
HARİTALAR.....	253
ÖZGEÇMİŞ.....	256

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AADM	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
<i>age</i>	: Adı geçen eser
<i>agm</i>	: Adı geçen makale
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
B.M.M	: Büyük Millet Meclisi
BEO	: Babıali Evrak Odası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C. H. P	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.H. Fırkası	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CA	: Cumhuriyet Arşivi
Çev.	: Çeviren
DH- EUM	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH- KMS	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti
Dr.	: Doktor
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazretleri
Lef	: İliştirme
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
No	: Numara
Nr	: Numara
s.	: sayfa
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
T.T. K	: Türk Tarih Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZET**ATATÜRK'ÜN DOĞU KARADENİZ GEZİLERİ VE BÖLGEYE
YANSIMALARI**

Atatürk yurt gezileri kapsamında Türkiye topraklarını bir baştan bir başa dolaşmıştır. Bu gezilerin en uzun olanı ise Sonbahar Gezileridir. Bu çalışmamı gezilerin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan üç ilimiz: Trabzon, Rize ve Giresun gezileri ile sınırlandırımdı. Sonbahar Gezileri kapsamında, Mustafa Kemal Atatürk 15-17 Eylül 1924 tarihlerinde Trabzon'a, 17-18 Eylül 1924 tarihlerinde Rize'ye, 19 Eylül 1924 tarihinde ise Giresun'a gitmiştir. Bunların haricinde, Mustafa Kemal Atatürk 27-29 Kasım 1930 ve 10-12 Haziran 1937 tarihlerinde Trabzon'a iki kez daha gitmiştir.

Çalışmam Trabzon, Rize ve Giresun adında üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle bu illerin genel tarihi süreçlerini inceledikten sonra Millî Mücadele öncesi ve sonrası dönemde yaşadıklarını ve faaliyetlerini ve ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün bu illerdeki gezileri hakkında bilgi verdim. Her bölümün sonunda da Atatürk'ün Trabzon, Rize ve Giresun gezilerinin ayrıntılarını, sosyal, ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel yansımalarını açıkladım.

Atatürk'ün yurt gezilerinin çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu gezilin amaçlarını, inkılapların sağlam bir temele oturtulması için halkın nabzının yoklanması ve inkılaplarla ilgili gerekli bilgilerin halka sunulması, lider-halk buluşmasının sağlanması, Cumhuriyet'in bir gerekliliği olarak halkın kalkınması ve mamur hale getirilmesi için gereken yol haritasını yine halkın kendisi ile birlikte oluşturmak şeklinde sıralayabiliriz. Doğu Karadeniz gezileri de aynen bu amaçlara hizmet etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Rize, Giresun, Millî Mücadele, Mondros Ateşkes Antlaşması, I. Dünya Savaşı, Sonbahar Gezileri, Yurt Gezileri, Cumhuriyet Halk Partisi, İnkılaplar

SUMMARY

ATATÜRK'S TRAVEL TO THE EASTERN BLACK SEA AND ITS REFLECTIONS TO THE REGION

Atatürk traveled throughout Turkey as part of his country tours. The longest of these trips is the Autumn Trips. I limited this study to trips to our three cities in the Eastern Black Sea Region: Trabzon, Rize and Giresun. As part of the Autumn Trips, Mustafa Kemal Atatürk went to Trabzon on 15-17 September 1924, to Rize on 17-18 September 1924, and to Giresun on 19 September 1924. Apart from these, Mustafa Kemal Atatürk went to Trabzon two more times on 27-29 November 1930 and 10-12 June 1937.

My work consists of Trabzon, Rize and Giresun sections. First of all, after examining the general historical processes of these provinces, I gave information about their experiences and activities in the period before and after the National Struggle, as well as Mustafa Kemal Atatürk's travels in these provinces. At the end of each chapter, I explained the details of Atatürk's trips to Trabzon, Rize and Giresun, and their social, economic, military, political and cultural reflections.

Atatürk's country trips have various purposes. The aims of this trip are to feel the pulse of the people in order to put the reforms on a solid foundation, to present the necessary information about the reforms to the public, to ensure the leader-people meeting, to create the roadmap necessary for the development and prosperousness of the people as a necessity of the Republic, together with the people themselves. We can sort Eastern Black Sea travels also serve these purposes.

Keywords: Trabzon, Rize, Giresun, National Struggle, Armistice of Mudros, World War I, Autumn Trips, Country Trips, Republican People's Party, Revolutions

ÖNSÖZ

Tarihte *Büyük Devlet Adamları* hakkında inceleme yapmak o milletin insanları için gurur kaynağıdır. Bu yazıyı kaleme almaktan son derece gururluyum. Bu çalışmamda Türk tarihinin gelmiş geçmiş en büyük adamlarından birinin, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında küçük bir kesit olan, Doğu Karadeniz illerinden Trabzon, Rize ve Giresun gezilerini inceledim.

Bu çalışmam Trabzon, Rize ve Giresun olarak üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle her bölümde adı geçen ili genel tarihi süreç içinde inceledikten sonra, bu illerin milli mücadelede gösterdikleri yararlılıkları, Atatürk'e ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sağladıkları katkıları değerlendirdim. Her bölümün sonunda da Atatürk'ün bu illere yapmış olduğu gezilerin içeriğini inceledim. Kaynak konusunda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kaynaklarından yararlandım. Bu kaynakların mahiyeti: dönemin gazeteleri, dönemle ilgili yazılmış eserler, makaleler, zabıt cerideleri, Cumhuriyet ve Osmanlı arşiv belgeleridir.

Bu yazıyı kaleme alırken benden hiçbir desteğini eksik etmeyen, yönlendirmeleri ve önerdiği kaynaklarla yolumu aydınlatan saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Yaşar CANATAN' a teşekkürü borç bilirim.

Elif ATALAY

ARTVİN 2023

GİRİŞ

Trabzon, tarihi MÖ 2000’li yıllara dayanan, Anadolu’nun kadim kentlerinden biridir. Tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere beşiklik yapan bu kadim kenti, coğrafi olarak kıyıya dik olarak uzanan dağların kıyı kesimlerle iç kesimleri bir sur gibi ayırdığını görmekteyiz. Osmanlı döneminde Trabzon Vilayeti olarak geçen bu bölge, günümüzde Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü olarak adlandırılmaktadır. Çalışmamda Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Trabzon, Rize ve Giresun illerini işledim.

Doğu Karadeniz Bölgesi, Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na girmesiyle sıkıntılı bir sürece girmiştir. Osmanlı Devleti, çokuluslu yapısından dolayı pek çok farklı din, etnik köken ve kültüre sahip azınlık tebaa içeriyordu. Bu çok uluslu yapı, devletin son zamanlarında bozulan asayişin de etkisiyle, özellikle Hristiyan devletlerin son zamanlarda ülkedeki Hristiyan azınlık üzerinde kurdukları kışkırtmalar ve propagandalar yüzünden ülkenin iç güvenliği ve mevcudiyetini tehlikeye atma noktasına getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti’nin hazin durumu elbette ki Doğu Karadeniz’i de olumsuz etkilemiş. Bölge iki buçuk yıl kadar Rus işgali altında kalmıştır. İtilaf Devletlerinin haksız işgal politikası gereği Ruslar ve İtilaf Devletlerince kışkırtılan Ermeni çeteleri ve hala Pontus Rum Devletini hortlatmak amacıyla olan ve fırsattan istifade eden Rum Çetelerinin tecavüzleri de bu haksız işgalin bir neticesiydi. Ruslar Giresun’un Tirebolu ilçesinden geçen Harşit Çayı’nda durdurulması ile ve ayrıca Bolşevik İhtilalinin patlak vermesi sonucu bölgeden çekilirken bile yakıp yıkmışlardır. Rus işgali nedeniyle yüzlerce insan muhacirlik nedeniyle kırılmıştır.

Trabzon: Bu karanlık günlerde İstanbul Hükümeti ve Padişahın oluruyla bir *müfettiş* bölgedeki huzursuzlukları gidermek üzere bölgeye gönderildi. O müfettiş Mustafa Kemal Paşaydı. 19 Mayıs 1919 yılında Samsun’a vardı. Paşanın burada ilk yaptığı iş civardan gelen raporları okumak olmuştur. Raporlara göre çizilen tablo çok ağır ve karamsardı. Yalnız bir tanesi hariç: “*Trabzon Vilayetine gelince, Rumların bu vilayetteki vukuatları ve çetelerin faaliyetleri azdır. O da Trabzon Vilayeti halkının uyanıklığındandır*”, “*Samsun havalisindeki Türk ahali hükümet tarafından korunamadığından, Trabzon havalisinden getirdikleri bazı çetelerle mal ve namuslarını muhafaza etmek zorunda kalmışlardır.*” Bu rapordan anladıkları, Mustafa Kemal Paşa’nın, Türk Milleti’nin gerçek hüviyetini görüp, idrak etmesi bakımından çok önemlidir.

Atatürk'ün Doğu Karadeniz halkı ile ilk fiziki teması Erzurum kongresi zamanında olmuştur. Memleket ateş altında iken Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde direniş hareketleri çoktan başlamıştı. Trabzon'da kurulan Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetini, vilayetin sancaklarında açılan şubeleri izlemiş ve bu şubeler gayet şuurlu ve devamlı birbirleriyle iletişim halinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bölgedeki cemiyetler hem fikri hem de fiili olarak direnişin başından sonuna kadar etkin rol oynamışlardır. Ancak bu direnişler yanıp sönen kıvılcımlardı. Bu kıvılcımları büyük bir yangın yerine çevirmenin yolu ise birleşmekti. Bu birlikteliği gerekli gören Trabzon ve Erzurum Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyetleri bir araya gelip önce Doğu Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni daha sonra Sivas Kongresinde tümü birleşerek Trakya ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni oluşturmuşlardır.

Trabzon'a birinci gezisi 15-17 Eylül 1924 tarihinde, Sonbahar Gezilerinin bir durağıydı. Bu gezilerin nedeni kurulan Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılmakta olan ve ilerde gerçekleştirilecek olan devrimlerinin ülke çapında yaygınlaşması, kabul görmesi, ilerlemesi için gerekli bir temastı. Zira askeri olarak kazanılan zafer, kalkınma ve muasır devletler seviyesine gelebilmek için yapılması zaruri olan İnkılaplar ile taçlandırılmadığı müddetçe hem güvenirliliğini hem de meşruiyetini kaybederdi. Bunun bilincinde olan Atatürk, milleti de aynı bilinç seviyesine çıkarmak gerektiğini düşünerek bu geziye çıktı. Üstelik bu gezide yalnız değildi. Türk Kadınına bir örnek olarak göstermekten kıvanç duyduğu eşi Latife Hanım'da yanındaydı. Gezi esnasında eğitim, kültür, askeri, siyasi, ekonomi gibi sahalarda yapılan tetkikler Trabzonluların inkılaplar konusunda hazır olduğu kanısını uyandırmıştı. Çok güzel karşılandılar. Trabzonlular Atasını bağrına basmıştı. Atatürk gezi esnasında Erzurum Depreminin haberini alınca planlarında bir değişiklik yaptı. Deniz yoluyla çıkılan gezi kara yolundan devam etti.

Rize: Millî Mücadelede vefakâr Karadeniz halkının etkisi büyük olmuştur. Rize en fazla deniz taşımacılığında ve silah sevkiyatında etkin olmuştur. Karadenizli gemicilerin gayretleri sayesinde ordunun lojistik desteği hep tam olmuştur. Ayrıca Nakliyat-ı Bahriye Müdürlüğünün kurulması ile, Rizelilerin küçük takaları Millî Mücadele Donanmasının ilk taşıtları olmuştur. Bunların haricinde 53. Laz Müfrezesinin cephedeki hizmetleri olağan üstüdür.

Rize gezisi esnasında çok görkemli bir şekilde karşılandı ancak bazı tatsız durumlarla karşılaşmıştır. Buna rağmen Rizelilere karşı derin gönül bağı hiç kopmamıştır. Zaten yaşanan olaylara tepkisi de bu güzel şehrin insanları lehineydi. Öncelikle Paşa yolların düzgünlüğünden dem vurarak Valiye yolları nasıl yaptığını sorunca, yolları köylerden jandarma zoruyla adam toplatılarak yapıldığını öğrenir ve çok üzülür. *Cumhuriyette angarya yoktur* diyerek tepkisini dile getirir. Bir diğer olayda medreselerin tekrar açılması için dilekçe veren mollalara, Mustafa Kemal Atatürk *bu milletin medreseye değil okula ihtiyacı vardır* diyerek tepki gösterir. Eğitim atılımlarında bölgenin öncelikli olarak gelişmesine katkıda bulunulmasına çalışır.

Giresun: Giresun Millî Mücadele için 2 tane alay çıkarmıştır. Bu alaylardan biri Şehit Hüseyin Avni Alparslan Beyin komuta ettiği 42. Alay, diğeri ise fahri komutanlığını Osman Ağa'nın yaptığı 47. Alaydır. Bu milis alayların, savaşın en çetrefilli anlarında göstermiş oldukları azim ve kararlılık savaşların gidişatını değiştirmiştir. Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunanı savunma durumuna getiren bu alaylardır. Öyle ki kıyafetleri ve kendilerine has savaş teknikleriyle Yunanlıların bu adamları *özel bir tim* zannetmelerine dahi neden olmuştur. Zaten Mustafa Kemal Paşa'nın itimadını kazanıp onun muhafız birliğini teşkil etmeleri ne denli özel bir tim olduklarının kanıtı niteliğindedir.

Ne yazık ki Cumhuriyet ilan edilmeden önceki aylarda TBMM işlenen meşum bir cinayetle çalkalandı. Meclisteki muhalif İkinci Grubun başındaki isim Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey cinayete kurban gitmiştir. Bu cinayetin baş zanlısı da Osman Ağa'dır. Pek acı bir şekilde suçlu olup olmadığı anlaşılamadan, yargılanma fırsatı bulamadan tutuklama esnasında Osman Ağa ölü ele geçirilmiştir. Kendisinin ölümünün de şaibeli olmasından daha acısı, Osman Ağa'nın cansız bedeni, Meclis'in aldığı kararla Meclis kapısında teşhir edilmiştir. Cumhuriyet tarihimize bir kara leke olarak geçen bu cinayet aydınlatılamamıştır.

Atatürk Giresun'a gelmeden önce Giresun heyeti Trabzon'da kendisini ziyaret etmiştir. Giresun gezisi ve aynı zamanda Rize gezisi Erzurum'da 13 Ekim 1924 tarihinde gerçekleşen deprem nedeniyle kısa sürmüştür. Giresun'a geldiğinde Atatürk diğer iki kentimiz Trabzon ve Rize'de olduğu gibi coşkuyla karşılanmıştır. Özellikle bu gezisinde gençlerle olan diyalogu çok takdire şayandır. Öyle ki bu gezisi onun Türk Gençliğine olan

inancını ve güvenini perçinlemiştir. Gezi esnasında Osman Ağa'nın evinin önünden geçerken *Cumhuriyet'in Banisi Osman Ağa Hazretleri* diyerek minnetini ve saygısını ifade etmiştir. Gezileri esnasında halkı dinlemeyi ihmal etmemiş her türlü müşküle çözüm aramış veya önermiştir. Giresun'da fındık bahçelerinin bulunduğu tepeleri izleyerek buralara Yeşil Giresun adını vermiştir. Atatürk, Giresun'dan ayrılırken bir daha buralara gelmek istediğini belirtse de gelmek nasip olmamıştır. Ancak Giresunlular onu bir kere de Ankara da ziyaret etmişler, ona altın bir kılıç hediye etmişlerdir ki bu kılıç halen Anıtkabir Müzesinde sergilenmektedir.

Atatürk'ün Trabzon'a ikinci gelişi 27-29 Kasım 1930 tarihinde olmuştur. O yıllar ülke bir geçiş evresindeydi bu sancılı bir süreçtir. Süreç yönetimi konusunda son derece yetenekli bir lider olan Atatürk, ülkenin içinde bulunduğu buhranlı yılları sine-i millete dönerek aşmıştı. O zamanlar ülke siyasi açıdan çok partili hayata geçme denemeleri yapmaktaydı. Bu girişimler başarısız oldu. Ayrıca peş peşe inkılaplar oluyor ve bunlar aynı zamanda muhalif hareketlerle, dirençle karşılandığı oluyordu. Ayrıca tek parti olarak demokrasiyi devam ettirmeye ve inkılapları uygulamaya çalışan Cumhuriyet Halk Partisi içinde de çözümler kendini göstermeye başlamıştı. Buna rağmen Atatürk her gittiği yerde olduğu gibi Trabzon'da da coşkuyla karşılandı. Yapılan tetkiklerden memnun kalan Atatürk yine özel hatıralarla ve gönül rahatlığıyla Trabzon'dan ayrıldı.

Atatürk'ün Üçüncü Trabzon Gezisi 10-12 Haziran 1937 tarihlerine denk gelir. Bu gelişi onun Trabzon'a son gelişi olur. Bu gelişinde Trabzonluların ona bir önceki gelişinde hediye ettikleri Soğuksu'daki köşkünde kalır. Önceki iki gelişi esnasında siyasi ve sosyal meseleler üzerinde durulurken bu sefer daha ziyade halkın günlük meseleleriyle, kalkınmalarıyla, eğitimleriyle ilgili olmuştur. Gün içinde genel tetkik ve toplantılarını yaparken bir yandan da bol bol eğlenir. Asıl geliş sebebi ise önemli bir kararını açıklamaktır. Atatürk tüm mal varlığını milletine bağışlamaktadır. Bu mal varlığı yıllarca yine milletine yararlı olmak için oluşturduğu ilmek ilmek işlediği emekleriydi. Atatürk'ün bu son gezisi devam ettiği günlerde Hatay'da olumsuz olaylar yaşanıyordu. Atatürk'ün başarıyla sonlandırdığı son olay Hatay'ın Anavatan'a katılması olmuştur. Hatay meselesi için gezisini sonlandırmış ve İstanbul'a dönmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM TRABZON

1. TRABZON GENEL TARİHİ

1.1.Trabzon Kenti'nin Kuruluşu

Trabzon, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki en gelişmiş ve en önemli yerleşim birimidir. Trabzon şehrinin kuruluşu ise MÖ. 2000 yıllarına dayanmaktadır. En yaygın kanıya göre Orta Asya, Kafkasya yaylaları ve İran Platosu üzerinden gelen Turani bir kavmin buraya gelerek Karadeniz sahilinde Trabzon kentini kurdukları bilinmektedir. ¹

Ksonopon'un "Anabasis" adlı eserine göre Trabzon'un yerli halkının Turani bir kavim olduğu belirtilmektedir. Fransız Gezgin Charles Texier'in "Architecture Byzantine" adlı eserinde Trabzon'un kuruluşunun Yunanistan'ın en eski beldesi olan Mora'dan daha eski olduğunu belirtmiştir. Yerli ahalinin ise Orta Asya'dan gelmiş çeşitli kavimlerden oluştuğunu belirtir. Şemsettin Günaltay ve Zeki Velidi Togan da aynı kanıdadır. ²

Trabzon'un kuruluşu MÖ. 756 tarihinde Miletliler'in buraya Sinop üzerinden gelerek Kurduklarına dair bir görüş vardır. Trabzon'u Miletliler'in bir kolonisi olarak gösterme çabası Megalo İdea, Pan-Helenizm, Bizans ve Haçlı oluşumlarının iddiası olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu durum en azından kronolojik olarak uyusmamaktadır. ³

1.2.Trabzon'un Yerli Halkı

Herodotos'a göre Trabzon'un yerli halkı İskitlerdir (Sakalar). Saka boyu olan Aksakalılar buralara yerleşmişlerdir. ⁴ Böylece Anadolu Türklerin ikinci bir vatani olmuştur. Orta Asya'dan, Kafkaslardan ve İran'dan gelip yerleşen Turani Kavimler burada mamur ve gelişmiş bir şehir kurmuşlardır. ⁵

Sonraki dönemlerde buraya koloni kuran Grekler, tarihin hiçbir döneminde yerli halkın yerini almamıştır. ⁶ Bir başka kaynakta "Arkadia'da bir başkent kurulduktan sonra,

¹ *İslam Ansiklopedisi*, C. XI/1, s. 457

² Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark*, C. IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1951 s. 280-283

³ Trabzon konusunda gerçeğe aykırı bilgi veren tarihçiler ve eserleri: J. Philip Fallmarayer, *Geschihte des Kaisertums von Trapezunt*, (Trabzon İmparatorluğu Tarihi), William Miller, *Trabzon The Last Greek Empire*, (Son Yunan İmparatorluğu, Trabzon), George Finlay, *Medial Greece and Trabizond*, Emile Janssens, *Trabizond de en Colchide*, *Laonicus Chalcocondyles*, *Corpus Scriptorum Historia Byzantinae*. Hüseyin Albayrak, *Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış*, 1989, s. 8

⁴ M. Fahri Kırzioğlu, *Lazlar-Çanarlar*, C. VII, T.T.K Bildirisi, Ankara, 1970, s 420

⁵ *1973 Trabzon İl Yılı*, s. 1

⁶ A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Havzası Tarihi*, T.T.K, Ankara, 1984 s. 1551

diğer şehirlerdeki insanların bir kısmı yeni başkente yerleştirilip, bir kısmı da Trabzon'a gönderildi. Ancak Trabzon'un Yerli halkı göçmemişlerdir. ⁷

1.3.Trabzon Tarihinin Evreleri

1.3.1. Kuruluş Dönemi (MÖ. 2000)

Trabzon'un ilk dönemlerini Miletlerin MÖ. 756 tarihinde buraya gelip yerli halk hakkında yapmış oldukları tespitlerden anlayabiliyoruz. Miletliiler buraya ilk geldiklerinde yerli bir halkın olduğunu, bu halkın kadınlarının bile güçlü birer savaşçı olduklarını, bu halkın puta tapan bir millet olduğunu ve büyük putlarının bugünkü Değirmendere'de bulunduğunu belirtmekteydiler. ⁸ Ancak kaynaklar bu halkın ileri gelenleri ve yöneticileri hakkında bir şeyden bahsetmez. O sebeple kuruluş dönemiyle ilgili bilgiler net değildir.

1.3.2. Miletliiler Dönemi (MÖ. 756- MS. 50)

Miletliiler, Karadeniz sahillerine ekonomik maksatlarla, koloni kurmak için gelmişlerdir. Önce Sinop ve civarına daha sonra da Trabzon ve civarına yerleşmişlerdir. Koloninin ilk kurucusu Iskırıs'tır. ⁹

1.3.3. Romalılar Dönemi (MS. 50-395)

Romalılar, Trabzon'un Askeri ve ekonomik yönden stratejik önemini bilen Romalılar, Miletliiler ile aynı sebeplerden buraya üç sefer düzenlerler. Bu üç seferde başarısız olurlar. Dördüncü seferde burayı ele geçirirler. Ünlü General Pompeyus Trabzon'u Roma'ya katmıştır.

1.3.4. Bizans Dönemi (395- 1204)

Roma İmparatorluğu 395 yılında, Doğu (Bizans) ve Batı olarak ikiye ayrıldığında, Trabzon Doğu Roma tarafında kalmıştır. Bu dönemde Trabzon Bizans'ın Pontus Palemoniakos Eyaletinin bir şehri olarak devam etmiştir. 1071 Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'ya gelerek buraları yurt tutan Türkler Trabzon'u pek çok kez kuşatmış olsalar da gerek yüksek surlar ve Bizans'ın desteği, gerekte topografik şartların zorluğu nedeniyle

⁷ Charles Texier, *Küçük Asya*, Çev. A. Sait, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri, Ankara,2002, s. 118

⁸ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İstanbul, 1924, s. 10-11

⁹ Şevket, *age*, s. 11

alamamışlardır.¹⁰ Ancak İslam dini ve Türk hakimiyeti bölgede yayılıyordu. O dönemde kale içi Bizans kolonisi iken, kale dışı ise Danişmentliler Beyliğine aitti.

1.3.5. Komnenler Dönemi (1204-1461)

IV. Haçlı seferleri sırasında İstanbul Latinler tarafından işgal edilmiştir. İmparator I. Antronikos Komnennos torunlarını Trabzon'a göndermiş ve burada Trabzon Devletini kurmuştur. Bunun için önce Gürcü Kraliçesi Tamara'nın yanına giderek Gürcü Krallığı'nı kurmuş, buradan aldığı destekle Trabzon Devletini kurup başkent olarak da Trabzon'u seçmiştir. Hristiyan Anadolu kenti olmasından ötürü Trabzon'a Trabzon Rum Devleti de denirdi. Bu dönemde Selçuklular için bir sorun teşkil eden Trabzon Devleti iki kez kuşatılmış ve haraca bağlanmıştı. Selçukluların son dönemlerinde, Anadolu İlhanlılar hakimiyeti altındayken de Moğollara haraç vermeye devam etmişlerdir. O dönemde Türk Beyliklerinden Çepniler burayı kuşatmış kale içinde Hristiyanlar bulunurken kale dışında Çepniler hüküm sürmüş ve buralarda İslam giderek yayılmıştır. İslam'ı yayan Ahi Evren'in mezarı da Trabzon Boztepe'dedir. Son zamanlarına doğru güçten iyice düşen Trabzon Devleti mevcudiyetini ve güvenliğini devam ettirebilmek için Türk beyleriyle akrabalık ilişkileri yürütmüşlerdir. Böylece bölgede Türk hakimiyeti giderek artmaktaydı.

1.3.6. Osmanlı Dönemi (1461)

Fatih Sultan Mehmed 1451 tarihinde tahta çıktığı zaman, Osmanlı'da Trabzon İmparatorluğunun elçiliği bulunmaktaydı. Siyasi ve diplomatik ilişkiler sürüyordu. Fatih Sultan Mehmet 1453 tarihinde İstanbul'u fethe çıkacağı zaman, Bizans'ın bir devamı olan Trabzon Devleti'nin de sorun çıkaracağından emindi. Bu sebeple Boğaz Kesen (Rumeli Hisarı) Kalesini yaptırdı. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Devletini 2000 duka vergiye bağladı. 1456 tarihinde vergi ödemesini kesti. Bunun üzerine Şehzade Bayezid'in lalası Hıdır (Hızır) Bey ani bir baskınla burayı kuşattı. Trabzon Kralı vergiyi ödemeye razı oldu bu sefer vergi 3000 dukaya çıkarıldı.¹¹

Trabzon Kralı Osmanlının baskılarına karşı çeşitli bölgelere dağılmış vaziyetteki Bizans hükümetlerini¹² birleştirmeye çalıştı. Trabzon Devletini koruması şartıyla kızını Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a nişanladı. 1458 tarihinde başa geçen David

¹⁰ Sadi Dilaver, *Tarihçesi ve Tarihi Yapılarıyla Trabzon*, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.12

¹¹ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 262

¹² Bu hükümetler Kafkasya'dan Fırat Kıyılarına, Fransa'dan Vatikan'a kadar dağılmış durumdaydı.

Kommen, yeğenini Uzun Hasan'a elçi göndererek kendisini bu ağır vergi yükünden kurtarmasını istedi. ¹³Uzun Hasan Bey de Fatih Sultan Mehmed'e bir elçi gönderip Trabzon Devletinin vergisini kısmasını yoksa kendi alacağını istemek durumunda olacağını ilettili. Fatih ise buna şöyle yanıt verdi: *“Haydi siz rahatça gidiniz. Gelecek sene ben kendim gelir borcumu öderim.”*

Fatih Sultan Mehmed Han'ın asıl amacı onun *“Kuzey Anadolu siyaseti”* yle ilgilidir. Burada amaç Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmektir. Bunun için İstanbul'un şanlı fethinden sonra sırayla önce güney Karadeniz'deki Amasya kolonisini Cenevizlilerden almış, sonra da Sinop, Kastamonu İsfendiyar (Candar) oğlu İsmail Bey'den almıştır. Daha sonra da sıra Trabzon Devletine geldi. Bu seferin en önemli nedenleri şunlardır:

İstanbul'un fethinden sonra bazı hanedan üyeleri Trabzon Devleti'ne sığınarak burada kendilerini Bizans'ın meşru varisleri ilan etmişlerdi. Bu durum İstanbul'un Fethini yarım bırakılmış görüntüsü veriyordu. Trabzon stratejik olarak önemli bir konumda bulunuyordu. Bu önemli ticaret limanı ele geçirilmeliydi. Böylece İstanbul'un fethi siyasi, askeri ve ekonomik yönden tamamlanmış olacaktı.

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon Fethine başlamadan önce civardaki bölgeleri sağlama aldı. Fethe çıkacağından en yakınlarının bile haberi yoktu hatta bu konuda söylediği şu sözü meşhurdur: *“Bunu sakalımdan bir kıl dahi bilse onu koparır yakarım.”* Nitekim Sivas üzerine doğru gittiğinde herkes onu Akkoyunlular üzerine sefere gittiğini düşünüyordu. Bu sebeple sulh için bir heyet Erzincan'daki ordu karargahına gönderildi. Bu heyette Uzun Hasan'ın annesi Sâre Hatun da vardı. Yapılan anlaşmada: Osmanlı memleketine ve onun himayesindeki yerlere yönelmemek ve Trabzon Devleti'ne yardım etmemek şartı ile sulh sağlandı.

Böylece arkasını sağlama alan Fatih kara ordusunu Erzincan'dan Trabzon'a doğru çetin şartlar altında geçirmeye başladı. Zira arazi çok dağlık ve geçit vermez bir durumdaydı. Bu esnada donanma da Karadeniz'den saldırıya geçmişti. Kimse karadan bir müdahalenin akıl karı olacağını düşünmüyordu. Nitekim 40 gün süren çetin muhasara sonunda Trabzon'un fethi gerçekleşti. ¹⁴

¹³ Hikmet Ertaylan, *Fatih ve Fütühatı*, Mars Matbaası, Ankara, 1966, s. 262

¹⁴ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, s. 101

2. MİLLİ MÜCADELEDE TRABZON

2.1. Millî Mücadele Öncesinde Trabzon

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Trabzon

Trabzon tarihinin en acı günlerinden biri de I. Dünya savaşı dönemidir. Rus işgali tüm Kuzeydoğu Anadolu'yu sarmıştı. 1 Kasım 1914 tarihinde Trabzon'da Rus işgali başladı. Trabzon ilk büyük darbeyi 17 Kasım 1914 tarihinde yapılan Rus bombardımanı ile yaşamıştır. 23 parça Rus Gemisi şehri vurdu. Bir yığın Trabzonlu asker Sarıkamış'ta yapılan savaşta soğuk, kıtlık ve hastalık yüzünden hayatını kaybetti. Bu durum kötü yönetilen bir taarruz yüzünden meydana gelmiştir. Bu hazin mağlubiyet savaşın seyrini aleyhimize çevirmiştir.

Rus savaş gemileri yoğun bombardımanına devam ederken, kara ordusu da Rize tarafından ilerleyerek Of sınırına dayandı. Bölge komutanı Gürcü Avni Paşanın emrinde bulunan 2500 asker ve ayrıca Of, Sürmene, Çaykara tarafından yöre halkının destekleriyle Rus ordusu 20 gün boyunca engellendi. Cephanesiz kalan birlikler sonunda geri çekildi. Ruslar 15 Mart 1916 tarihinde Of'u, 18 Nisan 1916 tarihinde ise Trabzon'u işgal etmişlerdir. Böylece Trabzon iki yıl işgal altında kalmıştır.

İşgal nedeniyle yerel halk Giresun, Ordu, Samsun havalisine doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında özellikle Rumlar ve Ermeniler yerel halka zulüm ve eziyetler yapmıştır. Önemli tarihi eserlere zarar verilmiş ve kütüphaneler yağmalanmıştır.

1917'de Bolşevik ihtilali çıkınca Rus ordusu panikledi ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan Antlaşması yapıldı. Ancak bu antlaşmaya Ermeniler uymadı ve katliamlarına devam edince ordu komutanı Vehip Paşa harekate başlamıştır.

11 Şubat 1918 tarihinde taarruz emri alan ordumuz bir koldan Kafkasya üzerine ilerlerken, Trabzonlu Albay Hamdi Bey (Pirselimoğlu) komutasındaki 37. Tümen, Giresun'dan 123. Alay takviyesiyle Trabzon havaline yola çıktı. Böylece çeteleri temizleyerek, 15 Şubat 1918 tarihinde Vakfıkebir'i, 18 Şubat 1918 tarihinde de Akçaabat'ı düşman işgalinden kurtarmıştır. Birkaç gün içerisinde bölge düşman işgalinden tamamen kurtulmuştur.

Osmanlı Devleti Brest- Litovsk antlaşmasıyla bölgedeki toprakları istikadan kurtardı, ancak Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalamıştır. İki yıla yakın esaretin sonunda Trabzon kurtulmuş olmasına dahi sevinememiştir. Çünkü şehir harap olmuş, halk hastalıktan ve yoksulluktan mustarip olmuştur.¹⁵

2.1.2. Mondros Ateşkes Antlaşması İmzalandığında Trabzon'da Genel Durum

1461 tarihinde Fatih Sultan Mehmet, ileri görüşlülüğü ve Karadeniz'i Türk Gölü yapma politikasıyla Trabzon'u fethetmiştir. Bu fetih pek çok kaynağa göre İstanbul'un fethinin mecburi bir devamı olmasının yanı sıra Anadolu Türk birliğinin sağlanmasının da bir neticesi olarak karşımıza çıkar. Zaten tüm civar Türk-İslam hakimiyeti içerisinde olduğuna göre Trabzon'un da bundan daha fazla ayrı kalması düşünülemezdi.

Zaman içerisinde Trabzon Vilayeti mamur bir Osmanlı vilayeti olarak karşımıza çıkıyor. Ancak Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki uyguladığı yanlış politikalarla I. Dünya savaşına girmesi Trabzon'a tarihindeki en ağır darbeleri vurmuştur. Bir tarafta Yunanlılar hala Pontus Rum Devleti hayalleriyle bölge halkını taciz ederken Ruslar ise Sovyet Gürcistan ve Ermenistan'ın içine bu bölgeyi de katmak amacıyla saldırıyordu. Nitekim Trabzon bu dönemde iki yıldan fazla işgal altında kalmış, halkı civar illere göç etmek zorunda kalmış bir de bunların üstüne Sarıkamış felaketine maruz kalmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşmasını takiben orduların dağıtılması ve silahlara el konulması da yukarıda bahsettiğimiz durumu daha da kötüleştirdi. Ancak bu olumsuz şartlarda dahi yerel kuruluşlar ve milis güçler asla pes etmeyip çevrelerine de umut veriyorlardı. Trabzon halkı "*kendi işini kendi görmek mecburiyetinde*" idi. Bunu da başardılar. Bu bölümde bunu izah etmeye çalışacağız.

Yurdun her yerinde haksız işgale karşı oluşumlar baş gösteriyordu. Merkezi İstanbul'da bulunan "Trabzon Havalisi ve Ademi Merkezîyet Cemiyeti" bu amaçla kurulmuş oluşumlardandır. Rize ve Of'ta da şubeler açmışlardır. Fakat tehlikeyi uzaktan savuşturmaya çalışmak bir yere kadar işe yaradı. Sonunda bu cemiyet Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılıp ortadan kalkmışlardır.

¹⁵ Albayrak, *age*, s. 7-33

Kendi kendini kurtarmak maksadıyla tüm Anadolu'da yerel Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruluyordu. Bunlardan ilki Trabzon Muhafaza-i Hukuki Milliye cemiyetiydi. Kurulduktan sonra kısa bir sürede Rize, Of, Sürmene, Gümüşhane, Giresun, Tirebolu ve Orduda şubeleri açılmıştır.

Bir yandan da silahlı müfrezeler kuruluyordu. Bunların en etkin olanı hiç kuşkusuz Giresunlu Osman Ağa'nın¹⁶ müfrezesiydi. Trabzon'da da İskele kahyası Yahya'nın komutasında 300 kişilik bir müfreze mevcuttu.

Daha sonra bu müfrezeler ordu emrine girmek için ve bunun için Erzurum'daki 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa ile iletişime geçerek Rum Çetelerine karşı mücadeleleri planlanmış ve debboylardan gelen silahların düşman eline geçmemesi için mücadele etmişlerdir. İstanbul'daki Karadenizliler de kaçırabildikleri silahları buralara sevk ederek mücadeleye destek vermişlerdir.

O günlerde Samsun (Canik) civarında, Merkezi Samsun olmak üzere kurulmak istenen Pontus Rum Devleti için faaliyetler artırılmıştı. Trabzon Metropolit Hrisantos, Paris Barış Konferansında sunulmak üzere "Karadeniz Meselesi" adında bir muhtıra vücuda getirmişti. Bununla ilgili ayrıntıyı çalışmamın Rize ve Giresun bölümünde vereceğim. Samsun ve havalisinde huzursuzluk çıkaran ve kıyımlar yapanlar İtilaf devletlerinin desteğiyle Pontuscu Rumlar olmasına rağmen, İtilaf Devletleri İstanbul Hükümetine nota¹⁷ vererek asayiş sağlanmadığı takdirde Samsun bölgesini işgal edeceklerini belirtmişlerdi. Mustafa Kemal'in Karadeniz ile münasebeti burada başlar.¹⁸

Bunun üzerine İstanbul Hükümeti bölgedeki asayiş sağlamaya ve orduları teftiş maksadıyla Mustafa Kemal'i buraya görevlendirdi. Bu görevlendirme Anadolu'nun Kurtuluş hareketinin ilk adımıdır.¹⁹

¹⁶ 1883 yılında Giresun'da doğdu. Feridun Zade Mehmet Efendi ile Zeynep Hanım'ın oğludur. İki evlilik geçirdi ilk evliliğini, Palazoğlu Hacı İsmail Ağa'nın kızı Hatun Hanım ile, ikinci evliliğini Dervişoğlu Zehra Hanım ile gerçekleştirdi. İlk eşinden İsmail ve Mustafa adlarında iki oğlu oldu. İkinci eşinden hiç çocuğu olmadı. Millî mücadelede halk kahramanı olarak ortaya çıktı. Mustafa Kemal Paşa ile yakın ve güvenilir dostluk ilişkileri kurdu. Kendisi gibi cesur silah arkadaşlarıyla onun muhafızlığını üstlendi. Onun bu niteliğini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, can güvenliğini sağlama görevini Giresun Uşaklarına verdi. Osman Ağa'nın Millî Mücadele meşalesini taşımadığı cephe yok gibidir. Vatan uğruna verdiği özverili hizmetleri ile "Millî Kahraman" unvanını kazandı. Ender görülen bir olay olarak, bir milis komutanıyken yarbaylık rütbesi ne kadar yükseldi.

Kaynak kişi Osman Feridunoğlu (Osman Ağa'nın torunu), Ö. Erden Menteşeoğlu, *Milis Yarbay Osman Ağa*, Yardımcı Ofset Matbaa, Ankara, 2014, s 541)

¹⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C. I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 226

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, T.C Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Trabzon, 1981, s 1-5

¹⁹ Murat Bardakçı, *Yıkılış ve Kuruluş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s 148

2.2. Millî Mücadele Yıllarında Trabzon

2.2.1. Atatürk'ün Samsun'da Trabzonlularla İlk Teması: Eski Dostluk

Atatürk'ün Karadeniz direnişiyile ilgili ilk teması, 9. (sonradan 3.) Ordu Müfettişi Mustafa Kemal'in, Trabzon civarından gelen raporları okumasıyla olmuştur. Rapor okumakla ne alakası olabilir diye düşünülebilir. Bunu şu şekilde izah edeceğiz.

İstanbul Hükümeti İtilaf devletlerinden gelen nota ile telaşa düştü. Zira Karadeniz bölgesindeki asayişsizliği yaratan Türkler değil, Rum çeteleriydi. İtilaf Devletleri hem Rumlar'a yol açıp tansiyonu yükseltirken hem de bir yandan İstanbul Hükümeti'ni sıkıştırıyordu. Bunun Türkçesi, -Biz bu bölgeyi işgal edeceğiz işte bu da bahanesi-demekti. Böylece Hükümet (General) Mustafa Kemal'i bu asayişsizliği gidermek üzere bölgeye gönderdi. Genç ve azimli bu komutanın meseleyi çözeceğine inanılıyordu. Mustafa Kemal Samsun'a varır varmaz tüm bölgeden gelen raporları incelemeye koyuldu, bir yandan da İstanbul Hükümetiyle teması sürdürmüştür.

Mustafa Kemal ilk defa Trabzonlularla bu raporlar aracılığıyla temas kurdu. Zira memleketin genel vaziyeti çok kötüydü. Her yandan “imdat” çılgınlıkları yükselirken Trabzon'dan gelen raporlarda şöyle ifadeler yer alıyordu: *“Trabzon Vilayetine gelince, Rumların bu vilayetindeki vukuatları ve çetelerin faaliyetleri azdır. O da Trabzon Vilayeti halkının uyanıklığındandır”, “Samsun havalisindeki Türk ahali hükümet tarafından korunamadığından, Trabzon havalisinden getirdikleri bazı çetelerle mal ve namuslarını muhafaza zorunda kalmışlardır.”* İşte bu satırlar parıldayan umudun satırları olmuştur. Paşanın zafere giden yolda önünü aydınlatan ilk ışık olması açısından son derece önemlidir. Zira bu bölgede Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye cemiyeti kuruluşunu tamamlamış ve iyice bölgeyi kontrol altına almıştı. Sadece kendi bölgeleriyle yetinmeyip Erzurumlu kardeşleriyle birleşip daha da güçlü ve örgütlü olmuşlardı.

Mustafa Kemal memleketin içinde bulunduğu karanlık manzara karşısında Trabzon'u en güvenilir bir kale olarak görmüş ve bir hayli umutlanmıştır. Nitekim bunu beş yıl sonra Trabzon'a ilk ayak bastığında şu şekilde izah etmiştir: *“Beş yıl önce ilk kez Samsun'a ayak bastığım zaman bana kalp kuvveti veren vatandaşlarımızın en önünde*

Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım.” Bu sözlerle Mustafa Kemal Trabzonlularla bu münasebetini “eski dostluk” olarak nitelendirmektedir.²⁰

2.2.2. Erzurum’da Trabzonlularla İlk görüşme

Öncelikle örgütlü yasal kuruluşlarla milli birlik için gerekli hukuki zemini hazırlayan ve daha sonra milis örgütlenmelerle fiili olarak mücadelesine devam eden Trabzon havalisi, yerel çabalarla yetinmeyip kendisi ile aynı ereği güden gruplarla birleşip yek vücut olma eğiliminde ve azmindeydiler. Bunun için ilk aşama olarak yanı başındaki Erzurumlularla birleşmesi kaçınılmazdı.

Erzurumlular da bu arada merkezi İstanbul’da bulunan “*Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetini*” kurmuş Trabzonlularla aynı doğrultuda hareket ediyorlardı. Onlarda milli birlik için bir araya gelmenin gerekliliğini savunuyorlardı. 30 Mayıs 1919 tarihinde yapılan toplantıda Trabzonlular ile bir araya gelmeye karar verdiler.

Aynı gün Trabzonlular da bu yönde bir karar almış ve Erzurumlu kardeşleriyle bir araya gelmekten memnun olacaklarını belirten telgrafi gönderdiler. Böylece Erzurum Kongresi’nin hazırlıkları başlar.

Bu sırada Havza’da bulunan Mustafa Kemal bölgedeki milli mücadele milislerinin başında olan Giresunlu Osman Ağa ile tanış olmuş ve çalışmalarına devam etmesini istemiştir. Bu kısmı Giresun Bölümünde daha ayrıntılı izah edeceğim.

Aynı günlerde Mustafa Kemal, İngilizlerin baskısı ile İstanbul’a geri çağırılmış.²¹ Fakat Mustafa Kemal geri dönmeyerek Amasya’ya geçmiştir. 22 Haziran tarihinde Amasya Genelgesini yayınlamıştır. Bu genelgenin özeti: “*Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını yine milletin kendisi kurtaracaktır.*” Buradan Sivas’a gitmiş ancak hakkında yakalanma kararı olabileceğini öğrenmiş ve ertesi günü yola çıkarak 3 Temmuz’da Erzurum’a varmıştır. Burada hazırlıkları süren kongreden istifa eden iki delegenin yerine Rauf (Orbay) Bey ile birlikte kongreye katılmıştır.

Trabzon Vilayetinden kongreye katılacak olan delegeler²², 5 Temmuz’da Erzurum’a doğru yola çıkmışlardır. Erzurumlular Trabzon delegelerini Ilıca tarafında karşıladılar.

²⁰ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 6-11

²¹ Bardakçı, *age*, s. 161-164

²² Trabzon Delegelerinin isimleri ve meslekleri: Merkez Hacı Salih Zade Servet Bey, Eski mebus, Merkez Abanoz Zade Hüseyin Efendi, Eşraftan, Gümüşhane Kadirbeyzade Zeki Bey, Eşraftan, tüccar, Kelkit Osman Efendi, Müftü, Şiran Hasan Fahri Efendi (Polat),

Yolda mola verdikleri bir noktada Erzurum'dan Mustafa Kemal'in Trabzon delegelerini karşılamak üzere geldiği görüldü. Atatürk Trabzon delegelerine “hoş geldiniz” diyerek karşıladı. Trabzon delegesi Servet Hacısalıhoğlu da kısa bir konuşmayla kendisine teşekkür etti. İşte daha önce Samsun'da gıyaben tanıdığı bu şahıslarla Erzurum'da yüz yüze tanışıp, görüştü.

Kongre başlarken, kongre başkanlığına kimin getirileceği sorusu gündeme geldi. Bunun için kongre başkanlığına Erzurumlulardan birinin, başkan yardımcısının ise Trabzonlulardan seçilmesi uygun görüldü. Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa kongre Başkanlığına Mustafa Kemal'i gösterdi. Bu fikre Mustafa Kemal'in asker olması hasebiyle itiraz edenler oldu ancak Trabzon delegelerinin çoğu bu savaş zamanı en uygun adayın Mustafa Kemal olacağını savundular. Böylelikle 23 Temmuz 1919 tarihinde başlayan Erzurum Kongresi'nin başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. İki başkan vekilinden biri Trabzon delegesi İzzet Eyüboğlu, İki divan katibinden biri ise yine Trabzon delegesi Abdullah Hasip Ataman oldu.

2.2.3. Muhalefetin Sebepleri

Bu konu üzerine eğilirken, her şeyden önce ve kesinlikle şunu açıklamak gerekir ki, Erzurum Kongresi'nde doğan anlaşmazlıklar özde ve amaçta değildir. Erzurum Kongresi'ne katılanların hepsi de milli iradeye dayanan devlet sistemini amaç edinmişti. İlk anlaşmazlık milli birliğe doğru gidilecek yolun çizilmesinde oldu. Ve bu görüş ayrılığı kongre sırasında değil, kongreden önce; Mustafa Kemal Paşa ile delegeler arasında değil, Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasında çıkmıştı. Kâzım Karabekir Paşa kademeli bir şekilde milli birliğe doğru gidiş taraflısı idi. Olaylar da bu yolda geliyordu. Önce Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Doğu Karadeniz Bölgesi'nin birliğini sağlamıştı. Sonra Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin doğu illerindeki şubeleri Doğu Bölgesi'nin bir kısmını birleştirmiş, Erzurum Kongresi ile de Doğu ve Kuzeydoğu bölgeleri birleşmişti. Bundan sonra da kademeli olarak milli birliğe doğru gidilecek ve milli birlik amacına varılacaktı. Mustafa Kemal Paşa ise, bir kademe ve

Müftü Maçka Eyübzade İzzet Bey, Eski mebus, Rize Hemşinli Hoca Necati Efendi, Sada-yı Millet gazetesi sahibi, Rize Abaza Hakkı Efendi, Dâva vekili, Of Yunus Efendi, Merkez müderrisi (öğretmen), Sürmene Eyübzade Ömer Fevzi Bey, Avukat ve gazeteci, Sürmene Kulaç Zade Ahmet Efendi, Tüccar, Akçaabat (Pulathane) Serdar Zade Hasan Efendi, Çiftçi, il genel meclisi üyesi, Vakfıkebir Kellecioğlu Abdullah Hasib Efendi (Ataman), İdadi (ortaokul) müdürü, Giresun Ali Naci Bey (Duyduk) Doktor ve gazeteci, Giresun Kâtipzade İbrahim Hamdi Bey (Elgen) Mühendis ve gazeteci, Tirebolu Yusuf Ziya Efendi, Eski Bucak Müdürü, Ordu Hasan Efendi, Avukat

bir hamlede milli birliğe varma düşüncesinde idi. Bunun için herhangi bir yerde ve mesela Sivas'ta yapılacak bir kongre ile bunun sağlanmasını istiyordu.

Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasında, anlaşmazlık doğurabilecek yazışmalar oldu; daha sonra bu yazışmalara Refet Bey (Paşa) da katıldı. Fakat günün şartları ve olayların gelişimi anlaşmazlığı kendiliğinden ortadan kaldırdı. Önce Erzurum Kongresi yapıldı, sonra da Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi'ni yaptı.

İkinci anlaşmazlık belirtisi Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılıp katılmayacağı konusunda görüldü. Mustafa Kemal Paşa, ne şekilde olursa olsun muhakkak kongreye katılmak kararında idi. Bazı delegeler ise, kongreye katılmanın her istenilen şekilde değil, ancak mevcut milli oluşumların hukuki düzenine uygun şekilde olabileceğini ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye giremeyeceği yolundaki itirazlar da onun delege olmayışından ileri geliyordu. Nitekim iki delege istifa ederek, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in usulüne uygun olarak delege olabilmeleri sağlanınca anlaşmazlık bitti. Etkileri daha sonra da devam edecek olan ilk kuvvetli anlaşmazlık Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanlığına seçilip seçilmemesi konusunda doğdu. Mustafa Kemal Paşa'nın, milli mücadeleyi amacına vardırabilmek için muhakkak başa geçmesi gerektiği düşüncesine karşı bunun milli mücadele gayretlerine zarar vereceği ileri sürülüyordu. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanı olmasında birtakım sakıncalar bulunabilirdi. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi de bunu kabul ediyordu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanı olması ile doğacak sakıncalar, elde edilecek faydalar yanında çok küçük ve etkisiz kalacaklardı.²³ Nitekim, bu husus Nutuk'ta tam bir açıklıkla gözler önüne konmuştur:

“Benim Erzurum Kongresi'ne üye olarak girip girmemekliğim düşünülmüş olduğu gibi, Kongre'ye dahil olduktan sonra başkan olup olmamaklığım üzerinde tereddüt gösterenler bulunmuştur. Bazı samimi arkadaşlarım Hey 'et-i Temsiliyeye dahil olarak açık faaliyetimi sakıncalı görüyorlardı. Üzerinde durdukları noktalar şöyle özetlenebilir: Milli girişim ve faaliyetin tam anlamı ile millettten doğduğunu, hakikaten milli olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde girişim daha kuvvetli olur ve kimsenin yanlış yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer bırakmaz. Fakat tanınmış ve hele merkezi hükümete, halifelik makamına ve sultanlığa başkaldırır duruma düşmüş, "hedef"

²³ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s. 116-117

konumundaki, benim gibi bir adamın, bütün bu milli girişimin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin milli amaçlara dayanmaktan çok özel emellere ulaşmaya yönelik olduğu sonucuna varılabilir. Bundan dolayı, Heyet-i Temsiliye, vilâyet ve müstakil sancakların seçecekleri kişiler olmalıdır. Ancak bu suretle, milli bir kuvvet gösterilebilir.

Benim de bu görüşlere muhalif olan görüşlerimi dayandırdığım noktalardan bazılarını sayayım: Evvelâ ben ne olursa olsun kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin milli iradenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve silahlı olarak önlem almaya başlamasını sağlamanın zorunlu olduğuna kani idim. Bu esaslı noktaları takdir ve tespit ettirebilmek için, kongrede, aydınlatmak ve doğru yolu göstermek ve bizzat idare suretiyle çalışmamı gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu.

Erzurum Kongresi'nin, daha evvel izah ettiğim esasları ve kararlarını, herhangi bir Hey 'et-i Temsiliye'nin hayata geçirebileceğine güvenimin oluşmamış olmadığını itiraf ederim. Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır.

Gerçi benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün milli ve askerî harekâtın başına geçmem de şüphesiz sakıncalıydı. Fakat o sakınca, başarısızlık halinde, herkesten evvel ve herkesten çok, bir şey yapmamış olmaktan dolayı boğulacağım acılardan başka bir şey olabilir miydi? Halbuki bütün vatanın ve koskoca bir milletin, ölüm kalımı söz konusuken vatanseverim diyenlerin kendi sonlarını düşünmesine yer var mıdır?

Tarih, itiraz edilmez biçimde kanıtlamıştır ki büyük meselelerde başarı için kabiliyet ve kudreti sarsılmaz bir başkanın olması gereklidir.

Millet, memleket, siyaset ve ordu idareleriyle hiçbir ilgisi ve bu konularda yeterlilikleri görülmemiş ve sınanmamış gelişigüzel kişilerden kurulması hiç de olasılık dışı olmayan herhangi bir Hey 'et-i Temsiliyeye, söz konusu durum ve görev bırakılabilir mi idi? Ve bırakıldığı takdirde, "Memleket ve milleti kurtaracağız" dediğimiz zaman milleti ve kendimizi kandırmak gibi bir hata işlemeyecek miydik? Bu nitelikte bir heyete, perde arkasından yardım edilebileceği söz konusu olsa da bu yöntem güvenilir kabul edilebilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, bütün dünyaca, reddedilemez gerçeklerden görüldüğüne şüphe yoktur.”²⁴

Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919 tarihinde sona erdi. On maddelik bir beyanname yayınlandı. Bu beyannamede vatanın bölünmez bir bütün olduğu, hiçbir şekilde Trabzon vilayetini de içine alan doğu illerinin vatandan ayrılamayacağı belirtildi. Ayrıca ulus kendi kaderini yazarken İstanbul Hükümeti’nin de bu karara uyması ve buna destek için Meclis-i Mebusanı ivedilikle toplaması gerektiği belirtilmiştir.

Erzurum Kongresinde alınan bir kararla da Trabzon ve Erzurum’daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleşerek “*Şarki Vilayetleri Müdafaa-i hukuk Cemiyeti*” adı altında toplandı. Bu cemiyetten 9 kişi “Hey ‘et-i Temsiliye’”²⁵ adlı yönetim kuruluna seçildi. Atatürk ve Rauf Orbay’ın bulunduğu Hey ‘et-i Temsiliye ’ye Trabzon’dan İzzet Eyüpoğlu ve Servet Hacısalıhoğlu katılmıştır.

Kongre bitiminde Trabzon delegeleri Mustafa Kemal’i ziyaret edip öyle dönüyorlardı. Özellikle Mustafa Kemal’in kongre başkanlığına onay veren Giresun kazası delegeleri Ali Naci Duyduk ve İbrahim Hamdi (Muhsin Elden) Mustafa Kemal’i ziyaret edip esenlik dilediler ve kongrede yaşanan tartışmaları bir tarafa bırakarak kongre kararlarına uyacaklarını belirttiler. Ancak Trabzon’un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Eyüpoğlu, Mustafa Kemal’i ziyaret etmeden yola çıktı. O zamanlar İngilizler’ in baskısı nedeniyle Gümüşhane- Bayburt taraflarında gizlenen Trabzon’daki tümenin komutanı Albay Halit Bey (Deli Halit Paşa)’ın Atatürk’e muhalefet edenleri hoş karşılamayacağı aşikardı. Ayrıca Giresun tarafında da Osman Ağa ve birliği mevcuttu ki onun da Halit Beyden geri kalır yanı yoktu. Dolayısıyla bu üç muhalif zat yurt dışına kaçmışlardır. Oysa ki Mustafa Kemal’in bu konuda herhangi bir isteği olmamıştı. Nitekim Giresunlu Ali Naci ile İbrahim Hamdi birkaç yıl sonra geri dönmüşlerdir. Trabzonlu Ömer Fevzi ise yurt dışına çıkmadan önce, Balıkesir’de milli mücadele karşıtı bir yazı neşredince. “Yüz ellilikler” listesine alınmış ancak 1938 yılındaki aftan yararlanarak yurda dönmüştür.

²⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Günümüz Türkçesine Çev. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995, s. 48-49

²⁵ Hey ‘et-i Temsiliye’ ye katılması öngörülen isimler: 1. Mustafa Kemal Paşa (Eski Üçüncü Ordu Komutanı, askerlikten ayrılma) 2. Rauf Bey (Eski bahriye nâzırı) 3. İzzet Bey (Eski Trabzon mebusu) 4. Servet Bey (Eski Trabzon mebusu) 5. Hoca Raif Efendi (Eski Erzurum mebusu) 6. Sadullah Efendi (Eski Bitlis mebusu) 7. Bekir Sami Bey (Eski Trabzon valisi) 8. Ahmet Fevzi Efendi (Erzincan’da Nakşibendi tarikatı şeyhi) 9. Hacı Musa Bey (Mutki’de aşiret reisi) Erzurum Valiliğine verilen liste budur. (Atatürk, *Nutuk*: Vesika 41; K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*: 953)

Delegeler memleketlerine dönerken İstanbul hükümeti de tutuklanması için Mustafa Kemal'i arıyordu.²⁶ Mustafa Kemal ise bunun üzerine Sineyi Millete dönerek askerlik mesleğinden istifasını isteyerek, sivil bir fert olarak mücadeleye devam edecektir.²⁷ Atatürk, Erzurum'dan ayrılarak milli bir kongre için Sivas'a doğru yola çıktı. 2 Eylül'de Sivas'ta sevgi gösterileriyle karşılandı.

4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi toplandı. Kongre başkanı yine M. Kemal idi. Bu kongreyi yapmadaki amacı tüm yurdu saran milli mücadeleyi tek bir yönetim altında toplamak ve milli birliği sağlamaktı. Buna göre Erzurum kongresindeki tüm kararlar aynen geçildi. Erzurum kongresinde bölgesel nitelikli ve isimli kurumlar genelleştirildi ve yapılanlar tüm ulusa mal edildi. Bu amaçla bölgesel Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri birleştirilip “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” oldu. Erzurum'da 9 kişi olan Hey ‘et-i Temsiliye’ye 7 kişi daha katıldı ve delege sayısı 16 kişi olmuştur.²⁸

2.2.4. Geçici bir Anlaşmazlık: Halit Bey'in Fevri Çıkışı

Sivas Kongresinin son gününde Mustafa Kemal memleketin durumunu açıklayabilmek için Padişahla doğrudan görüşebilmenin yolunu arıyordu. Fakat İstanbul Hükümeti buna engel olmaktaydı. Bu sebeple Hey ‘et-i Temsiliye’ adına Sadrazama bir telgraf çekti ve Padişahla bir saat içinde iletişime geçmesi sağlanmazsa, milletin İstanbul ile bağlantısını keseceğini bildirir. Yine de olumlu bir cevap alamayınca komutanlara başvurup telgrafhanelere el konulmasını ve İstanbul ile iletişimin kesilmesini buyurdu.²⁹ Mustafa Kemal Paşa bu durumu nutukta şöyle izah eder:

“Baylar, Ali Galip'in giriştiği işin, Padişahın ve Ferit Paşa Hükümetinin ve yabancılardan ortak bir girişimi olduğuna, bilginize sunduğum belgeleri gördükten sonra kimsenin kuşkusu kalmaz, sanırım. Bu hainliğin ortak girişimcilerine karşı alınması gereken durum açıktır. Ancak, karşı girişimde elden geldiğince açık saldırıdan vazgeçmek, o günün gereği olmakla birlikte, girişim gücünü çeşitli hedeflere çevirmekten sakınarak bir noktada toplamak, uygun bir davranış olacaktır. Bir de saldırılacak hedef olarak, yalnız Ferit Paşa Hükümetini seçtik ve bu işte Padişahın parmağı olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Hükümetinin, gerçekleri bildirmeyerek Padişahı aldatmakta olduğu tezini

²⁶ Bardakçı, age, s. 165

²⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 54

²⁸ Goloğlu, Atatürk ve Trabzon, s. 12-20

²⁹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 60-61

tuttuk. Padişahın, durumu anlayacak olursa hemen, kendisini aldatanlara hak ettikleri işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve hükümetin tanıtlanmış olan cinayeti üzerine, elbette kendisine güven kalmayacağından gerçek durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişaha bildirmekle durumun düzeltilebileceğini, girişimlerimiz için çıkış noktası saydık. Bu düşünce ile Eylül'ün on birinci günü, Padişaha çekilmek üzere bir telyazısı hazırlandı. Bu telde, kestirebileceğiniz gibi, zamanın gereği olan birçok gösterişli sözler içinde: "Hükümetin savaş yoluyla Kongreyi basarak Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığı ve Kürdistan'ı ayaklandırarak yurdu parçalatma planının da para karşılığında yüklenilmiş olduğu belgelerle anlaşıldığından, hükümetin bu işte kullandığı adamların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldıkları; yakalanırlarsa kanunun haklayıcı eline teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenleyerek Dahiliye ve Harbiye nazırlarına emir verdirip uygulattıran İstanbul Hükümetine ulusun inan ve güveni kalmadığı" bildirildikten sonra: "Namuslu kişilerden yeni bir hükümet kurularak bu casus örgütünün haklarında ivedilikle ve adaletli olarak soruşturma yapılması ve cezalandırılması" isteniyor ve: "Adaletli bir hükümetin kurulmasına değin İstanbul Hükümeti ile hiçbir türlü yazışma yapmamaya ve ilişki kurmamaya karar vermiş olan ulustan ordunun ayrılmayacağını, olayın içyüzünü bilen ve olay yerine yakın olan kolordu komutanları, bilginize sunmak zorunda kaldık." deniyordu.(belge 82)''³⁰

Mustafa Kemal Paşa Nutukta bu izahı yaptıktan sonra konunun gidişatını ve delegelerden gelen itirazların içeriğini belirten telgrafları ve yazıları paylaşır. Mesele Hey 'et-i Temsiliye' nin bu şekilde hükümet gibi davranması nedeniyle çıktı. Bazı illerde olduğu gibi Trabzon'da da soru işaretlerine neden oldu. Kongrede Mustafa Kemal'i destekleyen delegeler bile kuşkuya düştü. Bu tereddütlerini Mustafa Kemal'e bir telgrafla bildirdiler. Hatta 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa bile Trabzonlulardan yana oldu.

Bu muhalif durum, özellikle Erzurum, Trabzon ve Kazım Karabekir açısından nutukta şöyle anlatılıyor:

"Efendiler bilginize sunduğumuz bu son tebligatlarımız üzerine, kısmen de oldukça şiddetli itirazlara, direnmelere, hatta karşı teşebbüslere ve tehditlere uğradık. Karşı koymalar ve eleştiriler yalnız son tebligatımız hükümlerine de bağlı kalmadı. Bu tebligat

³⁰ Atatürk, Nutuk, Çev. Zeynep Korkmaz, s. 95-96

dolayısıyla daha başka noktalara da sıçradı. Bu konuda yüksek hey 'etinize açık bir fikir vermiş olmak için yapılmış olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama müsaadelerinizi rica ederim.

...Erzurum Hey 'et-i Merkeziyesi'nin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında:

Yönetmeliğimizin altıncı maddesinin (yani Hey 'et-i Temsiliye' nin başvuru yeri olarak kabul edilmesi ile ilgili madde) tüzüğümüze uygunluğunun sağlanması için merkez hey 'etlerinden olur alınması gerekir denilmekte.

... Hey 'et-i Temsiliye üyelerimizden olduğu halde birçok rica ve davetlerimize rağmen bize katılmayan Sivas Kongresi'nde bulunmamak için mazeretler uyduran Servet Bey'in 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzon'dan yazdığı telgrafında: Sivas kongresi Bildirisini ve arkasından da duyurunuzu aldık. Cevap olarak bildirdiğimiz düşünceler Kazım Paşa Hazretlerince görülmek istenmiş ve görülmüştür... İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin kesilmesi bir oldu bitti haline geldi...Sivas Kongresi Erzurum kongresinin tüzüğünü değiştirecek yetkili değildir. Bu kongre doğu İlleri Hey 'et-i Temsiliyesi'ne uymaya mecbur olacaktı. Erzurum kararları üzerinde zihinlerin genel bir sarsıntı devresi geçirdiği bugünlerde, onun dışındaki hükümlere şüpheli gözlerle bakılacağına şüpheniz olmasın. Erzurum Kongresi kararlarına uymayan işlere katılmayacağız. Protestosu ile son buluyor.

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın 15 Eylül 1919 tarihli yazısında: Sivas Kongresi'nin sorusuna cevap olarak Trabzon Heyeti'nden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım Beylerin bu şahıslara karşı duyduğum güven ve saygı sonsuzdur. Kendilerinin görüşlerine yön veren temel düşüncüyü anlıyor ve benimsiyorum... Hey 'et-i Temsiliye' nin başvurma yeri oluşu ve yetkili durumu, konunun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu konuda şimdiden acele edilmemesi hususunda sizinle tam bir görüş birliği içindeyim.”³¹

Tüm bu kuşkuların üzerine Albay Halit Bey'in muhaliflere karşı kırıcı ve yıkıcı davranışları da eklenince tereddütler iyice arttı. Belediye ve Müdafaa-i Hukuk başkanları da M. Kemal'e telgraf çekerek Hey 'et-i Temsiliye üyelerinin düşüncelerine katıldıklarını belirttiler. Albay Halit Bey'in, Gümüşhane delegesi Zeki Kadir Beyoğlu'nu derdest etmesi

³¹ Atatürk, Nutuk, Haz. Zeynep Korkmaz, s. 100-103

sabırları taşırdı. Bu konuda Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey de Trabzonlulardan yana oldu. Albay Halit Bey bu sefer de Mehmet Galip Bey'i tutuklayıp Erzurum'a gönderince,

Kazım Karabekir olaya el koydu. Bir telgrafla durumu Mustafa Kemal'e izah etti. Zor kullanmayla bir yere varılamayacağını, ikna yoluna gidilmesi gerektiğini salık verdi. Bunun üzerine Albay Halit Bey'in Trabzon Tümen komutanlığından alıp yerine Albay Rüştü Bey'i (Dadaş Rüştü Bey) atadılar.

Rüştü Bey'in atanması kara bulutların dağılmasına vesile oldu. Anlaşmazlıklar halloldu. Millî mücadele kaldığı yerden daha hızlı bir şekilde devam etti. Devleti kurtarmak için hiçbir yararlılığı olmadığına inanılan Damat Ferit Paşa istifaya davet edildi. Başlatılan bir kampanya ile Trabzon'un ileri gelenleri tarafından yağdırılan telgraf yağmuru İstanbul'da şaşkınlık yarattı.

Bardağı taşıran son damla da Trabzon Belediyesi'nce çekilen telgraf oldu. Telgraf şöyle der: "*Vatan sevginiz varsa yerinizden çekiniz!*" Nitekim 2 Ekim'de Sadrazam Ferit Paşa istifa etti.

Yeni Hükümeti Sadrazam Ali Rıza Paşa kurdu ve vatanseverliğiyle bilinen paşa hemen Millî Mücadelecilerle temasa geçti. Birkaç gün süren yazışmalar ile bir sonuca varıldı, bunun için Bahriye Nazırı Salih Paşa M. Kemalle görüşmek üzere Amasya'ya geldi. Bir protokol oluşturuldu.³² Buna göre, Milli Meclisin hemen seçimlere gitmek üzere toplanması kararlaştırıldı.

Mustafa Kemal, Salih Paşa gittikten sonra komutanları bir araya toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu toplantıda, seçim sonucu İstanbul'a gidecek mebuslarla belli merkezlerde görüşülüp izleyecekleri yola karar verilecekti. Bu karar gereğince, Mustafa Kemal 18.12.1919 tarihinde merkezi bir konumda bulunan Ankara girmek üzere Sivas'tan yola çıktı.³³

2.2.5. 1919'da Ülkenin Genel Durumu

Mustafa Kemal 27 Ekim 1919'da Ankara'ya vardığında ülkenin durumu şöyle idi: Batı Anadolu'da 62 bin asker ve 2400 zabıt ile Yunanlılar etkin bir şekilde işgal

³² Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 126

³³ Goloğlu, Atatürk ve Trabzon, s. 21-25

halindeydiler. Buna karşılık Türklerin 3 tümen askeri ve ayrıca Çerkez Ethem'in bir alay müfrezesi bulunmaktaydı.

Bursa, Yozgat, Bolu, İzmit ve Balıkesir'de şiddetli bir şekilde İstanbul Hükümeti ve Ankara taraftarları çekişme halindeydi. Trakya'da ne askeri nede sivil bir direniş söz konusu değildi. Güney bölgesindeki halk gerek Fransızlar gerekse Ermenilerin zulümlerinden yorulmuş Millî Mücadele için bir kıvılcımın çıkmasına bakıyorlardı.

Doğu Karadeniz'de Pontusçular bir yandan Rumlar ve Yunanlar diğer yandan baskılarını ve tecavüzlerini eksik etmiyorlardı. Bunların en büyük destekçileri ise İngilizler idi. Mustafa Kemal Karadeniz'e geldiğinde dahi bölgede direniş çalışmaları başlamıştı. Şiddetli işgaller ve karşı koymalar sırasında İngilizler Olağanüstü Temsilcilerini Trabzon'a yollamış ve Ruslardan kalma eşyaları talep etmişlerdir. İstanbul'daki Yunan Temsilcisi bir motor dolusu mühimmatı ve subayı bölgeye sevk etmişti. Kızılhaç adına gelen doktor bile Rumların örgütlenmesine destek veriyordu. Bu destekler Rumları hepten şımartmış idi.

Bu sırada mebus seçimleri yapılmak üzere İstanbul'da toplanılıyordu. Mustafa Kemal, Erzurum mebusu olarak seçilmişti.³⁴ Trabzon'da Vakfıkebirli Ali Şükrü, Akçaabatlı Hasan Saka, Giresunlu Eşref Dizdar, Fatsalı İsmail Çamaş, Batumlu Ahmet Muhtar Cıllı, Erzurumlu Hüsrev Gerede, Trabzonlu Ali Şefik Bekman mebus seçilmişlerdir.

12 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan çalışmalarına başladı. Millî mücadelenin ilk zaferi ise 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş'ın Fransız işgalinden kurtulmasıdır. 16 Şubat 1920 tarihinde ise Meclis-i Mebusan Misak-ı Milli³⁵ (ulusal ant) kararlarını yayınladı.

İtilaf devletleri ise İstanbul Hükümetinden Batı Anadolu'daki Millî Mücadele güçlerinin geri çekilmesini isterler. Dönemin sadrazamı Ali Rıza Paşa bu teklifi kabul etmeyip istifa eder. Yeni sadrazam Salih Paşa olur.

2.2.6. Ankara Hükümeti'nde Trabzonlular

16 Mart 1920 tarihinde İtilaf devletleri İstanbul'u işgal ettiği zaman, istediklerini tutuklamaya ve sürgüne göndermeye başlarlar. 18 Mart'ta geçici bir süreliğine Meclis-i

³⁴ Seçim tutanağı Meclis-i Mebusanca kabul edilecek ancak kendisi İstanbul'a gitmeyecek, izin alarak Ankara'da kalacaktır.

³⁵ Bardakçı, *age*, s. 176-181

Mebusan dağıtılır. Bir kısım mebus memleketine döner. Bir kısmı ise Ankara'ya gider. Trabzon mebuslarından Ali Şükrü ve Hüsrev Gerede Ankara'ya dönenlerdendir. İstanbul'daki meclis dağıldığında, Mustafa Kemal bir bildiri yayınlarak her livadan beş kişinin mebus seçimi için Ankara'ya gönderilmesini ister.

Bu sırada İtilaf Devletleri'nin isteklerine boyun eğmek istemeyen Salih Paşa Hükümeti de istifa eder ve Damat Ferit Paşa tekrar Sadrazam olur. Başa gelir gelmez Meclis-i Mebusanı tümünden fesheder ve Millî Mücadelecileri din düşmanı ilan eder.³⁶ Derhal tutuklanıp cezalandırılması için emir verir ama bu emir ve fetvalar hiçbir şekilde dikkate alınmaz ve uygulanmaz. Millî mücadele yanlısı din adamları da karşı fetva yayınladı. Halk mebuslarını seçti ve 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da meclisini açtı.³⁷

Trabzon'da seçilmiş olan beş mebus kadrosundan dördü ölüm ve istifa nedenleriyle boşalmıştı. Meclisin açılışını yalnızca Ordulu Recai Baykal görebilmişti. İstanbul'dan gelen mebuslar doğrudan kabul edilince Ali Şükrü ve Hüsrev Gerede de meclise katılmışlardı.³⁸ Meclis başkanlığına oy birliğiyle Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa seçildi.

Bu esnada İstanbul Hükümeti Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldıracak olan Sevr Antlaşması'nı imzaladı.³⁹ Bu anlaşamaya göre Trabzon, Doğu Anadolu'da kurulması planlanan Ermeni devletinin sınırları içinde bulunuyordu. Bu antlaşma elbette geçersiz sayılmıştır. Çünkü İstanbul Hükümetini temsil etmesi gereken Meclis-i Mebusan kapatılmıştı. Ankara'da kurulan meclisin ise bu antlaşmayı kabul etmesi düşünülemezdi.

Ancak Ruslardan destek alan Ermenilerin durmaya niyeti yoktu. Saldırılarına devam ettiriyorlardı. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa Atatürk'ün de müsaadesiyle Doğu Harekâtını başlattı, Trabzon Valisi Hamit Kapacı'yı Erzurum Valiliğine çekti ve Trabzon Tümen komutanı Rüştü Bey'i Kolordu Komutanlığına atadı. Trabzon'da yeni kurulan tümeni de doğuya çekildi. Neticede 30 Ekim'de Kars anavatanına katıldı. 7 Kasım'da da Gümrü'ye girildi. Ermenilerle barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma hem Türkiye'yi hem de Trabzon'u Ermeni tehlikesinden kurtarmış oldu.

³⁶ Bardakçı, *age*, s. 172-173

³⁷ Bardakçı, *age*, s. 182-185

³⁸ Altı ay sonra da yapılan ara seçimlerde boş Trabzon vekilliklerine Hasan Saka, Hamdi Ülkümen, Celaleddin Aykar, Hafız Mehmet seçildiler.

³⁹ Bardakçı, *age*, s. 132-145

Daha sonra Bolşevik tehlikesine karşı önlemler alındı. Bu konuda en etkili kişi Çerkez Ethem idi. Kendisini Rus Bolşevik komutanlara benzetiyor ve müfrezesine “Bolşevik Taburu” diyordu. Çerkez Ethem’in önce Eskişehir’deki matbaasına, sonra da silahlarına el kondu. “Yeşil Ordu Cemiyeti” ve “Halk İştiraki Yun Fırkası” kapatıldı. Türk komünistlerin lideri olan, Rusya’dan Türkiye’ye gelmiş olan Mustafa Suphi ve yanındakiler İnebolu’ya gitmek üzere bindikleri motorda çıkan çatışma sonucunda öldürüldü. Bolu’daki öğretmenlik görevini bırakıp Trabzon’a gelen Nazım Hikmet beraberindeki birkaç Trabzonlu gençle birlikte Rusya’ya kaçtı. Buna rağmen Trabzon her zaman Bolşevizm’e karşı mesafeli oldu ve Trabzon’da Bolşevizm hiç benimsenmedi.

20 Ocak 1921 tarih 85 sayılı karara göre Büyük Millet Meclisince ilan edilen 1921 Anayasası Yeni Devletin ilk anayasasıydı. Mustafa Kemal için kuracağı yeni Türk Devleti’nin ilk anayasası son derece önemliydi ve ilk maddesinde “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” İbaresini geçiyordu. Hükümette yeni düzenlemeler yapıldı Bakanlar kurulu, Milli savunma bakanı Fevzi Çakmak’ı meclis başkanı seçti. Mustafa Kemal ise Meclisin ve tabi hükümetin Başkanı olarak kaldı. Trabzon mebusu Hafız Mehmet, Adalet Bakanı vekili oldu.

11 Ocak 1921 tarihinde I. İnönü savaşı zaferle sonuçlandı. 1 Şubat 1921’de Türk Ordusuna iki yeni birim katıldı. Biri Eskişehir’de “Kuva-yi Havaiye Müdüriyeti” (Hava Kuvvetleri Müdürlüğü) ve öteki Trabzon’da “Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı” (Deniz Ulaştırma Komutanlığı) idi. Trabzon’daki bu birimin amacı İstanbul’dan ve Rusya’dan gelen mühimmat sevkiyatını Anadolu’nun içlerine nakletmekti. Bunu da büyük bir fedakârlık ve başarıyla yerine getirdiler.

Ankara’da yeni bir devlet düzeni kuruluyordu. Mustafa Kemal, 23 Mayıs 1921 tarihinde “Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Grubu” adıyla Büyük Millet Meclis’inde ilk grubu kuruyor. Buna “Birinci Grup” dendi. Trabzon mebuslarının bir kısmı bu gruba katıldı. Bu grubun karşısına, yaklaşık 120 kişi olduğu ama 60’ının adı bilinen “İkinci Grup” kuruldu. Trabzon mebuslarından Hafız Mehmet ve Ali Şükrü de bu gruba katılmıştı.

14 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Meydan Muharebesi zaferle sonuçlandı. Bu savaşta Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa’ya “Başkumandan” vazifesini vermişti. Savaşın sonunda “Gazilik” ve “Mareşallik” unvanları verildi. Mustafa Kemal Paşa bu zorlu savaşa katılan Trabzonlular için şöyle demiştir: *“Sakarya’ya Üçüncü Tümen ile yetişen Trabzon*

evlatlarının savaş alanında gösterdikleri fedakarlıklarının kıymetli hatırası dimağında men kuş olarak kalacaktır.”⁴⁰

2.2.7. Kuşkuların Güvenin Önüne Geçtiği Zamanlar

Mustafa Kemal Paşa özellikle Sakarya Zaferini takiben hayata geçirmeyi çok önceden beri tasarladığı devrim girişimlerini yerine getirmek için çalışıyordu. Bu anlamda halktan ve yönetim kesiminden gelecek desteğe ihtiyaç duyuyordu. Nitekim Trabzonlulardan aradığı desteği hep gördü. Her zaman fedakarlıklarını övüp her fırsatta onları yüceltmıştır. Ancak bu münasebetin, o günün şartlarında pek çok konuda olduğu gibi, kolay bozulabileceğini tahmin etmekte zor değil. Bunun en önemli nedeni araya giren yanlış bilgilendirmeler ve ihbarlar idi. Örneğin: Bakü’deki Bolşevik Toplantısına katılan Dr. İbrahim Tali Öngören’in Ankara’ya gönderdiği bir haberde, Enver Paşa’nın Trabzon üzerinden Anadolu’ya geçmek istediğini iletir. Bunun üzerine söylentiler alır başını gider. Trabzon Müdafaa-i Hukuk cemiyeti yöneticileri Enver Paşacı olduklarından, onunla anlaşp bir işler çevirdikleri, Milis kuvvetlerin başı Yahya Kâhya, Batum’a gidip Enver Paşayla anlaştığı, Enver Paşayı gizlice Ankara’ya getirip kendi birliklerinin başına geçireceği, oradan Deli Halit Paşa’nın birliklerinin başına geçip Mustafa Kemal’in karşısına çıkacağı haberleri yayıldı.

O günlerde, bazı İttihatçıların Trabzon’a gelmeleri meseleyi daha da büyüttü. Bir de üstüne Enver Paşa’nın amcası Halil Paşa’nın Trabzon’a gelmesi bu kuşkuyu son haddine getirdi. Halil Paşa vereme yakalanmıştı, Trabzon’a da hava eğişimi için geldiğini söyledi. Enver Paşaya yardım için değil. Ayrıca o günlerde Batum’a giden Trabzon mebusu Hafız Mehmet ile Fındıklı önde gelenlerinden Hacı Şahin Zade Ahmet, Enver Paşa’ya Anadolu’daki durumu anlatmış ve Enver Paşanın iyilikle de olsa Anadolu’ya geçmesinin kimseye bir yarar sağlamayacağını izah etmişlerdi.

Buna rağmen Ankara ikna olmamıştı ve Halil Paşa’nın sınır dışı edilmesinde ısrar ediyordu. Bu konuda arabuluculuğu Trabzon Tümen Komutanı yaptı. Zira Halil Paşa İstanbul’dan ailesinin gelmesini bekliyordu. Geldiklerinde ülkeyi terk edecekti. Gerçekten de ailesinin gelmesiyle Batum’a hareket etti.

⁴⁰ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 26-34

Mesele çözülmüştü ama hala söylentiler son bulmamıştı. Kâhya Yahya'dan hala şüpheleniyorlardı. Sonunda Kazım Karabekir'den bu meseleyi halledebilecek bir komutanı buraya ataması istendi. O da Tümen komutanı Sami Sabit Bey'i atadı. Atanır atanmaz Kâhya Yahya'yı yakalamaya çalıştı. Kâhya Yahya saklandı, emrindeki başıbozuk müfreze de dağıtıldı. Mesele hallolmuş gibiydi ancak bu seferde Tümen komutanının taşkın davranışları milleti bunalttı.

Öyle ki mevzu "Trabzon Meselesi" adıyla meclise bile taşındı. Giderek işler kördüğüm oluyordu. Sami Sabit'in bu taşkınlıkları Trabzon halkını da ikiye böldü. Yaptıklarını haklı görenler de oldu, illallah diyenlerde.⁴¹ Bu sebeple Sami Sabit Bey görevden alındı ancak Vali yardımcısı olarak devam etti. Bir süre sonra Kars'a atandı ancak bir süre görev yerine varmayı geciktirdi. O sürede de Yahya Kâhya faili meçhul bir şekilde öldürülünce kriz daha da büyüdü.⁴² Başbakan Rauf Bey meseleyi tetkik etmesi için bir hey 'eti Trabzon'a gönderdi.

Olaylar bu şekilde gelişirken 30 Ağustos 1922 tarihinde Büyük Taarruz gerçekleşti. Adeta tüm sıkıntılara merhem olan bu haber Trabzon'da ne ikilik bıraktı ne de hır gür. Dalga dalga yayılan sevinç ve coşku tüm anlaşmazlıkları sona erdirdi. Böylece "Trabzon Meselesi" diye bir şey kalmadı. Tüm Trabzonlular 13 Eylül 1922 tarihinde Zafer Şenliği düzenleyerek tekrardan Atatürk'ün izinde tek vücut oldu.

11 Ekim 1922 tarihinde tüm savaşı sona erdiren Mudanya Ateşkes Antlaşması⁴³ imzalandı. Daha sonra yeni düzenin gereği olarak 1 Kasım 1922 de Saltanat halifelik makamından ayrılarak sona erdirildi.⁴⁴ Padişah artık sadece dini kisveye sahip Halife idi. Doğal olarak herhangi bir dayanağı olmayan İstanbul Hükümeti istifa etti, memleketin tek yöneticisi Ankara Hükümeti oldu. Lozan görüşmelerinde yalnızca Ankara Hükümeti muhatap alındı. Lozan'a gönderilen üç delegeden biri de Trabzon Mebusu Hasan Saka'dır.

⁴¹ Bu sırada politikacılar da ikiye ayrıldı. Bir tarafta Yahya Kâhya'yı tutan İstikbal Gazetesi sahibi Faik Ahmet Barutçu, diğer tarafta Güzel Trabzon Gazetesi sahibi Ali Cebil.

⁴² Yahya Kâhya olayı: Yahya Kâhya Trabzon'un hatırı sayılılarından. İskele kahyasıydı. İttihatçıların fedaisi idi. Enver Paşa'nın adamı olarak biliniyordu. Görevden alınan müdafaa-i hukuk Cemiyeti'nin de sağ koluydu. (Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, s 442) Yahya Kâhya bir halk kahramanıydı. Mert ve cesurdu. I. Dünya Savaşı'nda teşkilatı mahsusa saflarında bulundu. Çanakkale'ye topçu mermileri gönderdi. (Teoman Alpaslan, *Topal Osman Ağa*, s 447) Yahya Kâhya Soğuksu semtinde oturuyordu. Bir akşam özel arabasıyla evine giderken, pusuya düştü. 3 Temmuz 1922 tarihinde düştüğü bu pusuda öldürüldü. İsmail Hakkı Tekçe cinayetin failleri aba zıpkalıydı dedi. Her nasılsa eylemi yaptıranın Osman Ağa olduğu haberi yayıldı. Daha önceden de Föstüroğlu'nun Kâtibi Kosti'yi yakalattı için Osman Ağa ile arası açıktı. Böylece iftiralara haber her yere yayıldı. Osmanağa cinayetin üzerine yüklendiğini biliyordu. Bununla ilgili şöyle bir açıklama yaptı: "Yahya Kâhyayı benim vurduğumu söylüyorlarmış. Olay ile uzaktan yakından hiçbir ilgim yoktur. Yaptığım her işi açık açık söylemekten çekinmem. Cinayeti benden biliyorsanız üzülürüm. İnanınız ki aramızda geçen yalnızca meydana olaydır." (M. Şakir Sarıbayraktaroğlu, *Osman Ağa ve Giresun Uşakları Konuşuyor*, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1975, s. 115- 116)

⁴³ Bardakçı, *age*, s. 188-194

⁴⁴ Bardakçı, *age*, s. 200-202

20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı'nda alınan sonuçlar 3 Mart 1923 tarihinde Mecliste gizli bir oturumda tartışıldı. Delegeler kurulu başkanı İsmet Bey'in açıklamaları yeterli görülmedi ve başında Trabzonlu Ali Şükrü Bey'in bulunduğu 2. Grup üyeleri bir şeylerin kendilerinden saklandığı hissiyatına kapıldı. Bunun üzerine Hafız Mehmet Delegeler Kurulu ve Hükümet hakkında güvenoyuna başvurulmasını önerdi.

Delegelerden Hasan Saka Kendi yetkisi ölçüsünce Lozan'da olanları anlatı. Ali Şükrü ve yanındakiler ise bu alınan kararların Misak-ı Milliye aykırı olduğu görüşünü savundular. Zira Musul feda edilemezdi. Gerekirse yeniden savaşa girip alınmalıydı. 1. Grup üyeleri ise böyle fevri bir davranışın hem kazanılan diğer kazanımları hem de tüm memleketi ateşe atmak olacağı düşüncesindeydi. Yeniden savaşa girmek tamamen yıkım demekti. Bu konuda tartışmalar oldukça şiddetlendi ve üzücü olaylar görülecekken Meclis Başkanı Ali Fuat Cebesoy birleşimi kapattı. İkinci birleşimde mesele oylandı. Oylamaya 2. Grup katılmadı. Sonuçta 20'ye karşı 170 oy ile Hükümet "Güven" aldı.

Bir müddet sonra Ali Şükrü Bey esrarengiz bir şekilde ortadan kayboldu. Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey konuyu meclise taşıdı ve Ali Şükrü Bey'in başına bir iş gelmiş olabileceğinden şüphelendiğini söyledi. Başbakan Rauf Orbay meseleye el koydu ve yapılan tetkik sonucunda Ali Şükrü Bey'i Meclis Milis Kuvvetleri Komutanı Topal Osman Ağa'nın öldürdüğü ortaya atıldı. Bu konuyu Ali Şükrü Bey ile ilgili kısımda daha ayrıntılı işledim.

Bu olay ipleri yeniden kopardı. Henüz görev süresi dolmamış olan Meclis'in yeniden seçilmesi teklif edildi. Böylece Meclisin yeniden seçilmesine karar verildi. Tüm illerde meclis seçimleri için mebuslar seçilirken Trabzon karamsar bir havada ne edeceğini bilmez vaziyette bekliyordu. Trabzon'da işler iyice karışmıştı bu sebeple Meclis Trabzon'a bir Soruşturma Kurulu gönderdi.

Bu kurul tetkiklerini yaparak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yönetim kurulunu tasfiye etti. Ziya Murathan başkanlığında bir müteşebbis Hey 'et kuruldu. Atatürk'e Bağlılık telgrafları çekildi. Bunu Trabzon'dan çekilen diğer bağlılık telgrafları takip etti. Böylece kara bulutlar dağıldı. Bir yandan bu telgraflar cevaplanırken bir yandan da sadece Trabzon'a has bir Seçim Bildirisi gönderildi.

Trabzonlular için çok övünülecek sözler söylenen bu bildiride Mustafa Kemal Paşa Şöyle söylemektedir: “*Trabzonlu fedakâr kardeşlerim, sizi, apaçık görmekte olduğunuza hiç şüphem olmayan büyük bir gerçeikle karşı karşıya bırakıyorum. Ve tamamen güveniyorum ki; Hakkın, insafın, “eski dostluğun” ve yurtseverliğin en yüksek niteliklerine sahip olan siz Trabzonlular erdemlikle sapkınlığın açık farkını hemen anlayacak ve günü geldiğinde temiz vicdanınızın kesin hükümlerini anlatan oylarınızı doğru yola vereceksiniz.*”

Bu bildirinin Trabzonlular üzerindeki etkisi pek çok oldu. Derhal seçim hazırlıkları başlandı ve gereken yapıldı. Kuşkular dağıldı ve yine “eski dostluk” kazandı.⁴⁵

2.3. Millî Mücadele Sonrasında Trabzon

2.3.1. Meclis’in Genel Durumu

Millî Mücadele sona erdikten sonra meclisin gündemi hükümet şeklinin belirlenmesi ve çizilecek yol haritasının belirlenmesiydi. Millî mücadeleyi yönetenlerin görev ve sorumlulukları vatanın kurtarılması ile bitmemişti. Zaferden sonra devletin yönetim şeklinin de belirlenmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türk milletinin karakterine en uygun yönetim şekli cumhuriyettir.

Ancak yönetim şekli değişse bile halk aynı halktı. Dolayısıyla halkı temsil eden mecliste farklı düşüncelere sahip karma bir meclisti. Meclisteki o günkü durumu Mustafa Kemal Atatürk şöyle izah etmektedir: “*Arkadaşlar! İnkılap kendi idrakinin hududuna geldikçe, beni terk etmeye başladılar.*” Yani buradan da anlaşılıyor ki mecliste gruplaşma söz konusuydu. Muhafazakârlarla ıslahatçılar arasında yoğun bir fikir ayrılığı vardı. Muhafazakârlar imparatorluğun teşkilat ve müesseselerini korumak istiyorlardı. Islahatçılar ise, imparatorluk müesseselerinde günün koşullarına göre yenilikler yapılması taraftarıydılar. Bu sebeple mecliste görüşmeler bir hayli hararetli geçiyordu. Farklı fikir cereyanları meclisin atmosferini gergin hale getiriyordu.

1923 yılı başlarında meclisteki gruplaşmalar arttı. Milletvekillerimizin çoğu Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı olmasına karşı idiler. Deniz kurmay binbaşılığından ayrılan Ali Şükrü Bey, cumhurbaşkanı sivil olsun, Mustafa Kemal Paşa'yı da ordunun başına dönsün istiyordu. Ancak onun büyüklüğünü de takdir etmiyor değildi. Mudanya

⁴⁵ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 35-46

mütarekeleri görüşülürken, Mustafa Kemal Paşa'nın yakasına yapışıp; “*Ne yapayım Ne yapayım ki, karşımda bir kahraman var!*” demiştir.

Ali Şükrü Bey iyi bir hatipti. Görüş olarak da muhafazakardı. Hilafetin devam ettirilmesinden yanaydı. Hilafetçi ve saltanatçı olduğunu da hiç gizlemiyordu. Saltanat ve hilafetin yerine devletin başına başka bir kişinin veya makamın geçmesine karşıydı. Cumhuriyet yanlısı konuşanları dalkavuklukla suçlamaktan geri durmuyordu. Muhafazakâr milletvekilleri üzerindeki etkisi ve itibarı da büyüktü. Mustafa Kemal Paşa ise, hilafete kesinlikle karşı olup, laiklik yanlısıydı. Dünyadaki en saygın yerimizi alabilmesi ancak Cumhuriyet ve laiklik ile olabileceğine inanıyordu.⁴⁶

2.3.2. Ali Şükrü Bey Meselesi ve Konunun Meclise Yansıması

Meclisin Trabzon Millet vekili Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması hakkında, Osman Ağa üzerindeki şüpheleri giderek derinleşirken bir yandan da kolluk kuvvetleri soruşturmayı derinleştiriyordu. Zira Ali Şükrü Bey'in katlinin tek sorumlusu olarak Osman Ağa görülüyordu. Soruşturmayı Jandarma teğmeni Kemal Bey yürütüyordu. Mühye Köyü'nde, ana yoldan ayrılan araba izlerini tarlada sürdüren jandarmalar, sineklerin uçuştığı yeni kazınmış bir çukurdan, Ali Şükrü Bey'in çadır bezine sarılı cesedini bulup çıkardılar.

Başvekil Rauf Orbay onlardan haberdar edilmesini şöyle naklediyor:

*“Ölünün avucundaki, sımsıkı tutulmuş bir sandalye hasırı parçasının da Topal Osman'ın evinde bulunan kırık sandalyeye ait olduğu tespit edilince, ele sağlam bir ipucu geçirilmiş oldu. Yakalanan Osman Ağa'nın adamı Mustafa Kaptan da Ali Şükrü Bey'i kendisinin Topal Osman'ın evine götürdüğünü söyledi. Ali Şükrü Bey'i orada ayakta duran Osman Ağa'nın karşısına oturtmuşlar. Ve verdikleri kahveyi içerken birdenbire üzerine atılarak boğmuşlar. Mustafa Kaptan'ın bu itirafla olay tamamen aydınlanmıştı. Bu haberi akşam üzeri meclisteki odamda çalışırken getirdiler.”*⁴⁷

Cesedin bulunması ile olayın düğümleri çözüldü. Ali Şükrü Bey'in taraftarları çoğunlukta olduğundan, meclis tartışmalarında sükûnet sağlanamıyordu. Olayın ciddi boyutlara ulaşması Mustafa Kemal Paşa'yı da güç durumlara düşürüyordu.

⁴⁶ Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, İstanbul, 1973, s. 20- 26- 262

⁴⁷ Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1965, s. 106

Olayla ilgili olarak başvekil Rauf Orbay'la aralarındaki konuşma şöyledir:

Mustafa Kemal Paşa:

“Şimdi ne düşünüyorsun?” Rauf Bey olayın çok ciddi oluşu görüşü ile şu yanıtı verdi:

“Bir şey düşündüğüm yok. Topal Osman'ı yakalamak gerek. Çankaya'nın arkasında, Ayrancı tarafında Papazın Bağı denilen yerde bulunduğu sanılıyor.” Mustafa Kemal Paşa:

“Nasıl yakalatacaksın?” Rauf Bey:

“Meclis Muhafız Birliği ile” Mustafa Kemal Paşa endişelerini şöyle açıklar:

“Meclis Muhafız Birliği'nde Topal Osman'la gelmiş Karadenizliler var. Bunlar birbirine ateş etmezler. Ne sen ne ben ne Ankara... bir şey kalmaz.” Rauf Bey düşüncelerini açık açık söyle bildirir:

“Suçluları yakalamak mutlak gerek... eğer başkomutan olarak ve herhangi bir düşünceyle sizce buna gerek görünmüyorsa benim bunu yarın meclise anlatmam gerekecektir.”⁴⁸

2.3.3. Meclis Oturumu: 2 Nisan 1923 Pazartesi

2 Nisan 1923 Pazartesi günü, ikinci başkan vekili Kazım Bey'in başkanlığında Meclis yeniden toplandı. Başkan celseyi açtı zabıt özetinin okunmasından sonra gündem konusu Alı Şükrü Bey'in kaybı görüşüldü. Alı Şükrü Bey konusunda sürdürülen müzakerelerde İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey söz alır ve beyanatı Meclise sunar:

... Arkadaşlar! Muhterem Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey arkadaşımızın akıbeti faciası dün öğleden sonra geç vakit hükümetimizce taayyün etti. Cenazesi bulunduğu mahalden kaldırılarak bugün Gureba Hastanesi'nde emaneten taht-ı muhafaza bulunuyor. Allah kendisine yattıkça ailesine sabırlar, ecirler ihsan etsin... (Âmin sesleri)

Arkadaşlar! Adliyemizin, polisimizin, jandarmamızın da dahil olduğu halde Kuvayi zabitanımızın, Kuvayi muhafazamızın ifayı vazifede gösterdikleri gayret ve dikkat acizlerince mucibi şükrandır. Bu akıbeti elemeyi izhar etmiş olmakla manzum bulunan,

⁴⁸ Yakın Tarihimiz, Rauf Orbay'ın Hatıraları, C. IV, s 82

eldeki edil leye istinaden Maznun bulunan Giresun Alayı kumandanı... (eşkıya reisi, çete reisi sesleri)

Canik Milletvekili Nafiz Bey:

“Askeri tenzih ederim, öyle eşkıyadan.”

İzmit milletvekili Sırrı Bey:

“Yaşasın namusuyla iftihar eden Türk ordusu!” (Alkışlar)

Rauf Bey sözlerini şöyle sürdürür:

“Adliyemizin takibatı kanuniye icra ettiğini hissetmesi neticesi olarak ki, birkaç günden beri tegayyüp etmişti. Gerek kendisi gerekse de bu işle alakadar bazı mazlumlar hükümetçe vaki olan ciddi ve dakik taharriyat a rağmen bidayette bulunmamış ise de geceli gündüzlü devam eden takibat bu sabah takriben saat 06.00’da bir neticeye ikram etmiştir. Dün geç vakit kendisinin ihtiva ettiği mahaller hakkında hükümetimizle istihsal edilen malumat üzerine kendisini bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti memurini adliyesinin hakkında ıstar ettikleri tevkif müzekkeresini tebliğ ve ba’b-ı adalete celp ve hakkında en hür ve adil tetkikat ve tahkikat neticesinde karar ittihazı için ihbarnameyi isal maksadıyla taharri takımları hareket ettirmişti. Muhtelif istikametlerde ve Ümit edilen muhtelif mevkide taharriyata memur olan bu takip müfrezeleri, tahriri müfrezeleri Ayrancı Bağlarında Papazın Bağı namıyla maruf bir bina dahilinde kendisi ile refiklerinin bulunduklarını anladıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin adliyesine tevdi nehyetmelerini iblağ eden müfrezeye karşı biperva silah istimaline başlamış olduklarından ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin orduları, Kuvayi zabıtası her türlü vesaiti ile bilakaydüşart Meclis-i Ali’nin kanunlarını tatbik memur olduklarından bizzarure mukabeleye mecbur olmuşlar ve şiddetle devam eden müsademe neticesinde ki, henüz tahkikat devam etmiş olmak itibarıyla kati raporu gelmeyen Giresunlu Osman Ağa ile birkaç refiki, kendisi ağır yaralı, refikleri meyyitten ve pek az zaman sonra kendisiyle de rüfekasına iltihak etmek üzere meyyitten istihsal olunmuşlardır.

Arkadaşlar, bundan sonra takip müfrezeleri vazifelerini ikmal ile adliyede kavanini mevzua dairesinde tetkikatlarını ikmal edecek ve bittabi devairi müteallikası icabı veçhile icrayı muamele edecektir. Şu suretle gerek dahil ve gerekse hariç emin olabilir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kavanini dahilinde bilakaydüşart itaat etmek lazımdır. Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nin vazettiği kavanin vacibirreaya ve vacibülitaadır. Bu kanunların aleyhine hareket etmek suretiyle kurtulmak imkânı yoktur. Maruzatım budur. Arkadaşlar! Tekrar ediyorum ve inşallah bu suretle dahil ve hariç de suitesir yapması memulu kavi olan bir Hadise'nin hakikati tebellür etmiş ve suitesiratın beyhude olduğu anlaşılmış olacaktır.”

Hüseyin Avni Bey:

“Efendiler, şu dakikada bütün manzarayı insaniyeyi cami, bütün hasleti ile tanınan kıymetli refiki şefiğimiz Ali Şükrü Bey'in cismi bizden ayrılmıştır. (Ruhu bizimledir sesleri) Ruhu bizimledir efendiler. Kendisinin aşığı bulunduğu hürriyet ve hakimiyet-i milliyeyi ayet-i celileniz ve bizi istihlaf edecek şerefli Türkiye halkının mümessilleri arzusunu yerine getirmekle daima ruhunu şad edecek ve daima kendilerini bahtiyar kılacaktır. Zavallı Şükrü! Kabahatin neydi? Efendiler, gittim, cismi mübarek ini gördüm. Vahşiler, canavarlar elinde ezilmiş, kesilmiş. (Lanet sesleri) Hey gaddar el! Ne istiyorsun bu vatanperver den? Ey Zalim! Ne istiyordun bu biçareden? Acımız mısın onun milletine, acıamaz mısınız onun hakimiyetine, hürriyetine, acıamaz mısın yetim kalarak arkasından meleyen kuzularına?”

...

Bu açıklamadan sonra meclisteki mebuslar teessürsülerini ve tepkilerini dile getiren konuşmalar yaptılar. Korkulan olmuştu ve Ali Şükrü Bey'in suikasta kurban gittiği anlaşılmıştı. Daha sonra bazı vekillerden takrirler okundu.

1. Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Trabzon mebusu Hamdi Beylerin merhum Ali Şükrü Bey ailesine taziye telgrafı çekilmesine dair takrirleri:

“Riyaset-i Celile'ye,

Muazzez şehit Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in keyfiyeti şehadetinden dolayı ailesine ve daire-i intihabiyesi hakkında meclis-i Ali namına taziyet telgraf nağmesi keşide sini teklif ederim.

02 Nisa 1923

Yozgat

Sırrı”

“Riyaset-i Celile’ye,

Aziz refikim muhterem Ali Şükrü Bey'in çok elim ve feci akıbeti münasebeti ile ailesi efradına meclis namına beyanı taziyet edilmesini teklif ederim.

Trabzon

Nebi Zade Hamdi”

Reis:

“Bunları re-i halinize vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Daireyi intiha biyesine ve ailesine taziyetname yazılması kabul edilmiştir.”

2. Van mebusu Haydar Bey ile arkadaşlarının, Topal Osman'ın cesedinin meclis kapısı önünde salben teşhir edilmesine dair takriri.

“Riyaset-i Celile’ye,

Müdafî din ve vatan istiklal olmasından dolayı şehit edilmiş olan Ali Şükrü kardeşimizin katillerinden olup bu sabah Çankaya’sındaki ikametgahında yapılan müsaade me neticesinde mecruh an derdest edilmiş ve ahiren gebermiş olan katil, hunhar Kaymakam Topal Osman'ın salben teşhir edilmesini teklif ederiz.

02 Nisan 1923

<i>Van</i>	<i>Beyazıt</i>	<i>Kayseri</i>
<i>Haydar</i>	<i>Şevket</i>	<i>Osman Zeki</i>
<i>Kırşehir</i>	<i>Erzincan</i>	<i>Trabzon</i>
<i>Sadık</i>	<i>Hüseyin</i>	<i>Celal</i>
<i>Dersim</i>	<i>Kastamonu</i>	<i>Erzurum</i>
<i>Ramiz</i>	<i>Hulusi</i>	<i>İsmail</i>

Genç	Dersim	Canik
Fikri	Mustafa	Süleyman
Canik	Karahisarlı Sahip	Sivas
Ahmet Nafiz	Mehmet Şükrü	Ziyaettin “

Isparta

Nadir

(Kabul sesleri)

Reis:

“Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Salben teşhiri müttefikan kabul edilmiştir.

3. Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey’in, Topal Osman'ın hempalarından meclis riyaseti muhafız bölüğü kumandanı Mustafa Kaptan da Mülazım-ı sanilik rütbesinin Nez’ile hapishaneyi Umumiyeeye nakledilmesine dair takrir.

“Riyaset-i Celile’ye,

Giresunlu Topal Osman'ın hempalarından ve şerik-i cinayetlerinden Büyük Millet Meclisi riyaset muhafız Bölük kumandanı Mustafa kaptan namlı şahıs tevkifhane-i askeridedir. Bu şahıs füzuli verilen mülazım-ı sani rütbesi dolayısıyla askeri tevkif hanesinde yatması pek manasızdır. Kendisinin derhal hapishane-i umumiye nakli ve cinayetin hakiki müsebbiplerinin şediden tahkiki ile meydana çıkarılmasını teklif ederim. Bütün millet hakikati hala şiddetle intizar ediyor.

Lazistan mebusu

Ziya Hurşit”

İcra vekilleri heyeti reisi Rauf Bey:

“Arkadaşlar çok rica ederim, kavanini mevzua var. Mahak kim var, adalet var, karar var, icra var. (Çok doğru sesleri) Çok rica ederim, çok istirham ediyorum, heyecan ile

teessür ile ittihaz buyuracağınız kararların istikbalde vasi, elim tesir atı olabilir. Benim vazifeyi vicdaniyem bunu arz etmek, sizin de ona göre düşünüp karar vermektir.”

Hurşit Ziya Bey:

“Efendim buna zabıtlığı hangi kurum verdi? Mülazım-ı sani rütbesini kim vermiştir? Lütfen söylesin.”

Salih Bey:

“Arkadaşlar! malum-u alileri terfi Meclis-i Ali'den geçiyor ve tasdike iktiran ediyordu. Böyle haşarata hangi bir hakla ve kim mülazım-ı sani rütbesini veriyor?”

Karahisarlı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey:

“Ordu için şindir. Ordu böyle bir zabıt tanımaz.”

Salih Bey sözlerine devamla:

“Bu ne zabıttır ne neferdir, bu bir şakidir, canidir.”

Canik Milletvekili Nafiz Bey:

“Katil Osman'da Kaymakam rütbesinde idi.”

Ziya Hurşit Bey:

“Efendiler! Memleket harbiye mektebine giderek tahsilli askeriyesinin yaparak bu memleket için fedayı can eden zabitanın hepsinin de mevkii mahsusu mualla ve şerefleri vardır. Biz, ordumuzun zabitanına, her masuniyeti hoş gören arkadaşlarız. Fakat Rauf beyefendiye sorarım: Cani, katil, cahil, tahsil görmemiş bir adam, mülazım-ı sani üniforması giymiştir. Ordu'da, düşman karşısında göğüs germiş olanlar, bununla beraber mi olacaklardır? Onlar, onların hakkında istifade ederek Tevkifhane-i Askeriyede ne suretle yatar? Rica ederim: Müdafaa-i Milliye vekili söylesin. Bu herifi diğer Zabıt anla hemyar mı görüyor? Rica ederim, bu nasıl zabıt olmuş? Ne biçim mülazım-ı sani üniformasını inkisap etmiştir. Şimdi bu hapishane-i askeriyededir. Hapishaneye neden geliyorlar? Merkez kumandanlığına istiyorlar. Benim teklifim, bunun hapishane-i mülkiyeye yatırılmasıdır. Ordunun içerisinde böyle bir adam tanımayız. Müdafaa-i Milliye Vekili Ordunun şerefini muhafaza etmekle mükelleftir.”

Saruhan Milletvekili Ömer Lütfi Bey:

“Katil olan, zabıt olamaz. Zabitanın şerefi vardır.”

Karesi Milletvekili, Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa:

“Efendim, malum kanunlar vardır. Kanunun ahkâmın dan ayrı muamele yapılmıştır. Bu mevkuf olan, adliyenin tevkif müzekkeresi ile tevkif edilmiş olan adam, kendisi milis zabiti olduğu için Merkez Kumandanlığında mevkuf bulanıyor. Kavanini adliye neyi icap ederse muamele tamamıyla yapılacaktır. Milis zabitlerinin de diğer zabitan gibi hukuku olduğu malumdur. Bu hususta meclis-i alinizin kararları vardır. Adliye kendisi için hüküm verir. Efendi Hazretlerinin buyurduğu gibi, muvakkat veya gayri muvakkat müzekkeresi istar olunan herhangi bir zabitin eğer Mülkiye’de kalması icap ederse, orada kalır. O buraya ait bir mesele değildir. Ordu münezzehdir, her şeyi münezzehdir.”

Ziya Hurşit Bey:

“Paşa hazretleri! Tutmayınız orada.”

Hakkı Hilmi Bey:

“Efendiler, bu bir hıyanet-i vataniye mücrimidir. Rica ederim hıyanet-i vataniye mücrimlerini bidayet mahkemesine teslim etmek lazımdır. Bu nasıl olur? 20 günde mahkemenin intacı hıyanet-i vataniye kanununda musarrah iken, mezuniyeti zikredilmiş herhangi bir adamı hapishane-i umumi de bulundurmak suretiyle tahkikatı tavik ediliyor. Buna doğrudan doğruya mahalim vaziyet derler, onlara teslim edilir. Onların verdiği karar neticesinde muamele ikmal edilir. Yoksa asker diye hıyanet-i vataniye mücrimlerini hapishane-i askeriyede tutamazsınız.”

Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa:

“Bunun mahalli burası değildir. Adliye vekaleti vardır. Adliye vekaleti ahkâmı kanununiyeyi tatbik eder. Bu adamı mülkiye hapishanesine sevk eder.”

Karahisarı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey:

“Korkarız oradan kaçırmasın. Kaçırılmasının oradan.”

Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa sözlerine devamla:

“Hayır efendim. Bu ne demek efendiler? Nereye kaçırılacak, kim kaçırıyor? Rica ederim, niçin kaçırılıyor? Ve neden kaçırılacaktır?” (Gürültüler)

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey:

“Efendiler; ortada elim bir cinayet ve o cinayeti takip etmekte olan bir zabıta ve adliye vardır. Ne kadar şayanı hüzdündür ki, bu vaziyette kalan zat, falan hapishaneye yatsın, falan zat katildir, niçin zabittir? tarzında Meclis-i Ali'nin müteheyyiç olması ve tabiattan devairi iadesi tarafından tatbik edilecek olan bir hususu şu zat böyle arzu ediyor veya bu zat arzu etmiyor diye tahfif tebdil etmek ne dereceye kadar doğrudur? Arkadaşlar! Bir milis zabiti maznun imiş hakkında muvakkat tevkif müzekkeresi isdar edilmiş. Erkan-ı Harp Kaymakamı Ömer Lütfü Beyefendiye sorarım, herhangi bir masum adam, maznundur diye tetkikat icrası için hapse konamaz mı? Bu zabıt katildir, tar dedin denebilir mi?”

Ömer Lütfü Bey:

“Şimdiye kadar birçok misli sebk etmiştir.”

Rauf Bey konuşmasını şöyle sürdürür:

“Lütfi beyefendi şimdiye kadar katilliği tahakkuk etmişse, hükmü kanun icra edilir. Müsterih olun! fakat zan üzerine, hiç kimsenin kimseye şöyledir, demesi olmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Adliyesi vardır. Kararını verecek ve o karar şekline nazaran Kendisi de nam alacaktır. Rica ediyorum; arkadaşlar, çok rica ediyorum, Hakikaten müteessirsiniz. Bu teessürün tazyiki altındaki kararlarla, yok, Ordu'nun zabitanın kıymetli adamlardır, bu nasıl zabıt olmuş diye hakikaten aziz ve kıymettar birçok refikimizi işaret etmekle bu mesele hal ve intaç edilemez. Arkadaşlar; rica ediyorum, vazifenizi çalışın, vazifemizi çalışalım. Kâfi derecede izharı teessür edilmiştir. Müzakereye zemin teşkil edecek bir şey de yoktur. Bu işi neticelendirelim.”

Reis:

“Efendim bu takrir bir refi rütbe ve hapishanenin tahvili gibi bir şeye aittir. Bu kavanini mevzu ayı devlete muayyendir. Adliye o bunun nerede hapsedilmesi lazım gelirse, orada hapis edilecektir. Yanlış oluyor. (Hayır hayır sesleri) Fatiha takriri vardır.”

4. Elâzığ Mebusu Naci Bey'in, merhum Ali Şükrü Bey'in ruhuna Fatihalar iddiasıyla hürmeten meclis müzakere sinin tatil edilmesine dair takriri:

“Riyaset-i Celile’ye,

Rahmeti Rahman’a kavuşan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey’in ruhuna mecliste Fatihalar ihdasından sonra hürmeten bugün müzakerenin tatilini arz ve teklif ederim.

Elâzığ Mebusu

Naci”

Reis:

“Efendim, bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.”
(Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in ruhuna Fatihalar ithaf edilmiştir.)

Reis konuşmasına şöyle devam eder:

“Efendiler, arkadaşımızın cenazesini Trabzon’a götürmek üzere iki arkadaşımızın mezuniyeti hakkında divan karar vardı. Trabzon mebusu Nebi Zade Hamdi Bey ve Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey. Bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.”⁴⁹

2 Nisan 1923 tarihinde gerçekleşen bu meclis oturumu, Ali Şükrü Bey olayının kilit noktalarından biri olmuştur. Mecliste görüşülen dört kalem konudan ikisi gayet tabii ve insanların teessürünün sonucudur. Bunlar Ali Şükrü Bey’in ruhuna Fatiha eda edilmesi ve ailesine taziye gönderilmesidir. Ancak Osman Ağa ve Mustafa Kaptan mevzuunda verilen kararlar tartışmaya açıktır. Osman Ağa’nın Meclisin önünde teşhir edilmesi insani değil canavarca bir harekettir. Her ne kadar zalim bir katil olsa da -ki bunu kanıtlayan bir mahkeme sonucu da yok- insan onuru bu şekilde teşhir edilemez hele hele de bu kararı veren milletin meclisi ise asla kabul edilemez. Her ne kadar dönemin şartlarına göre bu durum kitabına uydurulmuşsa da vicdanen can sıkıcı olduğu kanaatindeyim. Bir diğer konu ise Mustafa Kaptan’ın Askeri mahkemede yargılanmaması ve orada yargılanmasının zabitanın şerefine leke süreceği meselesidir, ki bu durum da kesinlikle vicdana sığmayan bir çıkıştır. Bu adamlar isyan için dağa çıkmış eşkiyadan ayrılmalıdır. Ayrıca adalet bağımsız mahkemelerin elinde olması gereken bir konuyken, mecliste şahısların keyfine göre yönlendirilmesi son derece yanlış bir uygulamadır.

⁴⁹ TBMM Zabıt ceridesi, cilt 28, s 304- 310

2.3.4. Ali Şükrü Bey'in Davasının Basına Yansımaları

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi olayına karışanların duruşmasında, görgü tanığı olarak Osman Ağa'nın ev sahibi de dinleniyor. Cesedin bulunmasıyla elde edilen ipuçları ve tanıkların ifadeleri Osman Ağa'nın aleyhineydi. 13- 25 Mayıs 1923 tarihli İstikbal gazetelerinde duruşma hakkında geniş bilgi verilmiştir.

Duruşmanın seyri şöyledir:

12 Mayıs, Ankara cinayet mahkemesinde Ali Şükrü Bey'in katiline methaldar zannıyla tevkif olunan eşhasın mahkemesine devam olunmuştur. 4'ü çeyrek geçe muhakeme başladı. Bundan evvelki mahkemede celbi takarrür eden ve çek name gönderilen şahitler çağrılmaya başlandı. Ali Şükrü Bey'in biradere Şevket ve şahitlerden şeref ve Şükrü Beyler gelmişlerdi. Hoca hindi Mahallesi'nde mukim şahitlerden terzi Ahmet Mahir Efendi çağrıldı. Mahir Efendi ön safha geçerek Reis Bey'in suallerine intizar etti.

2.3.5.1. Osman Ağa'nın Ev Sahibinin Anlattıkları

Reis: *Ali Şükrü Bey'in katli hakkında bildiklerini söyle!*

Mahir Efendi söze başlayarak malum hadiseden iki gün evvel cepheden geldiğini, cepheden geldiğinde kendi evlerinin birkaç odasının Osman Ağa'ya verilmiş ve Osman Ağa'nın yeğeni, evde 15-16 yaşlarındaki kızın bickrini izale ettiğini bunun ailesinin kendisini anlattığını ve kendisinin Osman Ağa'nın tarzı hareketine karşı şikâyet mecburiyetinde kaldığını söyledi Mahir Efendi devam ederek:

-Bir gün Osman Ağa beni çağırdı ve kardeşime bir kat elbise yapacak ve sonra da Giresun'a göndereceksin dedi. Ben tabii gitmek istemedim. Salı günüydü, dükkanımda çalışırken dükkanına refikam ve kardeşimin refikası benizleri sapsarı olduğu halde geldiler.

Osman Ağa'nın kahve istediğini, kahveye götürür götürmez evde bazı sesler duyduklarını, korkarak kaçtıklarını, eve gitmek istemediklerini söylediler. Ben müşkül vaziyette kaldım. Eve gitmelerini tembih ettim. Bilahare sokakta Mustafa Kaptan ve Ağanın Emirberi Ahmet'i, Muharrem'i gördüm. Refikamın ve yengemin evden kaçtıklarını,

ağanın kızdığını, eğer hem kadınlar hem de ben eve gitmezsem beni vuracaklarını söylediler. Yalnız o gece ben eve gitmedim. Ertesi gün yine Ahmet'e rast geldim. Beni tehdit etti ve eve mutlaka gitmekliğimi söyledi. Aynı zamanda zevcem ve yengem de geldiler ve artık eve gidemeyeceklerini, büsbütün korktuklarını söylediler.

-Ben Vali Bey'in evine gittim ve görüşmek istedim. Daireme gel dedi, imdat istedim. Meseleyi anlattım. Beni sabaha kadar aradıklarını haber aldım. Bizimkilere eve gitmelerini, evde bulunmalarını, pencerenin önünden geçerek, icap ederse polis ve jandarma getirebileceğimi söylemiştim. Akşam olduğu vakit, evin önünden geçiyordum. Mahallenin bekçisi ve bir polis orada geziniyorlardı. Bekçiye iyice tembih ettim, bahşış de verdim.

O sırada Ağa'nın evine iki atlı iki piyade geldi. Mustafa Kaptan da vardı. Kapıyı çalarken ben kaçtım ve bekçiye beni sorarlarsa başka isim vermesini söyledim. Çünkü korkuyordum. Beni mütemadiyen arıyorlarmış.

Mahir Efendi ifadesinin okunmasını talep etti ve müteakiben kıraat okundu. Mumaileyh ifadesinde, Mustafa Kaptan ve Ahmet'in kendisine yolda görerek eve gelmediği için tehdit ettiklerini beyan ediyordu. Halbuki bunu mahkeme de tashih ederek dedi ki:

-Bana yalnız Emirber Ahmet vururum dedi. Mustafa Kaptan da vardı ama o vururum demedi. Yalnız eve gitmediğim için Ağanın bana kızdığını, ne için eve gitmediğini söyledi.

Reis: *Eve geldiğini söylediğin piyade ve atlılar kimlerdir, tanıyor musun?*

Mahir Efendi: *Yalnız Cemal isminde olanı tanıdım. Diğer birinin Kaptan mı değil mi pek farkında değilim. Yalnız ben benzettim, sivil giyinmişlerdi.*

Reis: *Arkana dön bakalım bu muydu? (Mustafa Kaptan'ı gösterir)*

-Ben Kaptan'a benzettim, muhakkak bilmiyorum, tayin edemiyorum.

Reis: *Fakat sözün nedir o gece gördüğün o mudur, değil midir? Yüzünden tanıyamıyor musun?*

-Yüzünü görmedim benzettim Sapa bir yerde duruyordu. O elbiseyi giyerse O mu değil mi tanırım, bekçi daha iyisini bilir.

Reis: *Demek sen müteredditsin.*

Mahir Efendi: *Evet mütereddidim.*

Reis: *Cemal-i Suret-i Katiyyeden Tayin edebilir misin?*

Mahir Efendi: *Ederim.*

Reis: *Diğerlerinden kimseyi görmedin mi?*

Mahir Efendi: *Görmedim.*

Reis: *Başka malumatın var mı?*

Mahir Efendi: *Yoktur efendim.*

İstinaf Müddei-i Umumisi: Evvelki ifadesinden Mustafa Kaptan ve arkadaşlarının kendisini vurur dediği kati olarak söylenmişti. Bu ciheti izah etsinler.

Reis: *Mahir Efendi evvelki ifadende Kaptanın da vururuz dediğini söylüyorsun, ne dersin?*

Mahir Efendi: *O vakit başımda cinnet vardı bilmiyorum. Şimdiki ifadem doğrudur.*

Reis: *Kaptan, Muharrem, kalkın bakalım şahidin şahadetine diyeceğiniz var mı?*

Mustafa Kaptan ve Muharrem, Mahir'e tesadüf etmediklerini, görmediklerini, üçü bir arada bulunmadıklarını söylediler.

Mahir Efendi bilahare evvela Ahmet'i yalnız gördüğünü ve tehdit ettiğini, fakat bir gün sonra Mustafa Kaptanla beraber gördüğünü. Fakat o vakit, yine yalnız Ahmet'in tehdit ettiğini söyledi. Müteakiben istima'a nihayet verildi. Badehu mahalle bekçisi Abdülkerim çağırılarak usulü vech ile doğru söyleyeceğine dair yemin ettirildi. Ve nihayet vakanın sureti cereyanı hakkında haberdar olup olmadığını riyaset tarafından kendisine soruldu.

Bekçinin ifadesi:

Bekçi: *Benim malumatım yok, ifademi okuyun.*

Reis: *Şükrü Bey'in katli hakkında bir şey biliyor musun?*

Bekçi: *Bilmiyorum. İfadem musandıkta.* Badehu ifadesi okundu.

Müddei-i Umumi: *İfadesinde bir polisten bahsediyor, kimdir?*

Bekçi: *Hacı Abdullah Efendi'dir.*

Avukat Cemal Bey: *Öğrenmek istiyorum. (Sanıkların avukatı)*

Bekçi: *İyi biliyorum. Çarşamba mı, salı mı bilmiyorum.*

2.3.5.2. Ganime Hanım ve Kahveler

Bekçiden alınan izahatla kâfi görülmüş, müteakiben Mahir Efendi'nin yengesi Şaziye Hanım çağrılmıştır. Hastalığına binaen gelemediği ve tabip raporunun mevcut bulunduğu Mahir Efendi tarafından beyan edilmiştir. Mahir efendi zevcesi Satia Hanım da çağırıldı ise de onun da çocuğu hasta olduğu için gelemediği söylendi. Müteakiben Hoca hindi Mahallesi'nden Polis Mehmet Kadri Efendi, zevcesi Ganime Hanım şahit sıfatıyla istima olundu. Ganime Hanım, müttehemleri tanıyıp tanımadığı hakkındaki suale cevaben:

Ganime Hanım: *Yok yok ben tanımam yüz bin defa yemin ederim dedi.*

Reis: *Hanım vaka hakkında ne biliyorsun anlat.*

Ganime Hanım: *Bizim Mart'ın 2 gününden beri hem bağda hem ustamız vardı. Sonra Efendim o gün bize Ahmet Mahir'in zevcesi geldi, çamaşır leğenini istedi. Lakin Ustalar kullanıyor, diye vermedim. Mahir'in zevcesi, Osman Ağa'nın çamaşırılarını yıkayacakmış, sonra gitti. Aradan biraz geçti, bir Laz geldi. Kapının arkasında duran leğeni alınca gitti. Bizim çocuk arkasından koşmak istedi. Bıraktık bela var dedik. Biraz sonra leğene alan Laz geldi. Leğenin içinde beyaz çamaşır. Bunları ağa gönderdi. Cepheye gidecek çabuk yıkayacaksınız, getireceksiniz. Siz yapmazsanız komşuya yaptıracaksınız dedi. Komşular Hristiyan'dı. Çamaşırılar onlara vermeye gittik ise de kiliseye gitmişler. Amanın ne edelim dedim. Sonra çamaşırılardan birini açtım, baktım birinde yekpare kahve lekesi vardı. Öteki de yorgan çarşafıydı. Onda da kahve lekesi vardı. Çıkar mı çıkmaz mı diye soruşturduktan sonra su döktüm, su dökünce kahveler dağıldı. Sonra yıkadık çocukla gönderiverdim. Benim bunda başka malumatım yoktur. Sonra ifademi aldılar. Ahval-ı muharebe olduğunu sabah işittim, öğrendim.*

Reis: *Lekelerin kahve lekesi olduğunu nasıl anladın?*

Ganime Hanım: *Belli Efendim taze kahve koktu. Kahveydi hem kokusundan hem renginden belli idi.*

Reis: *Senin başka malumatın, diyeceğin yok değil mi?*

Ganime Hanım: *Hayır efendim başka diyeceğim yok.*

Badehu alınan izahat da kâfi görülmüş ve hanım mahkemeyi terk etmiştir. Müteakiben Amasya Merkez Tabur karargâhı bölüğünden Nefer Mithat şahit olarak çağrıldı ve isticvap edildi.

2.3.5.3. Şayan-ı Merak İfadat

Mithat: *Çarşamba günüydü. Bir inzibat gelerek beni Merkez kumandanlığından istediklerini söyledi. Ben yaverin emrindeyim, izin alırsam giderim, dedim. İnzibat Yaver Bey'e çıktı ve söyledi. Yaver ne yapacaklarını sordu. İnzibat, bilmem dedi. Yaver, kendisini haberdar etmek üzere bana izin verdi. Merkez kumandanlığına geldik. Beni İnzibat zabiti muavinine götürdüler. Evvelce beraber çalıştım Mülazım Nuri Bey hakkında benden malumat istedi ve nerede olduğunu sordu. Ben, Yahşihan'a gittiğini söyledimse de gelmiş, senin haberin yok mu dediler. Bilmiyorum dedim. Çık dışarı dedi. Çıktım. Bir saat oldu. Hala çağırmadılar. Tekrar inzibat zabatine müracaat ettim. Gitmek istediğimi söyledim. Fakat inzibat zabiti beni Osman Ağa'dan istediğini, görüşüp görüşmediğini sordu. Görüşmedim dedi. Ağa'nın otomobiline biraz evveli binerek aşağı doğru indiğini görmüştüm. Nihayet oradan gitmeye muvaffak oldum.*

Perşembe günü beni yine aratmışlar, çok aramışlar. Ben karargâha biraz geç gittim. Tabura geldiğimde bölük komutana, nerede olduğunu sordu. Çamaşıra gittim dedim. Tabur komutanı Osman Ağa'nın beni aradığını, ifade mi almak istediğini, gitmekliğini söyledi.

Beni Osman Ağa'ya gönderdiler. Ağa'nın evine gittim. Posta içeri girdi haber verdi. Sonra Ağa'nın odasına girdim. Çık biraz bekle dedi. Sonra beni tekrar çağırdı. İ çeri girdim. Nuri Efendi'den niçin ayrıldın dedi. Ben de o işeye ayrıldığı için ben de oradan ayrılmaya mecbur oldum dedim. Ağa evvelce kaç kişi olduğumuzu sordu. Ben de birkaç arkadaş olduğumuzu söyledim. Ağa silahlarımızın olup olmadığını sordu. Cephe arkasında silahlarımızın olmayacağını, olmadığını söyledim. Sonra Nuri Efendi'nin buraya geldiğini, malumatım olup olmadığını sordu. Âdem-i malumat beyan etti.

Sonra Ağa, Nuri Efendi'nin Ali Şükrü Bey ile arasında açıklık olup olmadığını söyledi. Arası açık mıymış dedi. Hayır dedim. Sonra Ali Şükrü Bey, Nuri Efendi'ye daha

memlekette iken, Ankara'ya gel, seni yerleştiririm demiş, sonra yapmamış. Nuri Efendi bunun üzerine Ali şükrü Bey'e husumet beslemiş, dedi. Ben yine hayır böyle bir şey olmadı dedim. Sonra Kaptan geldi. Mithat hepsini biliyor, dedi. Sonra bana dışarıda bekle dediler. Dışarı çıktım. İçeride Ağa ile Mustafa Kaptan baş başa konuştular. Sonra Kaptan dışarı çıktı. Bana Ali şükrü Bey'in kaybolduğunu, bunu bulmak için ağanın memur edildiğini benim bu işi bildiğimi muhakkak söylemekliğim lazım geldiğini söyledi. Sonra sen söylemezsen yanarsın. Nuri Efendi yaptı, dersin kurtulursun, dedi.

Ben, bilmiyorum, dedim, ısrar etti. şahitlik yapacaksın dedi sonra kurtulacaksın, yoksa yanarsın dedi. Ne söyleyeceğim dedim. Ali şükrü böyle Nuri Efendi arasında vaadini yapmamaktan husumet vardı. Bu işi Nuri Efendi yaptı, ben onun yanından Bundan dolayı ayrıldım diyeceksin dedi. Beni tekrar Ağanın yanına götürdü. Ağam, Mithat biliyor, dedi. Ben yalan olduğu için yine söyleyemedim. Beni biraz tazyik ettiler. Ağa sen firarisin, dedi. Tekrar tazyik etti söylemedim. Tekrar dışarı çıkardılar. Kaptan yine geldi, beni fena halde sıkıştırdı. Tehdit etti ve herhalde söylemekliğimi, Ali şükrü Bey ile Nuri Efendi arasında açıklık olduğunu, Nuri Efendi'nin hizmetçisinin söylediğini, Nuri Efendi'nin Yahşihân'da olmayıp şehirde olduğunu, söylemekliğimi tekrar tembih etti.

Birkaç defa böyle söyleyerek, tıkanarak içeri girdim çıktım. Sonra mecbur ettiler. Korkuyordum, her şeyi yaparlardı. Kaptanın söylediği gibi söyledim. Benim ifademi zapt etmek istediler. Sonra beni yine dışarı çıkardılar. Ben hemen oradan kaçtım. Geldim meseleyi Ali şükrü Bey'in biraderi şevket Bey'e anlattım. Sonra beni himaye etmesini, yakalarlarsa öldüreceklerini söyledim. şevket Bey beni himaye etti. Polisten de ifademi aldılar. İşte benim malumatım bundan ibarettir.

13 Mayıs 1923 tarihli gazetede yayınlanan yazının devamı, 25 Mayıs 1923 tarih ve 923 sayılı İstikbal gazetesinde şöyle sürüyor:

Mithat, ifadesini İkmal ve malumatının bundan ibaret olduğunu söylemişti.

Reis: *Mithat sana malumat veren bu Mustafa Kaptan mıdır?*

Mithat: *Evet efendim, bu Mustafa Kaptan'dır.*

Reis: *Berikiler hakkında bir şeyler biliyor musun?*

Mithat: *Hayır efendim.*

Mustafa Kaptan büyük bir itidal soğukkanlılıkla ifadeleri dinliyor ve ifadelerin hiçbirini benimsemediği anlaşıyordu. Ancak Reis'in sorduğu suallere karşı cevabını veriyordu.

Reis: *Kalk bakalım Mustafa Kaptan. Sen Mithat'ın bu ifadelerine karşı ne dersin?*

Kaptan: *Efendim, Ali Şükrü Bey bu kardeşim Mithat'ın memleketlisidir. Daireye çağırıldı öğretti. Ben katiyen hepsini inkâr ederim, yalandır.*

Reis, Avukat Cemal Bey'e bir şey söyleyip söylemeyeceğini sordu. Avukat da Mithat'ın el-yevm nerede olduğunu ve el-an asker mi bulunduğunu sordu.

Reis: *Mithat şimdi neredesin?*

Mithat: *Bahriye dairesindeyim efendim.*

Reis: *Asker misin?*

Mithat: *Askerim efendim.*

Reis: *Şevket Bey'i tanır mısın?*

Mithat: *Tanırım.*

Badehu Mithat'ın verdiği ifade de kâfi görülmüş Merkez taburunun Laz piyade efradından olup, şahit sıfatıyla mahkemeye celp edilen Alioğlu Hafız Ömer istima olunmuştur.

Reis: *Ömer, sen bunların hepsini tanır mısın?*

Ömer: *Hepsini Tanırım efendim.*

Reis: *Sen Ali Şükrü Bey'in gaybubeti hakkında ne biliyorsun anlat!*

Ömer: *Efendim, benim bir malumatım yoktur. Ben orada amcamı görmeye İzmir'e gitmiştim. İktisat kongresindeydi. Sonra kongre dağıldı, geldi. Benim bu mesele hakkında bir malumatım yoktur. İfadem okunsun.*

Müteakiben Ömer'in ifadesi okundu. İfadesinde de meseleden haberdar olmadığını beyan ediyordu. Ömer'den sonra makdem mahallesinde Mülazım-ı sani Mehmet Efendi kayınvalidesi Hayriye Hanım çağırılmış ve ber-veçhi-ati sualler sorulmuştur:

Reis: *Hanım, sen bunlardan hiçbirini tanır mısın?*

Hayriye Hanım: *Bu adamlara hiçbirini tanımam.*

Reis: *Ali Şükrü Bey hakkında ne bilirsin anlat.*

Hayriye hanım: *Ben bir şey bilmiyorum. Halim yok ki anlatayım.*

Reis: *Kimin öldürdüğünü biliyor musun?*

Hayriye Hanım: *Bilmiyorum, sonra anladık.*

Reis: *Nasıl anladın?*

Hayriye Hanım: ***Herkesin ağzına yayıldı.***

Reis: *Ağanın evi size yakın mı?*

Hayriye Hanım: *Pek yakın değildir, Mahir'in zevcesi Satia ve kardeşinin Şaziye, o gün bitkin, sararmış halde geldiler. Evde bazı şeyleri duyduklarını, korktuklarını, sonra acaba seninkini mi, benimkini mi öldürdü. Polise haber verelim dediler. Ben de aman dedim, haber verin. Ev çeteyle dolu. Ağa da var dediler. Amanın haber vermeye gidelim dediler. Ben başka bir şey bilmiyorum. İfadem vardı onu okuyun.*

Hayriye Hanım'ın ifadesi okunmuş ve mahkemede verdiği izahattan başka bir şey bilmediği anlaşılarak verdiği malumatın kâfi görüldüğü tebliğ olunmuştur. Bilahare Süvari müfrezesinden Ali Rıza ve badehu Mithat'ın bahsettiği ve Mithat'ın ifadesine göre Osman Ağa'nın ve Mustafa Kaptan'ın cinayeti üzerine atfetmek istediği Mülazım Nuri Efendi çağrıldı. Onun da gelmemiş olduğu haber verildi. Bilahare Reis, Mustafa Kaptan'a Makam-ı Riyasete verilen bir gazetede kendisinin Giresun'da üç doktor öldürdüğünü ve müteakiben kendisinin taht-ı müşahedeye alındığı hakkındaki iddialara ne cevap vereceği soruldu:

Mustafa Kaptan: *Efendim benim hiçbir şeyden haberim yoktur. Ben o vakitler üç defa hasta yattım. Trabzon'a gittim, İstanbul'a gittim. Fakat ne için gittim ne yaptım bilmiyorum.*⁵⁰

Bizler hukukçu değiliz, bu davanın sonucunun Osman Ağa ve adamlarının lehine mi, aleyhine mi sonuçlanacağını veya bunun doğru mu yanlış mı olduğunu eldeki bilgilerle

⁵⁰ İstikbal Gazetesi, 13-25.05.1923, sayı: 915

kestiremeyiz. Ancak tanıkların ifadelerindeki tutarsız ve müphem noktalar göze çarpıyor. Birbiriyle örtüşmeyen noktalar var. Mahir Efendi ve hanımların ifadesi, Osman Ağa'nın ve adamlarının kendilerine bir zarar vereceğinden korktukları için yetersiz ve boşluklarla dolu. Zaten daha sonra bu davanın taraflarından olan Osman Ağa'nın adamlarının davası görülürken saha incelemesi sırasında ortaya çıkanlar bunu kanıtlar nitelikte. Ancak bu konuyu Giresun ile alakalı bölümde izah edeceğim. Buna müteakip, Mithat'ın ifadesi ise ezber edilmiş gibi. Mithat'ın ifadesinde adı geçen Nuri Bey'in ortalarda görünmemesi ayrı bir muamma. Hele hele de Hayriye Hanım'ın ifadesindeki “*Herkesin ağzına yayıldı*” sözü, ilginçtir. Osman Ağa'nın tevkif edileceği sırada ölü ele geçirilmesi ve meclisin kapısında teşhir edilmesi eserimin Giresun bölümünde ele alınmıştır.

3. GAZİ’NİN SONBAHAR GEZİLERİ

3.1. Kurtuluş Savaşı Kalkınma Savaşı Takip Eder

Lozan’da barış sağlanmış, savaş sona ermişti. Fakat Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa’nın da dediği gibi, şimdi yeni bir savaş başlıyordu ki bu öncekinden daha çetin daha ehemmiyetliydi. Bu savaş ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal nitelikte bir savaştı ve eğer başarıyla sonuçlandırılmazsa birincinin meşruiyetini gölgeleyebilirdi. “Türk Kurtuluş Savaşı”, “Türk Kalkınma Savaşıyla” desteklenmeliydi.

Bu işi layığıyla yapmak çok zordu ama kaybedecek vakitte yoktu. Bu mücadelelerin içinde kuşkusuz en acıklı durumda olanı ekonomiydi. Zira yurdumuz baştan başa yıkılmış vaziyetteydi.

Kurtuluş Savaşı ne tesadüfen kazanılmış ne de ucuz atlatılmıştı. Yüz binlerce şehidin kanına karşılık bu yurdu kazanmıştık. Üstelik Osmanlıdan kalan Düyun-u Umumiye borçları da ödenmeyi bekliyordu. Atatürk bu borçlar son kuruşuna kadar ödenmiş ve ölürken geride alını açık bir memleket bırakmıştır.

Tüm bu yokluk içinde dahi kültürel, toplumsal, siyasi devrimler gerçekleştirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal bu devrimleri gerçekleştirirken halkın nabzını yoklamayı da ihmal etmemiştir. Bu amaçla 1924 yılında Sonbahar Gezi’sine çıkmıştır.

3.2. Gezinin Rotası

Gazi Dumlupınar’da Şehitlik anıtının açılış töreninden sonra Karaköy yolu ile Bursa’yı şerefletirdi. Burada yaptığı konuşma gezinin amacını belirtmenin yanı sıra yaşananların bir özeti niteliğindeydi.⁵¹ Ardından Mudanya’ya geçerek Hamidiye Zırhlısı ile yolculuğuna başladı. Karadeniz Limanlarından Trabzon, Rize, Giresun, Ordu ve Samsun’a uğradı. O sırada Erzurum’da meydana gelen deprem nedeniyle rotasını değiştirerek Amasya, Sivas, Erzincan üzerinden Erzurumlularla bir araya geldi ve depremzedelerin yaralarını sarmaya çalıştı.

⁵¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. III, DTCFB, Ankara, 1981, s 183-187

3.3. Gezilerin İçeriği

Gazi gezisi sırasında gittiği en küçük beldelede bile son derece izzetle ve ihtişamla karşılandı. Halkla samimi ve yararlı söyleşilerde bulundu. Onların dertlerini dinleyip yaralarını sarmak için çalıştı. Her fırsatta belediyelerde, CHP merkezlerinde, Türk Ocakları'nda, ğretmen derneklerinde, okullarda çeşitli söylevler verdi. Buralarda devrimlerin gerçek uygulayıcılarıyla bir arada bulunarak, yapacaklarının sinyallerini verdi.

3.4. Gezinin nemi

Bu sebeple Cumhuriyetimizin kuruluş aşamasında bu geziler son derece önemli ve gerekliyi. Bu gezinin bir diğer önemi de Gazi bu geziye Eşi Latife Hanımla ıkmıştır. Gezinin her aşamasında Latife Hanımda Gazinin yanında yer almış böylece gittiği her yerde kadınların müthiş sevgi gösterileriyle karşılanmış ayrıca Türk kadını belki de ilk defa erkekleriyle bir arada bu etkinliklere katılmış, mamur ve ağır başlı bir konuma yükselmiştir.

Bu gezi Lozan görüşmelerinde çıkan Musul meselesi nedeniyle sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa acilen meclisi toplanmaya çağırmıştır.⁵²

⁵² *Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri*, ağdaş Yayınları, İstanbul, 1984, s. 7-9

4. BİRİNCİ GEZİ: EYLÜL 1924

4.1. Atatürk'ün Trabzon'da Karşlanması: 15 Eylül 1924

Atatürk'ün Trabzon'a ilk gezisini Sonbahar Gezilerinin ilk durağı olarak 15 Eylül 1924'te gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri ilkin Dumlupınar'da başlamıştı. Buradan Bursa'ya gelen Paşa 12 Eylül 1924 tarihinde Hamidiye Kruvazörü ile Mudanya'dan yola çıkmış İstanbul Boğazını geçerek Karadeniz'e açılmıştır. 15 Eylül 1924 sabahı saat 11'de Trabzon'a ulaşmıştır.

Atatürk'ün Trabzon'a varışı, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 16 Eylül 1924 tarihli sayısında daha ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatılıyor:

“Reisicumhur Trabzon'a vasıl olmuş.

Meselesiz Tezahürat ile karşılanmıştır.

Evvelki gün Reisicumhur Hazretlerinin Giresun Livasını geçtiklerini ve Dün Trabzon'a vasıl olduklarını yazmıştık. Hamidiye Kruvazörü dün sabah saat yedi buçuğa doğru Trabzon Limanı'na vasıl olmuş ve Reisicumhur Hazretlerini saat onda halkın fevkalade tezahüratı arasında karaya çıkmışlardır. İstikbal merasimi meselesiz bir şey olmuştur. Bütün Trabzon bir şevk ve tehiye içinde olduğu bildirilmektedir. (İstanbul- 10 AA)⁵³

Trabzon iskelesinin tam karşısında açıkta demirleyen Hamidiye'nin etrafında, o gün yüzlerce kayık ve motor bulunuyordu. Atatürk, Trabzon Valisi Cemal Bey başkanlığındaki bir heyet⁵⁴ tarafından karşılandı. İskeleye çıktığı zaman toplar atılıyordu. Yanında eşi Latife Hanım ve yakın arkadaşları vardı.⁵⁵ Parlak bir karşılama töreni yapıldı.

Bu karşılama töreninin ayrıntıları Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde şöyle anlatılır:

“Reisicumhur Hazretleri'nin istikbali ile bütün halk kadın, erkek, çocuk sokaklara dökülmüştür. Birçokları ağlıyordu. Reisicumhur Hazretleri'nin ikametlerine muhteşem bir bina tahsis edilmiştir. Perşembe gününe kadar Trabzon'da misafirdirler. Perşembe akşamı Rize'ye müteveccihen hareketleri muhtemeldir. Trabzon- 16 AA

⁵³ “Reisicumhurumuz”, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 16 Eylül 1924, s. 1

⁵⁴ Heyette Trabzon Milletvekilleri Rahmi (Eyüpoğlu) ve Abdullah bulunuyordu. (Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları, KTÜ, Trabzon, 1990, s. 42)

⁵⁵ Gemide, Latife Hanım, Latife Hanım'ın kız kardeşi, İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Bozok Milletvekili Salih (Bozok), Gaziantep Milletvekili Ali Kılıç, Rize Milletvekili Rauf Bey, başkatip Rusuhi ve Ankara Polis müdürü Dilaver Bey bulunuyordu. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri, s. 73

Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, maiyetleri erkanı bugün kablel zeval Hamidiye ile Limanımıza mevaset buyurmuşlardır. Paşa hazretlerinin gemiden inişlerini müteakip şehirden yirmi bir pare top atılmıştır. Paşa Hazretleri halkın “yaşa” nidaları ve alkışları arasında iskeleye çıkararak meclis, cemaat, masusat-ı ruha ve azası, ecnebi konsoloslar, matbuat mümessilleri ile kazalar merhuslarından ekserisinin ellerini sıkarak Darüleytam Erat Mektebi talebeleriyle, izcilere, askere iltifat etmiş ve müteakiben halkın sürekli alkışları arasında yaya olarak nazıl olmuşlardır. Gazi Paşa Hazretleri güzergahta halkın “Yaşa Büyük Türk Halaskarı”, “Hoş Kadın”, “Büyük Gazi”, “Çok yaşa” nidalarına mütevaziyane mukabele etmekte ve tarafına “Nasılsınız”, “merhaba”, diye iltifat etmekte idi. İskeleye yer bulamayan halk Uzun Sokak Caddesine kadar güzergahta sıralanmıştı. Trabzon 16 AA”⁵⁶

Bu samimi karşılama töreninin ardında Gazi Paşa doğrudan belediye binasına iştirak etmiş, burada çeşitli kuruluşların yetkilileriyle görüşmeler yaptı. Öğleye doğru, misafir edildikleri Soğuksu’daki köşke geçip burada bir müddet dinlenmişlerdir.⁵⁷

Reisicumhur hazretleri belediyeden sonra Halk Fırkası Merkezine giderek burada yirmi dakika kadar kısa bir süre kaldılar. Ardından Hükümet Dairesine geçerek buradaki daireleri ziyaret ettiler. Hükümet Binası’nın önünde geçit töreni yapan askerleri seyrettiler ve istirahati için ayrılan binaya geçtiler⁵⁸. Gazi Paşa burada bir müddet dinlendikten sonra Soğuksu Sayfiyesine kadar Otomobille gezdiler.⁵⁹

4.2 Belediye’de Onuruna Verilen Ziyafet

Akşam, Trabzon Belediye Başkanı Kazasoğlu Hüseyin, Reisicumhur Hazretlerinin onuruna verilen 30 kişilik mükellef ziyafette şu konuşmayı yaptı.

“Gazi Paşa Hazretleri! Trabzon Halkı yıllardan beri özledikleri yüksek şahsiyetinize kavuştuklarından dolayı büyük sevinç içindedirler. Halkın tezahüratını bizzat müşahade buyurdunuz. Fakat bu tezahürat kalplerdeki saygı, sevgi ve samimiyyetin belki yüz binde biridir...”⁶⁰

Atatürk belediye başkanının konuşmasına cevaben şu konuşmayı yapar:

⁵⁶ “Trabzon’da Gözyaşlarıyla bir İstikbal”, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 17 Eylül 1924, s. 1

⁵⁷ Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 341

⁵⁸ Zeytinlik Mahallesinde bir ara Üçüncü Genel Müfettişliğin olduğu, sonra okul binası olan bina.

⁵⁹ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 51

⁶⁰ Önder, *age*, s. 342

“Trabzon ve Trabzonluları temsil eden zatıalileriyle bir sofrada bulunduğumdan pek büyük bir memnuniyet hissediyorum.

Bilhassa bugün yaptıkları hareketli istikbalden, gösterdikleri ciddi samimiyet ve muhabbetten dolayı arz etmeyi vazife bildiğim kalbi teşekkürlerimi zatıalilerine hitap ile izhara fırsat bulduğumdan çok bahtiyarım.

Efendiler, hemen bugün Trabzon halkını yekpare bir samimiyet kitlesi halinde gördüm. Kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının gözünde yaş gördüm. Bu ne fart-ı tahassüs, bu ne şefkat, bu ne yüksek asalettir. İtiraf etmeye mecburum ki bugünkü müşahede ve mahsusatımın bu kıymetli memleket ve muhterem halkı hakkında bende hasıl ettiği fikirleri, kanaatleri, bugüne kadar hiçbir vasıta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki, Trabzon’u ve muhterem halkı hakkında bende hasıl ettiği fikirleri, kanaatleri, bugüne kadar hiçbir vasıta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki Trabzon’u ve muhterem Trabzonluları ziyaret etmek senelerden beri bende hâkim olan büyük bir arzu ve derin bir iştihak halinde idi. Beni bu saadetten bugüne kadar mahrum eden malumunuz olan ahval ve şerait idi. Bugün çok mesudum. Çünkü beni sevdiklerimi görmekten meneden bu meşum şerait kamilen bertaraf edilmiştir. Çok arzu ederim ki müteaddit telgrafla beni görmek arzusunu izhar eden Trabzon mülhakatını ve mülhakat ahalisini de ziyaretle şerefyap olayım. Fakat o kadar zaman tahsisine imkân olmayacaktır. Yine yazık ki onları şimdilik yalnız hürmetle yad-ı selam ve muhabbetlerimi takdim eylemekle iktifa etmek mecburiyetindeyim.

Arkadaşlar, beş sene evvel ilk defa Samsun’a ayak bastığım zaman bana kuvvetli kalb veren vatandaşlarımın ilk safında Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım. Sakarya melheme-i kübrasında üçüncü fırka ile yetişen Trabzon evlatlarının meydan-ı muharebede gösterdikleri fedakarlıkların kıymetli hatırası daima dimağında men kuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlatlara malik olan bu kıymetli memleketimizi bir Ermenistan mahreci veya muhayyel bir Pontus Krallığı ülkesi yapmak talep ve tehditleri ne meşum idi. Şüphesiz o kabuslar ilelebet hayal olmuştur. Efendiler vatanın vahdetini, hürriyet ve istiklalini temin eden milletimizi Cumhuriyet idaresine kavuşturan inkılabımız; iktisadi refah ve saadetimizi, medeniyet aleminde layık olduğumuz mevkii de temin edecektir. Bu feyyaz, ahalisi zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzon’umuzu az zamanda dahile şimendifer rabt olunmuş, güzel rıhtım ve limanlarla

teçhiz edilmiş görmek nuhbe-i amalimdir. Trabzon Türk camiasında Cumhuriyetin Zengin, kavi, hassas, pek mühim istinat menbalarından biridir. Böyle bir Cumhuriyet şehri atide istilzam ettiği bütün esbab-ı umran ve terakkiye malik olacaktır. Sözlerime nihayet verirken muhterem Trabzonlulara muhabbet ve hürmetlerimin gösterdikleri samimi hissiyattan dolayı teşekkürlerimin iblağına vesayet buyurmanızı rica ederim."⁶¹

Tüm bu konuşmanın gidişatından da rahatça görülebileceği gibi Atatürk burada hem devrimlerin temsili için sağlam bir kale arayışında olduğunu belirtip; hem de şehrin mamur hale gelip kalkınması içinde gerekli teşebbüsleri teşvik etmek için bulunmaktadır. Özellikle şimendifer (tren), rıhtım ve liman konusunda satır arasına sıkışan bu sözleri daha sonraları ciddi bir atılım halinde örümcek ağı gibi ilerleyen iktisadi atılımların ilk sinyallerini vermektedir. Memleketin o günkü şartları düşünülürse bunun ne kadar kıymete haiz bir tavır olduğunu görmemek mümkün değil.

4.3. Çeşitli ziyaretler ve Halk Fırkasında Verilen Ziyafet: 16 Eylül 1924

Reisicumhur Hazretleri Trabzon gezisinin ikinci günü 16 Eylül 1924 tarihinde gün boyu şehrin önemli merkezlerini ziyaret ederek çeşitli tetkik ve teşebbüslerde bulundu. Hükümet dairesinde daire amirleriyle görüşüp çalışma koşulları hakkında bir söyleşide bulundu. Tarım, eğitim, vakıflar, defterdar, nüfus, başmühendis müdürlüklerinden ihtiyaçlarını sordu.⁶²

Adliyede Ağır Ceza Reisi ve savcıyla görüşüp Vilayetin adli durumu ve davalar hakkında bilgi istedi. Bundan sonra Vali Bey ile birlikte Trabzon Lisesini ziyaret etmiştir.⁶³ Paşa hazretleri burayı tamamen gezip öğretmenlerle görüşüp, çay içmiştir.

Ardından İplik Mensucat fabrikasını⁶⁴ gezerek bilgi almış ve bu fabrikanın ilerleyip gelişmesini çok arzu ettiğini belirtmiştir.

Memleket hastanesini gezen Gazi Paşa, hastanenin tüm koşullarını gezerek hastalarla hasbihal etmiştir.

Geçen sene açılan Ticaret Okulunu⁶⁵ ve sonrasında da Öğretmen Okulu'nu⁶⁶ ziyaret ettiler. Reisicumhur hazretleri Öğretmen okulunun bünyesindeki Hars (Kültür) müzesini gezerek hatıra defterine hatıralarını yazmıştır.

⁶¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 187-188

⁶² Hükümet binasının onarılması için emir vermiştir.

⁶³ Kavak meydanındaki eski bina yıkılmış, yerine bugünkü yeni bina inşa edilmiştir.

⁶⁴ Ayasofya'ya giderken yolun sağında.

Öğretmen okulundan sonra Hars Meydanından ⁶⁷ sahile dik bir şekilde inen yirmi beş metre genişliğindeki caddenin temelini atmıştır. Buraya da “Gazi Paşa” ismi verilmiştir. Gazi Paşa Askeri teftişte kaldığı binaya geri dönmüştür.⁶⁸

4.4. Halk Fırkasını Ziyaret: Gezinin Siyasi Boyutu

O günün akşamı saat dokuzda Trabzon’daki Halk fırkası bünyesinde bir davet verildi. Buraya iştirak eden Atatürk onuruna verilen yemekte firkada şu nutuk verildi.

*“Muhterem Reisicumhurumuz, Genel Başkanımız Gazi Hazretleri, Şehrimize teşrifle Partimizin davetini kabul etmek ve aramızda bulunmak şerefini verdiğinizden dolayı Zatı Devletlerine ve Sayın Eşlerine sonsuz şükranlarımızı arz ederiz. Beş sene evvel yürekler acısı ümitsizlik içinde kıvranan milletimizi iç ve dış kuvvetlerden kurtardınız. Büyük Türk Kurtarıcısı unvanını aldınız. Bundan sonra da milleti fikri, içtimai, iktisadi devrimler yolunda güvenle yürüyeceğinize, bu sayede Türkün asıl medeni hüviyetini meydana çıkarmada bizlere rehber olacağınıza hiç şüphem yoktur. Yenilik ve ilerleme yolunda biz Trabzon gençlerinin ve ihtiyarlarının Kurtarıcı Gazi’nin devrim bayrağı altında her türlü fedakarlığa hazır olarak yürümekte olduklarına inanırız. Parti heyetimiz teşriflerinizden istifade ederek huzurunuzda bu hakikati arz etmeye fırsat bulduğundan mesuttur.”*⁶⁹

Bu söyleve karşılık Gazi Paşa şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem arkadaşlar! Trabzon’u, temiz kalpli Muhterem Trabzonluları bizzat gördüğümünden, onların temsilcileriyle şahsen tanıştığım çok memnun ve mutlu bir haldeyim. Cumhuriyet Hükümetimizin Büyük Partisinin Sayın Trabzon Heyetiyle Parti salonunda bir arada bulunmak fırsatını bana kazandırdığınızdan dolayı mutluluğum sonsuz olmuştur.

Arkadaşlar! Halk Partisi memleket ve millet her türlü dayanaktan yoksun bırakılarak felakete atıldığı uğursuz günlerde bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan dış düşmanları kovan, iç düşmanları yok eden kutsal bir dernektir. Halk Partisi, hiçbir safsataya yüz vermeyerek Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran inkılapçı (devrimci) bir ruhun bütün millete belirmesi ve örgütlenmesidir. Halk Partisi, Türkiye’yi medeni aleme

⁶⁵ Kemer Kaya Mahallesindeki Öğretmen okulunun karşısındaki arada.

⁶⁶ Kemer Kaya Mahallesinde.

⁶⁷ Şimdiki Belediye Parkı Meydanı

⁶⁸ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 55-59

⁶⁹ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 59-60

sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden kararlı bir partidir. Onun için Başvekilimiz Muhterem İsmet Paşa Hazretlerinin fiilen yönettikleri ve başkanlık ettikleri Halk Partisinin Genel Başkanlığı benim için övünme sebebidir.

Arkadaşlar! Bu münasebetle bir Reisicumhur Parti Başkanlığı ile ilgili yönünü ikide bir tekrar ederler ve bütün cihan bilsin ki: Benim için bir taraflılık vardır, bir tarafım; o da Cumhuriyet taraflılığı, fikri ve içtimai devrim taraflılığıdır. Halk partisinin ülküsü, temel ilkesi bu noktada yeni Türkiye topluluğunda tek kişiyi dışarıda kalmış olarak düşünmek istemiyorum. Onun için Cumhurbaşkanlığında bulunduğün halde Partimizin Genel Başkanlığını da övünerek muhafaza ediyorum. Bu suretle Yeni Türk Devletinin, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin pekişmesine ve kuvvetlenmesine hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhterem Arkadaşlar! Düşünce ve sosyal devrimde bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete özellikle teşekkür ederim. Derneğimiz; Partimiz millet içinde, milletle beraber vatanı ve istiklali kurtarmakta öncü olduğu gibi, düşünsel ve sosyal devrimde de rehberliğini yapacak ve behemehal muvaffak olacaktır. Partimizin varacağı nokta milletin yüksek ve hayati menfaatidir. Bugüne kadar bütün eserler ve olaylar bunu ispat etti. Arkadaşlar, milletin sevgi ve güveninden emin olarak, üzerinde bulunduğumuz uygarlık ve yenilik anayolunda kararlı ve tereddütsüz yürüyeim."⁷⁰

Halk Partisinde yapmış olduğu bu konuşma hem partisine hem milletine olan inancını ve güvenini simgelemesi, hem de Halk Partisi ve milletinden beklentilerini açık etmesi bakımından son derece kritik ve önemlidir. Gün boyu fiilen gerçekleştirdiği gezi ve ziyaretleri bunu nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini gösteren ön çalışmalar iken o akşam Halk Partisi bünyesinde yaptığı o konuşma bunların nedenini izah eden bir bildirge niteliğindedir diyebiliriz. Konuşmalarında sık sık yaptığı "Cumhuriyet Hükümeti", "Yeni Türk Devrimi", "Genç Türkiye" gibi ifadeler aslında ne sebeple orada olduğunun kanıtı niteliğindedir. Yapılacak olan ve yapılmakta olan Cumhuriyet devrimleri perçinlemek. Trabzon'daki bu buluşmanın en önemli özelliklerinden biride Atatürk'ün burada gördüğü katıksız samimiyet ve burada kendini rahat hissedip yüksek bir moralle, dilediği gibi davranabilmesi olarak söyleyebiliriz.

⁷⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C II, s 189-190

Bu gezi esnasında 13 Eylül'de Erzurum'da meydana gelen son derece yıkıcı depremin haberini alır. Aslında Doğu Karadeniz sahillerindeki ziyaretleri daha uzun süreceken bu haberle Atatürk rotasını ve planlarını değiştirerek Sahil bölgesindeki gideceği gezileri kısa tutarak Erzurum'a geçer ve burada felaketzedelerle yakından ilgilenir. Ankara'ya da buradan kara yolu ile döner.⁷¹

4.5. 17 Eylül 1924: Rize'ye Doğru

Atatürk 17 Eylül 1924 tarihinde öğleden sonra saat 14.00'da Trabzon'dan ayrıldı. Hamidiye zırhlısına binerek önce Rize'ye uğramış daha sonra Giresun'a, oradan da Orduya geçmiştir. 20 Eylül'de Samsun'a vardı. 21 Eylül'de Samsun- Çarşamba demiryolunun temel atma törenine katıldı. Burada müteşebbis kardeşler Nemlioğulları'nı tebrik etti. 24 Eylül'de Samsun'dan ayrıldı ve kara yolundan 30 Eylül tarihinde Erzurum'a vardı. Depremzedelerle ilgilenerek kriz masasının oluşturulması için gerekli direktifleri verdi. Yardımlarda bulundu.⁷²

4.6. 1924 Trabzon Gezisinin Anıları ve İzlenimleri

4.6.1. Beden Eğitimi

Atatürk'ün 16 Eylül 1924 tarihinde öğleden sonra Trabzon Lisesi "spor yurdu" ziyareti esnasında okul anı defterine neşrettiği altın değerindeki şu söz Mustafa Kemal Atatürk'ün spora ve beden eğitimine verdiği değeri gösterir nitelikte:

"Bedeni idman, Fikri idmanla muvazi gitmelidir. "

(Beden eğitimi, düşünsel eğitimle paralel gitmelidir.)⁷³

4.6.2. Öğretmen Okulu Anısı

Atatürk 16 Eylül 1924 tarihinde Öğretmen Okulu'nu ziyaretinde anı defterine yazdığı düşünceleri:

"24 Kanuni evvel 335 (24 Aralık 1919) tarihinde Fevzi Paşa hazretlerinin nazarı dikkatlerini celbeden talebe adedi (25), bugün 16 Eylül 340 (16 Eylül 1924)'te yedi misli (176) olmuştur. Geçen senelerin mahmul olduğu ahval ve şerait nazarı dikkate alınırca, memnun olmak lazım; fakat memleketin muhtaç olduğu muallim miktarı düşünülürse,

⁷¹ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 62

⁷² Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 63-64

⁷³ *Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları*, s. 9

bunun daha yüz misline çıkması icap eder. Kemiyyet noksanı, yetişen muallimlerimizin kıymet ve faziletteki yüksekliğiyle ancak kabil-i telafidir. Ziyaretimdeki meşhudatım bu emniyeti bana bahşetmektedir. Bundan dolayı müdür ve Hey ‘et-i Talimiye’ye teşekkür ederim.

Yeni nesil en büyük Cumhuriyetçilik dersini bugünkü muallimler hey ‘etinden ve onların yetiştirecekleri muallimlerden alacaktır. Onu da hatırlatırım.” ⁷⁴

Mustafa Kemal Atatürk şundan kesinlikle emindi ki yapılmış ve yapılacak olan tüm inkılapların kültürel ve eğitsel bir temeli olmadan kâğıt kuleler gibi dağılacaktı bunun için eğitim ordusunun hem nitelik hem de nicelik açısından artırılması geliştirilmesi ve bilahare yurdun her köşesine dağılmalıydı. Bu anlamda öğretmenlerinden beklentisi çoktu

Bu kararlı duruş, kendisinin de bahsettiği *muhasır devletler seviyesine yükselme ülküsünün* hayat bulmuş şekliydi. Trabzon’da da bu anlayışla eğitim kurumlarına gereken ehemmiyeti vermiştir.

4.6.3. Gazi Paşa Caddesi

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Trabzon’a ilk geldikleri gün Belediye Meydanı’nda yaptıkları ziyaret esnasında o zamanlar Şems Otelı olan bina ile Suluhan arasında durarak: *“Buradan denize ulaşan bir cadde açınız!”* diye buyurur.

Bu karar şu tarihsel olaya dayanıyordu:

“Mondros Mütarekesi’nden sonra Yunan zırhlısı Averof Trabzon’a bir alay Yunan askeri getirir. Bu askerler, Trabzon Taş İskele ’den karaya çıkarak, önlerinde Metropolit Hrisantos olduğu halde, Belediye Meydanı’na gelir. İçlerinden biri, burada, bir Türk kadınının feracesini yırtıp kendisine hakarete bulunur. Bunu içine sindiremeyen bir Türk genci, gözü dönmüş palikaryayı bıçaklayıp öldürür. Yazık ki, daha sonra bu yurtsever yiğit de Yunan askerlerince yakalanıp şehit edilir...” Böylece Atatürk, Trabzon kentinin denizle bağlantısını sağlayan Gazi Paşa Caddesi’nin açılmasına vesile olur. ⁷⁵

Atatürk her gittiği yer hakkında, tarihi olayları hakkında mutlaka bir şeyler öğrenmeye gayret eder. Onun tarih sevgisi, safi bir merak değildi. Günümüzün olaylarını

⁷⁴ *Büyük Tarih Trabzon’da*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938, s. 10

⁷⁵ *Büyük Tarih Trabzon’da*, s. 11

tarihi gerçeklerle destekleyerek çözmek eğilimindeydi. Nitekim kendisi sadece ileri görüşlü bir lider olmakla kalmayıp, geçmişine de sahip çıkıp yücelten bir liderdi.

4.6.4. Milli Tarih Görüşü

Gazi Mustafa Kemal Paşa Tarih öğretimi konusunda görüşlerini ilk kez 16 Eylül 1920 tarihinde Trabzon Lisesini ziyareti esnasında belirtmiştir. Ziyaret esnasında Öğretmenler Kurulu toplantısına katılmıştı. Eğitim-öğretim sorunları üzerine öğretmenlerle mütalaa ettiler. Toplantıda tarih öğretmeni Rıfat Bey: “*Gazi Paşam, müfredat programlarında Türk Tarihi’ne yeterince yer verilmiyor...*” der.

Öğretmenin bu değerlendirmesinden son derece etkilenen Gazi Paşa şöyle karşılık verir:

“*Muallim Efendi! Bu sözlerinizden çok duygulandım. Artık bundan böyle Türk Çocuğu kendi tarihini okuyacaktır. Bundan emin olabilirsiniz...*”⁷⁶

Ulu önder bundan sonra Milli Tarih Bilincini geliştirmek ve canlı tutmak için çok ciddi teşebbüslerde bulunmuş ve başarılı olmuştur. Türk Tarihini bilimsel metotlarla araştırılıp yazılması konusunda etkili olmuş ve gençlere *Ulusal Tarih Bilincini* aşılama konusunda elinden geleni yapmıştır. Bu amaçla 1931 yılında Türk Tarih Kurumunu, 1932 yılında Türk Dil Kurumunu, 1936 yılında ise Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nin kurulmasını sağlamıştır. Bu kurumlar bugün hala Türk Dili ve Türk Tarihi alanlarında Türkiye’nin en saygın, en otoriter kurumlarıdır. Ulu önderin bu kurumları açması, Türk Dilini ve Tarihini en bilimsel inceleme ve araştırmalarıyla, kurumsal hale getirilmesi açısından son derece önemlidir. Gazi Paşa’nın konuya ne kadar önem verdiğini anlamak için şu örneği verebiliriz: İş Bankası hisse senetlerinden gelen gelirlerin bir bölümü Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu’na bırakılmıştır böylece Dil ve Tarih araştırmaları kesintisiz devam edebilmiştir.⁷⁷

4.6.5. Kuva-yi Milliye Ruhu

16 Eylül 1924 tarihinde saat 14.30’da Belediye Reisi Kazaz zade Hüseyin Efendi Gazi onuruna verdiği toplantıya kahraman Gazilerimizi de çağırmıştı. Ulu Önderiniz kendi varlıklarını yurda, ulusa adayın bu kahramanlarla samimi bir sohbet gerçekleştirebilir. Bir ara

⁷⁶ Trabzon’dan Atatürk’e, Trabzon İl Kutlama Komitesi, Trabzon, 1981, s. 2

⁷⁷ Atatürk’ün Trabzon Konuşmaları, s. 35

onlara geçim sıkıntısı çekip çekmediklerini sorar. Gazi'nin amacı bu mübarek insanlara bir maaş bağlatılması veya “emval-i metruke” den akar, arazi verilmesini sağlamaktı.

Ancak Gaziler ağız birliği etmişçesine, “*Hiçbir sıkıntımız yok, çok iyiyiz Paşam! Sağ olunuz!..*” dediler.

Bu esnada Belediye Bağkanı hemşerilerinin esas durumunu izah etmek için Paşanın kulağına eğilir ve bir şeyler söyler.

Yine bu esnada, *Geveze* diye isimlendirilen Hsn avuş (Kr Hsn Reis), Kahramanmaraş'ın savunmasında görev almış, bir makineli tfekte bir Fransız birliğini dar boğazda durdurarak milis kuvvetlerinin çevrilmesini nlemiştı. O sıralar da Liman Şirketi'nde (Devlet Deniz Yolları İşletmesi) “mavna reisliği” görevini ifa ediyordu, ayağa kalkarak cevap verir:

“Muhterem Gazi Paşa'm! Biz bu hizmetleri milli hakimiyetimiz, milli istiklalimiz için, şanlı bayrağımızın gklerimizde ebediyen dalgalanması için yaptık. Başkumandanımızla, Türk'n Ebedi Güneşi Gazi'mizle, yedi dvele meydan okuyup düşmanı denize döktük. En büyük kıvanç ve vncmz: Sizi aramızda ve başımızda görmektir. Ulu Gazi Paşa'mız Allah sizleri Türk Milleti'ne bağışlasın!..”

Bu ‘malul gazi nin sözlerinden bir hayli duygulanan Mustafa Kemal Paşa, etrafındakilere şöyle der:

“İşte vatani kurtaran lk: Kuvayi Milliye Ruhu! Sağ olunuz kahraman vatan evlatları!...⁷⁸

⁷⁸ Atatürk'n Trabzon Konuşmaları, s. 22-23

5. İKİNCİ GEZİ: KASIM 1930

5.1. Buhran Yılları ve Ülkenin Genel Durumu

Ülke çapında o yıllarda var olan huzursuzluk ve tedirginlik, birinci grup ve ikinci grup şeklinde ayrılmaya neden olmuştu. Daha sonra bu ayrım partileşmeye kadar vardı. Birinci Grup Mustafa Kemal'in banisi olduğu Halk Fırkasını⁷⁹ oluştururken, bu partinin dışındaki topluluklar Kazım Karabekir Paşa başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını ve Meclis Grubunu oluşturmuşlardı. Trabzon Mebuslarından Ahmet Muhtar Cıllı ile Rahmi Eyüpoğlu bu partinin üyeleriydiler.

Böylece particilik ve hizipçilik çalışmaları başlamış oldu. Bu çekişmeler esnasında İsmet İnönü başbakanlıktan çekildi ve Fethi Okyar Hükümeti kuruldu. Ancak Fethi Okyar hükümeti de uzun ömürlü olamadı ve Fethi Okyar hem başbakanlık görevinden hem de milletvekilliği görevinden istifa etti. Ardından, İnönü tekrar Başbakan oldu. Bu kurduğu hükümette Trabzon Milletvekili Hasan Saka'yı maliye bakanı olarak görüyoruz. İnönü, hemen ertesi günü de Takrir-i Sükûn kanunu çıkarıldı, Terakkiperver Halk Fırkası kapatıldı ve Şeyh Sait İsyanı bastırıldı. Böylece Atatürk'ü arzu ettiği ve demokratik hayata geçmenin gerekliliği olan çok partili hayata geçmenin ilk denemesi hezimetle son buldu.

Takip eden yıllarda bir dizi inkılaplar peş peşe sıralandı. 1925 yılında "Kılıkta devrim" adı verilen kılık kıyafet devrimi gerçekleşti. Gerici düşüncelerin ve faaliyetlerin önünü almak için Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kararı alındı. 1926 tarihinde "Medeni Kanun" ve "Ceza Kanunları" ve "Kabotaj" hakkını yalnızca Türkiye'ye veren kanun kabul edildi. 1927 tarihinde üçüncü Büyük Millet Meclisi oluşturulurken Trabzon Milletvekili Hasan Saka'yı Meclis Başkanvekili olarak görüyoruz. 1928 tarihinde ise Laiklik ilkesi gereğince anayasadan "Türk Devletinin dini, İslam dinidir" hükmü çıkarılmıştır. Aynı yıl Yazıda devrim yapılarak Latin Harfleri ve sayıları kabul edildi. 1930 yılında bir kez daha Çok partili döneme geçme denemeleri yapıldı ancak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası aynı yıl içerisinde kendi kendini feshetti. Bu olay ülke çapında huzursuzluğa neden oldu. Atatürk ise her bunalım zamanında olduğu gibi yine yüzünü sine-i millete dönmeyi tercih edip yeni bir yurt gezisine daha çıktı.⁸⁰

⁷⁹ Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkasının isminde "Cumhuriyet" ibaresinin bulunması üzerine partinin adı derhal "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirildi.

⁸⁰ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 65-67

5.2. Trabzon'a İkinci Gelişi

Atatürk'ün Trabzon'a ikinci gelişi Trabzon'da büyük bir sevinçle karşılandı. O günlerde Trabzon basını bu geliş hakkında neler söylemişler öğrenmek için Yeni Yol Gazetesinin 29 Teşrinisani 1930 tarihli sayısını inceleyelim:

“Cumhuriyet'in, vatanın banisi olan Büyük Gazi hoş geldin!

Perşembe günü şehir donanmış; köylerden, kasabalardan akın eden halk şehir halkının içine karışarak daha sabahtan itibaren bir sel halinde caddelerden sahile doğru akmaya başlamıştı. Bütün gözler Yoroz tarafına çevrildi. Gaziye intizar ediliyordu. Ege'nin⁸¹ Yoroz burnundan dumanı gözündü. Ege liman açıklarında denizi yara yara gelirken sahilden karşıcı giden motorlar Ege'nin etrafında martılar gibi uçuşarak limana doğru geliyorlardı...”⁸²

Dahiliye vekili Hasan Saka, Baş Vekil İsmet İnönü'ye çektiği telgrafla genel durumun iyi olduğunu belirtmiştir.⁸³

Son posta Gazetesinin 29 Teşrinisani 1930 tarihli sayısında Ata'nın Trabzon'a gelişini şu şekilde anlatıyor.

“Gazi Hz. Dün Trabzon'a Teşrif Ettiler.

Reisicumhur Hz. hamil Ege vapuru saat 14'te limanımıza demirlemiş ve halk tarafından motorlar ve sandallarla karşılanmıştır.

Vali, Belediye Reisi, Kumandan ve cumhuriyet Halk Fırkası, Ticaret Odası, Türk Ocağı Reislerinden mürekkep bir heyet vapura gelerek şehir namına Gazi Hazretlerine hoş geldiniz demiştir. Reisicumhur Hz. İskeleye çıkarken bütün vapurlar düdüklerini çalarak ve sahili dolduran halk mütemadiyen alkışlayarak kendilerini selamlamışlardır. İskeleden Türk Ocağına kadar yolların iki tarafı ve evlerin pencereleri Gazi Hazretlerini görmek isteyen on binlerce halk ile dolu idi. Merasim yapılmaması hakkındaki arzularına rağmen ahali otomobilleri arkasından koşuyordu. Ve emsalsiz bir heyecan gösteriyordu. Gazi Hz. Türk Ocağında bir müddet istirahatten sonra hükümet dairesini, belediyeyi ziyaret eylediler.

⁸¹ Gazi'yi taşıyan Vapurun ismi.

⁸² Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları, s. 47

⁸³ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No:1, Dosya No:3, Gömlek No:16

Ve belediye heyetini kabul buyuran şehir işleri hakkında görüştüler Müteakiben şehir ve civarında bir otomobil gezintisi yaparak misafir kalacakları Türk Ocağına avdet buyurmuşlardır.

Gazi Hazretlerini istikbal için Trabzon'a hareket etmiş olan Salih Paşa tipi ve fırtına dolayısı ile Kop Dağını geçemeyerek geceyi Aşkale'de geçirmiş ve ancak bu sabah Trabzon'a gidebilmiştir.”⁸⁴

Atatürk Türk Ocağında bir müddet dinlendikten sonra Vilayeti ve Belediye Reisliğini ziyaret etti Başkan Temel Nücumi ile görüşen Atatürk, halkın bu samimi karşılamasından ötürü çok duygulandığını belirtmiştir.

Belediyeden sonra Atatürk Soğuksu beldesine geziye çıktılar. Akşama Türk Ocağına dönerek yemeklerini burada yediler. Manevi kızlarıyla birlikte Yıldız sinemasına giderek Muhlis Sabahaddin'e ait “Monbey” isimli piyesini seyrettiler. Sinemanın loncasında Erzurum'dan gelen Salih (Omurtak) Paşa ile görüşmüştür. Ardından geceyi geçirmek üzere Türk Ocağına dönmüştür.⁸⁵

5.3. Halk Fırkası Ziyareti

Ertesi gün Halk fırkasına geçmiştir. Buradaki mühim konuşmaları Milliyet Gazetesinin 29 Teşrinisani 1930 tarihli sayısında şu şekilde yazılmıştır:

“Gazi Hz. Trabzon'da pek ziyade şayan dikkat bir nutuk söylediler.

Reisicumhur Hz. Bugün öğleden sonra 14'te Cumhuriyet Halk Fırkasını teşrif ederek azalarını kabul buyurmuşlar ve memleket meseleleri üzerinde uzun müddet görüşüp konuşmuşlardır.

Gazi Hazretleri C.H. Fırkasının prensiplerine istinat eden hükümetlerin icraatından ve faaliyet istikametlerinden bahsetmişler ve bu icraatın isabet ve memleketin ihtiyaçlarına ve âli menfaatlerine tevafuk ettiğini tebarüz ettirecek bir muhalif teşekkül mevcut olmadığına işaret ederek bu vaziyet karşısında nasıl bir hassasiyet ve teyakkuzla çalışmak lazım geldiğini izah buyurmuşlardır.

⁸⁴ “Gazi Hz. Dün Trabzon'a teşrif ettiler”, Son Posta Gazetesi, 29 Teşrinisani 1930, s. 1

⁸⁵ Goloğlu, Atatürk ve Trabzon, s. 68-69

Reisicumhur Hazretleri banisi olan rabitaların C. H. Fırkası ile olan rabitalarının lâzeyal olduğunu bir daha tekrar buyurmuşlar ve ‘bidayetten beri beraber çalıştık, nihayete kadar hep beraber çalışacağız’ demişlerdir.

Gazi Hz. Bu vaziyetin yeni olmadığını ve serbest fırkanın teşekkülü sıralarında Fethi Beyin mektubuna verdikleri cevapta dahi bu ciheti sarahatle ifade etmiş olduklarını hatırlatmışlardır. Bu itibarla Serbest Fırkanın kendi kendini feshe karar verirken atiyen Gazi Hazretleriyle karşı karşıya geleceğinin anlaşıldığını sebep göstermesi ve bunu yeni anlamış görünmesi, daha bidayetten beri sui tefehhüme kapıldığıma delalet etmektedir.

*Reisicumhur Hz. Birinci Büyük Millet Meclisi zamanından beri memleketimizde teşekkül eden muhalif hizip ve fırkaların faaliyet ve akıbetlerini derhatır ettirmişler ve şayanı arzu olan fikir münakaşası yerine bir takım basit hissiyatın tesadümüne şahit olduğumuzu esefle kaydetmişlerdir. Gazi hazretleri bütün bu tecrübelerden sonra inkılap fırkası olan C. H Fırkasına teveccüh eden vazifelerden bahsetmişler ve demişler ki: **“Karşımızda birçok fırkalar varmış gibi her gün daha büyük bir faaliyetle çalışmak, fikirlerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz. Her an tarihe karşı cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lazımdır. Tasavvur ve faaliyetlerimizde bu kadar hassas ve müteyakkız bulunmak suretiyle muhalifsiz bir fırkanın mahzurlarını bertaraf etmiş oluruz...”** Gazi Hazretleri bir gayeye yürürken hususi menfaatleri daima bir tarafa bırakarak ve el ele vererek yürümek lâzım geldiğini ve muvaffakiyet sırrının bu olduğunu ve asıl vazifemizin heyeti içtimaiyenin yüksek menfaatlerini müstakbel menfaatlerini temine çalışmak olduğunu ilave buyurmuşlardır. Bundan sonra mahalli ihtiyaçlar hakkında konuşmuşlardır.”⁸⁶*

Buradaki konuşması gezinin en kritik noktasıydı. O yıllar yeni inkılapların yapıldığı ve yurt genelinde sindirilmeye çalışıldığı yıllardı. Elbette ki her şey yoluna girene kadar türlü meşakkatler ve fedakarlıklar yapılması gerekiyordu. Mustafa Kemal Atatürk bir yandan da siyasi açıdan sağlam temelleri olan bir ülke düşlüyordu. Demokrasinin olmazsa olmazlarını yerine getirmek için çok partili hayata geçme denemeleri türlü sebeplerle sekteye uğramış olması nedeniyle tek kalan partinin sorumluluğunun ağır olduğunun

⁸⁶ “Gazi Hz. Trabzon’da pek ziyade şayan dikkat bir nutuk söylediler” Milliyet Gazetesi, 29 Teşrinisani 1930, s.1

farkındaydı. Zira cumhuriyet yolundan ufak bir sapma daha yeni yapılmış inkılapları zora sokabilir başka krizlere sebebiyet verebilirdi.

Bu türde haberler o günün diğer bazı gazetelerinde de üç aşağı beş yukarı aynı şekilde teşekkül eder. Ancak o günlerin gazetelerini tararken bir ayrıntı gözüme takıldı. Milliyet Gazetesi'nin 30 Teşrinisani 1930 tarihindeki Yakup Kadri tarafından yazılan bir makale durumun yukarda belirtilenden de vahim olabileceğini göstermekteydi. Makalede özetle C.H Fırkasının inkılapları uygulamak konusunda çok zayıf kaldığını yazıyor.⁸⁷ Biraz daha dikkatli bakınca Milliyet Gazetesi'nin 29 Teşrinisani 1930 sayısında şöyle bir başlık gözüme çarptı: “Aslı Yok. CHP'nin 3 hizbe ayrılacağı esassızdır.” Özetle bu tekzipte Meclis Başkanı Kazım Paşa CHP'nin üçe ayrılmış olduğunun tamamen asılsız olduğunu iddia ediyor.⁸⁸ Bu konu, üzerinde ayrıca inceleme yapılabilecek bir mesele ancak biz Trabzon gezisi ve buradaki yaptığı konuşmaya göre bakacak olursak Atatürk'ün Bu seyahatindeki konuşmasının içeriği daha bir anlam kazanıyor. “...Köylere kadar getirmeliyiz.” Derken bu sözünde hiçte abartı yokmuş. Bu gezi için CHP' nin geleceğini temin amacıyla alınan bir *önlemdir* diyebiliriz, tabi doğal olarak çiçeği burnunda inkılaplarında. Zira C.H. Fırkası, inkılapların en önemli bayraktarıydı.

5.4. Atatürk Köşkü

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, önceki sefer Trabzon'a geldiğinde Soğuksu'da “emvali metruke” den Hazineye kalmış olan bir köşkte kalmıştı. Ata bu ziyaretinden çok memnun kalmış ve bu evi çok sevmişti. Trabzonlular bu köşkü 2 Mayıs 1930 tarihinde Hazine'den satın alıp Özel İdare aracılığıyla Atatürk'e hediye etmişlerdir. Köşke Atatürk köşkü adı verilmiştir. Atatürk için güzel bir anı olmuştur.⁸⁹

Ancak yapılan araştırmadan, Gazi Mustafa Kemal'in ilk iki ziyaretinde, Trabzon'da kendisine hediye edilen bu köşkte kalmadığı anlaşılmaktadır. 1938'de yayınlanan “Büyük Tarih Trabzon'da” isimli eserde, Gazi Mustafa Kemal'in 1924'deki ilk Trabzon ziyaretinde Zeytinlik sokağındaki bir köşkte, 1930'daki ikinci ziyaretinde ise Türk Ocağı'nda misafir edildiği belirtilmiştir.

⁸⁷ Yakup Kadri, “C.H Fırkası”, Milliyet Gazetesi, 30 Teşrinisani 1930, s. 1

⁸⁸ Meclis Başkanı Kazım Paşanın Tekzibi, “Aslı Yok. CHP'nin 3 hizbe ayrılacağı esassızdır”, Milliyet Gazetesi, 29 Teşrinisani 1930, s. 1

⁸⁹ Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları, s. 24

6. ÜÇÜNCÜ GEZİ: HAZİRAN 1937

6.1. Trabzon'a Son Avdet: 10 Haziran

Atatürk, üçüncü ve son kez Trabzon'a 10 Haziran 1937 tarihinde gelir. Bu gezinin ve teftişlerin ayrıntılı bir planını, Başvekalete Üçüncü Ordu Umumi Müfettiş Tahsin Uzer veriyor.⁹⁰ İzmir Vapuru ile İstanbul'dan yola çıkarak Trabzon'a gelir ve birkaç gün kalmayı planlar.⁹¹ O günün Trabzon gazetelerinden Yeni Yol Gazetesi Atanın gelişini yaklaşık gazetenin üçte ikisini kapsayacak şekilde haber yapar.⁹² Atatürk her zamanki gibi büyük coşkuyla karşılanır. Kurun Gazetesinde verilen habere göre:

“Atatürk Trabzon'da Coşkun Tezahüratla karşılandılar”

“Büyük Önder şehre dün saat 14.15'te ayak bastılar. Halk mektepliler, memur ve asker iskeleden şehrin haricine kadar günün ta erken saatlerinden, itibaren bütün güzergahı doldurmuştu. Şehir baştan başa donanmış birçok yerlere zafer takları kurulmuştu...”

Saat ikiye doğru Polat hane açıklarında, arkasında Zafer torpidosu ile birlikte görünen İzmir Vapuru halkın yüzündeki sevinci artırdı.

Umum müfettişi Tahsin Uzer, ordu müfettişi General Orbay, kolordu kumandanı General Muzaffer Ergüder, sekiz vali, mebuslar ve hükümet erkânı hamil motorlar ve diğer karşılayıcılara ait motorlar açıkta Atatürk'ün bulunduğu İzmir vapuruna doğru gittiler...

Halk arasından geçen Cumhur Reisimiz otomobillerine bindiler ve Soğuksudaki köşklerine gittiler. Atatürk'le beraber Dahiliye ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya, diğer zevat ve maiyyeti erkânı bulunuyordu.

Yarın (bugün) şereflerine bir gardenparti tertip edilecektir...”⁹³

6.2. 11 Haziran 1937

Ertesi günü öğleden sonra 4'te, Atatürk Vilayeti, Halkevini, Parti Merkezini, Belediyeyi, Mevki Komutanlığını ziyaret etti. Üçüncü Genel müfettişlik Merkezinde ileri

⁹⁰ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30-10-0-0 Kutu No:2, Dosya No: 12, Gömlek No: 4

⁹¹ Önder, age, s. 343

⁹² “Trabzon, Dün, Çoktan Beri Özlediği Büyük Önderine Kavuştu”, Yeni yol Gazetesi, 11 Haziran 1937, s. 1-2

⁹³ “Atatürk Trabzon'da Coşkun Tezahüratla karşılandılar”, Kurun Gazetesi, 11 Haziran 1937, s. 1- s 4

gelenlerle bir toplantı gerçekleştirdi. Burada su, yol, elektrik, eğitim sorunlarını görüştüler. Bu görüşmelerin ayrıntılarını yine o günün gazetelerinden inceleyelim:

Son posta gazetesinin 12 Haziran 1937 tarihli sayısında bu tetkiklerle ilgili haber şöyledir:

“Atatürk’n Trabzon’daki Tetkikleri”

“Büyük nder Trabzon’da ziyaretlerde Bulundular, Hey ‘etleri Kabul ettiler”

“Atatürk dn kışlayı da teftiş buyurarak oradaki askerlere bazı tatbikat yaptırmışlardır. Sokakları dolduran halkın sürekli alkışları ve yaşa sesleri arasında belediyeyi ziyaret buyuran Atatürk şehrın elektrik ve su ihtiyacının biran evvel halledilmesini tasvip etmişlerdir...”

Vilayette- *Atatürk bugün saat 16.00’da refakatlerinde Dahiliye Vekili şükrü Kaya, nc Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay ve Korgeneral Muzaffer Ergüden olduğu halde maiyetleriyle beraber vilayet makamını teşrif buyurmuşlardır...*

Atatürk vilayet konağında bir müddet kaldıktan sonra Cumhuriyet Halk Partisine gitmişlerdir. Büyük nder gerek vilayet makamında ve gerek Parti merkezinde Trabzon vilayetinin işleri, inkişafı, halkın refahı hakkında verilen izahatı dinlemişler hkmet ve parti beraberliğinin iyi neticeleri parti faaliyetlerinin inkişafı, aza adedinin yükselmesi hakkındaki izahattan memnun olmuşlardır.

Umumi Müfettişlikte- *Bundan sonra nc Umumi Müfettişlik merkezini teşrif buyurdular. Burada Erzurum, Gümüşhane, Erzincan, Kars, Rize, Çoruh, Ağrı vilayetleri belediye reisleri, umumi meclis yeleri Parti ve Halkevi Reisleri, milli kurumlar başkanları, halk teşekkülleri mümessilleri kendilerini istikbal etmişlerdir. Atatürk kendilerine takdim edilen bu zevata iltifat ettikten sonra nc Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in izahatını dinlemişlerdir.*

İran Transit Yolu- *Deniz yolu ile Trabzon- İran transit yolunun yapılması Erzurum’daki büyük inşaat, kasabalarda su ve elektrik tesisatı kooperatif teşkilatı, Erzincan ve Iğdır Ovalarının sulanması ve buna mümasil işlerin alakadar vilayetlerde doğurduğu inkişaf ve refah ve bundan dolayı halk gelirinde ve umumi vaziyette görülen mütemadi tezayt hakkında verilen bu izahatta Ulu nder yakından ilgilenmişlerdir.*

Halkevinde- Atatürk bundan sonra Halkevine gitmişlerdir. Halkevinin önünde büyük bir halk kütlesi heyecanla Ulu Önderi alkışlıyordu. Atatürk Halkevinin temsil, halk dershaneleri, spor, dil, tarih, edebiyat, köycülük, içtimai yardım gibi, faaliyetleri ile halkın Halkevlerine artan iştihak ve rağbetinden dolayı salonların küçük geldiğini birçok kimselerin yetersizlikten dolayı tatmin edilmediğine dair başkanın verdiği malumatı dinlemişler ve memlekete büyük faydalar vadeden Halkevi faaliyetinin artırılmasını tavsiye buyurarak Halkevi Salonunun tavsiine dair halkın dileğini tasvip etmişlerdir. Ulu Önder Halkevlerindeki elişi sergisini gezmişler ve taktirlerini izhar buyurmuşlardır.

Belediyede- Halkevinden sonra Ulu Önder, sokakları tamamıyla kaplamış olan halkın sürekli alkışları ve yaşa sesleri arasında belediyeyi teşrif etmişlerdir. Kendilerine takdim edilen belediye meclisi üyelerine ve ecnebi devletlerin Trabzon'daki konsoloslarına iltifat etmişlerdir. Belediye Reisi Trabzon su ve elektrik işleri hakkında izahat vererek uzun senelerden beri hal şeklini bekleyen Trabzon suyunun otuz kilometre mesafedeki Kalyon Deresinden getirilmesi için mütehassıslar tarafından bir proje hazırlandığını ve elektrik tesisatının belediyeye devri hakkında dileklerini arz etmiştir. Ulu Önder, Trabzon su ve elektrik işlerinin bir an evvel halledilmesini tasvip ve bunu halk mümessillerine beyan buyurmuşlardır.

Mevki Komutanlığında- Atatürk bundan sonra mevki komutanlığına gitmişler orada toplanan komutanlarla bir müddet görüştükten sonra Trabzon'un denize nazır kalesinin burçları üzerinde kurulmuş olan Güzelhisar Parkını teşrif etmişlerdir. Kara Denizin en zengin ufuklarına nazır bu güzel bahçede bir müddet istirahat buyurmuşlardır.

Askeri Tatbikat- Atatürk bundan sonra kışlayı teftiş buyurarak oradaki askere bazı tatbikat yaptırmışlardır. Ulu Önder önlerinde resmi geçit yapan askeri selamladıktan sonra komutan, subay ve erlere iltifatlarını beyan buyurmuşlardır.

Garden Parti- Saat 18.00'da Atatürk'ün ikametlerine tahsis edilen köşkte bir gardenparti verilmiştir... Çoruh, Bayburt, Vakfikebir ve Erzurum'dan gelen halkoyun heyetleri muhtelif milli danslarımızı oynamışlar ve Atatürk'ün takdirlerine mazhar olmuşlardır. Bayburt heyetinde iki tane de genç kız bulunuyorlardı. Vakar ve maharetleriyle nazarı dikkati celbeden bu yavrular Türk Kadınının yurdun uzak

yerlerindeki içtimai mevkiini de pek güzel canlandırıyor. Türkün Ulu Güneşine kavuşmuş olan Trabzon şehri şevk ve heyecan içindedir."⁹⁴

Atatürk'ün bu gelişi çok yönlü olmuştur. Yapılan ziyaretler ve tetkikler Dahiliye Vekili Hasan Saka tarafından başvekaletle bildirilmiştir.⁹⁵ Gün içinde temas ettiği kurumlar ve topluluklar hasebiyle diyebiliriz ki, Atatürk'ün bu ziyareti içtimai, kültürel siyasi, askeri, ekonomik açılardan önemli nitelikler taşımaktadır. Her gittiği kurumda ve tetkiklerde görebiliyoruz ki önceki gelişlerinde siyasi çalkantılar, devrimleri uygulama gibi konular ağır basarken bu gelişinde daha ziyade halkın günlük hayattaki karşılaştığı sorunlar üzerinde daha fazla durulduğu görülüyor. Atatürk'ün Trabzon gezisiyle ilgili izlenimlerini Başbakan İsmet İnönü'ye telgrafta şu şekilde anlatıyor ve 12 Haziran'da bu telgraf B.M. M'de okunuyor:

"Başvekil İsmet İnönü'ye

Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer'in vuku bulmuş olan daveti üzere haziranın sekizinci salı günü İstanbul'dan Trabzon'a hareket ettim. Trabzon- Erzurum yolu üzerinde, bu yolu daha mükemmel bir hale ifrağ maksadıyla başlamış Gardken olan yer yer inşaatın henüz ikmal edilmemiş olduğunu gören ve mâni sebebiyle bütün müfettişlik muntakasında seyahatin müşkülâtını takdir eden Umumi Müfettiş Tahsin Uzer, benim bu seyahatimde yolumun üstünde bulunmayan yerlerin askeri, mülki, mahalli parti ve kültür mümessillerini dolgun hey 'etler halinde Trabzon'a toplayabilmek zekâ ve inceliğini göstermiş bulundu. Perşembe günü Polat hane karşısında o civarın enerjik ve temiz halkı tarafından bir filotilla ile karşılaştık, selamlaştık. Onu müteakip Trabzon'dan karşımıza çıkan bu filotilla, başta Umumi Müfettiş Tahsin Uzer ve Ordu Müfettişi Kıymetli Kazım Orbay ve her ikisinin arkadaşları bulunduğu halde beni karşıladı ve birleştik. Trabzon'a gelişim bundan evvelki iki gelişme nispetle müstesna bir tertip ve intizam gösteriyordu. Rıhtımda evvela bütün Umumi Müfettişlik içindeki yukarıda işaret ettiğim bütün valiler ve yakın vilayetlerin kaymakamları ve her vilayet merkezinin belediye reisleri ve saygılarını bana sunarken ne kadar mütehassis olduğumu ifade için kelime bulamıyorum. Ondan sonra kahraman ordumuzun vatan ve milletin her emrine her an amade, gayet çevik, cesur ve iyi bakımlı iyi

⁹⁴ "Atatürk'ün Trabzon'daki Tetkikleri", Son Posta Gazetesi, 12 Haziran 1937, s.1-11

⁹⁵ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30-10-0-0 Kutu No:2, Dosya No: 12, Gömlek No: 6

bakımlı bir kuvveti tarafından selamlandım. Bundan sonra duyduğum zevki ayrıca kaydetmeliyim.

Askerimizin oldukça uzun cephesi önünden geçtikten sonra ancak büyük kumandanın iltizamı üzerine otomobilime yine bindim. Ondan sonra Trabzon, yalnız benim geçtiğim yol üzerinde değil, o yola kavuşan bütün yollar görünebildikleri uzunluklarınca halk tarafından kadın erkek dolu bir manzara ve heyecan ve alkış tufanı halinde görülmekte idi. Bu kadar saygı ve sevgi ve bağlılık ifade eden milli heyecan karşısında bir naçiz kalbin durması, yine o milli heyecanın verdiği kuvvet sayesinde ancak mümkün olabilmiştir.

Trabzon Hususi İdaresinin bana kıymetli bir hediyesi olan Köşküme geldim. Oradan da beni yalnız bırakmadılar. Her türlü yüksek misafirperverlik timsali ile karşılaştım. Çok rahat ve huzur içinde geceyi geçirdim. Bugünkü cuma günü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in tertip ettiği muvafık programı takip ettim. Vilayet Makamını, Cumhuriyet Hal Partisi'ni, Umumi Müfettişlik Makamını, Askeri Garnizonu ziyaret ettim. Bu makamların her birinde karşılaştığım Hey 'etler bana, sana, Cumhuriyet Hükümeti'ne ve bütün Türk Milleti'ne ister istemez gurur ve azamet, kuvvet ve heyecan verecek yüksek kıymette ve fazilette idiler. Belediye dairesinde, kendi muhabbet kâr arzularıyla halk içine girmiş olan devletler konsolosları da bulunuyordu. Onları da görmekle ayrıca memnun olduğumu zikretmeliyim. Beni tekrar bir daha heyecana düşüren şey, kumandanlık dairesinden ayrılırken halkın heyecan ve tezahürünün oradan sonra gittiğim yere kadar devam edişidir. Son ziyaretgahım, Trabzon'un Askeri Garnizonu oldu. Garnizon 'da kıymetli kumandanlar tarafından bana takdim edilen Trabzon Askeri kuvvetlerimizle açık alanda karşı karşıya bulunduğumuz dakikada duyduğum zevki tarif edemem. O kadar ki tekrar askerlik duygularım uyandı ve onlara bulundukları dar alanda benim ve benimle beraber bulunan zatların memnuniyetlerini mucip olacak ufacık bir tatbikat yaptırmaktan kendimi alamadım. Orada gördüklerimden çok memnun oldum. Kumandanları tebrik ettim. İstanbul'daki görüşümü de bildirmiştim. Onun gibi, şarkın bu önemli ve geniş bölgesinde yüksek kumandayı elinde tutan kıymetli Orgeneral Kazım Orbay'dan ve kendisi ile beraber burada bulunan Korgeneral Muzaffer Ergüder'den ve kendisine fiilen tatbikat yaptırmış olduğum Albay Nuri Berköz'den ve bütün şark ordusu komutan, subay ve eratından çok memnun kaldığımı Mareşal'e bildirmenizi ve Mareşal'in de kendilerini tebrik ve takdir etmelerini arzu ettiğimi bildiririm.

Şimdi bu dakikada Trabzon Atatürk Köşkü'nde bulunurken bütün şark vilayetleri Türk mümessiller heyetleri ile beraber geçirmekte olduğumuz samimi hayatın devlet, hükümet ve millet iştirakinin en yüksek enmuzecini görmekte olduğunu söylersem, buna ne kadar sevineceğini ve benim bu derin sevincimin bütün memleket ve millete senin ağzınla ne kadar iyi söylenebileceğini takdir ederek gözlerinden muhabbetle öperim.

K. ATATÜRK”⁹⁶

6.3. Atatürk Mal Varlığını Millete Bağışlıyor

Ancak Trabzon’a gelişinin tek nedeni bu tetkik ve tatbikatlar değildi. Toplantıdan sonra Soğuksu’daki köşke gelen Atatürk tarihi kararını açıkladı. Yanındakilere, tüm mal varlığını Millete bağışlayacağını söyledi.⁹⁷ Bunu şu şekilde ifade eder:

“Mal ve mülk bana ağırlık veriyor. Bunları millete bağışlamakla ferahlık duyacağım. İnsanın serveti kendi manevi kişiliğinde olmalıdır. Ben büyük millete daha çok şeyler vermek istiyorum.”⁹⁸

Bunları söyledikten sonra mevzuyu resmileştirmek için Başbakan İsmet İnönü’ye direktif verdi ve gerekli işlemlerin başlatılmasını istedi. Mal varlığının hazineye bağışlanmasına dair tezkerede mal varlığının dökümü de yapıyordu:

“T.C Riyaseti

4/545

Başvekalet

Malum olduğu üzere, ziraat ve zirai iktisat alanında bilimsel ve uygulamalı çalışmalar yapmak amacıyla, değişik tarihlerde ve ülkenin değişik yörelerinde birçok çiftlik oluşturmuştum.

13 yıl süren zorlu uğraşlar sırasında çalışmalarını, bulundukları iklimin yetiştirdiği her çeşit üründen başka, her tür ziraat sanatlarına da yayan bu kurumlar; ilk yıllarda elde ettikleri bütün gelirlerini gelişmelerine harcayarak büyük- küçük birçok fabrika ve imalathaneler oluşturmuşlar, bütün ziraat makina ve aletlerini, yerinde ve yaralı şekilde kullanarak bunların hepsini onarabilecek ve önemli bir kısmının yenisini yapabilecek kurumlar meydana getirmişlerdir. Yerli ve yabancı birçok hayvan ırkları üzerinde çift ve

⁹⁶ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 666-668

⁹⁷ Önder, age, s. 344

⁹⁸ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, TİTE, Ankara, 1973, s. 387

ürün açısından yaptıkları inceleme ve araştırmalar sonucunda, bunların yöreye en elverişli ve verimli olanlarını belirlemişler, kooperatif kurarak veya aynı amaçlı başka oluşumlarla civar köylerle birlikte yararlı şekilde çalışmışlardır. Bir taraftan da iç ve dış piyasalarla sürekli ve sıkı temaslarda bulunup faaliyet ve üretimlerini bunların isteklerine uydurarak bugün her açıdan verimli, olgun ve çok kıymetli birer varlık haline gelmişlerdir. Çiftliklerin, yerine göre arazi ıslah ve düzenlemek, çevrelerini güzelleştirmek, halka gezecek, eğlenecek ve dinlenecek sağlıklı yerler, hilesiz ve sağlıklı gıda maddeleri sağlamak ve bazı yerlerde vurguncularla başarılı mücadelede bulunmak gibi hizmetleri de övgüye değerdir.

Bünyelerinin dayanıklılığını ve başarılarının temelini oluşturan geniş kapsamlı çalışma ve ticari esaslar çerçevesinde idare edildikleri ve ülkenin diğer yörelerinde de temsilcilikleri oluşturulduğu taktirde, deneyimlerini yaşamın gerçeklerinden alan bu kurumların; ziraat yöntemlerini düzeltme, üretimi artırma ve köyleri kalkındırma yolunda devletçe alınan ve alınacak olan tedbirlerin güzel sonuçlar doğuracağına ve bundan sonraki uygulamalar için başarılı birer örnek oluşturacaklarına inanmış bulunuyorum. **Bu inançla kullanımım altındaki bu çiftlikleri bütün donanım, hayvanlar ve demirbaşlarıyla birlikte hazineye hediye ediyorum.**

Çiftliklerin arazisi ile donanım ve demirbaşlarını topluca gösteren bir liste ilişiktedir.

Gerekli yasal işlemin yapılmasını dilerim.”

Yukarıda metnini yazdığımız mal varlığını bağışlama kararının ekinde yer alan listede şunlar yer almaktadır.

Çiftlikler:

Ankara’da Orman, Yağmur Baba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesgut, Çakırlar çiftliklerinden vücut bulmuş Orman çiftliği,
Yalova Millet ve Baltacı çiftlikleri,
Dört Yol’da portakal bahçesi ile Kara basamak çiftliği,
Silifke’de Tekir ve Şövalye çiftlikleri,
Tarsus’ta Pil oğlu çiftliği,

Bunlarda Mevcut Arazi:

582 dönüm çeşitli meyve bahçeleri,

700 dönüm fidanlık. “Buralarda meyveli, meyvesiz muhtelif yaşlarda ve çeşitlerde 650.000 fidan vardır.”

400 dönüm Amerikan asma fidanlığı. “Burada 560.000 kök bağ çubuğu vardır.”

220 dönüm bağ. “burada 88.000 adet bağ omçası vardır.”

370 dönüm çeşitli sebze yetiştirmeye elverişli bahçe,

220 dönüm, 6600 ağaçlı zeytinlik,

27 dönüm, 1654 ağaçlı portakallık

15 dönüm kuşkonmazlık

100 dönüm park ve bahçe

2650 dönüm çayır ve yoncalık

1450 dönüm yeni tesis edilmiş orman

148.000 dönüm tarıma elverişli arazi ve meralar

Toplam: 154.729 dönüm arazi

Bina ve Tesisat:

45 adet büyük ve küçük idare binası ve ikametgâh. “Bütün mefruşat ve demirbaşlarıyla beraber”.

7 adet 15.000 baş koyunluk ağıl

6 adet Aydos ve Toros yaylalarında tesis edilen mandıra

8 adet at ve sığırlara mahsus ağıl

7 adet genel ambar

4 adet samanlık ve otluk

6 adet hangar ve sundurma

4 adet lokanta, gazino ve eğlence yerleri, lunapark

2 adet çeşitli imalat yapan fırın

2 adet çiçek ve süs bitkisi yetiştirmeye mahsus ser

Toplam: 51 bina

Fabrika ve İmalathaneler:

Bira fabrikası: yılda 7000 hektolitreye çeşitli bira yapacak nitelikte, bütün donanımlarıyla ve bütün işletme gereçleri ve döner sermayesiyle birlikte

Malt fabrikası: Yılda 7000 hektolitreye biraya yetebilecek miktarda malt üretimine elverişli, bütün donanımı ve işletme gereçleriyle birlikte

Buz fabrikası: Günde 4 ton buz yapabilecek nitelikte, bütün donanımı ve işletme levazımı ile birlikte

Soda ve Gazoz fabrikası: Günde 3000 şişe soda ve gazoz yapabilecek nitelikte, bütün donanımı ve kıymetli kağıtlarıyla birlikte

Deri fabrikası: Yılda 14000 çeşitli deri imaline elverişli, bütün donanım ve döner sermayesiyle birlikte

Tarım Aletleri ve Demir fabrikası.

Biri Ankara'da, diğeri Yalova'da olmak üzere iki modern süt fabrikası. Her ikisi günde ayrı ayrı 15 bin litre pastörize süt ve bin kilo tere yağ işleyebilecek niteliktedir. Bunlar da bütün donanım, işletme gereçleri ve döner sermayesiyle birlikte

Biri Ankara'da, diğeri Yalova'da iki büyük yoğurt imalathanesi

Şarap imalathanesi: Yılda 80000 litre şarap yapımına elverişli, bütün donanım ve döner sermayesiyle birlikte

İstanbul'da bulunan bir çelik fabrikasının yüzde kırk hissesi

Biri Orman Çiftliği'nin, biri Tekir Çiftliği'nin olmak üzere her biri on beşer bin kilo kaşar, bin teneke beyaz peynir, altı yüz teneke tuzlu yağ yapmaya elverişli iki imalathane, bütün işletme gereçleriyle birlikte

Genel Tesisat:

Biri Ankara'da, diğeri Yalova'da kurulu iki tavuk çiftliği

Yalova'daki çiftliklerde iki özel iskele ve liman tesisatı

Üçü Ankara'da ve ikisi İstanbul'da beş satış mağazasının bütün tesisat ve demirbaşları

Orman Çiftliği'nde: özel sulama tesisatı, kanalizasyon, telefon tesisatı, elektrik tesisatı, küçük beton köprüler, özel yollar, içme suyu dağıtım şubesi. Yalova

Çiftliklerinde: özel su tesisatı, telefon tesisatı, elektrik tesisatı, küçük beton köprüler ve yollar. Silifke Tekir Çiftliğinde: özel sulama tesisatı, beton köprüler.

Orman Çiftliğinde kurulu "Çiftlik Müzesi" ve küçük ölçekte hayvanat bahçesi tesisatı, bunların işletme gereçleri ve bütün demirbaşları.

Genel Canlı Demirbaş:

13.000 baş koyun, “kıvırcık, merinos, karagül, Karaman ırklarıyla, bunların melezleri”

443 baş sığır, “Simental, Hollanda, Kırım, Jersey, Görensoy, Halep, yerli ırklarıyla bunların melezleri, yeni üretilen Orman ve Tekir cinsleri”

69 baş İngiliz, Arap, Macar, yerli ve bunların melezleri, koşum ve binek atları, 58 çoban merkebi

2450 baş tavuk, “Logorn, Rodayland ve yerli ırklar”

Genel Cansız Demirbaş:

16 adet traktör, 13 harman ve biçer-döver makinası ve bütün tarım işlerini görmekte olan tarım aletlerinin tamamı

35 tonluk bir adet deniz motoru, “Yalova Çiftliği’nde”

5 adet, çiftliklerin ulaşım işlerinde çalıştırılan kamyon ve kamyonet

2 adet, çiftliklerin genel servislerinde çalıştırılan binek otomobili

19 adet, çiftliklerin genel servislerinde çalıştırılan binek ve yük arabası.⁹⁹

O gece Atatürk gerçekten hafiflemiş gibiydi, çok neşeliydi. Köşkün bahçesinde halk toplanmış şenlik yapıyordu. Atatürk de bu şenliğe katıldı. Milli oyunlar oynadı, türküler söyledi. Trabzon gezisinden çok memnundu.¹⁰⁰

Ancak güneyde kazan kaynıyordu. Durup oturulacak zaman yoktu. O günün gazetelerinde Hatay’da bazı olayların olduğuna dair haberler geliyordu.¹⁰¹ Hatay’ın Anavatan’a katılması süreci Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden önce sonuca bağladığı son olaydır. “*Hatay, benim şahsi meselemdir.*” demiştir Hatay için. Dolayısıyla çok güzel geçen Trabzon gezisine son verip İstanbul’a dönme kararı aldı.¹⁰²

6.4. Atatürk Günü

Atatürk’ün Trabzon’a üçüncü gelişi öncekilerden daha görkemli ve coşkulu oldu. Ulu Önder Trabzon’dan ayrılmasından sonra da kutlamalar devam etti. Öğretmenler halka

⁹⁹ Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 668-672

¹⁰⁰ Önder, age, s 344

¹⁰¹ T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30-10-0-0 Kutu No:1, Dosya No: 3, Gömlek No:17

¹⁰² T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Fon Kodu: 30-10-0-0 Kutu No:2, Dosya No:12, Gömlek No:6

açık bir ‘Atatürk Gecesi’ düzenlediler. Bu özel gecede Atatürk’ün Trabzon’a ilk ziyaret ettiği gün olan “15 Eylül” gününü “Atatürk Günü” olarak belirlendi.¹⁰³

6.5. O’nun Ardından...

12 Haziran 1937 tarihinde saat sabah 5 buçuk gibi Ege Vapuru Trabzon’dan İstanbul’a gitmek üzere Karadeniz’e açıldı. Bu ulu önderin Trabzon’a son vedasıydı.¹⁰⁴ Fakat Trabzonlular “eski dostlarını” hiç unutmadılar ve onun ilkelerini kalplerine naksettiler. 1938 yılında Atatürk’ün hastalığı iyice arttığı dönemde İstanbul’da, Trabzonlu öğrencilerin kurduğu bir cemiyet olan “Karadenizliler Cemiyeti” isimlerini değiştirip “19 Mayıs Derneği” yapmışlardır. Ayrıca 19 Mayıs’ın milli bayram olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunmuşlardır. 20.06.1938 tarihli 3466 sayılı kanunla 19 Mayıs Milli bayram ilan edilmiştir.

Bu sırada Ulu Önder’in hastalığı giderek artıyordu. Atatürk önce Savarona Yatında dinlenmiş ancak kötüleşince Dolmabahçe sarayına getirilmiştir. O günlerde Ankara’daki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılamamıştı. Burada askerler, öğrenciler karada ve denizde yaptıkları tezahüratlarla Atalarına moral vermeye çalışmışlardır.

1 Kasım’da Atatürk ilk defa meclisin açılışında bulunamamıştı. Açılış konuşmasını Başbakan yaptı. Trabzon Milletvekili Hasan Saka ile bir arkadaşının verdiği önerge ile; ‘Ulu Önder, Büyük Atatürk’e Kamutayın sonsuz ve sarsılmaz bağlılıkları ile saygılarının bildirilmesine karar verildi.

Ulu Önderimiz Atatürk 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat dokuzu beş geç ebediyete intikal etti...

Bütün ulus ve bütün dünya derin bir yasa boğuldu ama en çokta bağımsızlık mücadelesinde, Atatürk’ün bağımsızlık mücadelesini örnek alan mazlum uluslar üzüntüye boğuldu. O mazlumların umudu olmuştu... Eski dostluklarının icabı Trabzonlular, Türlü nedenlerle söylemiş olduğu güzel sözlerini anarak kederlerini dindirmeye çalıştılar. Trabzonlular, Atatürk’ün vefatından sonra kız kardeşi Makbule Atadan’a kalan Soğuksudaki Köşkünü kamulaştırarak, 1943 yılında Atatürk Müzesi’ne çevirdiler. Halen halkın ziyaretine açıktır.

¹⁰³ Atatürk’ün Trabzon Konuşmaları, s. 25

¹⁰⁴ Önder, *age*, s. 344

Trabzon Belediyesinin, 1948 yılında Heykeltıraş Hüseyin (Anka) Özkan’a yaptırdığı büyük boy Atatürk heykelini Millet Bahçesine, yani Belediye Parkı’na dikildi.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Goloğlu, *Atatürk ve Trabzon*, s. 84-86

İKİNCİ BÖLÜM RİZE

1. RİZE GENEL TARİHİ

1.1. İlk Çağlarda Rize

Rize adının ortaya çıkışı MÖ V. yüzyıla dayanmaktadır. Rize adının anlamına dair çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri Bizans imparatoru I. Justinianos döneminde bu ile “Rhisos” denmekteydi.¹⁰⁶Kolonileşme döneminde bölgede pirinç yetiştiriliyordu bu sebeple bölgeye Latince “pirinç” anlamına gelen “Rhizios” adı verilmiştir.

Trabzonlu Şakir Şevket eserinde Rize kasabasının şark tarafından akan derenin etrafında pirinç yetiştirildiği ve dolayısıyla buraya pirinç anlamına gelen “İriziyos” adı verilmiştir demektedir.¹⁰⁷

Bryer’ın “Some Notes On The Laz And Tzan, I” adlı eserinde “Phizaion” şeklinde yazılan Rize adı, Arrianus’un eserinde ise “Rhzo” olarak ifade edilmekte ve İrizos Irmağı etrafında yetiştirilen pirinç nedeniyle bu ırmağın adının da o bölgeye verildiğine dair bilgiler yer almaktadır.¹⁰⁸

Rize adı hakkında bir diğer fikir ise, Rize adının Rumca “dağ eteği” anlamına gelen “Rhiza” adından geldiği görüşüdür. ¹⁰⁹Fahrettin Kırzioğlu ise bu iki fikrin tam olarak doğru olmadığını savunur. Kökeninin Yunanca olduğunu ve Erzincan’ın eski adı olan “Eriza” dan geldiğini iddia eder.¹¹⁰

Başka bir görüşe göre ise ilin adı Farsça “asma çubuğu” anlamına gelen “Rez” kelimesinden gelmektedir.¹¹¹

Cumhuriyet dönemine kadar bir sancak olan Rize, 20 Nisan 1924 tarihinde il olmuştur. 20 Ocak 1936 yılında yürürlüğe giren 2885 sayılı kanunla Erzurum’dan Yusufeli ilçesi ve Rize’den Pazar ilçesinden sonraki arazi parçaları alınarak bugünkü Artvin (eski adı Çoruh) ili oluşturulmuştur. Bugünkü haliyle Rize: Merkez, Çayeli, Pazar, Ardeşen,

¹⁰⁶ Turgut Günay, *Rize İli Ağızları*, Ankara, 1978, s. 20.

¹⁰⁷ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, s. 99.

¹⁰⁸ Kemal Karadenizli, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1954, s.46.

¹⁰⁹ Yurt Ansiklopedisi, IX, *Rize Maddesi*, İstanbul, 1982, s 6423.

¹¹⁰ Fahrettin Kırzioğlu, *Milli Tarihimizde Rize Bölgesi*, Rize, 1986, s.2.

¹¹¹ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6423.

Fındıklı, Çamlıhemşin, Kalkandere ve İkizdere olmak üzere 7 ilçeye ayrılmış durumdadır.¹¹²

Dağların bir sur gibi sahil ve iç kesimleri ayırdığı Rize ilinde, İ. Kılıç Kökten 'in yaptığı araştırmalara göre, Rize'de tarih öncesi çağlara dair herhangi bir yerleşim yeri bulunmamaktadır.¹¹³

İlk çağlarda yörede Muşkiler, Taballiler, Klokhliler ve Mossinoikler yaşamaktaydı. Bunlar Kolkhis (Çoruh) Vadisi'nde yaşayan topluluklarla akraba idiler. Artvin yakınlarında, söylentilere göre Tao olarak anılan bir bölge vardı ve burada yaşayanlara Taohoi/Diauhi deniyordu.¹¹⁴ MÖ. VII. Yüzyılda Sakalar Kırım'dan Rize'ye kadar olan kesime yerleşmişlerdir.¹¹⁵

1.2. Miletoslular Dönemi

Rize'de yazılı tarih dönemine ilişkin bilgilere ise MÖ. VII. yüzyılda, Egeli toplum Miletoslular döneminde denk gelmekteyiz. Buraya yerleşen denizci kavim Miletoslular Karadeniz'in Doğu kıyılarında Emperion (pazar yeri) denilen ticari yerleşimler kurmuşlardır.¹¹⁶

1.3. Pontus Devleti Dönemi

MÖ. VII. 100 yıl sonlarında Orta Batı İran'da kurulan Med Devleti, Kimmer akınlarının Anadolu'da yarattığı kargaşayı fırsat bilerek Anadolu topraklarını istila etmiştir. Doğu Karadeniz bölümünde Kimmerler, Sakalar (İskitler), Medler'den sonra Persler (İranlılar) hakimiyet kurmuştur. Bu hakimiyet Büyük İskender'in MÖ. 334 yılındaki doğu seferine kadar sürmüştür. MÖ. 312 ile 280 yılları arasında, İskender'in komutanlarının hakimiyetinde kalmışlardır.¹¹⁷

İskender'in ölümünden sonra Mitredates Ktistes, MÖ. 301 tarihinde Gangra'da (Çankırı) bağımsızlığını ilan etmiş ve Karadeniz kıyısında Sinop dolaylarında Pontus devletini kurmuştur.¹¹⁸

¹¹² Rize İl Yıllığı, Ankara, 1997, s.3.

¹¹³ İ. Kılıç Kökten, *Anadolu'da Prehistorik Yerleşme*, AÜDTCFD, X, Ankara, 1952, s. 204.

¹¹⁴ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6351.

¹¹⁵ Fahrettin Kırzioğlu, *Karadeniz'in Doğu Kıyıları*, Samsun, 1990, s. 84.

¹¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6352.

¹¹⁷ Kenan İnan, *Trabzon'un Fethi*, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon, 1999, s. 141.

¹¹⁸ Yusuf Sarıınay, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, AAMD, XI/31, Ankara, 1995, s.107.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Pontus Devleti, MÖ. 301 yılında Pers menşeli Mitridates sülalesi tarafından kurulmuştur. Pont Devleti yaşadığı dönemde Romalılarla mücadele edebilecek şekilde güçlenmiştir. Ancak MÖ. 66 yılında Roma orduları tarafından üçe bölünerek ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁹

Pontus Devleti Yunan asıllı değildir. İran kimlikli yapıdadır.¹²⁰ Mahmut Goloğlu, Arif Müfit Mansel, Faruk Sümer gibi bilim adamları da bu fikirdedirler. Tarihte kurulan Pontus Devleti'nin ne kurucusu ne de halkı Yunanlı değildir. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nin yerli halkı İranlılar, Yunanlılar ve Turanilerden oluşuyordu. Yani Trabzon, Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmeden çok daha öncesinde Türkleşmiştir.¹²¹

1.4. Roma Dönemi

MÖ. II. yüzyılda İran'ın kuzeyinde Orta Asya kökenli Part toplulukları, Rize dolaylarına Egemen olmuşlardır. Partlar, Roma güçleri karşısında duramayınca geri çekilmişlerdir. Romalılar ise kendilerine bağlı Aras Krallığını bölgede bırakmışlardır. Batum'dan Poti'ye kadar ki kıyı şeridi Roma donanmasının kontrolü altındaydı. Artvin-Rize bölgesi Part Devleti ile Roma güçleri arasında tampon bölge olarak kalmıştır. Bu durum Romalı komutan Tiberius'un Doğu seferine kadar sürmüştür.¹²²

Daha sonra İran Sasani Devleti kralı II. Şahpur, Artvin- Kars yöresine denetimi altına almıştır. Roma imparatoru Valens bu dönemde Sasanileri püskürterek İmparatorluğunun sınırlarını denetim altına almıştır. Ancak Karadeniz'den İran'a kadar ki ticaret yolları üzerinde olmaları nedeniyle Rize ve Artvin kıyıları her daim siyasi ve ekonomik önemini korumuştur.

Roma İmparatorluğu'nun Pontus Polemaniacus Vilayeti içinde bulunan Rize, I. Theodosius zamanında Roma İmparatorluğu'nun doğu batı olarak ayrılması neticesinde, Doğu Roma (Bizans) sınırında kalmıştır. Bizans'ın bölgedeki gücü azalınca, Sasani Kralı Hüsrev bölgeye saldırmıştır. Bizans İmparatoru Justinianus, Sasanilere ancak haraç ödeyerek bölgeyi elde tutabilmişlerdir. Bizanslılar, İpek Yolu'nun Karadeniz'den geçmesi sırasında Hazar Türkleriyle ve onların akrabası Sakalarla münasebet kurmuşlardır.

¹¹⁹ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon, 1981, s.8

¹²⁰ Bilge Umar, *İlk Çağlarda Türkiye Halkı*, Ankara, 1991, s. 483

¹²¹ Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, Ankara, 1973, s. 78

¹²² Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6353

Anadolu'yu Sasaniler'den kurtarmak için Hazar- Saka birliklerinden destek almışlar ve başarı sağlamışlardır.¹²³

Bu tarihlerde, 641 yılında Hazarlara, 530 yılında Bizanslılara yenilen Bulgarlar Trabzon, Çoruh ve Doğu Karadeniz bölgesindeki garnizonlara yerleştirilmişlerdir.¹²⁴ Asya hunlarının torunları olan Batı Hunlar, MS.378 yılında Tuna Irmağını geçerek Batı Roma ve Bizans topraklarını istila etmişlerdir. Öte yandan MS. 515- 516 yıllarında Kafkaslar üzerinden Sabarlar (Hunlara tabi bir Türk topluluğu) Anadolu'ya akınlar düzenlemişlerdir.

125

Halife Osman döneminde Habib bin Mesleme komutasındaki Arap ordusu bölgeyi ele geçirmiştir. Sonrasında Bizans İmparatorluğu ile karşılıklı mücadeleler yaşanmıştır. Kars, Tiflis ve Gence ele geçirilmiştir, Rize'nin ise bir bölümü haraca bağlanmıştır.653 tarihinde Bizans İmparatoru II. Kostas Araplara kaptırdıkları toprakların bir kısmını geri alabilmiştir. Ancak Arap ordusu 553'te Aras boylarını yeniden ele geçirse de Rize'yi geri alamamıştır. Emeviler döneminde, İstanbul kuşatıldığında, Bizans'ın müttefiki olarak Hazarlar, Arap saldırısı üzerine Kafkasların kuzeyine çekilirken, Rize- Artvin ahalisi Hazarlarla birlikte Araplara karşı direnmişlerdir. Abbasi halifesi Hişam Artvin ve Rize'yi ele geçirmiştir. Hazarlar buraları tekrar geri almış olsa da bu bölgede kalamamışlardır.¹²⁶

1.5. Selçuklu Dönemi

XI. yüzyıldan çok daha önceye dayanan Türkmen boylarının, Anadolu'ya akınları, XI. yüzyılda daha da artmıştır. Selçuklu Türklerinin Doğu Karadeniz ile teması bu yüzyılda İbrahim Yinal ile başlamıştır. İbrahim Yinal komutasındaki Türkmenler 1048 yılında Pasinler Savaşı'nı kazanmıştır. Böylece Türkmenler Rize'ye kadar ulaşmışlardır.¹²⁷

1071'de Alparslan, Malazgirt Zaferi ile Bizans'ın bölgedeki etkinliğini iyice azaltmış Böylece Türkler hızla Anadolu içlerine yayılmışlardır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah

¹²³ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6354

¹²⁴ Bölgedeki Bulgar Dağı ayrıca Bulgarların bir boyu olan Hortu isminin değişik bir söylenişi ile Rize'deki Hortoz, İspir'deki Hortik Köyü isimleri Bulgar Türklerinden kalmadır. Mehmet Ersöz, *Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları*, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1984, s.43- 53

¹²⁵ Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul, 1997, s.156

¹²⁶ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6354

¹²⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 18

tarafından 1077'de Rize alınmış, Rize ve çevresi Selçuklu 'ya bağlı Erzurum Saltuklu Beyliğine katılmıştır.¹²⁸

1097 yılında, I. Haçlı seferinden sonra Danişmentli ordusu 1098 tarihinde Rize ve civarını ele geçirmiş ancak bu egemenlik kısa sürmüştür. Bizanslılar, Danişmentliler'i bir süre Doğu Karadeniz'den uzak tutmayı başarmışlardır. Zira o dönem Melikşah amcası Kavurt ile iktidar mücadelesi yaşamaktaydı. Bu sebeple Anadolu'nun fethi ile meşgul olan Artuk Bey'i geri çağırıldı. Bu arada Süleyman Şah ve kardeşi Mansur, Anadolu'ya giderek Konya'dan İznik'e kadar ki bölgeyi ele geçirip Anadolu Selçuklu devletini kurmuştur.¹²⁹

Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzettin Keykavus, Sinop ve civarını almış ve Kral Aleksi 'yi esir almıştır. Sonra da onu vergiye bağlamıştır. Moğol istilasına kadar bu durum böyle devam etmiştir. Moğol İstilas sırasında, Moğollara, bir ara Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerine, sonra da Trabzon'a gelip şehri kuşatan Timur'a vergi vererek ayakta kalabilmişlerdir.¹³⁰

Kafkaslardan Anadolu'ya gelen Kıpçak Türkleri XIII. yüzyılın başından itibaren Moğollarla karşılaşmışlardır. Ancak Moğollar karşısında ilerleyemeyince, Kafkaslara doğru çekilip buralara yerleşmişlerdir. Yörenin Türkleşmesi bakımından Kıpçakların etkisi büyüktür.¹³¹

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Türkler tarafından Karadeniz'e pek çok akınlar gerçekleştirilmiştir.1320 tarihinden itibaren Moğol etkisi zayıflamıştır. Böylece Türkmen seferleri artmıştır. Özellikle Akkoyunlular Trabzon'a kadar gelmiştir.¹³² 1143 tarihinde Bizans tahtına geçen I. Manuel Komnennos, muhalifi olan Konstantin Gabras'ı saf dışı etmişti ve yöreyi tekrar Bizans egemenliğine bağlamıştı. Mihail Gabras'ı da vali olarak buraya görevlendirmiştir.

Haçlılar, 1204 tarihinde İstanbul'u ele geçirince burada bir Latin İmparatorluğu kurdular. Bu sırada Bizans İmparatoru I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David

¹²⁸ Osman Turan, *Doğu Anadolu'daki Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973, s. 40

¹²⁹ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6354

¹³⁰ Trabzon'un kurtuluşu, Trabzon, 1995, s. 40

¹³¹ Salim Çöhçe, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü*, I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, 1988, s 484

¹³² Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, s. 233

Komnennos, Gürcü kraliçesi Tamara ile birleşerek, Trabzon'u aldılar e Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurdular. ¹³³Rize'de bu devletin sınırları içerisinde kalmıştır.

1.6. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti 1341 tarihinde Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine seferler düzenlemişlerdir. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollara vergi veren Trabzon Rum imparatoru Giorgi Moğol kargaşasını fırsat bilerek Sinop'a saldırmıştır. Ancak buradaki Çepni Türkleri tarafından geri püskürtülmüştür. ¹³⁴Böylece bölgede Çepni Türkleri Etkin olmuşlardır.

Sadece Türkler değil, dışarıdan gelen tehlikeler de bölgeyi etkilemiştir. XII. yüzyılın sonlarından XIII. yüzyılın ortalarına kadar Cenevizli ve Venediklilerin geldiğini ve burada imparatorlardan yer isteyip koloni kurdukları bilinmektedir. ¹³⁵

Trabzon Rum İmparatoru David Komnennos 'un 1458'de Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın, Osmanlı Devleti aleyhine yapılan ittifakına katılması ülkenin sonunu getirdi. Fatih Sultan Mehmet Trabzon'u fethederek burayı Osmanlı topraklarına kattı. ¹³⁶Trabzon'un fethinden sonra, doğusundaki Gürcistan'a kadar uzanan Osmanlı toprakları ilk önce nahiye, sonra kaza adıyla idari birimlere ayrılmıştı. Bunlar: Yomra, Sürmene, Of, Rize, Pazar, Arhavi ve Laz nahiyeleridir. Rize, 16 yüzyılda Trabzon eyaletine bağlı bir kaza olmuştur. ¹³⁷

Trabzon eyaleti dahilinde, Rize'nin huzur ve sükunu XVIII. yüzyıla kadar sürmüştür. XVIII. yüzyılda gerek hükümete karşı isyanlar gerekse eşkıyalık faaliyetleri bölgede huzuru ve emniyeti zayıflatmış, toplumun düzenini bozmuştur. Bu durum devletin otoritesini de sarsmıştır. ¹³⁸

Bölgede bozulan düzen, 1828-29 Osmanlı -Rus Savaşı ile iyice kötüye gitmiştir. 20 yıldan fazla süren isyanlar ve Rus harbi bölgenin ekonomik ve sosyal yapısını bozmuştur. Bu gidişatı düzeltmek için Hazine-i Halk Zade Osman Paşa'nın girişimleri olmuştur. ¹³⁹

¹³³ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi ve Trabzon Çevresinde Milli Mücadele*, Ankara, 1993, s.2

¹³⁴ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, Selçuklu Araştırma Dergisi, I, 1970, s. 387

¹³⁵ Goloğlu, *Pontus*, s. 195

¹³⁶ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, s. 261-270

¹³⁷ Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 1996, s. 93

¹³⁸ İbrahim Güler, *XVII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tespitler*, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon, 1999, s. 339

¹³⁹ Rize İl Yılığı, s. 48

1.7. Laz/ Lezgi konusu

Osmanlı Devleti kozmopolit yapısından dolayı pek çok farklı din, etnik köken ve kültüre sahip azınlık tebaa içeriyordu. Bu çok uluslu yapı, devletin son zamanlarında bozulan asayişin de etkisiyle, özellikle Hristiyan devletlerin son zamanlarda ülkedeki Hristiyan azınlık üzerinde kurdukları kışkırtmalar ve propagandalar yüzünden ülkenin iç güvenliği ve mevcudiyetini tehlikeye atma noktasına getirmiştir. Yabancı devletler sadece din unsurunu değil, aynı zamanda etnik köken unsurunu da kullanarak azınlıkları kendi emellerine uygun kullanıyorlardı.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kışkırtmayı amaçladıkları halk ise Lazlardır. Lazlar Trabzon'un doğusunda bulunan Lazistan sancağı (Batum ve Rize) dahilinde bulunan Müslüman bir halktır. Doğu Karadeniz'in bu vatansever halkı, Millî Mücadele döneminde vatanın selameti ve hürriyeti için canla başla çalışmış, yapılmaya çalışılan bu ayrılıkçı propagandalara çok sert karşılık vermiştir. Zira Lazlar, Türklerle aynı kökenden gelmektedirler. Anadolu'ya aynı yerden göç etmiş, aynı babanın değişik adlar taşıyan çocuklarıdır. Daha önce Kafkasya'da Lezgiler adı altında yaşarken, ikiye ayrılarak bir bölümü aynı yerde kalmış, bir diğer bölümü ise batıya göç edip Doğu Karadeniz'e yerleşmişlerdir.¹⁴⁰

Tarihi belgeler ve filoloji deliller ışığında Laz/ Alazon/ Alazan ve Çan/ Çanık/ Çanar boyları Kartavel/ Gürcülerden ayrı bir halk olup Saka/Khazar urukları kolundan Türk soyuna mensup halklardır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 19

¹⁴¹ Fahrettin Kırzioğlu, *Lazlar/ Çanarlar*, s. 441

2. MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE RİZE

2.1. Birinci Dünya Savaşı

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Rize'nin Durumu

Trabzon vilayeti, tarihi yollar üzerindeki stratejik konuma ve iktisadi canlılığa sahip olması ayrıca İstanbul- Erzurum arasındaki en kısa mesafeyi oluşturması açısından son derece önemlidir.¹⁴² Böylesi stratejik özelliklerinden ötürü Doğu Karadeniz Bölgesi'nde teşkilatlanmaya ayrıca önem verilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi' ne gönderilen Dr. Bahattin Şakir, Filibeli Hilmi, Kara Kemal, Yenibahçeli Nail, Yakup Cemil ve Artvinli Yusuf Rıza Beyler bölgenin teşkilatlanması ile görevliydi. Bölgenin önde gelen şahısları ve askeri yetkilileri, 1912 yılından beri “Yeminli Gönüllü” gibi isimler altında kurduğu gruplarla, Trabzon Valisi Cemal Bey'in temas kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa üyelerini desteklemişlerdir.¹⁴³

2.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Rize'nin Durumu

Osmanlı Devleti, savaş patlak verince, ilk önceliği öteden beri sıkıntılı olan doğudaki Rus cephesine verdi. Erzurum'daki ordunun büyük bir kısmı sınıra sevk edildi. İstanbul'da oluşturulan gönüllü alayı, Kasım başında Rize'ye; oradan da Çayeli'ne getirilerek, yöredeki bulunan Teşkilat-ı Mahsusa mensupları ile birlikte Rus cephesine gönderildi. Önceden beri yörede teşkilatlanmış teşkilatı mahsusa zaten güçlü bir askeri donanımına sahipti. Savaşın ilk günlerinde Rus işgali altındaki Artvin'in kurtuluşu için harekete geçildi. Artvin yöresindeki Rus birlikleri zayıftı. Bu yüzden ilk saldırıda geri çekildiler. Türk birlikleri aynı gün Artvin'e girdiler. Stange Bey (Alman subayı) komutasındaki Türk birlikleri Aralık 1914'te Rize'ye geçti.¹⁴⁴

1914 yılının son aylarında, Enver Paşa Erzurum'a, Yakup Cemil müfrezesi ise Melo-Artvin yönüne gitmek üzere Trabzon'dan ayrıldılar. Türk donanma gemisi Yavuz, Batum'u topa tutarken, bir alay da Rize'ye çıkarıldı. Karayoluyla Çayeli, Pazar, Viçe, Arhavi

¹⁴² Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s. 1

¹⁴³ Ersin Dayı, *Elviye-i Salisede (Kars- Ardahan- Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s. 25

¹⁴⁴ Arif Cemil, *I. Dünya Savaşı'nda Teşkilatı Mahsusa*, İstanbul, 1997, s. 118- 119

hattından Hopa'ya ve sınırı geçtikten sonra da Borçka ve Maradit'e vardı. Bu sırada da Sarıkamış Harekâtı başladı.¹⁴⁵

Ruslar, Karadeniz'deki Türk limanlarını hem karadan hem de denizden bombaladılar. Rus bombardımanından ağır etkilenen kentlerden biri de Rize olmuştur. Rize, Kasım 1914 tarihinden itibaren 27 Aralık 1914, 8 Ocak 1914, 15 Ocak 1914, 22 Ocak 1914 tarihlerinde bombalanmıştır.¹⁴⁶ 1915 yılı boyunca da bu durum devam etmiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa Alayı üç taburuyla savaşa katılmıştır. Taburlardan birincinin başında Veysel Gönye, ikincisinin başında Yüzbaşı Mehmet Ali Bey ve üçüncüsünün başında ise Adil Bey bulunmaktaydı. Bu alayın emrine ayrıca üç milis kuvvet verilmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa Alayı, bir müstakil taburu ve bir seyyar jandarma taburu ile toplam 11 taburdur. Lazistan müfrezesi Komutanlığı adı altında birleştirilen bu birliklerin karargâhı Trabzon'dur. Kumandanlığına ise önce Avni Paşa atanmıştır. Daha sonra bu müfrezenin başına Stange Bey getirilmiştir.¹⁴⁷ En nihayetinde bu göreve Yenibahçeli Şükrü Bey gelmiştir. Yenibahçeli Şükrü Beyin mahiyetinde Bekir (Kaleli), Veysel (Gönye) Beyler bulunmaktaydı.¹⁴⁸

Rusların ilerlemesi karşısında, Türk birlikleri çeşitli sebeplerden ötürü geri çekilmek mecburiyetinde kalıyordu. Bu sebeplerden biri, Rize sahilinde derelerin denize dik inmesi nedeniyle birlikler düşmana açık hedef oluyordu. Diğer bir neden ise evine, köyüne çok yakın olan askerlerin firar ediyor olmalarıydı.¹⁴⁹ Rize'nin coğrafi yapısı nedeniyle ne merkezden ne de iç kısımlardan yardım alamıyordu. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey ile Trabzon havalisi komutanı Avni Paşa arasındaki anlaşmazlık, Ermeni ve Gürcülerin faaliyetleri de bölgedeki Türk birliklerini iyice zayıflatmaktaydı.

Ocak 1916'da ikinci kez saldırıya geçen Ruslar, kendilerine vaat edilen sınırlara ulaşmışlardı. (9 Mart 1916 tarihinde İngilizler ve Fransızlar arasında yapılan Sykes-Picot Anlaşması gereğince) Rus saldırılara devam ederken, Ruslarla birlikte hareket eden Rum ve Ermeniler Doğu Anadolu'da olduğu gibi Karadeniz'de de katliamlar yapıyorlardı.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Timur Kocaoğlu, *Türkistan'da Türk Subayları, 1914-1923 Raci Çakıröz' ün Anlattıkları*, Tarih Dergisi, I, 1987, s. 2

¹⁴⁶ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6360

¹⁴⁷ İhsan Topaloğlu, *Rus İşgalinde Rize*, Trabzon, 1997, s.10

¹⁴⁸ Burhan Oğuz, *Yaşadıklarım Dinlediklerim tarihi ve toplumsal anılar*, İstanbul, 2000, s. 52

¹⁴⁹ Özel, *age*, s. 5

¹⁵⁰ Cemil, *age*, s. 245

24 Ocak 1916 tarihinde Ruslar Fındıklı ilçesine taarruz ettiler. Sahil tarafında Teşkilat-ı Mahsusa alayının birinci taburu Ruslara karşı koymaktaydı. Fındıklı ilçesindeki 53. Alay ve bölge halkı düşmana ağır zayıat verdirdi.¹⁵¹

1 Şubat 1916 tarihinde Karadeniz sahilindeki Türk Kuvvetleri üzerine şaşırtma harekâtı düzenlendi. Böylece İstanbul'dan Erzurum'a destek gönderilen birlikler Trabzon'da tutulmuş oldu. General Lyakov, Türk kuvvetlerinin üstüne yürümeden evvel deniz filosunun Batum'a gelmesini bekledi.¹⁵²

5 Şubat sabahı Rus Deniz Filosu, Türk siperlerini dövmeye başladı. 15 Şubat 1916 tarihinde Abu deresinde süren 6 günlük kanlı çatışmalar sonunda, Fındıklı cehenneme döndü.¹⁵³

Ruslar Doğu Anadolu'daki önemli mevzilerinden biri olan Erzurum'u 16 Şubat 1916 tarihinde aldı. Amaçları Çanakkale Cephesi'nin kapanmasından sonra, Doğu Cephesi'ne kaydırılması planlanan II. Ordu'nun hareketine fırsat vermemekti. Rus birlikleri Fındıklı'yı aldıktan sonra, Trabzon'a yapılacak saldırıya hazırlandılar.¹⁵⁴

O zamana kadar böylesi bir saldırıyla karşılaşmamış olan Rize'de, düşmanın bu hızlı ilerlemesi karşısında savunma hattı desteklenmeye çalışıldı. Kasım 1916 tarihinde İstanbul'dan gönderilen gönüllü adayı Rize'ye vardı.¹⁵⁵ Ardeşen'de birliklerin yanında yerel halkında gayretiyle düşmana ağır kayıplar verdirilmiş olsa da sürekli takviye alan Rus birlikleri 27 Şubat 1916 tarihinde Ardeşen'e çıkartma yaptılar. Türk birlikleri Pazar-Hamidiye hattında mevzilendiler. Halkın desteğini almak için 28 Şubat'ta Avni Paşa Pazarönü Köyü'nde halka seslendi ve herkesi elden gelen yardımı yapmaya davet etti.¹⁵⁶

Sürekli devam eden bombardımanlar sonucunda Ruslar 6 Mart'ta Pazar ve Çayeli ilçelerini işgal ettiler. Taşlıdere Köprüsü 8 günlük kanlı çarpışmalar sonucunda elden çıktı.¹⁵⁷ 6 Mart tarihinde Ruslar Rize'nin doğusuna asker çıkardı ve 8 Mart tarihinde Rize düştü.¹⁵⁸

¹⁵¹ Topaloğlu, *age*, s.13

¹⁵² W.E.D. Allen-Paul Muratoff, *Kafkas Harekâtı 1828-1921 Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Ankara, 1966, s. 342

¹⁵³ Topaloğlu, *age*, s.14

¹⁵⁴ Yurt Ansiklopedisi, IX, s.6360

¹⁵⁵ Topaloğlu, *age*, s.15

¹⁵⁶ Topaloğlu, *age*, s. 25

¹⁵⁷ Topaloğlu, *age*, s. 23

¹⁵⁸ Özel, *age*, s. 4

Ruslar Rize'ye ele geçirmiş olmakla Batum'un batısındaki ilk önemli limanı elde etmiş oldular. Rus işgale karşısında Doğu Karadeniz Bölgesi'nin halkı batıya doğru mecburi bir göç yaşamıştır. Rize'nin düşmesi Ruslar için büyük bir avantaj olmuştur. Bu arada Trabzon'u işgal etmek için 35.000 kişilik Rus kuvveti 7 Nisan'da Rize'ye intikal etmiştir. ¹⁵⁹ Rusların Rize'yi ele geçirmesinden sonra Enver Paşa'nın taarruz planı ve Rusların durumdan istifade etmesi ile, Trabzon hareketinin yolu açılmış oldu.¹⁶⁰

26- 28 Mart 1916 tarihinde Rusya XIX. Türkistan Avcı Alayı ile Sos Dağı'na doğru saldırıya geçti ve burada çetin bir çarpışma oldu. Of sınırına geldiklerinde buradaki Gürcü Avni Paşa'nın emrindeki askere yardım eden yöre halkı, Baltacı Deresi'nde Rus ordusunu 20 gün kadar durdurabilmiştir. Mart ayının sonlarına doğru Ruslar Sürmene Kasabası'nda iki kola ayrıldılar ve Karadere Irmağı'nın arkasında mevzilendiler. 1 Nisan'da Trabzon'un doğusunda başlayan çatışmalar sırasında üstün konumdaki düşman karşısında çekilmek zorunda kalan Lazistan müfrezesinin mevcudu 1200 kişiye düşmüştü. 28. alayın iki taburuyla takviye edildiler. ¹⁶¹ Ancak Rus birlikleri Rize'nin diğer ilçeleri İyidere, İkizdere ve Kalkandere'yi işgal etmiştir.¹⁶²

Ruslar, Yudenich 'in komutasında 7 Nisan günü Rize'ye gelerek, 8 Nisan sabahı sahile asker çıkarmışlardır.¹⁶³ Rus ordusu bu şekilde Trabzon'a doğru ilerlerken Albay Kahraman Beyin komutasındaki Rize'nin ileri gelenlerinden oluşan Tuzcuoğlu Memiş Ağa grubu, Basaoğulları, Alemdaroğulları, Sipahioğulları ve Mataracı gibi gruplar kestirme yolları kullanarak Trabzon'daki düşmanı engellemeye çalışan güçlere yardıma koşmuşlardır. Bu savaşta yararlılık gösteren Rizeliler şunlardır: Rize'nin Pekmezli Köyü'nden Serdümen Recep (İpek) Kâhya, Çakıroğlu İsmail Ağa, Rize İkizdere'den Cimil Başköy'den Süleyman Sirri Kumbasaroğlu.¹⁶⁴

Gönüllü Lazistan müfrezesi, Ruslar karşısında amansız bir direniş sergilemiş olsa da düşmanın ezici üstünlüğü karşısında daha fazla duramamıştır. Ancak Trabzon'a ilerlerken Rusları arkadan vurmak amacıyla Akçaabat'a kuvvet çıkarmayı denemişlerdir ancak bu

¹⁵⁹ Özel, *age*, s. 5

¹⁶⁰ Allen- Muratoff, *age*, s. 348

¹⁶¹ Özel, *age*, s. 5

¹⁶² Topaloğlu, *age*, s. 23- 24

¹⁶³ Özel, *age*, s.6

¹⁶⁴ Topaloğlu, *age*, s. 26

esnada şehrin tahliye edildiği haberini aldılar. Ruslar 18 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'u işgal etmiştir.¹⁶⁵

2.1.3. Brest- Litovsk Antlaşması

Rus ordusu Tirebolu'daki Harşıt suyunda durduruldu. Aynı zamanda iç kesimlerde ise Gümüşhane, Bayburt mevkiine kadar gelinmişti. Harşıt savunması ile ilgili ayrıntılı bilgiyi çalışmamın Giresun kısmında vereceğim. Bu arada savaşın başından beri hiç beklenmeyen bir şey oldu; Rusya'da Ekim 1917'de Bolşevik İhtilali gerçekleşti. Bu ihtilalden sonra Rusya tüm cephelerden çekildi.¹⁶⁶ Doğu Anadolu'dan ve Doğu Karadeniz'den çekilen Ruslar Türk tarafına Ateşkes önerisinde bulundular. Bu haber Türkler arasında sevince neden oldu. Ancak Ruslar geri çekilirken Rize'yi yakıp yıkmışlardır.¹⁶⁷

4 Aralık 1917 tarihinden, 18 Aralık 1917 tarihine kadar süren görüşmelerin sonunda Erzincan Mütarekesi yapıldı. Karadeniz'den dersime kadar uzanan bir mütareke hattı belirlendi. ¹⁶⁸ Erzincan mütarekesinden sonra 20 Aralık 1917 tarihinde Brest Litovsk 'ta Osmanlı- Rus barış görüşmeleri başladı. ¹⁶⁹ Neticede, Barış yoluyla, halledilemeyen meseleler çözülerek işgal altındaki topraklar kurtarılmıştır. 3 Mart 1918 tarihinde taraf devletler arasında Brest- Litovsk antlaşması imzalandı. Bu anlaşma Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı kazandığı büyük bir diplomatik başarıdır.¹⁷⁰

2.1.4. İşgalden Kurtuluşunu Takiben Rize'nin Durumu

Rize'nin kurtuluşu gerçekleştiğinde şark cephesi komutanlarından Yüzbaşı Muhittin Salor Bey Rize'ye şu mesajı göndermiştir: *“Uzun yıllar esaretin acısını çektiğimiz o kara günlere geçmiş olsun. Her gün zaferden zafere koşan Türk orduları düşmanını her cephede ezmiştir. Rize'ye doğru hareket etmiş olan birliklerimiz çok yakın bir zamanda sizleri bağrına basacaktır. Biz gelinceye kadar Rize'nin kurtuluşuna emeği geçen vatanperver Şarkı Müdafaa-i İslam Cemiyetinin yetkilileri sizleri idare edecektir. Mühendis Osman Bey başkanlığında Zeki Tuzcuoğlu, Arif Rakıcıoğlu, Çakır Memişoğlu, İsmail Durmuşoğlu,*

¹⁶⁵ Özel, age, s. 6

¹⁶⁶ Özel, age, s. 9

¹⁶⁷ Topaloğlu, age, s. 29- 30

¹⁶⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1970, s. 464

¹⁶⁹ Kurat, age, s 359

¹⁷⁰ Dayı, age, s. 47

*Memiş Güveli, Hacı Hamza efendileri tanıyorsunuz. Herkes rahatça vazifesinin başına dönsünler.”*¹⁷¹

1918 yılının dışında savaştan mağdur olup muhacirlik çeken Türkler memleketlerine geri dönmeye başladılar. Muhacirlerin kara ve denizden kendi topraklarına geri dönmesi, şehirde hareketlilik ve şenliğe neden olmuştu ancak açlık ve sefalet de bir o kadar artmıştı.¹⁷² Trabzon ve yöresi, savaş bitmiş olmasına rağmen, Rusların yaptığı ağır tahribatın sıkıntıları ile mücadele etmişlerdir. Yurdun dört bir tarafına dağılmış olan muhacirlerin geri dönmeleri ile açlık, salgın hastalıklar ve yağma hareketleri artmıştır. Osmanlı Devleti'nin aldığı kararlara ve çabalara rağmen yapılan yardımlar yeterli olmamıştır. Şartların elverişsizliği nedeniyle bölge halkı işgalden sonra kendi imkanları ile ayakta kalmaya çalışmıştır.¹⁷³

2.2. Mondros Mütarekesi

2.2.1. Mondros Mütarekesi ve Doğu Karadeniz'in Durumu

Doğu Karadeniz Bölgesi, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle sıkıntılı bir sürece girmiştir. Henüz I. Dünya Savaşı başlamamışken bile bölgede Pontuscu Rumların, Ermenilerin ve Gürcülerin faaliyetleri halkı yeterince zorlarken, bir de üstüne Mondros mütarekesinin ağır şartları gelmiştir. Mütareke öncesinde zaten Batum ve Trabzon konferanslarında bölge Ermeniler, Gürcüler ve Rumlar arasında pay edilmeye çalışılmıştır. Mütarekeden sonra da işler iyice karışmış fırsatını bulan keseri kendine yontmaya başlamıştı.

Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Osmanlı ordusu bitkin bir halde terhis edilmiş, önemli geçitler ve askere mühimmat düşmanın eline geçmişti. Mondros mütarekesinin 7. ve 24. maddeleri gereği Türkiye'nin muhtelif yerleri İtilaf devletlerince işgal edilmişti. Doğu Karadeniz halkı ise bölgedeki azınlıkların insafına kalmıştı.¹⁷⁴ Elbette Bunlar İtilaf Devletlerinden destek görmekteydi. Mütarekenin ilk 6 ayında 8.000'i aşkın Rum ve Ermeni Trabzon yöresine bilinçli bir şekilde getirilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Yurt Ansiklopedisi, IX, s. 6361

¹⁷² Özel, *age*, s. 20- 21

¹⁷³ Özel, *age*, s. 23

¹⁷⁴ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 6

¹⁷⁵ Ahmet Gürsoy, *Millî Mücadelede Giresunlular*, Giresun, 1994, s. 42

2.2.2. Mondros Mütarekesi ve Rize'nin Durumu

Rize, mütarekeden önce olduğu gibi, sonrasında da Trabzon vilayetinin sancaklarından biri olmaya devam etti. ¹⁷⁶ Rize çok kritik bir durumdaydı, çünkü Gürcüler Rize'yi isterken, Ermeniler de Trabzon velayetinin bir kısmını, kurmak istedikleri Büyük Ermenistan'ın içerisine dahil etmek istiyorlardı. Diğer yandan ise Rumlar bölgede kurmak istedikleri Pontus Devleti'nin merkezi olarak burayı istiyorlardı. Bu vaziyet karşısında 3 Kafkas Tümeni Trabzon havalesini korumakla görevlendirilmiştir. ¹⁷⁷

İtilaf Devletleri mütarekenin akabinde bölgeye gelmiş ve yolların durumunu tespit eden çalışmalar yapmışlardır. Terhis işlerine bakmak için ise Teğmen Holhins adında genç bir subayı görevlendirmişlerdir. ¹⁷⁸

1918 sonbaharında Mondros mütarekesinin imzalanması ile hem Rumların hem de Ermenilerin ümitleri arttı. Rumlar Karadeniz sahilinde demirleyen Fransız ve İngiliz Kuvvetleri ile yakından ilişki içerisinde bulunmuş ve bunlardan güç alarak istedikleri gibi taşkınlıklar yapmışlardır. Üstelik kendi yaptıkları olayları Türklere mal etmekten çekinmemiş böylece tüm dünyaya karşı “mağdur olduk” mesajı vermeye çalışmışlardır. ¹⁷⁹

Millî mücadele döneminde Rize üzerinde Gürcü, Ermeni ve Rumların taleplere devam etmiştir. Ermeniler ve Rumlar emellerini gerçekleştirebilmek için 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış konferansına müracaat etmişlerdir. Paris'teki bu çalışmalarını haber alan Rizeliler tepkisiz kalmamışlardır. Topraklarını ve haklarını koruyabilmek adına Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurma çalışmalarına başladılar. ¹⁸⁰

¹⁷⁶ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 3

¹⁷⁷ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 5

¹⁷⁸ Özel, *age*, s. 26

¹⁷⁹ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon, 1986, s. 33

¹⁸⁰ Mesut Çapa, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, AAMD, XIII/39, Kasım 1997, s. 865

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE RİZE

3.1. Rizelilerin Bölgedeki Azınlıklarla Mücadelesi

3.1.1. Rizelilerin Rumlarla Mücadelesi

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, 16 Mayıs 1919 tarihine kadar, altı aylık süre boyunca, İstanbul'da çeşitli temaslarda bulunmuş ve yurdun içinde bulunduğu durumu değerlendirmiştir. Anadolu'daki gelişmeler ve Karadeniz'deki asayişsizliğin önlenmesi için, İtilaf devletlerinin Osmanlı hükümetine baskı yapmaları sonucunda, Mustafa Kemal Paşa, Padişahın görevlendirmesi ile, 9. ordu müfettişi olarak bölgeye intikal etmiştir. Mustafa Kemal bölgeye oldukça geniş yetkilerle gitmiştir. Hem sivil hem de askere makamlara emir verme, bildiri veya genelge yayınlama yetkilerini elinde bulunduruyordu. Samsun'a çıkar çıkmaz gerekli incelemelerini yapmıştır.¹⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaştıktan sonra, 21 Mayıs 1919 tarihli şifreli telgrafında şöyle demektedir:

*“Pontus hareketinin başında Samsun Metropolit Termanos bulunmaktadır ve onun Müslümanların Hristiyanlara saldırdıklarını dair, İstanbul'daki Fransız temsilcilerine yolladığı rapor abartılıdır. Bölgede Rum nüfusu arttırmak için Rusya'dan göçmen getirildikten başka, deniz yoluyla kıyıda içeri çeteler sokulmuştur. Samsun ve civarında 40 kadar Rum Çetesi faaliyet göstermekte olup, İslam halkı bunların saldırısından korunmak maksadıyla 13 Müslüman Çetesi teşekkül etmiştir. Bölgede asayiş kuvvetleri yetersiz kaldığından mümkün olan tedbirler alınmıştır.”*¹⁸²

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışını takip eden günlerde Anadolu'daki durumu tespit etmek üzere Wilson Prensiplerine göre inceleme yapan heyet ve temsilciler bölgeye geldiler. Ancak Hrisantos daha evvelden Paris'te Anadolu'nun durumu ile ilgili bölgeye gelecek olan General James G. Harbord ile görüşmüştür. Anadolu'da incelemelerini yapan Harbord, şu sonuca ulaşmıştır: *“Anadolu'daki halkların birbirinden ayrılması mümkün değildir.”*¹⁸³

¹⁸¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, s. 226.

¹⁸² BOA, DH KMS, 51-2/19.

¹⁸³ Özel, *age*, s. 123.

Aynı doğrultuda, bölgede inceleme yapan Amiral Mark Bristol'ün yazdığı raporunda ise Rum eylemlerinin yarattığı anarşi ortamından nedenleri rahatsızlık duyduğunu; Tıpkı Yunanlıların İzmir'de uyguladıklarını burada da uygulanmasına “*karşı çıkıldığını*” belirtmiştir.¹⁸⁴

Avrupa'da Pontus faaliyetleri ile öne çıkan, Konstantinides'in Marsilya'daki Pontus Rum komitesinin adına İngiliz gazetesine gönderdiği mektupta şöyle demektedir: “*Karadeniz sahillerinde, Merkezi Trabzon olmak üzere Kafkasya'dan Sinop'a kadar uzanan bölgede bol miktarda Rum unsurun sakin bulunduğunu ve bu unsurun yıllardan beri Türkler tarafından ezildiğini*” iddia ederek, bağımsız bir Rum hükümetinin kurulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁵

Öte yandan Yunan başbakanı Venizelos'un 30 Aralık 1918'deki Paris Barış konferansında ilettikleri Rumları hayal kırıklığına uğratmıştır. Pontus Devleti'nin kurulması için herhangi bir istekte bulunmamıştır. Böyle davranarak Venizelos, Batı Anadolu için beslediği emellerinden ötürü, müttefiklere karşı fedakârlık ettiği görülüyor.¹⁸⁶ Paris Barış konferansındaki tutumu nedeniyle bolca eleştirilen Venizelos'a göre bölgede bir devlet kurabilmek için Rumların, Ermenilerin ve Gürcülerin Müslümanlara karşı ortak hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁷

Bu karışıklık için de Trabzon metropoliti Hrisantos, Paris Barış Konferansı'nda “*Karadeniz meselesi*” adı altında bir muhtıra verdi.¹⁸⁸ Buna göre; bölgede Türklerin azınlık olduğunu ve Rumların çoğunlukta bulunduğunu, Türklerin Rumlara saldırdığını iddia etmiştir. Bu muhtırada Rize ve çevresi için asılsız rakamlarla bölge nüfusu hakkında bilgi verilmektedir.¹⁸⁹

Rumların, Pontus Devleti kurma çabalarına karşı bölgedeki Türkler haklarını savunmak adına müdafaa-i hukuk cemiyetleri kurmuş ve bu doğrultuda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca hem yurt genelinde hem de yörede basın yoluyla haksız işgal ve istilalara karşı direnilmiştir. Avrupa'da isteklerini yerine getiremeyen Metropolit Hrisantos, bu sefer yüzünü Ermenilere dönmüş onlarla birlik olmadan bu emelleri

¹⁸⁴ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, İstanbul, 1995, s. 379

¹⁸⁵ Özel, *age*, s. 37

¹⁸⁶ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Çev.: Hakkı Devrim, İstanbul, 1974, s. 336

¹⁸⁷ Özel, *age*, s. 38

¹⁸⁸ Kitsikis, *age*, s. 31

¹⁸⁹ Trabzon'dan Atatürk'e, s. 116

gerçekleştiremeyeceğini anlamıştır. Bu iki yüzölçü tutun karşısında, Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde, Hrisantos 'un verdiği demeçleri inceleyerek onun gerçek yüzünü “Pontus Cumhuriyeti Hülyaları” gibi başlıklı yazılarla ortaya dökülmüştür.¹⁹⁰

Bu beyannameler ve faaliyetlerin ötesinde, Harbiye Nezareti 20 Şubat 1920 tarihinde şöyle bir genelge yayınlanmıştır: Trabzon iline gönderilmek üzere Yunanlıların 30.000 kişilik bir kuvvet hazırladığı ve bunun için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.¹⁹¹

Metropolit Hrisantos, ABD Cumhurbaşkanı Wilson ve Fransa Başkanı Clemenceau ve İngiliz temsilciler heyetinden Nicholson ile ayrı ayrı görüşmüş fakat hiçbir netice alamamıştır.¹⁹² Pontuscuların devlet kurma konusundaki hezimetlerini en açık bir biçimde ortaya koyan anlaşma ise Sevr Antlaşmasıdır. Sevr Osmanlıyı bitiren bir Antlaşma olmasına rağmen, antlaşmada Rumların esamesi dahi okunmamıştır. Trabzon yöresinin Ermenilere bırakılması söyleniyordu. Bunun üzerine Rumlar Yunanlılardan yardım istedi ve Yunanlıların Karadeniz'e bir çıkartma yapması söz konusu oldu. Bu haber neticesinde, Ankara hükümeti, 3 Eylül 1920 tarihinde Kazım Karabekir Paşa'ya telgraf çekerek, Yunanlıların Karadeniz kıyılarına çıkartma yapma ihtimalinin bulunduğunu bildirdi.¹⁹³

9 Aralık 1920 tarihinde 407 sayılı kararname ile 3. kolordu kaldırılarak bunun yerine, 3. Kolordu'nun içeriğindeki birliklerden Merkez Ordusu teşkil edildi.¹⁹⁴ Ordunun kumandanlığına Nurettin Paşa getirildi. Ayrıca Giresun'da kurulan ve Fahri Komutanlığı'na Osman Ağa'nın getirildiği 47. Alay da Merkez Ordusu'na katıldı.¹⁹⁵ Mart 1920 tarihinde Binbaşı Bekir komutasındaki 5000 silahlıdan oluşan 2. Grup Hopa, Pazar, Çayeli, Rize ve Of bölgelerinde bulunmaktaydı. Rize'nin Mataracı Mehmet Hakkı, Lazoğlu Mustafa, Tuzcuoğlu Halil Ağa gibi Milis güçleri de bu kuvvetin içerisinde yer almıştır.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Özel, *age*, s. 126- 127

¹⁹¹ Goloğlu, *Pontus*, s. 249

¹⁹² Ercüment Kuran, *Milli Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri*, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, 1988, s. 79

¹⁹³ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 251

¹⁹⁴ Türk İstiklal Harbi, VI, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1965, s. 290

¹⁹⁵ Türk İstiklal Harbi, VI, s. 291

¹⁹⁶ Trabzon'dan Atatürk'e, s. 172

21 Temmuz 1921 tarihinde Trabzon limanına gelen Yunan Kuvvetleri önce korkutmak amaçlı taciz ateşi atmıştır. 17 Ağustos 1921 tarihindeyse Trabzon'u, 21 Eylül 1921 tarihinde Araklı iskelesini bombalamışlardır.¹⁹⁷

Gelişmeler üzerine 12 Haziran 1921 tarihinde Karadeniz Bölgesi harp sahası ilan edilmiştir. 16 Haziran 1921 tarihinde bölgedeki Rumlar güvenlik nedeniyle iç bölgelere Sürgün edilmişlerdir. Bu durumu İtilaf Devletleri itiraz etse de dikkate alınmamıştır.¹⁹⁸

3.1.2. Rizelilerin Ermenilerle Mücadelesi

19. yüzyılın başından, 20. yüzyılın ortalarına kadar faaliyet gösteren Ermeni çeteleri, I. Dünya Savaşı'nda da Türklere saldırılarını sürdürmüşlerdir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Ruslar, 17 Aralık 1917 tarihinde Türklerle Erzincan Mütarekesini imzalayıp geri çekilince Rus işgalinden ötürü harabeye dönen bölge anarşi içerisinde kalmıştır. Devlet otoritesinin yetersizliğinden yararlanan Ermeniler, Erzincan Mütarekesini tanımayarak, Büyük Ermenistan Devletini kurma çabalarına giriştiler. Gürcülerin ve Ermenilerin mütarekeyi kabul etmeyen tutumlara karşısında, Türk ordusu doğuya sefer düzenleyerek Elviye-i Selaseyi aldı ve Erivan'a giriş yaptı. Bunun sonucunda Ermeni ve Gürcüler anlaşma yapmak zorunda kaldılar. Azeri, Ermeni ve Gürcü delegelerin katılımıyla Haziran 1918 tarihinde Batum Antlaşması imzalandı.¹⁹⁹

I. Dünya Savaşı'nın son zamanlarında Türk ordusunun 1914'teki sınırlarına geri çekilmesi istendi. Bu sırada Mondros Mütarekesi imzalandı. Bu ortam Ermenilerin umutlarını yeşertti. Osmanlı parlamentosundaki Ermeni mebuslar bile Ermeni çetelerini destekliyordu.²⁰⁰

Ermeni çetelerinin doğuda yaptıkları saldırı ve zulümler Doğu Karadeniz'de de kendini gösteriyordu. Çünkü kurulacak olan büyük Ermenistan'ın (Anadolu'nun üçte birini kapsıyor) sınırları içinde Trabzon vilayeti de düşünülüyordu. Dolayısıyla Rize'de bu kapsamdaydı. Böylece Ermeniler Batı kamuoyunun kendilerini desteklemesi ile Türk nüfusunu yok etme girişimlerinde bulundular.²⁰¹

¹⁹⁷ Goloğlu, *Pontus*, s. 253

¹⁹⁸ Abdullah Saydam, *Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni ve Rum Tehdidi*, AAMD, VI/ 17, Ankara, 1997, s. 431

¹⁹⁹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 4

²⁰⁰ Yıldırım Sezen, *İki Kardeşten Seferberlik Anıları*, Ankara, 1998, s. 27

²⁰¹ Saydam, *agm*, s. 431

Bu gerçekler o dönemlere şahitlik etmiş Sadi Selçuk Bey tarafından şöyle izah edilmektedir: “Yıllardan beri, Ermenilerle aramızdaki geçimsizlikten doğan intikam hırsı ve İstiklal rüyası, Rus ordusu içinde bulunan Ermeni subay ve erlerin Merkezi Erzurum olmak üzere faaliyete geçen komutanın plan ve programları üzerine hareket etmeleri hakkında Erzurum Merkez Kumandanlığını yapan bir Ermeni albayının komite reisi sıfatıyla yayınladığı Emirler Trabzon'daki teşkilata da ulaştırılmış bulunuyordu. Bu cümleden olarak Trabzon'daki teşkilat başında bulunmak üzere Erzurum Aziziye tabyasında bulunan Topçu yüzbaşlarından Bedros isminde bir Ermeni de Trabzon'a gönderilmişti. Bu komutanların aldıkları kararların başında Erzurum, Gümüşhane ve Trabzon şehirlerinin dahil ve haricinde bulunan Türkleri katletmek, mevzilerdeki toplarlar şehirleri yıkmak ve cephanelikleri berhava ederek her şeyi hasara uğrattıktan sonra çekilmek olup, onlar bu gibi meşum düşüncelerinin tatbikine fırsat bekliyorlardı.”²⁰²

Doğu Karadeniz, Ermenilerin kurmak istedikleri büyük Ermenistan Devletinin sınırları içerisinde gösteriliyordu. Paris Barış konferansında bir yandan siyasi faaliyetlerini sürdürürken, bir yandan da Pontuscularla iş birliği yapıyorlardı.²⁰³

Yunan başbakanı Venizelos'un Paris Barış konferansındaki Pontus Devletini kurmak için teşebbüsleri devam ederken, İtilaf Devletleri Ermenistan'a Anadolu'nun Giresun-Sivas- Mersin hattının doğusunu vermeyi hedefliyorlardı. Böylece Ermenistan'ın bir ayağı denizde olacaktı.²⁰⁴ Ancak az önce bahsettiğim gibi Venizelos İtilaf devletlerine yaranmak için Pontus'u feda etmiştir.

Ermenilerin faaliyetlerinden endişe duyan Hrisantos, İstanbul'da Hükümete yakın çevrelerle temaslarda bulunmuştur. Trabzon'da mevki kumandanlığına vararak, “*El ele vererek çalışmamız gerekir, yoksa Avrupalılar ülkemizi çiftlik haline getirir.*” demiştir. Gazetelere verdiği demişti, “*Trabzon'da bir Ermeni yönetimi kurulamaz. Ermenilerin böyle bir hakkı yoktur. Türklerle Rumların çıkarları beraber yaşamalarıdır. Bütün Anadolu insanı el ele vererek Anadolu Uygarlığını yeniden canlandırmaya çalışmalıdır.*” demektedir. Pontus davası için Avrupa'dan dilediği desteği göremeyen Hrisantos; Ermenilere karşı kendi emellerini gizleyerek Türklerin güvenini kazanmaya çalışıyordu.²⁰⁵

²⁰² Sadi Selçuk, *Esaretin Acı Hatıraları ve 37 Kafkas Tümeni'nin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı. Kurtuluş*, Konya, 1955, s. 87

²⁰³ Trabzon'dan Atatürk'e, s. 116

²⁰⁴ Türk İstiklal Harbi, VI, s. 31

²⁰⁵ Goloğlu, *Pontus*, s. 24.

Bu faaliyetleri, Hürriyet ve İtilaf taraftarı kişiler üzerinde etkili olmuş ve ona inanarak iş birliği içerisinde olmuşlardır.²⁰⁶ Bunun üzerine 16 Kasım 1919 tarihinde Harbiye Nezareti, 15. Kolordu'ya bir telgraf çekmiştir. Buna göre Hrisantos'a itibar edilmemesini ve davranışlarının dikkatle takip edilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁰⁷

Trabzon konusunda zıtlasmalarına rağmen, Türklerin aleyhinde yürüttükleri propagandalar gereği Rumlar ve Ermeniler arasında sıkı ilişkiler vardı.²⁰⁸ Ermenilerle iş birliği içerisinde onlar kurumların işine geliyordu. Ancak bu konuda anlaşmazlığa düşüyorlardı: Pontuscu Rumlar, tıpkı İsviçre'deki Kantonlar gibi bağımsız bir Ermenistan'a bir konfederasyon içerisinde bağlı kalsa da ayrı bir Pontus Cumhuriyeti istiyorlardı. Ermeniler ise, Pontusculara iç işlerinde bir dereceye kadar bağımsızlık verip, Trabzon vilayetinin kendilerine verilmesini talep ediyorlardı.²⁰⁹

Sonuçta Ermeniler, Rumlardan tez davranmışlardır. Paris Barış Konferansının sürdüğü günlerde Erivan Parlamentosu, Trabzon'la birlikte 7 Türk vilayetini Ermenistan ile birleştirilmesini ilan etmiştir ve 28 Mayıs 1919'da Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler.²¹⁰

Uluslararası platformda bunlar olurken Rize ve civarındaki halk ve cemiyetler, Rize'nin Ermenistan'a verilmesi konusunda tepkilerini dile getirdiler. İstikbal gazetesinde yazılmış bir okuyucu mektubunda şöyle ifade edilir:

“Paris Barış konferansında, Oftan Batum hududuna kadar olan yerlerin Ermenilere verilmesinin kararlaştırıldığından bahsedilerek, bunun gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı ifade ediliyordu. Rize'nin bugünkü genel nüfus içinde tek bir Ermeni olmadığı gibi, geçmişte de buraya Ermeniler yerleşmemişlerdi. Öz Türk havalisi olan Rize'nin Adalet adına Ermenilere peşkeş çekilemez, aksi takdirde İzmir'de olduğu gibi burada da birçok kan akacaktır. Rize'nin halkı muhaceretin bıraktığı acı hatıralarını nisyen-ı ibzaya gömmeye uğraşıp dururken yeni baştan bütün bu halkın uçurma sürüklenmesine, idam kararının takdirine bahis olan makul bir sebep acaba nedir? İzmir'de Yunanlıların uygulamaktan çekinmedikleri facialar ve döktükleri Müslüman kanları elbette bir zaman

²⁰⁶ Özel, *age*, s. 125- 126

²⁰⁷ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 11 Mart 1955, belge: 276

²⁰⁸ Saydam, *agm*, s. 424

²⁰⁹ Kitsikis, *age*, s. 183- 184

²¹⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s. 288-289

gelecek Yunanlılara zehir olacaksa, Rize'de Ermenistan nevzatının kalbgahına dayanan bir hançer olacaktır.”

Trabzon'da yayınlanan İstikbal gazetesinde Artvin'den gönderilen bir başka okuyucu mektubu yine Rize'nin Ermenilere bırakılması kararına duyulan tepkiye gösteriyordu. Bu mektupta, Rize'yi Ermenilere mahreç olarak vermek isteyenlere karşı şu sorular yöneltiliyordu: *“Rize'de Haçin ve Karabet isminde bir Ermeni vatandaş ve hemşerimizin bugün ve geçmişte yakın tarihini biliyor musunuz? Bir milletin siyasi ve iktisadi inkişafı için, diğer bir milletin hayatı varlığına son vermek düsturlarınıza, kitabınıza uyuyor mu? Masa üzerinde verilen hükümlerin Rize'nin sahil ve sarp dağlarında uygulanabileceğine kani misiniz? Rize'nin Ermenilere sizin zannettiğiniz kadar kolay teslim edileceğini mi tasavvur ediyorsunuz? Hak daima hakkındır. Ne büyük Ermenistan ne de Pontus hayalleri ve ne de verilen kararlar dosyalarınız meydanında tarihten gülünç ve kıymeti haiz vesaiki şer ve fitneden başka bir şey olamaz. Efendiler uğraşmayınız!”*²¹¹

Yabancı devletlerin destekleriyle iyice saldırgan hale gelen Ermeniler karşısında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa önderliğinde Doğu Harekâtı başladı. Bu arada Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 1 Temmuz 1920 tarihinde Ermenilerin yoğun faaliyetlere girişmesine karşı savunma tedbirleri alınmış ve bölgede “Çoruh Grubu” adında bir birlik kurulmuştur.²¹²

Büyük Millet Meclisi, 7 Temmuz 1920 tarihinde Ermenilere ültimatom vermiştir ancak ültimatom cevapsız kalmıştır. Bunun üzerine Doğu Harekâtı hızlandı. Sarıkamış ve 30 Ekim'de de Kars geri alınmıştır. Türk ordusu 7 Kasım 1920 tarihinde Gümrü'ye girdi. 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştır ve böylece Ermenilerin büyük Ermenistan hayali de son bulmuştur.²¹³

3.1.3. Rizelilerin Gürcülerle Mücadelesi

Millî Mücadele öncesinde Doğu Karadeniz Bölgesi'ni tehdit eden unsurlar sadece Ermeniler ve Rumlar değildi. Ayrıca Gürcüler de tehdit oluşturunuyordu. Bu dönemde Hristiyan Gürcülerin yardımıyla bölgeye eşkıya ve çetelerin sızdırılması mümkün olmuştur. Millî mücadele döneminde Gürcülerin Rize havalesini ele geçirmek için “Lazlık” meselesini öne sürmüş “Lazistan Lazlarıdır” şeklinde propagandalar

²¹¹ Çapa, *agm*, s. 869

²¹² Makbule SARIKAYA, Millî Mücadele Döneminde Rize, ATAM, Ankara, 2004, s. 82

²¹³ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1985, s. 249

yapmışlardır. Bu iddialar başta Rusya olmak üzere diğer devletlerin de çıkarlarına uyuyordu. ²¹⁴ Ancak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan propagandalar ordunun ve halkın uyanıklığı sayesinde işe yaramamıştır. ²¹⁵

Gürcüler Rize'de Lazlık propagandasını aktif olarak yapıyorlardı. Bunun içinse Lazistan Selamet-i Milliye ve Lazistan Tahlisi Cemiyeti gibi cemiyetler kurmuşlardır. Ancak Laz olarak isimlendirilen Karadeniz'in fedakâr ve cefakâr halkı, her zaman vatani için savaşmış ve asla başka ulusların uşağı olmamış, kirli oyunlarını alet olmamışlardır. Örneğin, 1855 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Laz birlikleri Ruslarla savaşmışlardır. ²¹⁶

Sonuçta, Gürcülerin iddia ve faaliyetlerini İstikbal gazetesinin baş yazarı Faik Ahmet Bey şöyle değerlendirmiştir: “*Gürcüler henüz siyasi İstiklal ve mevcudiyetinin emniyet ve istikrar şeraiti istihsal etmeden mevcudiyetini tehlikeye ilga edecek ve kendisine yeni düşmanlar hazırlayacak surette serseriyane bir siyaset yolu takibine temayül gösterdi ve bu temayülünü de icrasına başladığı propagandalarla açık bir surette sergilemiş olduğu açıkça görülmektedir.*” ²¹⁷

23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da toplanmış olan Erzurum kongresinde Elviye-i Selase'den doğrudan söz edilmemiştir ancak 1. maddede çizilmiş olan Milli sınırlar içerisinde Elviye-i Selase de dahil edilmiştir. ²¹⁸

3.2. Rize Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Trabzon vilayeti, bugünkü 5 ilimizi kapsamaktaydı. Rize, Gümüşhane, Giresun, Trabzon ve Ordu. Rize Trabzon Vilayetine bağlı bir sancaktı. ²¹⁹ Daha önce de bahsettiğim gibi, Mondros mütarekesinden sonra İşgalci devletlerin desteğiyle Trabzon'a getirilen Rum ve Ermeni çeteleri, Rize havalesinde halkın malına ve canına saldırıyorlardı. Ayrıca bu bölgedeki Rum ve Ermeni köyleri de bu çetelere destek veriyorlardı. ²²⁰

Bu şartlar altında Rize'de milli teşkilat kurma faaliyetlerine başlanmıştır. 24 Mart 1919 tarihinde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyetinin bir şubesi olarak

²¹⁴ Fahrettin Kırzioğlu, *Lazlar/ Çanarlar*, s. 421- 422

²¹⁵ Özel, *age* s. 53

²¹⁶ Muhammed Vanilisi- Ali Tandilova, *Lazlar Tarihi*, (Çev. Hayri Hayrioğlu), İstanbul, 1992, s. 53

²¹⁷ Sarıkaya, *age*, s. 90

²¹⁸ Dayı, *Elviye-i Selase'de Milli Teşkilatlanma*, s. 161

²¹⁹ Trabzon'dan Atatürk'e, s.101

²²⁰ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, 1993, s.176

kurulmuştur. Kurucuları, Matrabazcızade Mehmet Şükrü Efendi, Tuzcuzade Süleyman Tevfik, Lazoğlu Mustafa, Matrabazcızade Hakkı, Güvelioğlu Ahmet, Hacıömeroğlu Ahmet Efendi'dir.²²¹ Ayrıca Pazar ilçesinde de bir şube açılmış ve başkanlığına Ziya Bey getirilmiştir.²²²

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurulduğu günlerde, Rize'den sadarete gönderilen şu telgraf dikkat çekicidir:

*“Bugün bütün dünyanın sulhu hazırlamak üzere Paris'te toplanan Sulh konferansında, Karadeniz Rumları namına gönderilen heyetlerin hakikatleri tahrife ve inkara kalkışmasıyla, Trabzon ve havalisi ve bilhassa Rize sancağı halkı, büyük bir heyecana düşmüştür. Onların batıl iddialarda bulundukları şayiası mevcuttur. Limanımızda meskûn ahali hemen tamamen Müslüman iken bunların kısmen misafirlikle burada bulunan 100- 200 Rum'un hakimiyeti altına girmeleri, milletlerin hürriyeti gibi adalet kaidesine aykırıdır. Karadeniz sahillerinde İslam ahaliye nispetle nüfusları pek az bulunan ve hiçbir suretle hakları bulunmayan Rumların, böyle açıktan açığa Hakimiyet istemeleri dikkate değer. İnsanlığın sulh ve sükununu temine çalışan İtilaf Devletleri büyüklerinin, insanlık hak ve kaidelerini aykırı kararlar almayacaklarına emin olduğumuzdan, bir an dillerinden düşünmedikleri adaletlerini bekler ve Osmanlı hakimiyetinden başka hiçbir hükümet idare şeklini katiyen kabul edemeyeceğimize, bu umumi milli arzunun aksine verilecek kararların elim facialar doğuracağını ve bölgede bunun tatbikinin imkânsız bulunduğunu, katiyen ve müttehiden arz ve ilan ederiz.”*²²³ Bu telgraf Rize halkının olan bitenden ne derece haberdar olduğunu ve ne derece uyanık olduğunun göstergesidir.

Ayrıca Rize, Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmaya çalışıldığının haberi üzerine Trabzon'daki Fransız mümessillerine bir protesto metni göndermiştir. Bu metinde, Rize'nin Türk vatanından ayrılamayacağını belirtmiştir. Ayrıca metinde şöyle denir: *“Bu Muhitte ne Ermenilerin ne de başka bir milletin tarihi hakları yoktur. Rize'nin bugünkü nüfusu 225.000 olup bunun yalnızca 54'ü Rum'dur. Muhitimizde ne biz ne de ecdadınız hiçbir Ermeni'nin yaşadığını şahit olmamıştır. Barış konferansında Türklerin aleyhine bir karar verildiği takdirde, ana Yurdumuzu savunmak amacıyla akıtacağımız kanlar, daha*

²²¹ Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 20

²²² Kırzioğlu, Erzurum Kongresi, s. 122

²²³ BOA DH EUM-EMN,75-12

büyük bir İnkılabı fırsat verecektir. Şunu da belirtmeliyiz ki, merhamet dilemiyoruz, hakkımıza tecavüz edilmemesini talep ediyoruz.”²²⁴ Rızelilerin hitabından dökülen bu sözler tüm Millî Mücadelemizin özeti niteliğindedir.

3.3. İzmir'in İşgalinin Yıl Dönümünde Rize'de Yapılan Mitingler

İzmir'in Yunanlılarca haksız yere işgal edilişinin 1. yıl dönümü olan 15 Mayıs 1920 tarihinde, Belediye ve Muhafaza-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde, Rize'de bir miting yapıldı. Mitinge Belediye Başkanı Mehmet, Müftü Mehmet Hulusi, Eşraftan Osman, tüccarlardan Ahmet ve idare meclisi azası Mehmet Beyler katılmışlardır. Rize'den binlerce kişinin katılımıyla, Wilson prensiplerine aykırı olarak Yunanlıların İzmir'i işgali faciasını kınamışlardır.

Miting sonunda hazırlanan bildiride, Yunan vahşeti protesto edilmiştir. Yunanlıların barbarca işledikleri cinayetler herkesçe bilinmesine rağmen, İtilaf Devletlerince hiçbir yaptırıma uğramamaları, aksine himaye edilmeleri şiddetle kınanmıştır. Bildirinin 4 maddesinde şöyle der: “Öz yurdumuz olan İzmir'in bir an evvel tahliyesi için millet her fedakarlığa hazır bulunduğundan tedbir-i acile ve katiyen ittihaz buyurulması” istenerek bildiri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilmiştir.²²⁵

6 Mayıs 1922 tarihinde İzmir'in işgali ile ilgili Rize'de bir büyük miting daha yapılmıştır. İstikbal gazetesinde bu mitingin haberi şöyledir:

*“Bu mitingde, güzel İzmir'in işgalinin sene-i devriyesinde binlerce halk belediye meydanında toplanarak bu haksızlıkları tel'in etmiştir. Belediye Heyeti tarafından tertip edilen miting sahasında, saat alaturka saat ile 10.00'da başlamış halk meydanı tamamen doldurmuştur. İlk önce mektep efendileri tarafından İzmir'e ait şiirler okunmuş, daha sonra memleketin güzide gençlerinden dava vekili Salih Zeki Bey bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada İzmir'in işgalinden, İngiliz siyasetinden, şarkın uyanıklığından ve İslam alemindeki birlik hareketlerinden bahsedilmiştir. İstikbal gazetesi muharriri Faik Ahmet Bey de bir konuşma yaparak, İzmir'in işgalinin Anadolu'daki Hareket-i Milliyeden ve Yunan mezaliminden bahsetmiştir. Hoca Tevfik Efendi tarafından okunan bir dua ile mitinge nihayet verilmiş ve gereken yerlere telgraflar çekilmiştir.”*²²⁶

²²⁴ Çapa, *agm*, s. 867- 868.

²²⁵ Çapa, *agm*, s. 870- 871.

²²⁶ İstikbal Gazetesi, 16 Mayıs 1922, sayı: 612.

3.4. Erzurum Kongresi ve Rize

8 Temmuz 1919 tarihinde Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi Tuzcuzade Şaban tarafından, Erzurum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti riyasetine Rize'den katılacak olan delegelerin bazı nedenlerden ötürü gecikeceklerini bildiren bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta şöyle söylenmektedir:

Rize

8 Temmuz 1335,

Erzurum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Riyasetine,

Trabzon muhafaza hukuku Milliye Cemiyeti'nin 23 Şubat 1919 tarihinde yaptığı 1. Kongresi murahhası sabıkı (İstanbul'dan gelip kendiliğinden Saltanat şurasına iştirak ederek, Amerikan mandaterliğini istemesi üzerine, vazifesine son verilmiş) olup, Vilayat-ı Şarkiye kongresini tenvir eden: ve bu kafiye ile, birkaç gün mukaddem Dersaadet'ten şehrimize vürut eden ve bu defa Sürmene kazasından murahhas seçilen (Avukat ve gazeteci, Eyüpbizade) Ömer Fevzi Bey ile Rize murahhasları, vesait-i nakliye tedarikü müşkülâtenden naşı, ancak 11 Temmuz 1919 Cuma günü buradan hareket edebileceklerinden, Kongrece ittihaz olunacak müzakerat ve mukarreratın, çarşamba gününe tehiri maruzdur.

Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi,

Tuzcuzade Şaban²²⁷

Rize Muhafaza-i Hukuk-u Milliyet Cemiyetinden kongreye katılması öngörülen delegelerle ilgili olarak gönderilen 12 Temmuz tarihli başka bir telgraf ise şöyledir:

Rize

12 Temmuz 1335,

Murahhas iltihap edilen Şaban ve (Mühendis) Osman Nuri efendilerin Vukuu istifalarına mebni, (Batumi'da haftada 3 defa çıkarılan Saday-i Millet gazetesinin sahibi) ve Hemşinli Memişoğlu Hoca Necati Efendiler murahhas iltihap edilmiş ve Necati Efendi müteheyhi-i hareket bulunmuş olduğu maruzdur.

²²⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1993, s. 173.

Rize Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi,

Tuzcuzade Şaban²²⁸

Neticede Erzurum kongresine, Rize'den Hoca Necati Efendi ve Dava vekili Hakkı Efendi katılmışlardır.²²⁹

Erzurum Kongresi esnasında, kongre divanı zabıt katipleri seçimlerine Rize delegelerinden Necati Bey ve Hakkı Bey katılmış, birer oy almışlardır.²³⁰

Kongre sırasında 6 Doğu Karadenizli delegenin, 6 maddelik bir takrir sunduğu görülüyor. 24 Temmuz 1919 tarihinde verilen takrir şöyledir:

- Zabıt katipleri tayin edilmeden, müzakereye başlanmaması
- Kongrenin ittihaz etmesi lazım gelen mukadderatına esas olmak üzere, 15 kişilik bir Muvakkat Heyet-i Müntahibe tarafından, bir program tanzim edilmesi.
- Program Heyeti tarafından tertip ve tanzim edilecek mevad ve mesail mevkii müzakereye konmazdan ve 24 saat evvel, murahhaslara tevzi kılınması
- Kongrenin bir Heyet-i Muntahabesi tarafından idare edilmek üzere bir gazetenin neşrolunması
- Kongrenin maksadı teşekkülü hakkında siyasi bir beyannamenin Türkçe, Fransızca ve İngilizce neşredilmesi ve Dersaadet'te bulunan İtilaf mümessilliğine tebliğ edilmesi
- (İttihatname, beyanname) ve program encümenleri ile, daimî olarak Mali, Müdafaa-i Milliye, Nizamname, Propaganda ve Matbuat Encümenlerinin teşkili.

Bu takrire imza eden delegelerden biri de Rize delegesi Mehmet Necati'dir.²³¹ 24 Temmuz 1919 tarihinde, 15 program encümeni seçimi yapılmış, seçime katılan Rize delegesi Necati Bey 35 oy alarak heyete seçilmiştir.²³²

²²⁸ Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 179.

²²⁹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 80.

²³⁰ Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi. II*, s. 22.

²³¹ Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi, II*, s. 92.

²³² Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi, II*, s. 31.

27 Temmuz 1919 tarihinde, program encümeni, 7 vilayetten dışarı göçü yasaklayan karar maddesini kongreye sunmuş, Rize delegesi Necati Bey konuyla ilgili olarak görüşlerini belirtmiştir. Muhacerete kesinlikle mahal verilmemesi gerektiğini söylemiştir.²³³

3.5. Sivas Kongresi ve Rize

Erzurum kongresinden sonra, Anadolu'nun her tarafından gelen temsilcilerin katılımıyla Sivas Kongresi gerçekleştirildi. Erzurum kongresinde muhalefet eden Rize delegeleri Sivas kongresine katılmamışlardır. ²³⁴ Bu muhalefetin nedenleri hakkında eserimin Trabzon bölümünde gerekli bilgileri vermiştim bunları ayrıca burada tekrar etmeyeceğim. Muhalefete en keskin bir örnek verecek olursak: Ömer Fevzi, kendi kurduğu Selamet Gazetesi'nde, Mustafa Kemal Paşa ve Kuva-yi Milliye aleyhine yazılar yazmıştır.²³⁵

Sivas Kongresi'nde alınan kararlar gereği tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birleştirilerek “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında toplanmıştır. Cemiyetin Trabzon şubesi başkanlığına Barutçuzade Ahmet Efendi, Rize şubesinin başkanlığına Mehmet Şükrü getirilmiştir. Sivas Kongresi kararları gereği, Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle, Rize başta olmak üzere pek çok yerden, İstanbul Hükümetini protesto telgrafları çekilmiştir.²³⁶

3.6. Meclis-i Mebusanın Toplanması ve Rize'deki Seçimler

Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920 tarihinde Padişahın bir beyannamesi ile açıldı. Yurt genelinde vilayetlerde seçimler yapıldı. Trabzon vilayetinden 11 delege seçilerek İstanbul'a gittiler. Bu delegelerin isimleri şöyledir:

- Ali Şükrü Bey (Vakfikebir)
- Ali Şefik (Trabzon)
- Eşref (Giresun)

²³³ Kırzioğlu, *Erzurum Kongresi*, II, s. 92

²³⁴ Sena Akşen, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, Ankara, 1998, s. 513

²³⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, I, İstanbul, 1969, s.197

²³⁶ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 34

- İsmail (Ordu)
- Hasan Hüsni (Akçaabat)
- Hüsrev (Trabzon)
- Osman Nuri (Rize)
- Asım (Rize)
- Zeki (Gümüşhane)
- Rıfkı Bey (Gümüşhane) ²³⁷

28 Ocak 1920 tarih, meclisin bu toplantısında, Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan Misak-ı Milli kararları kabul edildi. ²³⁸ Bu karar üzerine, İtilaf Devletleri, İstanbul hükümetine baskı yapmaya başladı. Bu baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa hükümeti istifa etti yerine Salih Paşa hükümeti kuruldu.

3.7. İstanbul'un İşgali Karşısında Rize'nin Tepkisi

6 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa olağanüstü olarak meclisin Ankara'da toplanmasını istedi. 19 Mart tarihinde illere, sancaklara ve kolordu komutanlıklarına bir genelge göndermiştir. Bu genelgede seçimlerin yapılacağı, seçimleri ise o yörenin en büyük mülki amirinin başkanlık edeceği belirtilmiştir. ²³⁹

Rize ve çevresinde, işgallere karşı yapılan mitinglerle Millî Mücadele heyecanı canlı tutuluyor ve haksız işgallere karşı İtilaf devletlerine protestolar yapılıyordu. ²⁴⁰

İstanbul'un işgalinin ardından, Karadeniz Bölgesi'nde İngilizlerin gövde gösterisi olmuştur. İstanbul'un işgalini takip eden günlerde İngilizler, moral bozmak için sahillerde gösteri yaptılar ve bir donanmayı Karadeniz sahiline göndermişlerdir. İstanbul'un işgalinin ardından bu gösterinin doğurduğu heyecan biraz fazla oldu. ²⁴¹

²³⁷ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 37

²³⁸ Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi, Ankara*, 1969, s. 13

²³⁹ Trabzon'dan, Atatürk'e, s. 158

²⁴⁰ Çapa, *agm*, s. 870

²⁴¹ Trabzon Valisi Hamit Bey'in Hatıraları, s. 161

3.8. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Rize

3.8.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılmasından Önce Rize'de Durum

Rize çevresindeki Rus işgali bittikten sonra, bölgede Ermeni ve Rum tacizlere devam etmiştir ve Türkler bunlara karşı önlemler almışlardır. Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra, düzenli ordu da kurulmuş, Rize Müfrezesi de Ankara hükümetinin emrine girmiştir.

242

19 Mayıs 1919 tarihinden 23 Nisan 1920 tarihine kadar Rize ve çevresinin müdafaası için 3. Kafkas Tümeni mücadele etmiştir, muhtemel çıkartma hareketlerine karşı önlem almışlardır. Bu dönem boyunca, bölgede Ruslar sorun çıkarmaya devam etmişlerdir. Türk komutanları mümkün olabildiğince mütareke şartlarına karşı direnmiştir. İşgalciler, özellikle İngilizler, fırsatını buldukça gayrimüslimlerin hakkını savunmak bahanesiyle baskı yapmışlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra, Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi gibi teşkilatlar kurularak bölgenin asayişini sağlanmaya çalışılmıştır.²⁴³

3.8.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Katılan Rizeli Delegeler

İstanbul'daki Mebusan Meclisi son toplantıları ertelenip dağıtılınca, Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 tarihinde seçim talimatını ilgili birimlere göndererek İstanbul'da toplanamayan meclisin Ankara'da toplanacağını ve her livanın 5 mebus göndermesi gerektiğini bildirmiştir.²⁴⁴

Bu genelgeye göre bazı vilayet ve livalar hemen seçim yapıp delegelerini hazırlarken, Trabzon vilayeti Trabzon'un da işgal edilmesi tehlikesine karşı delege seçiminde geç kalmışlardır. Bu meseleyle ilgili ayrıntıları eserinin Trabzon bölümünde izah etmiştim. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle, Kazım Karabekir Paşa, Vali Hamit Bey ve tümen komutanı Rüştü Bey Trabzon'un diğer sancaklarında seçimlerin bitirilmiş olduğunu, Eğer Trabzon vilayetinde de seçimler tamamlanmazsa zor kullanmak mecburiyetinde kılınacağını belirtmiştir.²⁴⁵

Vali Hamit Bey 25 Mart 1920 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Trabzon'daki seçimlerin aksamasının, sahildeki işgal edilme endişesi nedeniyle olduğunu

²⁴² Özel, *age*, s. 211

²⁴³ Özel, *age*, s. 122

²⁴⁴ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 37

²⁴⁵ Trabzon'dan Atatürk'e, s. 158

belirtiyordu. Ankara- Erzurum- Trabzon arasında yapılan yazışmalar neticesinde nisan ayı başında seçimlere başlandı. Seçimlerin kamuoyu için ne derece önemli olduğu belirtiliyordu.²⁴⁶

Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Trabzon vilayetinden 16 milletvekili katılmıştır. Bunlardan Beşi Rize'den katılmıştır. Rize delegelerinin isimleri şunlardır:

- Esat Bey (Özoğuz)
- İbrahim Şevki Bey
- Osman Nuri (Özgen)
- Abidin (Zeynelabidin) Bey
- Ziya Hurşit Bey
- Necati Bey²⁴⁷

3.8.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasından Sonra Rize'nin Genel Durumu

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, 21 Eylül 1920 tarihinde Trabzon Kaçakçı Müfrezesi kurulmuştur. Müfrezenin başlıca görevi, Rus limanlarından Trabzon'a ve buradan Karadeniz'in muhtelif limanlarına nakliye yapmaktır.²⁴⁸ Bu müfreze Rusya'dan Doğu Karadeniz'e silah naklieleri gerçekleştirmiştir. Tuapse'de Bulunan Rize mebusu Osman Bey silah ve cephanenin sevkini sağlıyordu. Taşıma işlemi 3. Tümen komutanlığınca idare ediliyordu.²⁴⁹

Milli müdafaa vekaletinin talimatıyla, 26 Ekim 1920 tarih, Trabzon Kaçakçı Müfrezesi, Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi adını almış Komutanlığına da Binbaşı Nazmi Bey getirilmiştir.²⁵⁰ 9 Şubat 1921 tarihinde Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı kurularak komutanlığına güverte binbaşı Mustafa Fahri Bey getirilmiştir.²⁵¹ Bu komutanlığın görevi Rus limanlarından gelen mühimmatı Batı Cephesi'ne ulaştırmaktır.

²⁴⁶ Karabekir, *İstiklal Harbimiz, II*, s. 549

²⁴⁷ Trabzon'dan Atatürk'e, s. 166

²⁴⁸ Türk İstiklal Harbi, V, s. 21

²⁴⁹ Türk İstiklal Harbi, V, s. 26

²⁵⁰ Özel, *age*, s. 210

²⁵¹ Özel, *age*, s. 213

3 Kafkas tümeninin Batı cephesine gönderilmesinden sonra, Trabzon'da Yarbey Seyfi Bey komutasında 53, 54 ve 55. piyade alaylarından oluşan XIII. tümen kurulmuştur. Tümenin karargâhı 54. Alay Süvari bölüğü, İstihkam bölüğü, Sıhhiye takımı, 4 toplu bir batarya ve diğer bağlı birlikler Trabzon'da; 53. Alayın 1. ve 2. taburları Rize'de; 3. taburu Hopa'da; 55 alayın 1. ve 2. taburları Erzincan'da, 3 Taburu Kemah'ta kurulmuştur.²⁵²

Batı Cephesi'ne mühimmat taşıyan Doğu Karadeniz'deki bu yapılanmalara karşı, Yunanlılar, Karadeniz nakliyatını tehdit etmek amacıyla Karadeniz'deki faaliyetlerini artırdılar. 6 Temmuz'da nakliye gemilerini takip eden Yunan donanması takibi Rize'ye kadar devam ettirmiştir. 19 Temmuz'da Trabzon önlerine gelen Yunanlılar, şehri topa tutmuşlardır. Ancak bu bile nakliyatı durduramamıştır. 1921 sonbaharında Yunan donanması Rize ve Sürmene'deki müstahkem mevkileri topa tutmuştur. Yunan donanmasına karşı tedbirler alınmış ve Ensisi adlı Yunan Şilebi ele geçirilmiştir. Yolcuları da Rize'de mahalli hükümete teslim edilmiştir.²⁵³

1921 yılında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini yeniden yapılandırma yoluna gidildi. Vekiller heyetinin 21- 22 Mart 1921 gecesi verdiği karar üzerine cemiyetlerin yeniden güçlendirilmesi için bir bildiri yayımlandı. Bu bildiriye cevaben Rize'den şu telgraf gönderilmiştir:

Rize

23 Mart 1921

Rize Mutasarrıfı Faik'ten,

Ankara Büyük Millet Meclisi başkanlığına,

Rize Sancağı Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Merkez heyetini oluşturan şahısların isimleri ve unvanları yüce emirleriniz gereği aşağıda arz olunur.

- Rize Müdafaa-i Milliye Cemiyeti başkan vekili: Lazzade Mustafa Zühtü
- Başkan: Mataracızade Mehmet Şükrü
- Üye ve Kâtip: Lazzade Mustafa Zühtü.
- Üye: Alireiszade Şeyh İlyas

²⁵² Türk İstiklal Harbi, III, s.252

²⁵³ Özel, *age*, s. 219- 220

- Üye: Mataracızade Hakkı
- Üye: Ak Mehmetzade Mehmet Cevdet
- Üye: Mataracızade Salih
- Üye: Durmuşzade İsmail
- Üye: Puzcuzade Halid
- Üye: Moravizade Mustafa
- Üye: Rakıcızade Mustafa ²⁵⁴

1 Nisan 1923 tarihinde seçimler yenilenerek, 16 Nisan 1923 tarihinde 1. Türkiye Büyük Millet Meclisi son toplantısını yapıp dağılmıştır. 2. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçilmiştir. 2. meclise katılan Rizeli mebuslar şunlardır:

- Hasan Cavit (Belül)
- Rauf Benli
- Ahmet Fuat (Bulca)
- Esat (Özoğuz)
- Ekrem (Rize)
- Ali Rıza (Zırh) ²⁵⁵

3.9. Garp Cephesi'nde Rize

5 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir'i işgalinin ardından, Batı Anadolu'da hızla yayılıp mevzi aldılar. Bu ilerleyiş sırasında yörede kurulan milis kuvvetler Yunanlılarla savaşımlardır. 1920 tarihinde Kurtuluş Savaşının batı cephesi teşekkül etmiştir. Batı Anadolu'da Yunanlılarla Savaş sürerken, Rize ve çevresinde halk, Büyük Millet Meclisi ve Türk ordusunu gönderdiği gönüllü askerlerle desteklemişlerdir. ²⁵⁶

Bu gönüllü birlikler içerisinde en göze çarpanı, İpsiz Recep ve onun Rizeli gönüllü arkadaşlarından oluşan müfrezesidir. Bu gönüllü birliğin batı cephesinde çok büyük

²⁵⁴ Haziran 1920 Son Gelişmeler Cephe Komutanlıklarının Kurulması, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 32, Ekim 1987, s. 13

²⁵⁵ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 57

²⁵⁶ Özel, *age*, s. 204

faaliyetleri ve fedakarlıkları olmuştur. Batı Anadolu'daki cepheye katılmak üzere İpsiz Recep ve Birliği (Yaklaşık 90 kişi) Rize mutasarrıfı tarafından, Rize'den uğurlanmış deniz yoluyla uzun bir uğraştan sonra, Kefken'e varmışlardır. Sakarya nehrine yakın Ağva'da kıyıya çıktılar. Ardından Karasu'ya vararak burada karargâh kurup, orduya gönüllü yazılmışlardır.²⁵⁷

3.9.1. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Anadolu'ya Silah Sevkiyatı

3.9.1.1. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Doğu Karadeniz ve Rize'de Askeri Durum

Stratejik önemi ve mevcut coğrafi konumu nedeniyle, Doğu Karadeniz, kara ve deniz nakliyesinin gerçekleştirildiği önemli bir merkezdir.²⁵⁸ Ordu'nun ihtiyaç duyduğu silah ve cephane İstanbul'da bulunuyordu. Bundan dolayı İstanbul Mondros mütarekesinin gereği vakit geçirilmeden işgal edilmiş ve tüm mühimmat İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçmiştir.²⁵⁹

Mondros Mütarekesi'nden sonra mütareke şartları gereği Osmanlı birlikleri terhis edilmiş ve silahlarıyla İtilaf Devletlerinin kontrolüne geçmiştir. İtilaf Devletleri toplam silah miktarını belirlemek üzere zamanın Erkan-ı Harbiyeyi Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa'ya tahrirat göndermiştir. Anadolu'da sadece Erzurum'daki 15. Kolordu birlikleri terhis edilmemiş, cephaneleri de alınmamıştır.²⁶⁰

Mütareke gereği Osmanlı Devleti'nin Donanması da kontrol altındaydı. Tüm denizlerde itilaf devletlerinin donanmaları hakimdi. Bu koşullar altında Osmanlı Devleti büyük bir deniz filosuna sahip olmasına rağmen deniz ulaşımı için bunları kullanamıyordu.²⁶¹

3.9.1.2. Cephanenin Anadolu'ya Nakli ve Rizeli Gönüllüler

Mütareke ve Kurtuluş Savaşı esnasında kurulan bazı gizli teşkilatlar silah kaçırmak işlerinde büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Rizelilerin yer aldığı bu teşkilatlar, İstanbul

²⁵⁷ Süleyman Kazmaz, *İpsiz Recep*, Ankara, 1996, s. 122

²⁵⁸ Methi Bayar, *İstiklal Savaşı'nda Türk Denizcileri*, İstanbul, 1945, s. 18

²⁵⁹ Oğuz, *Yaşadıklarım Dinlediklerim*, s. 33

²⁶⁰ Metin Ayışığı, *Milli Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi*, Ata Dergisi, 2, Konya, 1992, s. 84

²⁶¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 91

havalisinden silah kaçırmak ve nakletmek için azımsanmayacak ölçüde yardımlarda bulunmuşlardır.²⁶²

Karadeniz, İngiliz Fransız ve Yunanlılar tarafından kontrol altındaydı. Buna rağmen gizli teşkilatlar başarıyla silah sevkiyatını gerçekleştirebilmiştir. Bu gizli teşkilatların başlıcaları: Muavenet-i Bahriye Grubu, Felah Grubu (Teşkilatı mahsusa lağvedildikten sonra), Berzenci Grubu.²⁶³Yapılan çalışmalar Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa tarafından da desteklendi.²⁶⁴

Miray Hüsamettin Bey, gizli teşkilatlarla anlaşarak, Teşkilat-ı Mahsusa depolarını ani bir baskınla boşaltarak Anadolu'ya sevk ettirmiştir. Silah sevkiyatı yapan diğer cemiyetler şunlardır: Sebati Milli Grubu, Yıldırım Grubu, Vefa Grubu, Güneş Grubu, Ay Grubu, Hamza Grubu, Mücahit Grubu, Muharip Grubu.²⁶⁵

M.M Grubu (Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu), İstanbul ve çevresinde ilk direnişi sağlamış ve bölgenin azınlık çetelerine karşı emniyetini sağlamıştır.²⁶⁶13 Kasım 1919 tarihinde, Kara Vasıf ve arkadaşların da kurulan Karakol Cemiyeti kadrosunda bulunan denizciler şunlardır: Yahya Kaptan Müfrezesi, Büyük Aslan Müfrezesi, İpsiz Recep Müfrezesi, Kuşçubaşı Eşref Müfrezesi, Demir Hulusi bey Müfrezesi, Rizeli Osman Kaptan, Adapazarı'nda Yüzbaşı Hopalı Rauf, Adapazarı'nda Doktor Yüzbaşı Trabzonlu Raik.²⁶⁷ Cemiyet Mondros Mütarekesi'nden sonra işgal kuvvetlerinin elindeki mühimmatı Anadolu'ya ulaştırmıştır.²⁶⁸

Silahların İstanbul'dan Kuzey Anadolu sahillerine nakletmek pek de kolay bir iş değildi. İtilaf Kuvvetleri bölgede sıkı güvenlik tedbirleri almıştı. Bu konuyla ilgili yaşanan zorluklara dönemin şahitlerinin hatıralarından inceleyelim. Örneğin Giresun ve Osman Ağa'nın emrindeki Bilal Kaptan hatıralarında şöyle der:

“Tüfek ve cephane çok noksandı. Ne yapacağımızı ve nereden cephane bulacağınızı düşünürken; ben bir sır olarak sakladığım, mütareke zamanında Pulathane’de bulunan

²⁶² Kazmaz, *age*, s. 107

²⁶³ Mehmet Okur, *Millî Mücadele Döneminde İngilizlerin Samsun'daki Faaliyetleri ve Bölgeyi Tahliyeleri*, 19 Mayıs ve Millî Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler, Samsun, 2000, s. 150

²⁶⁴ Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1964, s. 176

²⁶⁵ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 450

²⁶⁶ Hüseyin Dağtekin, *İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika*, Tarih Vesikaları, 1,1, Ankara, 1962, s. 26

²⁶⁷ İsmet Görgülü, *10 Yıllık Harbin Kadrosu*, 1912-1922, Ankara, 1993, s. 202- 203

²⁶⁸ Kazmaz, *age*, s. 106

Hüseyin Efendi'nin, Ruslar bozulup giderken Türk ve Rus mavzeri sakladığını bildiğimi söyledim. Hemen motorumu hazırladım ve yola çıktım... ” ²⁶⁹

Aynı şekilde Rizeli İlyas Sami Kalkavan, silah kaçırma işlemini yapan kişilerden biridir. İlyas Sami mevcut cephanenin yetersiz olduğunu görmüş ve Rizeli denizcilerle görüşerek Rumeli Fenerine gitmiştir. Burada motorcu Giritlioğlu Hacı Şakir ve Hacıoğlu Hafız Ragıp ile görüşmüştür. Düşman kontrolüne takılmadan boğazdan çıkmanın bir yolunu aramışlardır zira o dönemde İngilizlerin sıkı denetimleri vardı.²⁷⁰

Anadolu'ya gönderilmek için hazırlanan çeşitli boydaki deniz taşıtlarının altına kaçırılacak olan silah ve mühimmat yükleniyor, üstüne ise normal ticaret malları yüklenip usta denizcilere emanet ediliyordu. Kaldırılan silah ve cephanenin yerine ise hurdalar konuyordu. ²⁷¹

Düşmana yakalanmamak için bazen denizciler alternatif yollar arıyorlardı. Bilal Kaptan anılarında bunu şöyle açıklıyor: “Ben eski bir denizci olduğum için hemen her limanda tanıdıklarım vardı. Doğru Bulgarların Varna limanına gitmeyi maksat ve gayeme daha uygun bulduğundan, fındık satmak için Varna'ya hareket ettim. Sonra Burgaz'a geldim. Şöyle diyeyim ki, Türkiye'den gidersem kontrol sıkıdır. Varna'dan Burgaz'a gidersen kontrol yoktur. Çünkü bir Bulgar limanından diğer bir Bulgar limanına gidiyordum... Burada fındıkları sattıktan sonra tüfek ve fişek aldım ve doğrudan Rusya sahillerine yollandım. Türkiye sularında Yunan ve İngiliz donanmaları gezmekte idi...” ²⁷²

Hakkı Petek'in anlarında da İstanbul'dan Anadolu'ya silah sevkiyatı yaptığı anlaşılmaktadır. Selimiye kışlasından çıkarılan malzeme Kavak İskeleye oradan da deniz yoluyla Anadolu kıyılarına çıkarılmıştır. ²⁷³

İngilizlerin yoğun kontrolleri esnasında maalesef bazı denizciler yakalanmışlardır. Örneğin 21 Haziran 1919 tarihinde Anadolu'ya silah kaçırın Rizeli Hacı Şakir Kaptan ve yanındaki 25 kişi, Fener'de Teravih namazı vakti İngilizlerce yakalanmıştır.²⁷⁴

²⁶⁹ Bilal Kaptan (Akın), *Milli Mücadele Hatıraları*, Giresun, 1923, s. 5-6

²⁷⁰ İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1995, s. 13

²⁷¹ Bayar, *age*, s. 27

²⁷² Bilal Kaptan (Akın), *age*, s. 7- 8

²⁷³ Hakkı Petek, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler*, Hayat Mecmuası, II/ 9, Ekim 1970, s.

75

²⁷⁴ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günü*, I, Ankara, 1993, s. 337

Bazen de farklı bahaneler öne sürülerek izin alınıp geçirebiliyordu. Takacıların kahyası Rizeli Osman Kaptan, güya Kuvayı Milliyetçilerin teşkilatını öğrenip İngilizlere bunu söyleyeceğini bahane edip, Yüzbaşı Bennett'ten izin alıp geçmiştir.²⁷⁵

Millî Mücadele döneminde, sadece Müslümanlar değil, gayrimüslim şahısların da sevkiyata çok yardımları olduğunu görüyoruz. Bu vatanperver insanlara örnek olarak David Sahakkulu ve Pandikyan'ı verebiliriz. David Sahakkulu'nun yardımı ve Harbiye Nezaretinden İtfaiye Yüzbaşısı Halit Bey'in desteğiyle, depolardan çıkarılan malzemeler Unkapanı Köprüsünün altına getiriliyor ve buradan motorlara yükleniyordu. Ayrıca Kasımpaşa'da Rıfkı Bey adında bir Bahriye zabiti ile iş birliği yapılarak, Bahriye depolarından kaçırılan mallar Rize'nin Kalamos Köyünden Mehmet yardımıyla motora yükleniyor, üzerine ticaret malları konulup, sefer evrakı hazırlanıyor ve nihayetinde David Sahakkulu'nun onayıyla boğazdan çıkarılıyordu.²⁷⁶

Ekim 1920 tarihinde İstanbul'daki en önemli ambarlardan biri olan Karaağaç ambarına baskın yapılmıştır. Karaağaç baskını yapanlar şunlardır: Hemşinli Mehmet ve Mahmut Beyler, Yomra'lı Cafer, Çapalalı Pir Usta, Sandalcılar Kahyası Rizeli Şahinoğlu Ali Osman, Pazarlı Babaoğlu Ahmet Kaptan, Pazarlı Eyüpreisoğlu Mustafa Kaptan, Jandarma Hasan Tahsin, Fidan Ali, Zavanalı Hayrullah ve Osman, Rizeli Porsun Çavuşu Mehmet, Hemşinli Tahsin, Humbaracıoğlu Mustafa, Hemşinli Abdullah, Kunduracı İzmirli Mehmet, Kart İsmail, Galip ve Mahmut Beyler.²⁷⁷

3.9.1.3. Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı

Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı, İstiklal Savaşı'ndaki deniz hareketinin ve nakliyeciliğinin öncü kuruluşu olmuş ve çok yararlılıklar göstermiştir. Bu kumandanlık kurulmadan önce, Nakliyat işleri 3. Kafkas Tümeni tarafından yapılmaktaydı.²⁷⁸

Daha önceleri sivil motorlarla yapılan nakliyeler çok tehlikeli olmuş, pek çoğu yakalanmıştı. Zayıfın azalması için askeri bir makamın oluşturulması şart olmuştu. Bu sebeple 25 Ekim 1920 tarihinde Trabzon Nakliyat-ı Bahriye kumandanlığı kurulmuştur. Bu tarihten sonra sevkیاتlar daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebildi. Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığının görevi sadece Karadeniz ile sınırlı değildi aynı zamanda

²⁷⁵ Ertürk, *age*, s. 114

²⁷⁶ Kalkavanoğlu, *age*, s. 16

²⁷⁷ Ertürk, *age*, s. 468

²⁷⁸ Emrullah Nutku, *İstiklal Savaşında Denizciler/ İlk Deniz Nakliyatı*, Yakın Tarihimiz, II, 19, s. 185

Rusya'dan gelen sevkiyatlarla da ilgileniyorlardı. Böylece Batı Cephesi'ne de çok önemli katkıları olmuştur.²⁷⁹

Millî Mücadelede silah ve cephane temininde Rizeliler başı çekmekteydiler. Düşman işgali altındaki bölgelerden, İstanbul gibi sıkı denetlenen bir yerden malzeme götürüp bir savaşı kazandıracak etkiyi yaratmak kolay iş değildir. Her türlü tehlikeyi göze alıp, kelle koltukta hizmet veren Rizelilere hepimiz minnet borçluyuz.²⁸⁰ Bu faaliyetler esnasında erkeğini hiçbir koşulda yalnız bırakmayan Türk kadını da üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştır. Özellikle denizden getirilen malzemeleri, kara taşımacılığıyla iç bölgelere sevk etmişlerdir. Bunu yaparken çok zor koşullar altında dönemin kağıt arabalarını kullanmışlardır. Millî mücadelenin sonuna kadar çok büyük hizmetler yapmışlardır.²⁸¹

3.9.2. İnönü Savaşları

Yunan Ordusu, 3 Kasım 1919 tarihinde, müttefiklerin tespit ettiği Milne hattında cephe aldı. Bu hareketten sonra Sevr Antlaşmasının imzalanmasını beklediler. 6 ay kadar bu hatta bulunan Yunan Ordusu, 22 Nisan 1920 tarihinde tekrar harekete geçmiştir. Bu süre zarfında, Çerkez Ethem'in yarattığı isyan ortamından yararlanan Yunan Ordusu, Eskişehir'e doğru ilerledi. Abay İsmet Paşa komutasındaki Türk ordusu, 10 Ocak 1921 tarihinde 1. İnönü savaşını kazandı.²⁸²

İnönü savaşlarının başladığı günlerde, 2. Rize Gönüllü Alayı, Ordu- Samsun üzerinden Ankara'ya ulaştı. Rize'den oldukça çok sayıda gönüllü savaşa katılmak üzere gelmişti.²⁸³ Buna örnek olarak Batum'u almak üzere hazırlanan Ali Rıza Bey komutasındaki Çoruh Grubu Batı cephesine gönderilmiştir.²⁸⁴ 1. İnönü zaferi üzerine, Mustafa Kemal Paşa şöyle söylemiştir:

“1. İnönü, muharebe meydanının ufuklarında yükselen zafer güneşi, Türk milletinin yüksek fazilet ve maneviyatının belirtisidir. Bu doğuş karşısında, büyük bozgunlar oldu. 1. İnönü zaferi, 2. İnönü zaferinin, Sakarya büyük kanlı savaşının ve en nihayet Türk vatanının, Türk bağımsızlığının ilk zafer müjdecisi olmuştur. Bu sebeple 1. İnönü Meydan

²⁷⁹ Nutku, *agm*, s. 149

²⁸⁰ Metin Ayışığı, *agm*, s. 105

²⁸¹ Cemil, *age*, s. 105

²⁸² Trabzon'dan Atatürk'e, s. 176

²⁸³ Çapa, *age*, s. 872

²⁸⁴ Özel, *age*, s. 207

*muharebesini kazanan Türk ordusunun bütün mensupları, dünya tarihinde unutulmaz şanlı bir menkıbe sahibi olarak ebediyen yaşayacaklardır.”*²⁸⁵

Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra Londra Konferansı ve Moskova Antlaşması yapılmıştır. Londra Konferansı'nda çok çaba göstermelerine rağmen Yunanlılar bir şey elde edememişlerdir. Bu sebeple konferansta elde edemediklerini savaş meydanında sağlayabilmek için yeniden taarruza geçtiler.²⁸⁶

Bu esnada Karadeniz kıyılarında gönüllü Milis motorcuları durmadan Anadolu'ya silah sevkiyatı yapmışlardır. Bu hareketliliği engellemek için Karadeniz'e çıkartma yapmış olsa da Rizeliler her türlü zorluğa rağmen sevkiyatlara devam etmişlerdir.

2. İnönü Savaşı sırasında Kandıra'daki Yunan tugayının İzmit, Hendek, Bozüyük üzerinden İnönü'ye inmesi tehlikesine karşı Rizeli İpsiz Recep'in birlikleri Yunan birliklerine engel olmuşlardır.²⁸⁷ Çok zor şartlar altında Türk ordusu İnönü Savaşı'nı da zaferle sonuçlandırdı.²⁸⁸

3.9.3. Sakarya Meydan Muharebesi

İnönü zaferlerinden sonra Yunanlılar, 10 Temmuz 1921 tarihinde genel saldırıya başladılar. Yunanlılar bu savaştan kesin sonucu almak amacındaydı. Fakat bu saldırıya karşı tüm Anadolu tek yumruk olmuş çarpışma için hazırlıklarını tamamlamış. Ankara'da milletvekilleri dahil meclisin önüne siper kazıp savaşmayı göze almışlardı. Ayrıca meclis, 144 sayılı kanunla Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık görevini vermiştir.²⁸⁹

7- 8 Ağustos 1921 tarihinde, Tekalif-i Milliye kanunu yayınlandı. Bunun 5. maddesine göre, motor ve taka gibi deniz taşıtları nakliye için kullanılacaktı. Bu yükümlülüğü yerine getirenler askerlik vazifesini yapmış sayılacaktı.²⁹⁰

Sakarya Nehri, İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya açılan kilit bir noktadır. Savaşa katılacak birlikler bu yolu takip ediyordu. İstanbul'dan ordunun kullanması için getirilen

²⁸⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, s. 234

²⁸⁶ Mehmet Gönübol- Cem Sar, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, 1997, s. 30

²⁸⁷ Kazmaz, *age*, s 152

²⁸⁸ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon*, s. 45

²⁸⁹ Goloğlu, *Millî Mücadelede Trabzon ve Mustafa Kemal Paşa*, s. 46

²⁹⁰ Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, s. 389

mühimmatlar, cepheye Sakarya hattından kağnılarla taşınmıştır veya nehirden cepheye ulaştırılmıştır.²⁹¹

Savaş devam ederken Doğu Karadeniz bölgesinden gelen gönüllüler savaşta çok büyük yararlılıklar göstermişler. Gönüllü birliklerden olan İpsiz Recep'in birliğindeki bazı gönüllülerin adları şöyledir:

- Ali Bey Kandemir
- Ali Taşkiran
- Hakkı Alkan
- İbrahim Okutur
- Kansız Ali
- Mahmut Taşkiran
- Güneysu'dan Mahmut
- Kara Emin
- Kör Ali
- Giro Osman (Bıyıklı)
- Mehmet Kopuz
- (Obur) Ahmet Güngör
- Mesut (Dayı) Yıldırım
- Giro Mehmet
- Yusuf Kopuz
- Mehmet Taşkiran²⁹²

Sakarya cephesinde Yunanlılara karşı savaşan İpsiz Recep'in gönüllülerinin sayısı zaman içerisinde 600'ü bulduğu bilinmektedir.²⁹³ Sonunda 10 Eylül 1921 tarihinde düşman kaçmaya başladı. 13 Eylül 1921 tarihinde dünyanın en uzun süren Meydan

²⁹¹ Kazmaz, *age*, s. 137

²⁹² Kazmaz, *age*, s. 87

²⁹³ Kazmaz, *age*, s. 98

Muharebesi gerçekleşti ve zaferle neticelendi.²⁹⁴ Büyük Millet Meclisi, 19 Eylül 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya “*mareşallik*” mertebesini ve “*gazi*” unvanını tevcih etti.²⁹⁵

Sakarya Savaşı'ndan sonra da Rizeli gönüllüler İstanbul'dan silah sevkiyatı yapmayı iyice hızlandırmışlardır. İpsiz Recep'in nakliye işlerinin üstlenen etesinde bulunan isimlerden bazıları şunlardır:

- Kalkandere'den Kamburoğlu şevki
- Velioğlu Kara Mustafa
- Hüseyin olakoęlu²⁹⁶

Sakarya Meydan muharebesinden sonra orduya iki yeni birim daha eklenmiştir. Bunlardan biri Eskişehir'de Kuvayi Havaiye Müdüriyeti, diğeri ise Trabzon'da Nakliyat-ı Bahriye kumandanlığıdır. Karadenizlilerin kk deniz araçları Millî Mücadele Donanmasının ilk araçları olmuşlardır.²⁹⁷

3.9.4. Büyük Taarruz Başkumandanlık Meydan Muharebesi

Sakarya zaferinden sonra Türk ordusu savunmadan çıkıp taarruza geçmiştir. Bu esnada Türk ordusu eksiklerini tamamlamış ve bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerden biri de Karadeniz birliklerinde oldu. 17 Temmuz 1922 tarihinde Trabzon'da bulunan 13. tümenin 53. Alayı ile birlikte, Rusya'dan getirilen bir miktar mühimmat Batı Cephesi'ne sevk edildi. 1 Ekim 1922 tarihinde, Trabzon'daki 9 Kolordu'ya bağlı birlikler (54. piyade alayının bir bölüğü Rize'deydi.) kıyı ve iç kesimlerde bulunmaktaydı.²⁹⁸

Nihayetinde 30 Ağustos 1922 tarihinde kesin zafer kazanıldı.²⁹⁹ 11 Ekim 1922 tarihinde ise Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı.³⁰⁰

Rizeliler milli mücadele döneminde başarılan her zaferden büyük bir sevinç duymuştur. 1922 yılı Eylül ayında gelen büyük zaferden sonra Yunanlılara karşı gösterilen

²⁹⁴ şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal*, Ankara, 1999, s. 449

²⁹⁵ Bilal N. şimşir, *İngiliz belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*, İstanbul, 1972, s. 202

²⁹⁶ Kazmaz, *age*, s. 108- 109

²⁹⁷ Goloğlu, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 39

²⁹⁸ Türk İstiklal Harbi, III. s. 262

²⁹⁹ Sarıhan, *age*, 1993 s. 726

³⁰⁰ Sarıhan, *age*, s. 744

başarılarından ötürü şehirde şenlikler düzenlenmiştir.³⁰¹Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni de Rize'den pek çok kutlama telgrafları gönderilmiştir.³⁰²

Üstün gayretlerinden ötürü, Rizeliler Mustafa Kemal Paşa'ya hemşerilik teklif etmişler ve Mustafa Kemal Paşa'da hemşeriliği memnuniyetle kabul etmiştir. Bu değerli teklifi şu sözlerle ifade etmektedir: *“Muazzez Rize sancağı vatandaşlarım arasında bana bir hemşirelik mevkii ayrılmış olmasını tebliğ eden telgraf namelerini en samimi bir his ve haz ile okudum. Milletin kitle-yi Umumiyesinin iştirak ve hareketi ile istihsal olunan fil hakikat pek büyük muvaffakiyetlerin kıymetli bilhassa müteveccih onlara takdirat ile taayyün ve teali eylemek emri tabii bulunduğundan güzel Rize'nin muvaffakiyet-ı milliye dolayısıyla hakkımdaki teveccüh ve muhabbetini o vatanperver halkın tecelliyatı hakimiyetine Saf ve belîğ bir numune olarak telakki ettim ve bu itibar ile tezahürat-ı vakayı büyük bir fahr ve takdir ile karşılayarak iblağına tavassut buyurduğunuz arzu- yı umumiye-yi memnuniyetle kabul ettim. Muazzez Rizeli hemşerilerimi derin iştihak ile selamlarım efendim.”*³⁰³

³⁰¹ İstikbal Gazetesi, 13- 14 Eylül 192, sayı: 709- 710

³⁰² Özel, *age*, s. 206

³⁰³ Çapa, *agm*, s. 874

4.ATATÜRK'ÜN RİZE'Yİ ZİYARETİ 17 EYLÜL 1924

Mustafa Kemal Paşa sonbahar gezileri kapsamında 2 günlük Trabzon gezisinden sonra 17 Eylül 1924 tarihinde Rize'ye gelmiş ve buradaki ziyareti bir gün sürmüştür. Hakimiyeti Milliye Gazetesi 17 Eylül gününü şöyle haber yapmıştır:

“17 Eylül 1924 günü Trabzon'dan kalkan Hamidiye Kruvazörü Rize'ye doğru yol alıyordu. O gün Karadeniz'in hırçınlığı üzerindeydi. Mustafa Kemal Paşa, Hamidiye süvari binbaşısı Hüsamettin (Ünsel)'e:

- Ne zaman Rize'deyiz, dedi.

- Belki bir saat gecikeceğiz Paşam. Deniz çok dalgalı.

Öte yandan Rize, 3 gündür sabırsız, gözü ufukta, yolları gözlüyordu. Atatürk'ün yanında eşi Latife Hanım ve yakın arkadaşları olduğu halde Karadeniz gezisine çıktığı, bu arada Rize'ye de uğrayacağı haberi bir hafta önce duyulmuştu. Mustafa Kemal Paşa İstanbul Boğazi'ndan geçerek Karadeniz'e açılır açılmaz erken Trabzon'a uğramış iki gün orada kalmıştı. 17 Eylül 1924 günü saat 16.00'da Rize'de olacaktı.

On bin nüfuslu Rize şehri söylediklerine göre o gün otuz bin nüfuslu kalabalıkla iğne atsanız yere düşmez bir şehir oluvermişti. Çevre kasaba ve köylerde ne kadar insan varsa Rize'deydi. Şehir bayraklarla süslenmiş, iskeleye çiçekli taklar kurulmuştu. Hele İskele bir alemdi. Saatler yaklaştıkça kayıkları, motorları dolduran halk, kıyıyı döven dalgalarla boğuşuyorlardı sanki. O gün Mataracı Mehmet Bey'in evinde olağanüstü bir durum vardı. Rize'nin en büyük en görkemli konağı konuklara ayrılmış, yeniden dayanıp döşenmişti.

Derken saat 17.00'ye doğru, ufuktan Hamidiye göründü. Görünür görünmez de iskelede bir kaynaşma oldu. Dakikalar ilerledikçe, Hamidiye kıyıya yaklaşıyordu. İskelenin tam karşısında durdu. Bu da ne? Kıyıdaki yüzlerce kayık, birkaç motor Karadeniz'in hırçınlığına meydan okurcasına, alkışlar içinde Hamidiye'ye doğru ine çıkıya yol alıyorlardı. Ordu Valisi, belediye, askeri birlik komutanının bulunduğu motor güçlkle Hamidiye'ye yanaşabildi. Önce Mustafa Kemal Paşa sonra eşi motora bindiler, ikinci motor konukları alıyordu. Mustafa Kemal, Rize iskelesine çıktığı zaman toplar atılıyor, kurbanlar

kesiliyordu. Karşılama töreni parlaktı. Doğruca Mataracı Mehmet Bey'in evine gidildi. O gece yapılan Fener Alayı ve şenlikler Rizelileri büsbütün coşturmuştu.” ³⁰⁴

Ertesi gün Reisicumhur Hazretleri Belediye, Hükümet Konağı, Halk Fırkası ve Komutanlığı ziyaret etmiştir. Hükümette çevre illerden gelen temsilcileri kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'dan gelen heyetle de görüştü. 13 Eylül 1924 tarihinde feci bir depremle sarsılan Erzurum heyeti mahzundu. Bu acı günlerinde Mustafa Kemal Paşa'yı yanlarında görmek istiyorlardı. Atatürk Erzurum'a geleceğini bildirdi. Rizeli kadınlar Latife hanıma yakın ilgi göstermiş yanlarından ayırmamışlardı.

Gazi Paşa, Rize'de yeni yapılan iki Çeşmenin açılışına katıldı. Çeşmelerden birine “Gazi” diğerine “Cumhuriyet” adı verildi. Ayrıca bir de yeni bir caddenin açılışına katıldı. Vali bu caddeye “Gazi Mustafa Kemal Paşa” adını vermek istemişti ancak Atatürk kabul etmedi, “Cumhuriyet” olsun dedi. ³⁰⁵

Muzaffer Kılıç daha sonradan anılarında o günlere dair şunları anlatmıştır:

“Rize yollarının düzgünlüğü Atatürk'ün dikkatini çekmişti. Valiye:

- Yollarınızı bu hale nasıl getirdiniz? diye sordu.

Vali anlattı. Bütün çevre köylerini, jandarmalarla toplanmış, yollarda çalıştırmış...

Valinin övünerek anlattığı bu olay Atatürk'ü üzmüştü. Kaşlarını çatarak sertçe:

- Vali Bey, siz (corvée) nedir bilir misiniz? Bilmiyorsanız ben söyleyeyim. Angarya demektir. Şunu da bilmelisiniz ki kanunsuz hiçbir vatandaşı işgal edemez, onu çalışmaya zorlayamazsınız. Cumhuriyete “Angarya” diye bir şey yoktur.” ³⁰⁶

Saat 16.00'ya doğru Rize'den ayrılmak üzere iskeleye geldiler. Bu sırada kalabalığın arasından iki zat elinde bir dilekçe ile Paşanın yanına geldi. Bunlar başı sarıklı iki hocaydı. Atatürk hocalara ne istediklerini sordu. Onlar da kapatılan medreselerin tekrar açılmasını istediklerini belirttiler. Atatürk bu çıkış karşısında canı sıkıldı ve yüksek sesle şöyle söyledi:

³⁰⁴ Hakimiyyet-i Milliye Gazetesi, 19 Eylül 1924.

³⁰⁵ Önder, age, s. 296

³⁰⁶ Muzaffer Kılıç'ın 10 Kasım 1953 tarihli Vatan gazetesindeki yazısı.

“Demek okul istemiyorsunuz da medrese istiyorsunuz. Oysa ki bu millet okul istiyor. Şu zavallı milletin yakasını artık bırakın da vatan evladı yetişsin, yükselsin. Medreseler asla açılmayacaktır hocam. Millete okul lazım. Bunu böyle bilesiniz.” ³⁰⁷

Atatürk'ün bu sözleri alkış topladı, Ne var ki bu durum çok üzücüydü. Haberciler bu olayı her yere yaymışlar. Saat 16.30'da Mustafa Kemal Paşa Rize'den ayrıldı. İskeleye bulunan Gülcemal Vapuru, Hamidiye Kruvazörünü Fener'e kadar uğurladı. Hamidiye Giresun'a doğru yola çıktı.³⁰⁸

Atatürk 18 Eylül 1919 tarihinde Giresun yolunda İsmet Paşa'ya şifreli bir telgraf çekmiş ve “medrese” olayını şöyle anlatmıştır:

“... bu muhitte ilm-ü irfan teşkilatlanmanızın süratle faaliyete başlaması pek lazımludur. Burada Osman Ağa'nın oğlu İsmail, 20.000 liralık bir mektep binası yapmak üzereymiş. Bunu taltif ederek, işin tesisi ve hemen alât-ı tedrisiye göndermek ve fazla alaka göstermek suretiyle, halkın taassubuna karşı gösterdiği Fi'l tezahüre mukabele eylemek icap eder.” ³⁰⁹

Rize'deki bu olay bir süre sonra, gazetelerde yayınlanmış ve memlekette geniş yankılar uyandırmıştı. Atatürk'e konuyla ilgili üzüntülerini belirten telgraflar gönderiliyordu. Bunlardan biri de İzmir Milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt)'ın gönderdiği telgraftır. Bu telgrafa cevap olarak Mustafa Kemal Paşa şu telgrafi çekmiştir:

“Gezdiğin ve gördüğüm her yerde millet cehil ve taassuba harp ilanı halindedir. Medeniyet ve yenilik yolunda bir anı kaybetmeye muvafakati yoktur. Paslı kafalardan şuursuz düşünceleri, milletin anında ortaklaşa ve müthiş haykırışı ile bunalmaktadır. Bunu gözlerimle gördüm. Bu münasebetle yaptığım açıklamalardan dolayı gösterdiğiniz sevince teşekkür ederim.” ³¹⁰

Daha Sonraları, 25 Kasım 1925 tarihinde, şapka kanununa karşı bir grup Rizeli gösteri düzenlemişlerdir. Bu olaydan sonra kayda değer bir şey olmamıştır. ³¹¹

³⁰⁷ Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri, s. 86

³⁰⁸ Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, İstanbul, 1966, s. 65

³⁰⁹ CA, A. V.4-D81-F2-394

³¹⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, ATAM, Ankara 2006, s 555

³¹¹ Önder, *age*, s. 298.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GİRESUN

1. GİRESUN GENEL TARİHİ

1.1. Tarih Öncesi Devirlerde Giresun

Giresun Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alır. Karadeniz'e doğru uzanan bir yarımada üzerindedir. Karşısında Karadeniz Bölgesi'nin tek adası olan Giresun Adası (Ares, Aretias, Areos, Nesos, Puga) bulunmaktadır. Yarımadanın merkezinde Giresun Kalesi yer almaktadır. Şehrin çekirdeğini oluşturan kalenin tarihsel süreçte ne zaman inşa edildiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Giresun'un eski adı "Kerasus" tur. Bugün ki ismi bu ismin değiştirilmesiyle türemiştir. Bazı kaynaklara göre "Kerasus" ismi civardaki kiraz ağaçlarından geldiği iddia edilmektedir. Başka bir kaynakta ise bu isim yarımadanın boynuza benzemesi nedeniyle Eski Yunanca "keras" kelimesinden türediği şeklindedir.³¹²

Kerasus isminin Yunanca kiraz anlamına gelmesi pek mümkün değildir zira Yunanlılar buraya koloni kurduklarında buraların eski isimlerini kendi dillerine uyarlayarak devam ettirmişlerdir. Ayrıca Yunanlıların Kerasus dediği şehrin bugünkü Giresun sınırlarını kapsamadığı görülmektedir. Ksenepon'a göre Giresun'un yeri o günkü şartlarda bir ordunun ilerleme hızına göre Trabzon'dan üç gün uzaklıktadır. Strabon'un milattan sonra beşinci yılda yazdığı eserine göre Ordu'dan sonra "Pharnakia" adlı bir şehirden bahseder ve Kerasus'u Trabzon'dan önceki koloni olarak nitelendirir.

Tarih önceki dönemlere ait Giresun'da dört tane mağara yerleşimi bölgelerine rastlanmıştır. Bu mağara yerleşimlerinin sayısının, çevre iller olan Ordu ve Trabzon'dan daha az olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin ise su kaynaklarına uzaklığı olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca engebeli arazi de dönemin yerleşimi için bir neden olarak görülmektedir.³¹³

1.2. Giresun'un İlk Sakinleri

Giresun'un bilinen ilk sakinleri Hititlerin döneminde yaşamış olan Gaşkalar'dır. Bu topluluk MÖ XVI. yüzyılda bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu dönemle ilgili bilgiler Hitit

³¹² İslam Ansiklopedisi, cilt 14, s. 78

³¹³ İ. Kılıç Kökten, *Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma*, DTCFD, X/3-4, Ankara, 1952, s. 203-204

kaynaklarıyla sınırlıdır. Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldikleri bilinmemektedir.³¹⁴ Gaşkalardır Kızılırmak havzasına doğru ilerlemesiyle bölgeye orta Asya menşeli topluluklar (Sümerler, Kimmerler, Subarular, Etrüskler, İskitler) yerleşmişlerdir. Doğu Karadeniz İskit hakimiyetindeyken Batı Anadolu'dan gelen halklarca (bunların içinde Grekler de var) kurulan koloniler İskitlerle mücadele ederek bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu dönemde Greklerce yapılan saptırmalarda bölgenin ilk yerleşimlerinin koloniler olduğu iddia edilse de bunun yanlış olduğu ayan beyan ortadadır. Bu saptırmanın nedeni ise döneme ait yeterince buluntunun ortaya çıkmamış olmasıdır. Oysaki pek çok tarihçi (Herodotos, Plinius, Arrianus) bölgedeki İskit varlığından bahsetmektedir. Ayrıca Yunan Mitolojisinde bölgede kadınlardan oluşan savaşçı bir kabilenin (Amazonlar) varlığından bahsedilmektedir.³¹⁵

1.3. Giresun'da Ticaret Kolonileri

Giresun'da ilk ticaret kolonileri ancak İskitlerin bölgedeki etkinliğinin azalmasıyla kurulmaya başlanmıştır. İlk ticaret kolonisi Miletoslular tarafından kurulmuştur. Giresun'daki koloni Trabzon ve Sinop'tan sonra kurulmuştur. Bu dönemde özellikle sahil kesiminde ticaret kolonileri ve bu işle uğraşan topluluklar yer alırken iç kesimlerde ve dağlık bölgelerde ise Grekçe konuşmayan topluluklar bulunduğu görülmektedir. Bununla ilgili bulunan tarihi bilgiler dönemi aydınlatmaya yetecek düzeyde değildir. Ancak Hititler döneminden sonra Giresun'un Türk hakimiyetine girdiği döneme kadar Grek kolonizasyonunun yanı sıra Grek kökenli olmayan topluluklarca dolu olduğu aşıkardır.³¹⁶

Kolonizasyon döneminden XI. yüzyılın başlarına kadar, Giresun Tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Kolonileşme ile birlikte burası bir şehir devleti şeklinde olduğu tahmin ediliyor. MÖ VI. yüzyılda Pers yönetiminde yer alıp almadığı belirgin değildir. E. Janssens coğrafi şartlar gereği Perslerin buralara hâkim olamadığı görüşündeydi. Ancak şehrin MÖ 334 tarihinde Makedonyalıların hakimiyetinde olduğu biliniyor. Büyük İskender'in ölümünden sonra Doğu Karadeniz Bölgesi Eumenes'in egemenliğine verilmişti. İskender'in generallerinin hakimiyetinden Romalılar dönemine kadar, İskender'in valiliğini yapmış olduğu Mihridades ailesi tarafından kurulmuş, merkezi Amasya olan Pontus Devleti'nin sınırlarına dahil olmuştur. Bu dönemde özellikle madencilik çalışmaları

³¹⁴ A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu*, C. II, İstanbul, 2003, s. 55

³¹⁵ Mehmet Özmenli, *Giresun Tarihi*, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, Erzurum, 2013, s. 44-49

³¹⁶ Özmenli, *age*, s. 41-43

hız kazanmıştır. Bahsi geçen bu ailenin ve kurdukları devletin Greklikle bir ilgisi yoktur.³¹⁷ Hatta Romalılara karşı Anadolu'yu korumuşlardır. MÖ 47 tarihinde Romalılar Mihridades'i bozguna uğratmış ve ülkeyi Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine dahil etmişlerdir. Bundan sonra bölgede Türk varlığının Romalılar döneminde dahi var olduğu görülmektedir ancak VI. yüzyılda Hristiyanlığın resmi din, Grekçenin de Resmi Dil ilan edilmesiyle yöre halkı büyük ölçüde asimile olmuş, Ortodoks Mezhebini benimsemişlerdir.³¹⁸ Daha sonra bu topluluklar Rum adıyla anılan unsurun içinde yer almışlardır. Millî Mücadele döneminde Pontus-Rum Devletinin hortlatılmaya çalışılmasının temeli de buna dayanmaktadır.

1.4. Selçuklu ve Beylikler Döneminde Giresun

Giresun'un Müslüman Türk yurdu olması 1071 Malazgirt Zaferine dayanmaktadır. Bu savaştan sonra bu bölge, daha önce olduğu gibi, Çoruh Vadisinden başlayarak Marmara kıyılarına kadar Asya'dan gelen Türk Boylarının yerleşimine sahne olmuştur. Giresun ve Ordu'nun kırsal kesimleri Danişmentliler'in hakimiyetine girmişti. Özellikle Anadolu Selçuklularından II. Kılıç Arslan devrinde bu bölge tamamen Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Giresun'daki Oğuz boylarının yayılması devam ederken Kıpçaklar Doğu Karadeniz bölgesine hâkim olmaya başlamışlardır. Hristiyan kimliğe sahip Kıpçaklar Osmanlı döneminde de aynı yaşayışlarını sürdürmüşlerdir. Giresun çevresindeki köy ve diğer yerleşim birimlerinin bu Türk Boylarının adıyla anılması da bölgedeki Türk hakimiyetinin gözle görülür kanıtıdır.

1204 yılında Latinlerin Komnennos yönetimindeki Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul'u yağmalaması üzerine, Bizans İmparatorluğu ağır bir yara almıştır. Bu durum İmparatorluğun bir kısmının farklı merkezlere taşınmasıyla son buldu. Bu merkezlerden biri de Doğu Karadeniz idi. Komnennos ailesine mensup Aleksios ve David isimli iki genç halaları Gürcü Kraliçesi Tamara'ya sığınmışlardır. Tamara askeri ve siyasi destekle Trabzon'u ele geçirmiş ve Trabzon Rum Devletini kurmuştur. Giresun ise bu devletin ikinci en önemli kenti olarak iki yüzyıl kadar Roma hakimiyetinde yaşamıştır.

³¹⁷ Özmenli, *age*, s. 54-57

³¹⁸ Özmenli, *age*, s. 83-84

1243 Kösedağ savaşıyla birlikte Anadolu'daki Selçuklu hakimiyeti son bulup Moğol baskısı altında bazı Türk beylikleri Anadolu'da teşekkül etmişti. Bu dönemde Giresun'da Hacı Emiroğlu beyliğini görmekteyiz. Bunlar halen daha bazı aileler boyutunda varlığını sürdüren Çepni Türklerindendir. Çepni varlığı bölgede hâkim olan Komnennosları ziyadesiyle tehdit ediyordu. Hacı Emiroğlu'nun bölgede uyguladığı baskıları önlemek için II. Aleksios kız kardeşi Thedora'yı Hacı Emir Bey ile evlendirerek sulhu sağlamaya çalışmıştır. Hacı Emir zamanında süren barış oğlu Süleyman Bey zamanında devam etmemiştir. 1396-1397 yıllarında Giresun fethedilmiştir. Bu durum Süleyman Bey'in İslam dünyasındaki itibarını oldukça artırmıştır. 1427-1428 yıllarında Giresun'un batı kısmı Osmanlı Devleti'ne dahil olana kadar Çepnilerin hakimiyeti devam etmiştir. 1461 de Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesiyle bölge tamamıyla Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

1.5. Osmanlı Dönemi ve Ayaklanmaların Etkisi

Osmanlı devleti zamanında Giresun bir liman kenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da meydana gelen bazı eşkıyalık faaliyetlerinin Giresun'u da etkilediği görülüyor. Çeşitli siyasi ve dini isyanlar bölgeyi de ziyadesiyle etkiledi. Bölge halkını göçlere sevk etti. 1634 Giresun Kazak istilasına uğradı. Kazaklar bunu Giresun Adası'ndan yararlanarak başardılar. XVII. Yüzyılda meydana gelen ayan isyanı Canik Muhassılı Süleyman Paşa ve kardeşi Ali Bey tarafından bastırıldı. Elbette bu durum da Giresun'u son derece kötü etkiledi. Osmanlı İmparatorluğunun sonuna kadar bu durum böyle devam etmiştir.

1.5.1. İmparatorluğun Çöküşü ve Giresun'un Durumu

Dünya Savaşı esnasında Trabzon ve civarı Rus İşgaline uğradı. Giresun doğrudan işgale maruz kalmamış olsa da bölgedeki göç hareketliliğinden çok mustarip olmuştur. Giresun en önemli darbeyi Millî mücadele zamanında ve öncesinde de Mütareke zamanında Rum Çetelerinden gördü. Rumlar, Millî Trabzon'da kurdukları Rum Devleti ve daha öncesinde bölgede var olan Pontus Devleti'nin devam ettiren zihniyet olan Megalo İdea gereğince, bölgedeki karışıklığı fırsat bilerek çeteci hareketlerle bölge halkına (özellikle Müslüman Türklere) mezalimlerde bulunmuşlardır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgali Rum çetelerini iyice cesaretlendirmiştir. Bu hareketlerin karşısında Milis güçlerle karşılık veren Topal Osman Ağa ve Hüseyin Avni Alparslan Bey'in

mücadeleleri sayesinde Giresun'un Rum nüfusu mübadele ederek burayı terk etmişlerdir.³¹⁹

³¹⁹<https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>

2. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE GİRESUN

2.1. Balkan Harbi'nde Giresun

Trablusgarp yenilgisinden sonra, Balkanlarda da çözümler başladı. Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karabağ birleşip 13 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettiler. Üst üste gelen yenilgiler, İstanbul için büyük bir tehlike oluşturunuyordu.

Balkan Savaşı patlak verdiğinde Osman Ağa asker adayıydı. Babası kendisi için askerlik bedelini, Askerlik şubesine yatırmıştı. Bundan Osman Ağa'nın haberi yoktu, Askerlik şubesine gidince öğrendi. Bunun üzerine iki kere yatırılan bedeli reddederek donanmaya yardım kaydettirdi. Sonrasında da temel ihtiyaçlarını kendisinin karşıladığı altmış beş arkadaşıyla orduya gönüllü yazıldı.

Oluşturulan gönüllü taburu Ekim ayı içinde vapurla İstanbul'a hareket etti. Askerler buradan da Tekirdağ'a nakledildiler. Bu arada Bulgarlar Edirne'yi almış Çatalca hattına ilerlemişlerdi. Giresun Taburu Çorlu mıntıkasında görevlendirilmişti. Giresun Askerlik Şubesi eski başkanı Binbaşı Nihat Bey burada Osman Ağa ve arkadaşlarını aba zıpkalı giysilerinden tanımıştı. Nihat Bey Osman Ağa ve arkadaşlarının gönüllü olarak savaşa katılmalarında etkili olmuştu. Savaş meydanında da onlara moral vermeye gelmişti.

Muharebenin çok çetin geçtiği bir anda Osman Ağa diz kapağından bir şarapnel parçasıyla yaralandı. Şütlaş Mustafa ve Avutmuşlu Uzun Durmuş Osman Ağa'yı sipere çektiler. Şütlaş Mustafa, Osman Ağa'yı sırtında cephe gerisine taşıdı.³²⁰ Osman Ağa kötü şansına lanetler okuyordu. Bacağından ziyade cephe gerisinde kaldığı için sinirlenmişti. *"Ben bu yaradan iyi olursam, bunu yanınıza komam!"* diyordu.³²¹

Osman ağaya ilk tıbbi müdahale yapıldıktan sonra doktorlar bacağın kesilmesi gerektiğini söylediler. Osman Ağa doktorlara şiddetle itiraz etti. Doktorlar ısrar edince, Sütlaç Mustafa araya girdi. Her türlü riski kabullenerek sadece yaranın sarılması için ısrar ettiler.

³²⁰ Ö. Erden Menteşeoğlu'nun 27 Ağustos 1985 tarihinde Hasan Sütlaş (Mustafa Süttaş'ın oğlu) ile yaptığı söyleşiden, Menteşeoğlu, *age*, s. 64- 65

³²¹ Ö. Erden Menteşeoğlu'nun, Tamzaralı Mehmet Özkan'la yaptığı söyleşide, dayısı Uzun Dursun Ağa'dan dinledikleri. Menteşeoğlu, *age*, s. 65

Osman Ağa'nın kız kardeşi Zatiye Hanım İstanbul'daydı. Eniştesi gümrük eminiydi. Eniştesinin imtiyazını kullanarak, Osman Ağayı İstanbul'a sevk ettirdiler. Topçuoğlu İsmail Ağa ile Mustafa Süttaş'ın refakati ile İstanbul'a gittiler. Osman Ağa'yı hastaneye kaldırdıktan sonra cepheye geri döndüler.

Osman Ağa'nın diz kapağı fena halde parçalanmıştı. Şişli Etfal Hastanesi'nde tedaviye alındı. Tedavisi Sertabip Saim ve Operatör Doktor Cemil Beyler tarafından yapıldı. Osman Ağa bacağının kesilmesine şiddetle karşı çıktı. Sadece şarapnelin çıkarılmasını istedi.

Ameliyatın bile narkozsuz yapılmasını istedi. Çok çetin şartlar altında, olağanüstü bir gayretle ameliyat tamamlandı. Hastanede dokuz ay yattı. Çıktığında koltuk değnekleri ile idi. Topal kalmıştı. Bacağı diz kapağından bükülmüyordu. Yürürken koltuk değneklerinin sesinden bile rahatsız oluyordu. Alicenaplığından ötürü aldığı “ağa” lakabına bir de topallığı lakap olarak kaldı.³²²

2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Giresun

I. Dünya Savaşı, dünyanın çehresini değiştiren kanlı ve korkunç bir savaştır. Durum Osmanlı Devleti için de böyledir. Balkan Savaşları'ndan yaklaşık 1 yıl sonra, İttihat ve Terakki partisinin ileri gelenlerinden Enver Paşa yönetimdeydi. Ayrıca Harbiye Nazırlığı ve Başkomutanlık vekilliğini de ele geçirdi. Enver Paşa, savaşı Almanya'nın kazanacağını düşünüyordu. Almanlar da Osmanlı'nın kendi yanında savaşa girmesini istiyorlardı.

Osmanlı Devleti başta savaşa tarafsız kalsa da Enver Paşa'nın emelleriyle ve yaptıklarıyla tarafsız kalamadı. İngiliz donanmasının takip ettiği iki Alman Zırhlısı Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bu zırhlıları satın alan Osmanlı Devleti, zırhlılara Türk bayrağı çektiler. 28- 29 Ekim 1914 tarihinde Enver Paşa'nın talimatı ile Karadeniz'e açılan zırhlılar Rus limanlarını bombaladılar. Bu sebeple Osmanlı Devleti resmen,12 Kasım 1914 tarihinde İttifak Devletleri'nin safında savaşa dahil olmuştur.

Burada savaşın gidişatından ve ayrıntılarından bahsetmeyeceğim. Doğrudan sonucu baktığınızda, büyük bir hezimet de İmparatorluğu çöküşe götüren bir süreç karşımıza çıkıyor. 600 yıllık imparatorluk parçalanıyordu. Üstelik gizli kapaklı oyunlarla değil, alenen ve sözde hukuki bir anlaşma ile imparatorluk son nefesini veriyordu. Osmanlı

³²² Ö. Erden Menteşeoğlu'nun Hasan Süttaş'la yaptığı söyleşiden. Menteşeoğlu, *age*, s. 66.

Devleti savaşın sonunda Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştı. Yenik diğer devletlere göre daha ağır şartlar içeren anlaşma İmparatorluğın lm fermanıydı.

Türk tarihinde Kuva-yi Milliye kavramı, Mondros'tan sonra, direniş ve haklı direnişi hukuki zemine oturtma süreci olarak karşımıza çıkar. Türk milleti elbette ki bağımsızlığından ödün vermeyecekti. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini sebep gösterip başlatılan işgallere karşı Anadolu insanı direndi. Anadolu insanının en büyük talihi ise başlarında Mustafa Kemal gibi bir savaş sanatı uzmanının bulunmasaydı. Türk milletinin var olma ve yok olma savaşıydı bu.

Türk milleti bağımsızlığı için var olma ve yok olma mücadelesi verirken, evde dinlenmek Osman Ağa'ya çok ağır geliyordu. Henüz tam iyileşmemişti. Kader birliği yaptığı arkadaşlarıyla bir araya gelip, tekrar gönüllü yazıldılar. Sayıları yaklaşık 100 kadardı. Osman Ağa tüm hazırlıkları tamamlayıp, gönüllü arkadaşlarıyla Batum'a intikal etti. Murgul'da Ruslarla karşılaştılar. Bu çatışmada kuvvetlerimiz Arhavi'ye kadar geri çekilmek zorunda kaldılar.

O zamanlar Giresun gönüllü Taburu “Teşkilatı Mahsusa Alayı” nın hizmetindeydi. Osman Ağa'nın Alay Komutanı Rıza Bey'in teklifi ile taarruz edildi. Fırtına Deresi'nde düşman ağır kayıplar verdi. Burada Giresun Gönüllü Taburu 6 şehit vermiştir. Kuvvetlerimiz geri çekilmeye devam ediyorlardı. Sürmene Karadere'de yeniden toplanıp karşı taarruza geçirdi. Burada düşmana daha ağır zayıat verildi. Gerileme durdu. Bu atışmada Giresun Taburu 6 şehit daha vermiştir.

Yemişlik hattında Osman Ağa tifo hastalığına yakalandı. Ayağındaki ızdırapta artmıştı. Mecburen Giresun'a geri döndü. Aciz kalmayı kendine yediremiyordu. Osman Ağa, 3 hafta sonra tekrar arkadaşlarını toplayıp cephenin yolunu tuttu.

Ruslar, Bayburt'a kadar gelmişlerdi. Kuvvetlerimiz hala geri çekiliyordu. 18 Mayıs 1916 tarihinde Vladimir Liyahof komutasındaki, 5. Rus ordusu Trabzon'u kuşattı. İşgalin ilk günlerinde Türkçe- Rumca bir bildiri yayınlandı. Buna göre, Rus kanunlarının uygulanacağı, eski düşmanlıkların unutulması gerektiği, Kanunlara karşı gelenlerin şiddetle cezalandırılacağı ve Müslümanların ibadet hanelerinin yasaklanacağı bildirildi. Trabzon'un işgal edildiği gün Akçaabat'ta Rus donanması tarafından bombardımana tutulmuştur.

Osman Ağa civardaki kaçakları topladı. Yeni katılanlarla gönüllü taburunun sayısı 800'e ulaştı. Gönüllü Giresun Taburu 37. Fırkanın emrindeydi. Harşit cephesi komutanı Hacı Hamdi Beydi. Osman Ağa ve komutanı Hacı Hamdi Bey arasında iyi bir görüş birliği vardı. Çok büyük kahramanlıklar göstererek 14 Şubat 1918 tarihinde Rus birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattılar.

Harşitta bozguna uğrayan Ruslar, Bolşevik İhtilali'nin de etkisi ile geri çekilmeye mecbur kaldılar. Milli kuvvetlerimiz de düşmanı Batum'a kadar takip ettiler. Batum'a ilk giren Osman Ağa ve Giresun Uşakları olmuştur. Silah ve cephaneler Batum valisi ve komutanına teslim edildi. Batum Fatih'i olarak Osman Ağa alınması gerekirken bu şeref Teşkilat-ı Mahsusa 'nın Büyük Milis komutanı Yakup Cemil Bey'e verirdi. Zira Osman Ağa gönüllü taburunun komutanı sayılıyordu.³²³

2.2.1. Harşit Hem Geçilmez Hem De Vazgeçilmezimizdir

Harşit³²⁴ savunmasını en iyi betimleyen ve ortaya çıkaran kuşkusuz o günleri bizzat şahit olan ve yaşayan, Osman Ağa'nın Sancak Çavuşu İğneli Pembe'nin anılarıdır. Osman Ağa'nın tek kadın çavuşu olan İğneli Pembe, pek çok cephede, savaşmış ve cephe gerisinde de olağanüstü yararlılıklar göstermiş kahraman bir Türk kadınıdır. İğneli Pembe, kızı Emine Hanım'a ilettiği anılarında, Harşit savunmasını şöyle anlatır:

“Zaferler tarihimizde ikinci Çanakkale Destanı ve Plevne savunması olarak geçen Kop Dağı ve Harşit savunması, Rusya'nın hayal kırıklığına uğramasının önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Düşmana Geçit vermeyen Kop Dağı, Bayburt ve Gümüşhane'den Tirebolu'ya kadar 250 kilometrelik bölgede sadece top atışları ile değil, aylar boyu süren Karadeniz'in akarsularını kıpkırmızı bir şekilde kanlı denize döküldüğü ve birebir, göğüs göğüse savaşılan, ölüm kalım mücadelesi verilmiştir. Ordumuz, Giresunlu Uşaklar ve Topal Osman Kafkas cephesinden Giresun Harşit savunmasına: 100.000 Rus birliğine karşı 36.000 Türk askeri Harşit'ı geçirmez yaptı.

Giresun ve Doğu Karadeniz'i, birinci Cihan Harbi'nde açlık, yokluk ve salgın hastalık, bir sel gibi çiğnemiş geçmiştir. Ama Yiğit Karadeniz Uşakları Rus birliklerinin yaklaşık 18 aya yakın süren işgali sırasında, Rus ordusunu Harşitta durdurmuş ve onlara

³²³ Menteseoğlu, *age*, s. 67- 69

³²⁴ Giresun Tirebolu'da bir akarsu.

karşı koyan binlerce gönüllü ve Türk askeri birlikleriyle Harşit Vadisi'ni savunmuş, Rus ordusunu Harşit 'tan geçirmemiştir.

Görelle ve civar halkları, 28 Temmuz 1916 tarihinden itibaren Tirebolu istikametine doğru göç etmiş, bu süreçte Rus torpidoları Tirebolu'yu bombardımana tutuyor, Görelle'nin batısındaki, Karaburun'dan Tirebolu'ya, ta bir uçtan diğer uca özellikle Trabzon, Giresun ve tüm Karadeniz kıyılarında, yol kenarlarında ölümler, yaralıları, hastalar ve terk edilmiş çocuklar bulunuyordu.

Coğrafi nedenlerle Harşit Çayı geçilemiyordu. Göç kitlelerinin Tirebolu'ya ulaştıklarında karşılaştıkları en büyük sorun Harşit Çayı'nı geçebilmektir. O tarihlerde Harşit çayında henüz bir köprü bulunmadığından insanlar ölümü göze alıp bu azgın çaydan geçmek kurtulmak istiyorlardı.

Canını kurtarmak için buradan geçmek şarttı, ama kadınlar ve çocuklar için çok güçlü debisi olan bu sudan yüzerek geçmeyi düşünmek bile intihar demektir. Harşit Çayı'nın hışmından kurtulmanın tek yolu vardı oda "Kelek" adı verilen ilkel sallarla geçmekti.

Binlerce muhacir için derenin karşı kıyısına geçebilmek, özellikle yağmurda, aç ve hasta halde günlerce çaresiz beklemek, hem de çatışmanın, ölümlerin, kan kusan silah seslerinin yanı başında hiç de kolay değildi.

*Çaresiz insanlar orada gerçek bir psikolojik savaş yaşıyordu. Bu gergin bekleyiş pek çoğunun aklını kaçırmaya sebep olmuştur. Açlıktan, korkudan, hastalıktan ve çektikleri acıların ağır baskısı altındaki pek çok muhacir kadın dayanamadığı, çaresiz kaldığı için cinnet getirerek önce çocuklarını sonra kendilerini dereye atmıştır.*³²⁵

2.3. Şebinkarahisar Ermeni İsyanı

Ordumuzun Doğu Cephesi'nde gerilemeye başlamasını fırsat bilen asker kaçağı birkaç Ermeni, Şebinkarahisar'da bir isyan hareketine giriştiler. Bu isyan ordunun gerisini tehlikeye sokmaktaydı. Ermeniler gizliden gizliye toplanıyor ve Şebinkarahisar'daki Ermeni ve Rum evlerine silah yığınağı yapıyorlardı.

15 Haziran 1915 tarihinde şüphelenen polis ve jandarma birlikleri bazı köyleri operasyonlar düzenlediler. İstihbarattan gelen bilgilere göre 150 kadar Ermeni, silahları ile

³²⁵ İlknur Bektaş, *Sancak Çavuşu Pembe*, İstanbul, 2022, s. 41- 42

birlikte bölgeye yerleşmişti. Durumu teyit etmek için Ermeni evlerinden birine operasyon düzenleyen kolluk kuvvetlerinin öldürülmesi bölgede infial yarattı. Olay ciddiye ve mutasarrıf Zeki Bey'in olayları kontrol altına alacak yeterli kuvveti yoktu. Ermeniler bölgede isyan hareketlerini başlatıp, yangın ve soygunlarla halkı canından bezdirdi. İnsanlar mallarını alarak bağlara ve yaylalara kaçtılar. Yerel yöneticiler bağlı olduğu il ve civar illerin valilerinden yardım istedi.

Şebinkarahisar yanmaktayken, Giresun'da Kâtip Ahmet Efendi'nin³²⁶ gönüllü müfrezesi yardıma koştu. Kâtip Ahmet Efendi bölgedeki hükümet güçleri ile acilen temas kurdu. Çatışmalar sürerken, Binbaşı Faik Bey kumandasındaki Giresun Jandarma Taburu yetişti. Ermenilerin kaçıp yerleşmiş olduğu kale tamamen sarıldı. Ermenilerin huruç harekâtı (yararak dışarı çıkma) girişimleri engellendi. Daha sonra olay yerine Tokat'tan tenkil harekâtı (uzaklaştırma) kumandanı Neşet Paşa geldi. Kaleye taarruz başladı Ermeniler uzun süren çatışma sonunda barış istemek zorunda kaldılar, ancak anlaşma sağlanamadı. 25 gün savunma yaptılar sonunda bir akşam Ermeniler huruç harekâtı yapmayı başardılar ve kaçtılar.

Civardaki Bağlar 'da ve Tamzara 'da olayı duyanlar paniğe kapıldılar. Önceden Tamzarayı tutan birlik Ermenilerin buraya girmesine engel oldular. Çatışmalar ve kovalamaca günlerce sürdü. Yaklaşık 300 komitacı etkisiz hale getirildi. Birkaç yüz kişi ise Rus işgalindeki yerlere geçtiler.

Tenkil sırasında Kâtip Ahmet Efendi'nin yanında bulunan Karahisarlı Tahsildar Emin Efendi ile Hisargeriş köyünden Elifoğlu Ali şehit oldu. Aynı köyden Abdioğlu Salih yaralandı. Kâtip Efendi de bomba sarsıntısından ezildi. Neşet Paşa, Kâtip Ahmet Efendi'yi ziyaret edip hizmetlerinden ötürü kendisine tebrik etti. Giresun'a dönmesine izin verdi. Giresun'a geldikten sonra Kâtip Ahmet Efendi gönüllü birliği ile cepheye intikal etti.³²⁷

³²⁶ Kâtip Ahmet Efendi Giresun'un Kale Mahallesi'ndeki Murtazaoglularından Mustafa Ağa'nın oğludur. Annesi Ümmetullah Hatun'dur. Kâtip Ahmet Efendi çocukluğunda gençliğinde bir ara Giresun mahkeme kaleminde mülazemet ile devam etmiş olmasından dolayı Kâtip lakabını almıştır. Babasına Kavas/z denilmiştir. Bunun nedeni Giresun'da Fransız konsolosu ve postasını Kavashığını yapmış olmasındandır. Kâtip Ahmet Efendi kaledeki görevinin haricinde Deniz ticareti, kaçakçılık, fındık ticareti ile de meşgul olmuştur. Reji Kolcuoğlu, Kolcubaşılığı, reji memurluğu da yapmıştır. O da Osman Ağa gibi gönüllü bir müfrezeye sahiptir. Osman Ağa'nın firar ettiği dönemlerde kendisine yardımda bulunmuştur. Bir ara Osman Ağa ile ters düşmüştür. Bunun nedeni Enver Paşa'nın İstiklal harbi esnasında Kafkasya'ya geldiği günlerde Batum taraflarına giden Kâtip Ahmet Efendi ile görüşmesinden kaynaklanmaktadır. Osman Fikret Topallı, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz: Veyssel Usta, Trabzon, 2011, s. 283-285.

³²⁷ Topallı, *age*, s. 286- 288

2.4. Mondros Ateşkes Antlaşması Sırasında Giresun

I. Dünya Savaşı, İttifak Devletleri'nin mağlubiyeti ile sonuçlandı. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. Mütarekenin koşulları aynı gün Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclisi'nin gizli oturumlarında Sadrazam İzzet Paşa tarafından okundu.³²⁸

Mütareke ağır koşullar içeriyordu ancak mütareke imzalayan heyetin başındaki isim, Rauf (Orbay) Bey'e göre mütareke oldukça başarılı geçmişti. Rauf Bey mütareke imzalayıp İstanbul'a geri döndüğünde gazetelere şu beyanatta bulunmuştur: *“İmzaya giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Müzakereler sırasında İngilizler çok açık kalpli ve samimi hareket ettiler. Bu mütareke ile devletimizin istiklali satan atamızın hukuku tamamı ile kurtarılmıştır. Mütareke yenen ile yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil, savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir”* demiştir.³²⁹

Bu sözlerinden anlaşılacağı üzere Rauf Bey İngilizlere gerçekten inanmış bulunuyordu. Agamennon zırhlısında General Townshend'e³³⁰ söylediği sözler. Bu inancını göstermekteydi. Şöyle demiştir: *“Avdetinizde Lord Curzon'u görerek Türkiye'nin İngiltere için pek sadık bir müttefik olabileceğini rica ederim söyleyiniz.”*³³¹

Ancak durum Rauf Bey'in düşündüğü gibi değildi. Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında silahlı çatışma sona ermişti. Ordular terhis ediliyordu. Bu durum ülkeyi açık bir şekilde işgale müsait hale getirmiş oluyordu. Mütarekenin 7. maddesi, mütarekenin uygulamaya konması durumunda kolaylıkla suistimale açık bir madde idi. 7. maddenin tam olarak uygulanması durumunda ülke kesinlikle parçalanmış olacaktı. Nitekim devlet fiilen sona ermiş, hukuki varlığı ise itilaf devletlerinin isteklerine bağlı durumdaydı.³³²

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra yaşananlar büyük bir hezimetti. Bu hezimet içimizdeki bazı azınlık kesimin beklediği bir fırsattı. Giresunlu Rumlar Mavri Mira Derneği ile yakın temas halinde idiler. Pontus Rum devletini kurmak için içlerinde

³²⁸ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s. 89

³²⁹ Yenigün Gazetesi, 2 Kasım 1918

³³⁰ Kendisi Kut'ül Amare'de esir edilen bir İngiliz generali idi. Esirlik günlerini Büyük Ada'da geçirmiş ve görmüş olduğu iyi muameleden ötürü kendini Osmanlı Devleti'ne karşı borçlu hissettiğinden, Mondros mütarekesinde İngiliz hükümeti ile Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapmak istemiştir. Bu arabuluculuk teklifinin altında bir an önce hürriyetine kavuşmak isteği de rol oynamış olabilir.

³³¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, s. 26

³³² Eroğlu, *age*, s. 90

besledikleri emelleri bir bir ortaya çıkıyordu. Gördükleri destekle de faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Ayrıca Rusların Harşıt çıkarmasından da memnundular ancak Rusların Harşıt 'ta durdurulması ve Rus birliklerinin geri çekilmesi Rumları endişelendirdi. Osman Ağa'nın tekrar ortaya çıkmasından da endişeliydiler. Bazıları çareyi Rusya'ya kaçmakta buluyordu. Osman Ağa, Rusya'ya gitmek isteyenlerin önünde durmadı, hatta gitmek isteyenlere Çırak Deresi'nde motor sevkiyatı hizmeti bile verdi. Sadece burada değil başka iskelelerden de insan sevkiyatı yapılabilirdi.

Pontusculuk faaliyetleri sırasında Giresun basını da boş durmuyordu. Dr. Ali Naci (Duyduk), Ethem Nazif (Beyazıtöğlü), İbrahim Hamdi (Kitapçı), Dr. Hicabi (Deniz), gibi aydınlar örgütlenerek işgale karşı ateş püskürüyorlardı.³³³

Giresunlu Aydınlar ve Giresunlu halk haklı davalarını savunmak için her türlü direnişi layığı ile yapmışlardır. Hatta ellerinden geleni fazlasını da yapmışlardır. Osman Ağa'nın gitmek isteyenlerin önünde durmaması, aslında haklı davamızda ne denli medeni bir direniş içerisinde olduğumuzun kanıtıdır. Amacımızın kimseyi yerinden etmeden barış içerisinde yaşamak olduğunun kanıtıdır. Gösterilen tepkiler hakkı yenen halkın kendiliğinden gelişen doğal refleksidir. Zaten Kuva-yi Milliye dediğimiz oluşum da tam olarak bu reflekstir. Ancak sadece bir kelimeyle böylesi muazzam bir oluşumu izah etmek çok yetersiz kalacaktır. Bence Kuva-yi Milliyeyi en iyi özetleyen Yenibahçeli Şükrü Beydir. Anılarında şöyle der: *“Rahmetli bir arkadaşımız çok güzel söylemiştir. Millî Mücadele **hisle** başlamış, fakat **hesapla** bitirilmiştir.”*³³⁴

³³³ Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 36-37

³³⁴ Yaşar Semiz, Ömer Akdağ, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2011, s. 161

3. GİRESUN'DA TÜRK-RUM İLİŞKİLERİ

3.1. Şehir merkezinde ilişkiler

Balkan ve Trablusgarp'ı savaşları öncesi, Türklerle Rumlar arasındaki ilişkilerin çok iyi olduğu biliniyor. Her iki toplum kavgasız, gürültüsüz, yan yana yaşamaktaydı. Hepsi Osmanlı vatandaşı idi, barış ve dostluk hakimdi.

Türkler ve Rumlar ayrı mahallelerde otururlardı. Her iki toplumda birbirlerinin mekanlarına rahatlıkla girip çıkarlardı. Sevgi ve saygıya dayalı aile ilişkileri kusursuzdu. Dini bayramlarda ve Paskalya yortularında aileler birbirlerine tebriğe giderlerdi. Ancak kız alıp verilmez, akrabalık bağı kurulmazdı.

Zabıtaya ihtiyaç duyulacak sahtekarlık, soygun, vurgun gibi olaylar çıkmazdı. Zabıta yasalar gereği her iki topluma da eşit ve adil davranırdı. Kimseye ayrıcalık yoktu.³³⁵

3.2. Köylerdeki Türk Rum ilişkileri

Yumrahisar, Karaali, Maden, Akaya, Bahçeli, Çal, Güdül, Yüce gibi köyler belli başlı Rum köyleridir. Köylerde Türk Rum ilişkilerini o dönemde çocukluklarını burada geçirenler şöyle anlatır: “Köylerde Türk Rum düşmanlığı söz konusu değildi. Sosyal ve ticari ilişkilerde doğruluk ve dürüstlük ve söz birliği esastı.

Rum köylüsünün toprağı işleme becerileri yüksekti. Bunlar refah içinde yaşarlardı, geçim sıkıntıları yoktu. Türk ve Rum köylerinde ilişkiler daha ziyade ticariydi. Cuma ve pazar günleri alışveriş ve ibadet günleriydi.

Pazar günü Rumların ibadet günüdür. O gün çalışmaz, kilise ibadetinden sonra komşu köylerden gelen Türklerin zahra ihtiyaçlarını karşılamak üzere ticaretlerini yaparlardı. Rum ağırları sattıkları ürünler karşılığında senet yaparlardı. Borç zamanında ödenirse senet iptal edilir, ödenmezse borçlunun bahçesi ipotek edilirdi.

Cuma Müslümanların tatil ve ibadet günüdür. Rumlar o gün tahsilat için Türk köylerine giderlerdi. Cuma vaazını arka saflarda oturup dinlerlerdi. Namaz vakti kenara çekilir beklerlerdi. Alışverişini yaptıktan sonra köylerine dönerlerdi.

³³⁵ Kaynak kişiler: Avni Ormancı (1903-1984), Giresun, Mustafa Sema Yazıcıoğlu (1904- 1985), Giresun, Ziya Yosmaoğlu (1906- 1984), Giresun, Melpo Zimaridu (1911-?) (Giresunlu) Atina, Yunanistan, Şaban Yaman (1912- 1986), Giresun. Menteşeoğlu, *age*, s. 56

Yaylalarda da komşuluk ilişkileri sürerdi. Bazen yaylalar dahi ortak kullanılır, bir sıkıntı yaşanmazdı.”³³⁶

3.3. Türk Rum ilişkilerinin bozulması

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında, bölgede Pontusculuk hayalleri yeniden canlandı. Bu Pontusculuk faaliyetleri iki toplum arasında öteden beri var olan dostluk ilişkilerini bozdu. Rum kabadayıları Türklere alenen meydan okumaya başladı. Ağız dalaşları, sokak kavgalarına, daha sonra da silahlı çatışmalara dönüştü. Osman Ağa, Rum kabadayılardan korkulu rüyasıydı. O dönemde idam mahkûmu olarak aranması bile etki etmiyordu. Şehirde sürekli kalamıyor olması bir nebze Rumları serbest bırakıyordu. Zaten böyle olmasa hiçbir etkinlik gösteremeyeceklerdi.

Patrikhane, Etniki Eterya Cemiyeti ve Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin propagandaları Rumların içine nifak tohumları ekmeği başardı. Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonucunda oluşan çözülmeler de durumu daha da kötüleştirdi. Yunanistan'dan gelen haberler ve eylemci militanların bölgeye gelip kışkırtmaları sosyal bağları zayıflattı veya tümenden kopardı. *Megalo İdea zehri* yavaş yavaş bölgenin damarlarına enjekte edildi.

Bölgede, Pontus Rum Devleti'nin kurulması için çalışmalar yürütüldü. Bunu gerçekleştirmek için en korkunç plan ise bölgedeki Türk Müslüman nüfusu azaltmaktı. Bunu da çoğunlukla cebren ve zorbalıkla gerçekleştirmek istediler. Kurulacak bu devletin başkenti olarak da Giresun düşünülüyordu. Sözde okul olarak inşa edilen “Taşkışla” ise hükümet binası olacaktı İzmir'in işgali bardağı taşıran son damlaydı.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra ihanetinin bedeli olarak Giresun'dan göç etmek zorunda kaldılar. Muhacirlik onlara dirlik vermedi. Tekrar geri döneriz umuduyla gittiler ancak çoğunlukla bu mümkün olmadı. Yunanistan'da da birbirlerinden kopmadılar. Giresun özlemi ile yaşamlarına devam etmeye çalıştılar. Doğdukları yaşadıkları yerlerin adını gemilerine, arabaların koydular (Keşap, Espiye, Tirebolu, vs.). Zaman zaman gelebilenler Giresun'a gelip köylerini ziyaret ettiler. Gittikleri

³³⁶ Kaynak kişiler: Ahmet Turgut (1899- 1986), Hisar Köyü, Dereli, Melpo Zimaridu (1911-?) (Giresunlu) Atina, Yunanistan, Ali Güzelbilen (1911-?) Kurtulmuş Köyü, Dereli, Ömer Bektaşoğlu (1932- 1988), emekli ilköğretim müfettişi, Dereli. Menteşeoğlu, *age*, s. 58

yerlerde Giresun oyunlarını oynayıp, türkülerini söyleyip, karalahanayı sofralarından eksik etmediler. Giresun'u hep gözü yaşlı, özlemle ve minnetle anmaya devam ettiler.³³⁷

3.4. Megalo İdeanın Bölgedeki Faaliyetleri

Pontus Rum devletinin tarihi geçmişinin nereye dayandığını Giresun Tarihi kısmında bahsetmiştim. Bu kısımda, Pontus Rum Devleti meselesinin aslında nasıl Megalo İdea zihniyetinin bir ürünü olduğunu inceleyeceğim. Bu oluşumun Türkiye’de ortaya çıktığı ilk yer Merzifon Amerikan Kolejidir. Ayrıca burası 1904 yılında kurulan “Pontus Cemiyeti”nin merkezi olarak karşımıza çıkıyor. Kolejin öğretim üyeleri ve yöneticilerinin kışkırtmasıyla Samsun ve havalisinde faaliyet gösteren Rumlar, amaçlarını (Megalo İdea), düşüncelerini gerçekleştirebilmek için silahlanıp kan dökmekten geri durmamışlardır. Bu eylemlerini de çetecilik faaliyetleriyle gayet cüretkâr bir biçimde yapmaktan çekinmemişlerdir. Merzifon Amerikan Koleji bu yapılanmaya hem fikir hem de lojistik anlamda destek vermekte yapılanları kitabına uydurmada yardım etmekteydiler. Rum metropoliti Yermenos bu işlerin başındaki kişiydi ve Amasya ve Samsun havalisini kana buluyorlardı. Rum çetecilerin başı Takaminidis de Anadolu ile bağlantıyı sağlıyordu.

1908 yılında “Müdafaayı Meşrute” adında bir ihtilal teşkilatı kurdular ve bu teşkilatın yayın organı olarak da “Pontus” dergisi karşımıza çıkıyor. Bu teşkilatın haricinde varlıklı kesimden topladıkları paralarla da “Mukaddes Anadolu Rum Derneğini” meydana getirdiler. Özellikle para topladıkları mecra kiliselerdi. Bölgede yaptıkları haricinde ayrıca yurtdışı kaynaklarından da yardımlar geliyordu ki bu esas kaynağı oluşturuyordu.

Cemiyetin öncelikli uygulaması bölgedeki Rum nüfusu artırmak ve nispeten daha çoğul bir hale gelmekti. Bunun için Rusya’da, Ermenistan’da yaşayan Rumların Batum’da toplanmasını sağladılar. Oradan da sessiz sakin Batum ve Sohum kıyılarından sızarak bölgeye gelip yerleşmeleri sağlandı. Başlarında Harlambos vardı. Bu insanların amacı elbette yerel halk şeklinde güzellikle burada ikamet etmek değildi. Bunlar silahlanmış bir güruhtu ve niyetleri sarıh değildi.

İstanbul Pontusculuk dediğimiz faaliyetlerin merkeziydi. 18 Aralık 1919 tarihinde Batum’da bir “Pontus Rum Devleti” kuruldu. Venizelos devletin kurulması için Patrikhaneye talimat verdi. İstanbul’da Miralay Alexanros Simbrakis tarafından “Yunan

³³⁷ Kaynak kişiler: Mustafa Tıghoğlu (1900- 1983) Giresun, Avni Ormancı (1903-1984), Giresun, Melpo Zimaridu (1911-?) (Giresunlu), Atina, Yunanistan, Mustafa Sema Yazıcıoğlu (1904- 1985) Giresun, Ziya Yosmaoğlu (1906- 1984), Giresun, İsmail Çamur (1923- 1982), Giresun. Menteşeoğlu, *age*, s 59-63

Hafiye Zabıtası” kuruldu. “Pontus Jandarması” nı oluşturmak üzere “Eiffel” adlı torpidoyla İstanbul’a zabitan heyeti gönderildi. Bölgede yapılan kongrelerin raporları ise İstanbul Fener Rum Patrikhanesi’ne gönderildi.

Tüm bunların haricinde diplomatik faaliyetlerde yapılyordu. 15 Kasım 1919 tarihinde, Paris Barış Konferansına “Pontus Cemiyeti” adına cemiyetin ileri gelenleri bir muhtıra gönderdi. Muhtıranın içeriği şu şekildedir:

“...İslam ahali silahlandırılıyor. Hristiyanlar silahsızdır. Mütarekeden sonra yalnız kıyı kasabalarda asayiş iade edilmiştir. Cinayetlerin cezasız kaldığını gören Türkler yeniden soygunculuk ve öldürmeye başlamışlardır. Böylece güvensizlik sahil şehirlerine de sirayet etmiştir. Her tarafta Türk Milli Çeteleri teşekkül ediyor...Yardımlarınızı bekliyoruz.”

Trabzon Metropolit Hrisantos Paris Barış Konferansına buna benzer bir muhtıra göndermiştir. Ayrıca Venizelos ve diğer önemli kişiler de mektuplar yazmaktan geri durmuyorlardı. Hrisantos katıldığı Paris Barış Konferansı’ndan Giresun Metropolitine gönderdiği mektupta kurulması umulan devletin özelliklerine dair verdikleri ayrıntılar (meclisin şekli, Emniyet, resmi dil vs.) ilginçtir. Bu mektup aynı zamanda bölgedeki Pontus derneklerinden bahsetmesi açısından da önemlidir:

“General Harbord, Amerikan heyetinin Ermenistan’a gitmek üzere İstanbul’a gelmesini bekliyoruz. İhtimaldir ki, yolculuk sırasında Pontus’a da giderek şartları ve yöredeki durumları inceleyerek bilgi toplayacağı gibi büyük devletler askerleri ile intizam ve mahalli huzur güvenliği tekrar getirecektir. Amerika bunların mandasını kabul eder mi diye Amerika heyetinin üyelerinden Coşnur Piston’u ziyaret ederek görüşmem dört saat sürdü.

*Arzu ettiğim şekilde Pontus meselesini açıkladım. Adı geçen Pontus Ermeni Cumhuriyeti’nden de söz ettim. Ben de eğer böyle Pontus Ermenilere ilhak olunursa Pontuslularla İslamların hareketlerini ve karşı koymalarını belirterek korkuttum. Son defa buluşmamızda adı geçen dahi bu suretle derhal reddedeceğini söyledi. Teşkilat hükümet ve adliye hakkında gereken açıklamaları verdim. **Her cemaatin doğrudan doğruya kendini yöneteceğini** söyledim.*

*Yunan İslam hükümeti kurarak siyasi ve hukuki meseleler ile de uğraşacaktır. Bu hükümetin iki **Yunan- Osmanlı başkanı** olacaksa da her ihtimale karşı bir Amerikalı da bulunacaktır. Ta ki eşitlik sağlanabilsin. Bu meclis adli ve idari konularda karar*

verebileceği gibi polis dairesinin durumunun düzeltilmesi ve jandarma dairesinin düzeltilmesi ve düzeltilmesini mümkün kılacak ayrı bir Yunan polisi ile bir Yunan Jandarması olacak, resmi dil Yunanca ve Türkçe olacaktır. Rica ederim yukarıdaki açıklamalardan İstanbul ve özellikle Trabzon, Batum, Samsun, Giresun vs. Pontus derneklerine bilgi verilsin. Amerika heyetleriyle temas eylemlerini tembih ve ihtar ediniz. Albay'dan Patrikhane heyetini ziyaret eylemesini rica ederim.”

Giresun belediye başkanı Kaptanoğlu Constantinidis bu sıralarda Marsilya'da ikamet ediyordu. Rusya'da yaşayan Rumlarla ilgili Marsilya'da bir kongre düzenledi. Bundan önce Ekim 1917 tarihinde Atina'da benzer bir kongre düzenlenmişti. Bu kongrede ise amaç Karadeniz'de yaşayan Rumların birleştirilmesiydi. Zaten Rumların birleştirilmesi fikri ilk burada ortaya atılmıştı. Constantinidis Paris'ten Giresun'a kadar pek çok merkeze mektuplar göndererek bu fikri körüklüyordu.

Tuzaklar sadece Müslüman-Türk ahaliye değildi. Yunanistan'dan gönderilen misyoner papazlar ve öğretmenler Türkçeyi unutturmak ve Yunancayı yaygınlaştırmak için çalışıyordu. Kendi yaşayışlarında ve dillerinde ısrar eden Rumlar da bu mezalimden payını almıştır.

1920 yılında Merkez Ordu tarafından Merzifon Amerikan Koleji'ne yapılan baskında, Kolej direktörü Mr. White tarafından yazılmış bir mektup ele geçirildi. Bu mektuptaki bir cümle aslında mevzuyu güzelce özetler niteliktedir:

“Hristiyanlığın en büyük rakibi Müslümanlıktır. Müslümanların da en kuvvetlisi Türkiye'dir...”

Niko Kabayanidis'in Trabzon'da çıkarmış olduğu iki gazete “Farasianadolis” ve “Epiko” Pontus Rum propagandalarını yapan yayın organlarıydı. Trabzon Metropolitithanesi'ne ve önemli Pontus faaliyetlerinin yapıldığı merkezlere yapılan baskınlarda önemli belgeler ele geçirilip bazı ele başları da yakalandı. Niko Kabayanidis haricinde bir de Osmanlı Parlamentosunda görev yapmış mebus Kofidis'in de bu baskınlarda yakalanmış olması manidardır.

Bir diğer önemli belge ise Samsun Rum Metropolithanesine yapılan baskında bulunmuştur. Bu baskında bulunan bir harita ayan beyan kurulacak olan Pontus Rum Devleti'nin sınırlarını gösteriyordu. Buna göre Batum'dan İnebolu'ya kadar tüm kıyı

şeridine ek olarak iç kesimlerde bulunan Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Tokat, Amasya ve Çorum'u içeriyordu.

Samsun ve Trabzon'da etkin olarak faaliyet gösteren Rumlar, Giresun'a gelince yeterince aktif değillerdi. Bu durumun tek bir izahı vardı o da Osman Ağa'dır. Osman Ağa ve adamları, Giresun ve kırsalında Rumlara göz açtırmamıştır.³³⁸

3.5. Karadeniz'de Pontus Rum Mezalimi

Karadeniz'de Pontus Rum mezalimi hakkında "Pontus Meselesi" adlı eserinde Dr. Yılmaz Kurt şunları anlatıyor: "Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ordumuz küçülüp bütün silahlarımız elimizden alınca artık Türk hükümetinin Rum çetelerine Müslüman halkı savunmak için önemli bir kuvvete sahip olmadığı görülünce ve hükümet de acizlik gösterince hemen başkaldıran Rumlar anında kendini göstererek saldırı durumuna geçmiştir.

Bizim elimizden silahlarımızın alınmasına karşı onlar açıkça yurtdışından silah getiriyordu. İngilizler Samsun'a çıktıkları zaman Rum çetelerine 10.000 silah dağıttı. Sonra Pontus bölgesinde sayıları pek az olan Rumların nüfusunu artırmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresinde yaşamayan Rumları vapurlarla Samsun çevresine çıkarmaya ve topraklarımıza yerleştirmeye başladılar. Rum nüfusu bu şekilde taşımayla nüfusun önüne geçmesi mümkün değildi. Bunun çözümünü de Müslüman nüfusu katletmek de buldular. Müslüman köylerine baskınlar yaparak katliamlar gerçekleştirdiler. Rum çeteleri özellikle şu 13 merkezde katliamlar yapmışlardır: Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa ve Zara."³³⁹

3.6. Karadeniz'de Pontus Faaliyetlerine Karşı Tepkiler

Mart 1916 tarihinde Rum çetelerinin iç kesimlere sevkine başlandı. Bu yöntem başlangıçta kesin bir sonuca ulaşamadı. Rumlar çetecilik ve casusluk faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler. Bu faaliyetleri önleme görevi *asker destekli sivil güçlere* verildi. Giresun'dan Orta Karadeniz'e kadar uzanan coğrafyada bu türden milis güçler Rumlara karşı çok etkili oldu. Giresun'daki milis güçlerinin başında Osman Ağa bulunmaktaydı.³⁴⁰

³³⁸ Menteşeoğlu, *age*, s. 32-36

³³⁹ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s. 125- 170

³⁴⁰ Menteşeoğlu, *age*, s. 40

Giresunlu Osman Ağa Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte topladığı gönüllülerle Teşkilat-ı Mahsusa Alayına katıldı. Türk ordusunun Ruslar karşısında gerileyip Harşit'a çekilmesinden sonra Albay Hacı Hamdi komutasındaki 37. alaydan firar edenleri yakalamak görevi Osman Ağa'ya verildi. Osman Ağa bu görevi başarıyla yerine getirdi. Daha sonra Haziran 1916'da bir grup Rus casusunu yakalayarak 37. Alay'a teslim etti. Bu durum, Osman Ağa'nın casus işleri ile uğraşıp hükümet işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle bazılarını rahatsız etti. Trabzon valisi Cemal Azmi, Osman Ağayı 3. Ordu'ya şikâyet etti. Bu sebeple Osman Ağa Sivas Divan-ı Harbi'ne sevk edilmiştir. Osman Ağa'yı tutuklamak üzere Menzil müfettişliği görevlendirilmiştir.

Osman Ağa'nın Sivas Divan-ı Harbi'ne çıkarılması üzerine 2. Kafkas ordusu komutanı, 16 Haziran 1916 tarihli, 3. Ordu'ya yazdığı yazısında Osman Ağa'yı şu şekilde savunur:

“Şimdiye kadar 37. fırkaya malen ve bedenen hizmeti olan Topal Osman'ın bizzat takip ve ihbar ile yakalanmalarını kolaylaştırdığı ve fakat tedbirsizlik yüzünden mahalli hükümet yetkililerinin elde edemediği casuslar meselesinden dolayı henüz iyi olmamış, arızalı vücutlarıyla aylarca yollarda sürülmesinin uygun olmayacağından konunun burada çözümünün mümkünse bildirilmesini” istemiştir.

Ayrıca 37. Alay Komutanı Miralay Hacı Hamdi Bey de 3. Ordu Komutanlığı'na, Osman Ağa'nın alaya yaptığı hizmetlerini anlatan yazısı şöyledir:

“Balkan Muharebesi esnasında muharebe meydanında kazandığı yarası hala işlerken, yaranın tesiriyle cansız bir ceset halinde sürüklediği bacağını, iştirak eylediği gaza için bir işaret sayan Topal Osman'ın bir mücrim gibi görülmesi doğru değildir.”

Bu savunmalara rağmen Osman Ağa mahkemeye gönderilmiştir. Yapılan mahkeme sonrasında Osman Ağa bir süre gözaltında tutulduysa da daha sonra, yani mütareke sonrası dönemde yaşanan olaylar Osman Ağa'yı haklı çıkarmıştır. Sahil şeridindeki Rumlar, Yunanistan ve İtilaf Devletlerinin yardımı ve desteği ile bölgedeki Türklere karşı katliamlara girişmişlerdir. Bu bölgede bir devlet kurma girişiminde olan Rumların faaliyetleri Osman Ağa'yı haklı çıkarmıştır. Bu sebeple Osman Ağa askeri mercilerden destek almıştır. Ayrıca ilerleyen dönemlerde TBMM'nin de Osman Ağa'ya destek verdiği

görülmüştür. Özellikle TBMM reisi Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay başkanlığına vekalet eden Fevzi Paşa Osman Ağa'ya destek verenlerdendir.³⁴¹

3.7. Osman Ağa'nın İdam Kararı ve Affı

Rumlara karşı dik duruş sergileyip onlara kök söktüren Osman Ağa elbette ki çok tepki çekiyordu. Rumlar Fener Rum Patrikhanesi'ne şikayetlerini bildiriyorlar ve patrikhanede İtilaf Devletleri'ne başvurarak şikayetlerinin dinlendiriyorlardı. Osman Ağa'yı Ermeni ve Rum tehciri ile suçladılar. İstanbul hükümeti de baskılara boyun eğmekteydi. Böylelikle Nisan 1919'da Enver, Talat ve Cemal Paşalar gibi Osman Ağa'da, Ermeni ve Rum tehcirinden yargılanacaktı.

Osman Ağa'nın tutuklanma ve infazı için İstanbul Hükümeti Trabzon Valisi Ali Galip Bey'e buyruk verdi. O da Giresun Kaymakamı Nizamettin Bey'e Osman Ağa'yı yakalatması için baskı yapmaya başladı. Başta kaymakam ve Giresun'un önde gelenleri ve ayrıca Osman Ağa'nın arkadaşları bu noktadan sonra zaman kazanmak için çeşitli bahaneler sundular. Amaçları bu vatansever Kuva-yi Milliyeciyi kurtarabilmektir. Nihayetinde Osman Ağa mutasarrıf Rıfat Bey ile tanıştı ve ondan kendisi için, padişaha af talebinde bulunmasını istedi. Rıfat Bey bu talebin Giresun Kaymakamlığı'na yapılmasını pek akıl karı bulmadı. Bu sebeple durumu Sivas Valisi Reşit Bey'e açtı. Reşit Bey gösterdiği yararlılıklar dan ötürü Osman Ağa'yı severdi. Onun tehcir olayı ile ilgisinin olmadığını Meclis-i Vükelaya bildirdi. Af talebinde bulundu. Bunun üzerine Temmuz 1919 tarihinde Osman Ağa ve 169 arkadaşı affedildi. Osman Ağa af kararını 8 Ağustos 1919 tarihinde Şebinkarahisar millet bahçesinde okudu. Af kararını okuduktan sonra düşmana gözdağı veren şu sözleri söyledi:

“Hatırımda kalan, yılanın başı küçükken ezilir. Büyüdükten sonra ezmek zordur. İçimizdeki yılanlar baş kaldırdılar. Bir an önce başlarını ezip büyük davalarımıza bakalım.” ³⁴²

Belgenin içeriği:

Karahisar Mutasarrıflığı Vekâlet'inden alınan 1 Temmuz 1335 (1919) tarihli şifre Telgrafi okunmuştur, memleketin selameti için asayiş ve düzenin sağlanması ile mümkün olduğuna

³⁴¹ Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa' dan Cumhuriyet'e*, İstanbul, 2001, s. 118- 120

³⁴² Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 70- 73

meselenin açık olmadığını istinaden bu konuda yüksek makamların emrinin bir an önce bildirmesini özellikle rica ederim.

Suret

Giresun belediye reisi Osman Ağa kısa süre önce ceza nedeniyle Firar etmiş ve bir süreden beri Giresun yöresinde askere kuvvetle dolaşmaktadır. Feridunzade Osman Ağa Levas'a (Lâdik) girmiş ve değişik işlere tevessül etmişse de bu usulüne uygun olarak yapılmış olup, devlet tarafından verilen emir gereği hareket etmiştir. Bununla beraber yeterli bir kuvvet olmayıp, Bugün yetkili makamlara başvurularak eylem için gerekli durumu açıklığa kavuşturulması istenmiştir. Gaye yüce devletin uğradığı zarardır. Aşağıda olduğu gibi... bulunuyor. Öyle ki bu adamın nereye gönderileceği bilinmemekte olup vatan hizmeti ile meşgul böyle meselelerden kesinlikle haberdar olmadığı gibi konu ile hiçbir ilgisi yoktur. şahsi işleri ile ilgili olarak Valilik ek izninin Trabzon valiliğince de yerine getirilmesi olası iken, Giresun Kaymakamlığının mantık dışı tutumundan dolayı oraya müracaat etmediği takdirde geri dönecekleri ve bu geri dönüş nedeniyle Giresun havalisinde ki asayişsizlik sükut bularak hükümetin bu takibattan vareste kalacağı ve mahiyetinde toplamış olduğu bini aşkın kuvvetle imhaya maruz kalmak tehlikesinden kurtar alacağından iradeleri arz ve istihdam olunmuştur.³⁴³ (Belge Dr. Enver uzun tarafından günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.)

3.8. Mustafa Kemal Paşa'nın Pontus Meselesini Değerlendirmesi

19. yüzyılın ortalarından günümüze dek Pontus meselesi ülkemiz için büyük bir sorun olmuştur. Anadolu Rumları hayallerini gerçekleştirmek için Yunanistan ile temas içindeydiler. Batılı devletlerden de destek görüyorlardı. Amaçları Pontus- Rum Devleti'ni kurmaktı.

Mustafa Kemal Paşa bunların gizli ve sinsi amaçlarını çok iyi biliyordu. Pontus meselesini Nutuk'ta şöyle izah eder:

“1840 yılından beri; yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Anadolu'nun Rize'den İstanbul Boğazı'na kadar uzanan Karadeniz Bölgesi'nde, eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğu vardı. Amerikalı Rum göçmenlerden rahip Klematios adında biri, ilk Pontus toplantı yerini şimdi halkın “Manastır” dediği bir tepede İnebolu'da kurmuştu. Bu

³⁴³ Şebinkarahisar mutasarrıfı Rıfat Bey'in Osman Ağa'nın affedilmesini dair talebi, BOA, BEO, nr 34-3565
lef:1

teşkilata bağlı olanlar zaman zaman birbirinden ayrı eşkıya çeteleri kurarak faaliyet gösteriyorlardı. I. Dünya Savaşı sırasında da dışarıdan gönderilip dağıtılan silah, cephane, bomba ve makineli tüfekle, Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki bir silah deposu durumuna gelmişti.

Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, bütün Rumlar Yunanlık milli davası ile her tarafta şımardığı gibi Etniki Hetairia (Etniki Eterya) Cemiyeti'nin propagandacıları ile Merzifon'daki Amerikan kuruluşlarının manevi destekleri ile eğitilip yetiştirilen, maddi bakımdan da yabancı hükümetlerin silahlarıyla güçlendirip cesaret verilen bu bölgedeki Rumlar 'da bağımsız bir Pontus hükümeti kurma emeline düştü. Bu maksatla genel bir ayaklanma hazırladılar, dağlara çekildiler; Amasya, Samsun ve dolayları Rum metropoliti Yermanos'un idaresinde düzenli bir programla çalışmaya başladılar. Bir yandan da Samsun'daki Rum komitecilerinin başkanı olan Reji fabrikası (Yabancı Tekel İdaresi Fabrikası) müdürü Tokomanidis İç Anadolu ile haberleşme sağlamaya çalışıyordu. Bazı yabancı hükümetler, Rum ve Ermenileri Batum'da topladılar. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo edilen silahlarla donatarak, sahillerimize çıkarmaya başladılar. Çetecilik etmek üzere sahillerimize çıkarılabilecek birkaç bin Rum'u Sohum 'da Sohum 'da adında bir adamın başına topladılar. Batum'da toplananların da Harlambos 'un etrafında toplananlara katılmaları sağlanıyordu. Bunlar memleketimiz içinde Samsun'daki bazı yabancı devlet temsilcileri tarafından korunuyor ve silahlandırılıyordu. Kıyılarımıza çıkan bu çeteler göçmenleri besleme maskesi altında, yabancı hükümetler tarafından yedirilip giydiriliyordu. Yabancıların Kızılhaç hey 'etleri arasında gelen subayların da örgüt kurmak, çetelerin askeri öğretim ve eğitimi ile uğraşmak ve gelecekteki Pontus hükümetinin temelini atmakla görevlendirildikleri anlaşıyordu.

4 Mart 1919 tarihinde, İstanbul'da "Pontus" adıyla yayınlanmaya başlayan bir gazetenin Baş makalesinde" Trabzon ilinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulmasına çalışmak maksadıyla yayınlandığı" ilan edilmişti.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanma gününe rastlayan 7 Nisan 1919 günü, her yerde özellikle Samsun'da gösteriler yapıldı. Yermanos'un küstahça davranışları Rumların düşünce ve emellerini açığa vurdu. Bafra ve çarşamba dolaylarındaki yerli Rumlar, sık sık kiliselerde toplanıyor, örgütlenmelerini ve donatımlarını artırıyorlardı. 23 Ekim 1919 tarihinde, Doğu Trakya ve Pontus için merkez olarak İstanbul kabul edilmişti. Venizelos,

İstanbul'un merkez olarak kabul edilme konusunun daha sonraki bir tarihe ertelenerek, Bunun yerine Pontus hükümeti kurulması düşüncesini ortaya atmış ve İstanbul patrikhanesine Buna göre talimat vermişti. Aynı zamanda, İstanbul'da gizli bir Yunan polis teşkilatı kurmakla görevlendirilen Albay Alexanros Zimbrakakis tarafından Pontus jandarma teşkilatını düzene sokmak üzere Eiffel (Eyfel) adlı Yunan torpidosuyla, bir subaylar heyeti de gönderilmişti. Türkiye'de bu türlü işler olurken Batum'da da 18 Aralık 1919'da Pontus Rum hükümeti Adıyla bir hükümet kurulmuş ve teşkilatlanmaya başlamıştı. 19 Temmuz 1920'de Batum'da, Karadeniz, Kafkas ve Güney Rusya Rumları tarafından Pontus meselesi ile ilgili bir kongre toplandı.

Bu kongrenin raporu üyelerden biri vasıtasıyla İstanbul'da Rum patrikliği ne gönderildi. Pontusçular 1920 yılanın sonlarına doğru çalışmalarını büsbütün artırarak iyiden iyiye ortaya çıktılar. Bizi, ciddi tedbirler almaya mecbur ettiler.

Dağlarda kurulan Pontus Teşkilatı şöyleydi:

- *Bir takım çete başlarının emrinde silahlı ve savaşçı kuvvetler,*
- *Bunların beslenmesine hizmet eden üretici Pontus halkı,*
- *Yönetim ve güvenlik kuvvetleri ile şehirlerden ve köylerden yiyecek sağlamakla görevli ulaştırma kolları.*

Çetelerin çalışma bölgeleri birbirinden ayrılmıştır. Pontus eşkiyasının kuvveti başlangıçta 6000- 7000 silahlı idi. Daha sonra her taraftan katılanlarla 25.000'e yaklaştı. Bu kuvvet yeterli küçük birliklere ayrılarak, çeşitli yerlerde barınıyordu. Pontus çetelerinin bütün işleri. İslam köylerini yakmak, Müslüman halka akıl ve hayale sığmaz zulümler yapmak, cinayetler işlemek gibi kan içici bir sürünün yaptıklarından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk halkını dikkat ve uyanıklığa davet ettik. Doğabilecek tehlikelere karşı tedbirler almaya başladık.

Merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu, yalnız çeşitli bölgelerde gözüken çeteleri takip ve ortadan kaldırmakla uğraştı. Trabzon bölgesinde dolaşan Koroğlu adındaki Rum Çetesi ile, Eftalidi Çetesi ve öteki çeteler Merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu tarafından takip edilerek ortadan kaldırılıyordu. Bir taraftan da Pontus eşkiyasının dönüp dolaştığı yerlerde, halk silahlandırılarak milli teşkilat kuruldu.”³⁴⁴

³⁴⁴ Atatürk, Nutuk, Haz. Zeynep Korkmaz, s 424-426

Mustafa Kemal Paşanın verdiği bu ayrıntılı malumatlardan, en baştan beri Rumların amaçladıkları hedeflere ne denli yaklaştıklarını anlayabiliyoruz. Bir noktadan sonra bunlara bir dur diyen olmasaydı neler olurdu bilinmez. O anlamda oyunbozanlara karşı minnet borcumuz olduğu aşîkârdır.

3.9. Merzifon Amerikan Koleji ve Hastanesi

Merzifon'daki Amerikan Koleji görünüşte bir eğitim ve sağlık merkezi olarak hizmet ediyordu. Oysa gerçek çok başkaydı. Kolej ve hastane Pontuscu Rum çeteleri için karargâh olarak kullanılıyordu. Binaların zemin katları silah ve mühimmat deposu olmuştu. Bu durumu, tesadüfen Amerikan Hastanesi'nde görevlendirilen bir Türk kadını fark etti.³⁴⁵

Hasan İzzettin Dinamo “Kutsal İsyan” adlı eserinde “Merzifon Amerikan Koleji'nde Pontus Cephaneliği” başlıklı yazısında şöyle anlatıyor: Bir uygarlık yuvası gibi görülen Amerikan Hastanesi'ne nasılsa girmiş olan bir Türk kadını, bir buçuk yıldır burada çalışıyordu. Hasta bakıcı görevi ile çalıştığı bu yerde son zamanlarda tuhaf yarahlara rastlıyordu. Bunlar Rum'du ve yaraları kurşun yarasıydı.

Hasta bakıcı, geceleri büyük Amerikan kamyonlarının hastanenin bahçesine girişini görüyordu. Birkaç kez bu kamyonlardan yığınla silahlı çetelerin indiğini gördü. Hastanenin bodrumuna inen merdivenlerden, bahçeye doğru uzanan gizli yollardan ilk zamanlarda hiçbir şey anlamaya hasta bakıcı, zamanla bahçenin altının gizli sığınaklar, barınaklar, silah depoları olarak hazırlandığını ve buralara gizli amaçlar için vızır vızır işlediğini anladı... Hemen Amasya'ya varıp, 5. Kafkas Tümeni kumandanı Cemil Cahit (Toydemir) Beyi bularak bütün gördüklerini, işittiklerini anlattı. Kumandan da bunu bir raporla Ankara'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa Merzifon'daki Amerikan kuruluşlarının, Tavşan Dağı Rumlarının yataklık ettiği Pontusçular 'la sıkı ilişki kurduğunu biliyordu. Bu sorunu çözmek için Osman Ağa'yı Ankara'ya çağırdı.

Hem Milis Alay kumandanı hem de Giresun Müdafaa-i Hukuk Derneği Başkanı ayrıca Belediye Başkanı olarak görev yapan Osman Ağa, Pontusluların, Pontus Devletinin merkezi olarak düşündükleri Samsun'dan her tarafa kolayca yetişiyor, bir yaramazlık olduğunda müdahale ediyordu. Osman Ağa onların başlarının belasıydı ve olağanüstü yetkilerle donatılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'da aldığı çağrı üzerine yanına birkaç Giresunlu Uşağı alarak önce İnebolu'ya oradan da karayoluyla Ankara'ya vardı.

³⁴⁵ Menteşeoğlu, *age*, s. 42

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağayı kişisel konuğu olarak ağırladı. Yanında getirdiği adamlarını Direksiyon 'un çevresinde nöbet beklemek üzere sahiplendi. Adnan (Adivar) Beyi de çağırarak Merzifon Amerikan Koleji meselesini anlattı. Pontus meselesi üzerine uzman olan Osman Ağa Mustafa Kemal Paşa tarafından, bu meseleyi halletmek üzere Merzifon'a gönderildi.

Bu sırada sayıları sekiz yüz kişiyi bulan milis alayı Samsun dağlarını tarıyordu. Osman Ağa alayıyla Merzifon yakınlarında buluştu. Bir gece Merzifon Koleji, Amerikan Hastanesi ve Hristiyan Mahallesi ansızın basıldı. Öncelikle kolej ve hastanenin depoları ele geçirildi sonra da Hristiyan Mahallesi'ndeki kilisenin Bodrum'u ve hatta şahsi konutların sığınak ve bodrumları çorap söküğü gibi peş peşe ele geçirildi. Her yer cephanelik gibiydi. Baskında Amerikalılara ilişilmedi. Ancak Hristiyan Mahallesi toptan ateşe verildi, tıpkı Rumların Türk köylerine yaptığı gibi.

Evsiz barksız kalan Hristiyan halk, Orta Anadolu azınlıklarının yoğun oldu kasabalara doğru yola çıkarıldı. Megalo İdeanın başını yediği pek çok topluluk gibi, bunlarda Megalo İdeadan nasibini aldılar. Sorun şu ki bu insanlar başlarına geleni hep Türk Devleti'nden bildiler. Gerçekte neler döndüğünü asla bilmediler.

Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa, Genelkurmay Başkanlığına konu ile ilgili raporunu verdi. Bu raporda dikkat çeken taraf şuydu: Rumlara karşı yurdun savunulması için olağanüstü tedbirlerin alınması gerektiğinden 12 Haziran 1921 tarihinden başlayarak Karadeniz kıyısında bulunan tüm kazaların savaş bölgesi ilan edilmesi kararını almıştı. Bu olanlar karşısında İstanbul'daki İşgalci kuvvetler hop oturup hop kalktı.³⁴⁶

3.10. Giresun Mutasarrıflığının Pontus Rum Raporu

9 Aralık 1920 tarihinde “Merkez ordusu Komutanlığı” kuruldu. Bu ordunun komutanı ise Nurettin Paşadır. Kurulan bu Ordu'nun görevi Pontus Rum çetelerinin takibiydi. 11 Ekim 1921 tarihinde Ordu Komutanlığı'ndan Giresun mutasarrıflığına şifreli bir telgraf gelmiştir. Bu şifreli telgrafa karşılık Giresun mutasarrıflığı, Pontus Rumları ile ilgili mücadeleyi izah eden şu raporu göndermiştir. Özetle raporun içeriği şöyledir:

Karadeniz kıyılarındaki Rum teşkilatının, hükümetimize ve milletimize karşı giriştiği eylemleri şu üç aşamaya ayırabiliriz.

³⁴⁶Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan*, C. V, İstanbul. 2010, s. 503- 508

Birincisi, İstanbul Rum Patrikhanesi'nin bildirisi ile Yunanistan'dan Anadolu'ya gelen Rum okullarında öğretmenlik yapan kişiler siyasi propagandalarla Rum halkı kışkırtmaktadırlar. O kadar ki baba ismi Türkçe olup evladının ismi Rumca olan kişiler bulunmaktaydı. Ne yazık ki bu kişiler Rum propagandasına yenik düşmüş milliyetini ve dinini değiştiren gençlerdir.

İkinci girişimleri ekonomik olarak Müslüman nüfusa galip gelmektir. Gayrimeşru bazı yöntemlerle Müslümanların elindeki toprakları yüzde yetmiş beşine sahip olmuşlardı. Giresun halkı geçimini fındık alım satımı ile sağlar ürünün az olduğu yıllarda bahçelerini rehin vererek gelir sağlamak zorundaydılar. Memlekette mali durumu iyi olan Rumlar bu toprakları rehin alır, fakat faizi ile ücretini geri aldığı ve hatta ürününden gelir sağladıkları halde geri vermez, topraklara el koyarlardı. Rumlara toprağını rehin vermeyen Müslümanların sayısı ise oldukça azdı. Bu durum olayın vahametini gözler önüne seriyordu.

Üçüncü mesele ise, Pontusculuk davası adına, en ücra köylere varana kadar silahlanma yapılıyor olmasıydı. Her kilisenin okulun ve hatta müstakil evlerin bodrumları silah cephanesiydi. Kimisi bu silahları bahçesine gömüyordu. O günlerde Giresun'da Müslüman nüfus 192529, Rum nüfus ise sürülenler ile birlikte 10789'dur. Bu nüfus Müslüman nüfusun yüzde beşi kadardır. Buna rağmen Rumların hükümet kurmaya çalışmaları cinnettir.³⁴⁷

6 Kasım 1921

Giresun mutasarrıfı

3.11. Osman Ağa'nın 19.01.1921 Tarihli Raporu

Osman Ağa, düşmanla baş edebilmek için düzenli bir ordunun kurulmasının mecburi görüyordu. Zaten bu yüzden Ankara'dan döner dönmez gönüllü alaylarının kurulması için kolları sıvadı. Karadeniz kıyılarında Rumların yaptıklarının yanı sıra, Yunan çıkartma tehlikesi de mevcuttu. Bu sebeple meclise, Mustafa Kemal Paşa'ya şu raporu sundu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına,

Türk milleti memleketinin aramızdaki Hristiyanlar elinden çektiği belayı cihanda anlamayan kalmamıştır. Biz Türkler Hristiyanlarımızı da yavru gibi besledik. Yazık ki, bu

³⁴⁷ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Temmuz 1987, sayı: 29, s. 54- 58

beslediğimiz Hristiyanlar ancak birer yılan oldular de münasip fırsatlarda soktular, gıcıkladılar. Ellerine fırsat düştükçe Biz Türkleri imha ettiler Paşa hazretleri.

*Macar, Romanya, Bulgar, Sırbistan, Bosna, Arnavutluk, Teselya, Mora, Girit kıyılarında kaç İslam, kaç Türk kalmıştır. Hristiyanları himaye yüzünden hepsi mahvolmuştur. İşte vaktiyle Türklerin arasındaki Hristiyanları himaye eden küçük bir İslam zümresi İslamların imhasını hazırlamıştır. Milletin geleceğini düşünmeyen bu gibi İslamlar bugün bile vardır. Bunlar bilerek bilmeyerek gelecekte yine Türklerin imhaya maruz kalması sebeplerini hazırlıyorlar. Böylelikle sevgili vatan ve millete ihanet ediyorlar. Trabzon mebuslarından **Hafız Ahmet Efendi** ile onun düşünce arkadaşı **Binbaşı Ali Rıza Efendi** aynı zümredendir. Bunlar Trabzon'da Hristiyanların yegâne koruyucularındandır. İştittiğime göre bunlar Trabzon'da Rum kulüplerinde kendi kafadarları ile birlikte toplanırlardı ve Türklerin imhası için susayan Hristiyanların himaye etmenin ve bunlarla hem efkâr olmanın ne demek olduğunu tefsir etmeyi Evliyalı Umur Efendi Hazretleri'nin mütalaa-i hakimlerine bırakıyorum. Acizlerinin düşüncesine kalırsa bu koruyucularının hakareti cinayettir. Paşa hazretleri harp içindeki kabine Doğu Anadolu'daki işleri bugün Doğu Anadolu sorununu mezara götürmüştür. Ve mütarekeden beri biz Türklerin kurtuluşumuz harbe girişimizi kolaylaştırmıştır. Paşa hazretleri bu Hristiyan koruyucuları memleketin kurtulması için kendilerini feda eden Giresunlulara leke sürmekten de çekinmiyorlar. Bir iş için Trabzon'a gidip de Jan Vapuru ile döndüğüm zaman kimin tarafından alındığı meçhul bulunan vapur acentesi memurunun kaybolması olayını bana yüklemişlerdir. Daha sonra söz konusu memurun Rize tarafında ortaya çıkması ne kadar zararlı olduklarını ve ne kıbalde olduklarını açıkça ispat etmiştir. Bu milletle dolu Türk kalplerinin bu konuda ne düşüneceğini tasavvur buyurunuz. Gerçekleri gözlemekten çekinmeyerek o mübarek ellerinizden öperim Paşa Hazretleri.*

Giresun Muhafaza-i Hukuk Reisi

Osman³⁴⁸

³⁴⁸ Osman Ağa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 19.01. 1921 tarihli raporu, A111-9-8, D37, F2-10, Sayı 1-111, Giresun/19.01.1921

4. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE GİRESUN

4.1. Giresun'da Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Kuruluşu

Giresun, Millî Mücadele yıllarında, doğrudan işgal edilmediği halde 2 tane gönüllü taburla (42. Ve 47. Alay) İstiklal Savaşı'na katılımcı sağlayan tek ilimiz olmasının nedeniyle müstesnadır. Dolayısıyla Giresun Kuva-yi Milliye'nin ağırlık merkezlerinden biridir.

12 Şubat 1919 tarihinde, Trabzon'da “Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti” kurulmuştu. 13 maddeden oluşan tüzüğün 1. maddesi şöyledir: “*Vilayetimizin kemaken matbumuz olan Devleti Osmaniye'ye merbutiyetini muhafaza için vesaiki ilmiye ile müfredatı, muktaziyede bulunmak ve Hukuk-u Milliyemizi halelden vikaye edecek esbap ve vesaikin icrasına tevessül eylemek üzere Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti teşkil olunmuştur.*”

Daha sonra cemiyet vilayetin ilçe merkezlerinde de birer şube açılmasına karar vermiştir. 23 Şubat 1919 tarihinde yapılan Pontus toplantısında, Giresun'da bir şube açılmasına karar verildi. Aynı ay içerisinde cemiyet kuruldu.

Dr. Naci Duyduk cemiyetin açılışını şöyle anlatır: “*Önceleri mutedil bir tutumda iken, Rumların şımarıklıkları artıp, milli teessür ve heyecanımız kırbaçlanınca tam bir milli mücadeleci olarak politikaya atıldım. Trabzon müdafaa-i hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Giresun şubesini kurduk. Dizdar Zade Eşref Bey'in başkanlığında, öğretmen Niyazi Tayyip, hukuk talebesi Ethem Nazif, mühendis İbrahim Hamdi ile beraber idare kurulunu teşkil ettik.*”³⁴⁹

4.2. Sahil Muhafaza Teşkilatı

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiş olan cemiyetler (Sivas kongresinden sonra) yeni isimleriyle faaliyete devam etmişlerdir. Dizdar zade Eşref Bey'in başkanlığında Giresun'da kurulan cemiyet, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak görevine devam etmiştir.

Sahil Muhafaza Müfrezesi ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin işleyen kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Teşkilat tüm Karadeniz sahilinde emniyeti sağlamakla görevliydi. Faaliyet alanı geniş ve görevleri ise çok çetindi. O dönem Giresun'da kolluk kuvvetleri,

³⁴⁹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s. 119

Pontus çetelerinin olumsuz faaliyetlerinin önüne geçecek kadar yeterli değildi. Zaten teşkilatın kurulması da bu boşluğu doldurmak içindi.

Günün şartlarına göre kolluk kuvvetlerinin olağanüstü durumlara müdahale etme şansı yoktu. Bu sebeple kararlı adımlar atmak şarttı. Ancak kurulan bu fevkalade teşkilatın da başı boş davranma lüksü yoktu. Buna göre teşkilatın iç tüzüğü şu şekildedir:

- Osman Ağa'nın kumandasında kasaba ile mücavir köy delikanlılarından olmak üzere silahlı bir müfreze teşkil etmek.
- Gizli ve lüzumunda toplanıp hizmet edecek olan bir müfrezeyi herkes kendi silah ve cephanesi ile iştirak etmek.
- Bu hizmet mukabilinde kimseye maaş, ücret vesaire verilmemek, ancak bunların içinde muhtaç ve muavenet olanlara yardım etmek.
- İşe elverişli olup da silah ve teçhizatı olmayanları Müdafaa-i Hukuk'tan ilbas ve teçhiz etmek
- Hizmet için çağrıldıkları ve toplandıkları zamanlara münhasır olmak üzere ihtiyaç arz edenlerin iş ve güçlerine yardım, yatak ve istirahat mahallerini temin etmek, bunun için de ayrıca bir heyet tayin etmek.
- Merkezde olduğu gibi nahiyelerde de ve hatta sahil köylerinde de bu şekil ve şartlara zahir muhafaza müfrezeleri kurmak ve bunların başına mahallelerin şayan-ı itimat adamlarını tayin etmek.
- Fevkalade ahval ve hadiselerde anarşiden meydan kalmamak üzere Osman Ağa'nın emir ve talimatı ile hareket etmek
- Vazife ve hizmet zamanlarının haricinde münferiden veya müctemian sahil olarak gezip dolaşmak.
- Hiçbir yerde hiçbir veçhile huzur ve emniyeti ihlal edecek hal ve harekette bulunmamak.
- Merkezde mahalli idare ve mıntika kumandanlığının, mülakat sahillerinde ise merkezin ve nahiye müdürlerinin takım ve karakol kumandanlarının talebi üzerine derhal yardıma koşarak ilk muhafaza ve müdafaayı bu suretle yapmak.
- Mücerret, memleketin düşmanlarına karşı milli ve dini vazifeyi ifa kastıyla teşkil edilecek, iş bu müfrezelerin içinde, münferit veya toplu olarak milli ve

vatan haysiyet ve şerefini ihlale cüret edenlerin -velev kendilerinden dahi olsa- silah ve cephanelerini alıp teşkilattan kovulmak.

- Bu babda mülki, askeri ve inzibat amirleri ile temas ve elbirliği içinde görüşmeler, merkezde Osman Ağa ve mülakatta müfrezelerin başlarındaki zatların veya cemiyetin muhabir veya şube reisleri vasıtasıyla yapılmak.
- Merkezde bu teşkilat yapılanmalarından mülakatta yapılmamak, ancak zaruret hasıl olursa toplanıp verilecek karara göre hareket olunmak.
- Sahil Muhafaza Teşkilatı'nın hizmet göreceği yerlerin alakadar makamlarla görüşüldükten sonra tayini ve müfrezelerin başlarında bulunacak zatların hükümet, emniyet teşkilatlarına isimlerinin bildirilmesi, sureti mutlaka da Osman Ağa'ya ait salahiyetlerden sayılmak.
- Bu programı Muhafaza-i Hukuk heyetleri müştereken tatbik etmek.³⁵⁰

4.3. İzmir'in İşgalini Protesto Mitingi ve Basına Yansımaları

İzmir'in Yunanlılar tarafından alenen işgali, tüm yurttaki olduğu gibi, Giresun'da da bomba etkisi yarattı. Halk ve cemiyet üyeleri işgalin şokundaydı. Dizdar Zade Eşref Bey başkanlığında cemiyet üyeleri, belediyede bir toplantı düzenlendi. İstanbul Hükümeti'nin acizliğine ve işgal kuvvetlerine karşı milli çıkarlarımız için 17 Mayıs 1919 günü miting yapılması kararı alındı. Protesto mitingi halka tüm tehlikelere karşı uyarmak ve harekete geçirmek amacını güdüyordu. Mitinge düzenleyenler: Başkan Dizdar Zade Eşref Bey, Duyduk Zade Dr. Ali Naci Bey, Beyazıt Zade Ethem Nafiz Bey, Kitapçı Zade İbrahim Hamdi Bey Ben Niyazi Tayyip Beylerdir. Miting amacına ulaştı ve bağımsızlığımıza kasteden Rumları hayli tedirgin etti.

İstanbul Hükümeti ve işgal devletlerinin yüksek komiserliğine telgraflar çekildi. Çekilen telgraflar Işık gazetesinin 18 Mayıs 1919 tarihli sayısında yayınlanmıştır:

“Osmanlı sadrazamına,

Dersaadet,

Hükümetimizi idamımıza tebliğe memur görmek istemiyoruz. Size Türk sadrazamı olarak hitap ediyoruz. İzmir'de mavi mi sallanacak, al mı kalacak? Hükümetimiz buna bigâne kalarak boyun mu eğecek? Darağaçları bizim de

³⁵⁰ Osman Fikret Topallı, *age*, s. 61-63

ufkumuzda belirtmekte. İdam anımız yaklaşmaktadır. İzmir'in Yunan'a ilhak edildiğini öğrendiğimiz gün, Giresun muhiti akissiz kalmayacaktır ve hiçbir kuvvet bizi mahsun çevirmeyecektir. Cebi neticeyi tescilden başka bir şeye yaramayacaktır.”

“Dersaadet'e Amerikan mümessilliği vasıtası ile naşir-i sulh ve saadet Wilson'a,

Çırağını yükselttiğiniz adaleti sizden bekliyoruz. Türk toprağı İzmir, Yunanlılara veriliyor. Washington'un ruhunu tazip eden bu cinayete nasıl göz yumacaksınız? Sizden adalet bekliyoruz. Biz Giresun Türkleri, Yunanlıların gaddarlığına mukabele için hazırız. İzmir'de yalnız adalet ve ölüm bizi yolumuzdan döndürecektir. Milyonlarca insan kanıyla istihsal edilmiş olan Hal-i hazır sükunetin ihlaline müsaade etmeyiniz.”

“İstanbul'da İngiltere mümessili cenaplarına, sureti Fransa ve İtalya mümessillikleri cenaplarına,

Hükümetimize, milletinize haber veriniz. Bizler adalet, adalet isteriz. Londra, Washington, Paris, Roma İzmir faciasının vaz-ı sahne edilmesini emrederek bir insanoğluna, melce olmamalıdır. İzmir'de dökülecek Türk kanı Giresun ilinde akissiz kalmayacaktır. Mavi bayrak insan kanı ile boyanarak al bayrak olacaktır. Ümit ederiz ki, medeniyeti temsil eden sizler, milyonlarca insan kanıyla istihsal edilen sükûnet-i hazırayı haksızlıkla ihmale müsaade etmezsiniz.”³⁵¹

Telgraflardan bir sonuç alınamayınca daha sert bir dille tekrar telgraflar çekildi. Giresun'un ileri gelenleri çeşitli gazetelerde Yunanlıların haksız işgalini şiddetle eleştirmişlerdir.

4.4. Osman Ağa'nın Mustafa Kemal Paşa ile İlk Buluşması

Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz Bölgesi'nin emniyetinin sağlanmasında, Osman Ağa'nın Rum çetelerine karşı mücadelesini yakından takip ediyordu. Hacı Hamdi Paşa (Pirselimoğlu) ile yaptığı telefon görüşmesinde, Osman Ağa hakkında malumat ister. Hacı Hamdi Paşa, Osman Ağa'nın ne kadar milliyetçi ve vatanperver biri olduğunu bilirdi.

³⁵¹ Işık gazetesi, 18. 05. 1919, sayı: 21

Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle cevap verir: *“Son derece güvenilir, Timurlenk gibi bir cengaverdir.”*³⁵²

Osman Ağa Kayadibi'nde kaldığı sırada Samsun'dan bir haberci gelerek, koynunda sakladığı zarfı Osman Ağa'ya teslim etti. Haberde Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi ile görüşmek istediği yazıyordu. Osman Ağa, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için can atıyordu. O'nun Trablusgarp, Derne, Tobruk, Galiçya'da ki başarılarını iyi biliyor ve kendisini takdir ediyordu.

Yanına güvenilir arkadaşları Tomoğlu İsmail Ağa, Kayadibili Dalgaroğlu Bilal ve Çakraklı Kara Ahmet'i alarak Havza'ya doğru hareket etti. Yüksek güvenlik önlemlerini alarak, sabaha karşı yola koyuldular. 29 Mayıs 1919 tarihinde, vardıklarında bir süre uzaktan Paşanın karargahını kolaçan ettiler. Karanlık bastıktan sonra karargâha girdiler. Mustafa Kemal Paşa Osman Ağa'yı sempati ile karşıladı, elini sıkıttı.

“Hoş geldin ağa Hazretleri, seni Samsun'da anlata anlata bitiremediler.” dedi. Oturmaları için yeri gösterdi. Yanındaki adamlarını da buyur ettikten sonra şöyle dedi:

“Ordumuzu dağıttılar. Bundan sonra askerlerimiz bunlar olacak.” dedi,

Sonra da Osman ağaya bir sigara ikram etti. Emir eri Halit, adamları odasında istirahate aldıktan sonra karargâh personeli, Mustafa Kemal Paşa ve Osman Ağa ile toplantıya katıldı. Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa'ya:

“Çok buhranlı günler yaşıyoruz. Ümitsiz değiliz. Senin hakkında yeterli bilgileri aldıktan sonra, seni buraya çağırdım. Bundan sonra el ele çalışacağız. Pontusluların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını anlat da bu işi bir de erbabından dinleyelim.” dedi.

Osman Ağa Rumların Giresun'daki düşmanca faaliyetlerini uzun uzun anlattı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, devlet içinde devlet olma gayretleri ile bütünlüğümüze yönelik tehlikelerden bahsetti. Her ikisi de aynı fikirde idiler.

Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa'ya duyduğu güvenini şu sözlerle belirtir:

“Görüyorum ki vatanperver duygular taşımaya gençliğinde başlamışsın. Senin bugünkü yolun, o günkü açtığın çığırdan geçmektedir. Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dış düşman kalmayıncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen Karadeniz köy ve şehirlerini

³⁵² Hasan Süttaş'ın Hacı Hamdi Paşa ile yaptığı söyleşiden, Menteşeoğlu, age, s. 154

*koruyacaksın. Çeteni derme çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksın. **Bir alay teşkil edeceksin. Bu alayın kumandanı olacaksın.** Sana genç ve atak subaylar vereceğiz. Pontusçular hangi usulleri kullanıyorlarsa, sizde o usulleri kullanmaktan çekinmeyin. Vatanı kurtarmakta da bu son şansımızdır. Bu mücadeleyi kaybedecek olursak, tarihten silinmemiz tehlikesi bile vardır.”*

Mustafa Kemal Paşa sözlerine şöyle devam eder:

“Pontus belasının temizlenmesini tamamen senin tecrübeli ellerine bırakıyorum. Seninle durmadan muhabere edeceğiz. Belediye reisliğini bırakıp uzaklaşmamalıydın. Şimdi bu mevkiyi yine elde edebilir misin?”

Görüşme, gece geç saatlere kadar devam etti. Sonunda Osman Ağa şöyle cevap verir:

“Sen hiç merak etme Paşa hazretleri! Ben bu Pontus Rumcuklarına öyle bir tütsü vereceğim ki, hepsi eşek arıları gibi mağaralarında boğulup gidecek. Sen başımızdasın ya, bu bize yeter.”

Osman Ağa mücadeleciliği ile liderliğine inandığı Mustafa Kemal Paşa'ya tam bir sadakatle bağlandı. Mustafa Kemal Paşada Millî Mücadele'ye güç vereceğine inandığı bu kahramanla görüşmekten memnundu. Osman Ağa, Paşa'dan gerekli direktifleri aldıktan sonra 30 Mayıs'ta Giresun'a geri döndü.³⁵³

Bazı araştırmacılara göre Osman Ağa, Havza'da, Mustafa Kemal Paşa ile hiç görüşmemiştir. Ancak Havza görüşmesini kanıtlayan çok ciddi kaynaklar ve tanık ifadeleri mevcuttur. Sadettin Yücel'in, “İlk Kıvılcım- Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Günlüğü ve Havzalılar” adlı eserinde bu görüşmeyi şöyle doğruluyor:

“... 29 Mayıs 1919 tarihini diğer bir önemli olayı da Havza'da gerçekleşen Mustafa Kemal Paşa ile Giresunlu Topal Osman Ağa'nın görüşmesi ve milli mücadele için Mustafa Kemal Paşa'nın Ağa'yı görevlendirmesidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza günlerinin tereddütlü konularından biri olmakla ve kimi tarihçilere göre böyle bir buluşma gerçekleşmemiş olmakla beraber tersi yönde bilgi ve görüş sahibi ulan yazarlara ilaveten bizim Havza'da dinledediklerimiz göz önünde

³⁵³ Dinamo, *Kutsal İsyan*, C. II, s. 178-184

bulundurulduğunda Ağa, Havza'ya gelmiş bir gece iki gündür kalmıştır. Doğal olarak söz konusu görüşmenin gerçekleşmiş olması beklenir...”³⁵⁴

Emekli Albay Hüseyin Mümtaz Beyazıtöğlu'nun “Millî Mücadelede Giresun” konulu sempozyumunda, Osman Ağa ve Mustafa Kemal Paşa'nın Havza görüşmesi hakkında, 26 Ağustos 2009 tarihli Işık gazetesine yansıttığı gerçek bir olay şöyledir:

“Yıllar önce Sokak Başındaki Giresun Özel İdare Kültür Sitesi'nde Osman Ağa ile ilgili bir panel yönetiyordum. KTÜ'den bir akademisyeni de panele davet etmiştim. Genç arkadaş konuşmasında “Atatürk, Osman Ağa ile Havza'da görüşmemiştir” deyiverdi.

Allah sağlık versin, baba dostum, herkesin tanıdığı Mustafa Dizman ikinci sırada oturduğu yerde, o gür ve tok sesiyle salondaki bütün gürültüleri bastırarak bağırmıştı; “Hoca yalan söylüyor! Benim Babam, Osman Ağa ile Havza'ya gitmişti...” Bu olayda bize gösteriyor ki tarihçi neyi, nerede söylediğine dikkat etmelidir.³⁵⁵

4.5. Giresun Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Toplanması ve Faaliyetleri

Osman Ağa, Giresun'a döner dönmez, haziran ayının ilk haftasında, tıpkı Mustafa Kemal Paşa'nın arzu ettiği gibi, belediye reisliği görevini üstlendi. Ardından Muhafaza-i Hukuk-u Milliye cemiyetini toplantıya çağırdı. Kendisi aynı zamanda bu cemiyetin başkanlığını da yürütüyordu.

Cemiyetin üyeleri:

- Reis Feridun Ağazade Osman Ağa
- Sütlaşzade Mustafa Efendi
- Alizade İmam Hasan Efendi
- Hacı Eminzade Hacı Emin Efendi
- Kaymakamzade Mehmet Bey
- Müftü Lazzade Ali Fikri Efendi
- Larçinzade Hakkı Bey

³⁵⁴ Sadettin Yücel, *İlk Kuvâcım- Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Günlüğü ve Havzalılar*, Sena Ofset Matbaa, Samsun, 2001, s. 101- 102

³⁵⁵ *Havza buluşması*, H. Mümtaz Beyazıtöğlu, Işık gazetesi, 26 Ağustos 2009

- Hacı Hasanzade Hüseyin Efendi³⁵⁶

Toplantıda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Osman Ağa'ya vermiş olduğu direktifler doğrultusunda, yapılacak hareket planını görüştüler. Padişah hükümetinin düşmana teslim olduğunu, **kendimizi yine kendimiz kurtarabileceğimiz** konusunda hemfikir diller. Bu toplantı gösteriyor ki, Osman Ağa, Mustafa Kemal Paşa'dan dinlediklerini hayata geçiriyordu.

23 Mart 1921 tarihinde, Giresun Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin Başkan Vekili Hasan Vehbi Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'yı çektiği telgraf dikkat çekicidir:

“Giresun Muhafaza-i Hukuk Başkan Vekili Hasan'dan, Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Mutasarrıflığımızdan şerefle aldığımız yüce başkanlığınız emirleri üzerine Müdafaa-i Hukuk Derneğini oluşturan üyeleri huzurları ile telgrafhanede yedi sekiz saat süren bir toplantı yapılmış ve sonuçta verilen kararda: Milli istiklal ve şerefimizin her türlü kayıt ve şarttan bağımsız bir surette sağlanması ve tatmini için giriştiğimiz hukuk ve sevgi mücadelesinin sonuna kadar devam ettirilmesine karar verilmiş ve alınan karar liva çevresi halkına tamamen ve en süratli araçlar ile duyurulmuş, her taraftan aynı anlamda Milli Ant yemini kapsayan cevapların yüce makamlarına bildirilmesine girişilmiştir.

Gökten yıldırımlar saçılrsa, dağlardan volkanlar fişkırsa, denizler kudursa da dünya tufanlara boğulsa bile bizi yürüdüğüümüz kararlı yolumuzdan çeviremez.

Başımızda Allah tarafından gönderilmiş Mustafa Kemal Paşa gibi bir kurtarıcı, Büyük Millet Meclisi gibi hayat ve ihtişam dolu bir güç iktidar abidesi bulundukça, damarlarımızda kan ve kalplerimizde bir anlık hayat ve iman kaldıkça hayırlı ve kutsal haklarımızı korumaktan çekinmeyeceğimize yüce Allah'ı Tanık göstererek bildiririz.”³⁵⁷

4.6. Erzurum Kongresi'nde Giresun

Trabzon müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Giresun şubesine telgraf çekerek, 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre yapılacağını haber verdi. Erzurum Kongresi'ne delege seçmek için cemiyet acil toplandı. Cemiyetin oy birliği ile, Duydukzade Dr. Ali Naci Bey

³⁵⁶ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Eylül 1986, Sayı: 19, s. 14

³⁵⁷ Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ekim 1987, Sayı:12, s. 11- 12

ile Kitapçızade Mühendis İbrahim Hamdi Bey'i delege olarak seçtiği görülüyor. Ayrıca Giresun'dan giden delegelerin isimleri toplu halde şöyledir:

- Duydukzade Dr. Ali Naci Bey (Giresun)
- Kitapçızade İbrahim Hamdi Bey (Giresun)
- Yusuf Ziya Efendi (Tirebolu)
- Mumcuoğlu Cemil Bey (Şebinkarahisar)
- Hüseyin Efendi (Alucra)

Kongre başladığında, Erzurum delegesi Hoca Raif Efendi geçici olarak başkan seçildi ve açılış konuşmasını yaptı. Mustafa Kemal Paşa sivil olarak kongreye katılmıştı. Onun başkan olması gündeme geldi fakat kongre başkanlığına katılmasına itiraz edildi. Giresunlularda itiraz edenlerle aynı fikirdeydi. Muhalefete rağmen Mustafa Kemal Paşa oy birliği ile başkan seçildi.

Muhalefete neden olan olaylar için İbrahim Hamdi Bey şöyle söyler:

“...İttihat ve Terakki erkânıyla ordu mensuplarının memleketi felakete sürüklediklerine kani idim. Bu sebeple, bu kongrenin tamamen tarafsız, milletin içinden doğma ve sivil kanunlara dayanan bir kongre olmasını istiyordum. Oysa ki Erzurum'a varınca kongre başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesinin Kazım Karabekir Paşa ile diğer ordu mensupları tarafından kararlaştırıldığını ve delegelerin de özel konuşmalar ve anlaşmalarla elde edildiğini öğrendim. Bunu hiç böyle düşünmemiştim. Mustafa Kemal Paşa'ya bunu kabul etmemesini rica ettik. Fakat kararlıydı ve böyle bir girişimin ancak kendisinin yönetiminde başarıya ulaşabileceğini bildirdi. Nitekim de öyle oldu. Bunu şimdi anlıyorum. Ama o zaman kabul edemiyordum.”

Dr. Ali Naci Bey daha sonra pek çok kez Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve niyetinin halis olduğuna ikna olmuştur. Hatta Paşa, Giresun'daki olumlu faaliyetlerinden ötürü memnuniyetini de dile getirmiştir. Gel gelelim, Mustafa Kemal Paşa'ya aşırı derecede bağlı olan Osman Ağa, delegelerin Mustafa Kemal'e muhalif olduklarını duyunca onlara karşı tavrını değiştirmiştir. Ali Naci Bey bu durumu şöyle izah ediyor:

“Kongreye gidinceye kadar her dediğimizi yapan bizimle birlikte olan Osman Ağa, birdenbire değişmiş, kongredeki durumumuzu nasıl öğrenmişse öğrenmiş, bize sataşmak için bahane arıyordu. Birkaç kez hakaret ve tehditlerine uğradım ...”

Doktor Ali Naci Bey diken üstündeydi. Osman Ağa onun Erzurum'a gitmesini emretti. Erzurum yolundayken, Bulancak Bucak Müdürü Osman Fikret (Topallı) Bey onun yolda öldürüleceğini haber vermese, bir pusuya düşüp ölmesi işten değildi. Dr. Ali Naci Bey bunun üzerine bir yolunu bulup yurt dışına kaçtı. Fransız işgalinde bulunan Hatay'a yerleşip burada hekimlik yaptı. Daha sonra da pasaport çıkararak Giresun'a dönebilmiştir.

Öte yandan İbrahim Hamdi Bey de tehlike altındaydı. Erzurum Kongresi hakkında bir eleştiri yazısı yayınlanmıştı ve bu sebepten Giresun'da barınması imkânsız hale geldi. O da Osman Ağa'nın hışmından nasibini almıştı. İstanbul'dan İngiltere'ye geçti. Sonrasında da Almanya'da Siemens fabrikasında işe girdi. 1933 yılında AEG firmasının Türkiye'ye temsilcisi olarak yurda döndü.³⁵⁸

4.7. Mustafa Kemal Paşa'nın İlk Muhafızları

Osman Ağa, Mustafa Kemal Paşa'nın daveti ile Ankara'ya intikal etti. Yanında 10 kadar Giresun uşağı ile sessiz sedasız Ankara'ya vardı. Onları Taşhan otelinde misafir ettiler. Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa ve beraberindekilerin güler yüzünden, samimiyetinden çok memnun kaldı. Akşam yemeğinde yapılan toplantı diğer resmi toplantılardan farksızdı. Geç vakitlere kadar memleket meseleleri görüşüldü.

Sabahleyin Çankaya Köşkü'ne buyur edildiler. Giresunlu uşakların ilginç kıyafetleri, silahları, özel yapım bıçakları herkesin dikkatini çekmişti. Yanlarında bir de kemeçe getirmişlerdi. Kemeçe Paşa'nın dikkatini çekti.

“Bu nedir Ağa Hazretleri?” diye sordu. Osman Ağa:

“Kemençedir Paşam.” dedi. “Uşaklar ateş altında dahi olsalar, en ufak fırsatla Hamit kemeçesini çalar, diğerleri de oynarlar.” yanıtını verdi. Paşa:

“Öyleyse oynasınlar da göreyim.” der.

Uşaklar horon oynarken bir kaza olur, silahı patlayan bir uşak bacağından yaralanır. Buna rağmen Giresun Uşakları horonun sonuna kadar bırakmazlar. Paşa, yaralanan askerin

³⁵⁸ Süleyman Beyoğlu, *Millî Mücadelede Giresun'un Yeri ve Önemi*, Giresun Tarihi Sempozyumu, İstanbul 1997, s. 215

hastaneye götürülmesini ister ancak onlar *biz kendi aramızda hallederiz* diyerek hastaneye gitmeyi reddederler.³⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, Uşakları yakından tanıyınca onları hem takdir etti hem de onlara güven duydu. Bu askerlerin muhafız olarak bırakılmasını istedi. Osman Ağa adamlarına:

“Paşa Hazretlerine muhafız olarak kalmak isteyenler bir adım öne çıksın!” deyince, hepsi birden öne çıkmıştır. Osman Ağa, 4 arkadaşını refakat etmeleri için yanında alı koyduktan sonra, 10 kişiyi Mustafa Kemal Paşa'nın emrini verdi. 12 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın korumalığını yapacak *“Giresun Maiyet Müfrezesi”* kurulmuş oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk muhafızları şunlardır:

- Hacıhüseyin Mahallesi'nden Gümüşreisioğlu Mustafa Kaptan
- Hacıhüseyin Mahallesi'nden Ahmet Canoğlu Kırak Hüseyin
- Hacıhüseyin Mahallesi'nden Tığlıoğlu Ömer
- Kapukahve Mahallesi'nden Yoloğlu Hüseyin
- Seldeğirmeni'nden Alişioğlu Mehmet
- Kayadibi'nden Aşıkoğlu Galip
- Alinyorma Köyü'nden Yılcıoğlu Hasan
- Akyoma Köyü'nden Osmanoğlu Ali
- Akyoma Köyü'nden Osmanoğlu Sarı Mustafa
- Keşap'tan Köseoğlu Hamit³⁶⁰

Osman Ağa, Millî Mücadele'deki etkinliği ile Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini celbediyordu ve vatanperverliği, cesareti ile paşanın güvenini kazandı. Silah arkadaşlarıyla muhafızlık görevini almıştır. Millî Mücadele boyunca orduya silah ve gönüllü asker temin etmiştir. Bunlara bir örnek aşağıdadır:

³⁵⁹ Emekli öğretmen Ali Osman Sönmez'in, Mustafa Kaptan'dan dinleyip ilettiği özel notlarından, Menteşeoğlu, *age* s. 237

³⁶⁰ Kaynak kişiler: Ali Osman Karadeniz (1896- 1987) 47. Alay Mücahidi, Maden Köyü, Dereli, Eyüp Aydın (1900- 1987) 47. Alay Mücahidi, Merkez Yukarıalın Köyü, Giresun, Menteşeoğlu, *age* s. 236- 238

“Trabzon

Ankara Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İnayet-i halkla 506 mevcutlu mekkare ve bütün levazımatı İkmal edilen Giresun gönüllü taburunu buradaki 3 fırka Komutanlığı emrine beraberinde gördüm. Vatanın helası için bütün mevcudiyeti ile Giresun ahalisinin emr-i kumandaniyelerine amade bulunduğu ve elyevm Giresun'a hareket edeceğim, maruzdur.

Giresun Müdafaa Reisi

Osman ”³⁶¹

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa’ya teveccühünü ve itimadını şöyle ifade ediyordu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti,

Giresun'da Cebel-i Bereket mebusu Miralay Rasim Bey'e

Osman Ağa'ya öteden beri büyük bir İtimat ve teveccüh duymaktayım. Gerek gördükçe doğrudan doğruya kendisiyle şifreli görüşmesi tabiidir.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal ”³⁶²

4.8. Giresun Gönüllü Alaylarının Kurulması

47. ALAY

Gönüllü taburumuz Erkan-ı Harbiye-i Umumiye riyasetinin 19.12.1920 tarihli yazılarıyla Giresun müstakil sancağı dahilinde, merkezde Giresun olmak üzere, Doğu cephesi kumandanlığına bağlı, 3. Fırka emrinde bir piyade alayının kurulması istendi. 12. 01. 1921 tarihinde 47 Alayını kurulması çalışmaları başlandı. Komutanlığına Giresun Askerlik Şubesi başkanı Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan Bey³⁶³, fahri komutanlığına ise Osman Ağa atandı.

³⁶¹ Osman Ağa'nın kurduğu 506 mevcutlu gönüllü taburunu 15. 09. 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya arzı CA, A, III-3, D.143, F.72-1)

³⁶² Mustafa Kemal Paşa'nın, Osman Ağa'ya İtimat ve teveccühünü bildirdiği, 09. 10. 1920 tarihli yazısı CA, III-7, D.18, F.143-16

³⁶³ Hüseyin Avni Alpaslan Bey, 1876 yılında, Tirebolu'da doğdu. Babası Hüseyin Yazıcıoğullarından Hoca Emin Efendi, annesi Yanıkömeroğlu Mehmet Kaptan'ın kızı Kadın Hanımdır. İlk ve orta öğrenimini Tirebolu'da gördü. 1893'te Trabzon idaresine 95 numarası ile kayıt oldu. 1898 yılında Harbiye'ye gitti. 2 Şubat 1901 tarihinde piyade teğmeni olarak mezun oldu. Osmanlı Devleti'nin bir

42. ALAY

1920 yılı sonlarında, Osman Ağa, hükümet ile temasa geçmek için Ankara'ya gitti. Aldığı şifahi emir ile hemen 42. Alay'ın kurulması için çalışmaya başladı. 1921 yılı şubat ayında Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan Bey'in emir ve komutası ile “Giresun Nizamiye Alayı” kuruldu. Alayda 3 Tabur bulunuyordu. Mart ayında” Kudret'i Cebel Bataryası” da alaya bağlandı. Her bölüğün mevcudu yaklaşık yüzer kişiydi. Alay Müdafaa-i Milliye Vekâlet'inin emrindeydi. Birinci Tabur komutanı Mülazım-ı evvel Sadık Bey, ikinci tabur komutanı Mülazım-ı evvel Ahmet Bey, üçüncü tabur komutanı Halim Bey'di. Mustafa Kemal Paşa'nın Giresun Nizamiye alayının kuruluşuna ilişkin 24. 01. 1921 tarihindeki Telgrafi şöyledir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi riyaseti

Ankara

Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Osman Ağa'ya,

Giresun'da teşkil edilmekte olan Nizamiye alayının süratle tanzimi Müdafaa-i Milliye Vekaletinden Şark cephesi komutanlığına emredilmiştir.

Osman Ağa Şark cephesinden iade edilecek Şark taburuna kumanda etmeniz kararlaştırılmış ve emri o yolda verilmiştir.

İlginize göre teşekkür ediyorum efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal”³⁶⁴

4.9. Giresun Gönüllü Taburunun Şark Cephesindeki Hizmetleri

Doğuda iki ülke ile ilişkisi olan Türkiye, olaylar karşısında biri ile (Ermenistan) düşman olurken, ötekisi ile (Rusya) pek samimi olmasa da milli mücadelenin gidişatına hizmet eder görülmesi nedeniyle daha olumlu bir münasebet geliştirilmiştir.³⁶⁵

subayı olarak başarı ve onurla hizmet verdi. Hüseyin Avni Bey bağımsızlık mücadelesi veren Millî Mücadele taraftarıydı. Mücadeleci ve sağlam bir komutandı. Osman Ağa onun cesaretine ve yürekliliğine hayrandı. Askeri alanda onunla daima omuz omuza oldu. 1921 yılında Giresun Nizamiye Alayını kurdu. 42 ve 47 alay adını aldı. 9 Ağustos 1921 tarihinde Ankara'ya vardı. İstiklal harbine Giresun'u temsilen 42 ve 47 alayları Sakarya ve Büyük Taarruza katıldı. 14 Ağustos 1921'de 42 alay Kayı Köyü'nde 4. Fırkanın elindeydi. 24 Ağustos 1921'de Sakarya hattı müdafaası üzerindeki mangal tepeye geri almak için karşı taarruza geçildi. Alay zabitan ve efradıyla yan yarıya kayıp verdi. 28 Ağustos 1921 günü kanlı sırtlar mı daha fazla Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, Gökgöz mevkiinin güneyinde bir şarapnel parçası ile yaralandı. 30 Ağustos 1921 günü Şehitlik mertebesine yükseldi.

³⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Giresun Nizamiye alayının kuruluşu hakkındaki 24.01. 1921 tarihli telgrafi, CA, A.III-6, D.17, F.9

³⁶⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, s. 217

Oysaki Ruslar Ermenilerin doğuda bir Ermeni devleti kurulmasını istiyorlardı. Kendi çıkarları bunu gerektiriyordu. Bu sebeple Ermenilerin bölgede uyguladıkları vahşi eylemleri destekliyorlardı. TBMM ve hükümeti Ermenistan'a taarruz etmeye karar verdi bu sebeple 9 Haziran 1920 tarihinde doğu vilayetlerinde seferberlik ilan etti. 15. Kolordu Komutanlığı “Doğu Cephesi Komutanlığı” na çevrildi. Bölgedeki bütün güçler 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın emrine verildi. 28 Eylül 1920'de taarruza geçildi.³⁶⁶

29 Nisan 1921 tarihinde Lord George Curzon, Ermenileri toplu katliamlarla suçlamış Avam kamerasındaki yaptığı konuşma ile haklarında şöyle söylemiştir:

*“Bana öyle geliyor ki, siz Ermenileri 8 yaşında pek temiz ve tutuksuz bir kız gibi sanıyorsunuz. Bunda çok yanılıyorsunuz. Çünkü Ermeniler, özellikle son vahşice hareketleri ile ne dereceye kadar kan dökücü bir toplum olduklarını kanıtlamışlardır.”*³⁶⁷

Doğuda seferberlik ilan edilmişti. Binbaşı Hüseyin Avni Alparslan Bey Giresun Askerlik Şubesi Başkanlığı görevinde idi. Hüseyin Avni Alparslan Bey Milli Hükümeti tanımış, Ankara ile temasa geçmişti. Osman Ağa ile de temasları sürüyordu. Kazım Karabekir Paşa, Kuva-yi Milliye'nin Giresun güçlerinden haberdardı. Giresun Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ne bir telgraf çekerek Osman Ağa'dan yardım istedi.

1921 yılının Eylül ayında 850 kişilik gönüllü bir tabur hazırlandı. Sevkiyat Boğazcık Koyu'ndan Fulya motoru ile gerçekleştirildi. İkmallerin tamamlanması bir hafta sürdü. Osman Ağa Gönüllüleri Kars'a teslim ettikten sonra Giresun'a geri döndü. Birinci bölüğün başında Topçuoğlu İsmail Ağa, ikinci bölüğün başında Göksüzoğlu Yusuf Ağa, üçüncü bölüğün başında Gümüşreisioğlu İshak Ağa vardı. Kars'a varlıklarında Atıf Bey'in komutasını dahil oldular.³⁶⁸

Kazım Karabekir Paşa doğuda Ermenilere karşı büyük başarılar sağladı. 2/ 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması'nı imzaladılar. Ankara Hükümeti'nin imzaladığı bu ilk antlaşma sayesinde Türkler vakti ile kaybettikleri Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır'ı geri almıştır. Ayrıca çok sayıda silah ve cephane kazanmışlardır. Bu antlaşma

³⁶⁶ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, s. 221

³⁶⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, s. 219

³⁶⁸ Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 113- 114

sayesinde, Türk Kuvvetleri kazandıkların mühimmatı Batı Cephesi'ne gönderebilmişlerdir. Böylece Ankara rahat bir nefes almıştır.³⁶⁹

Giresun gönüllü taburu Kars'ta dört ay kaldı. Bu süre zarfında Kars'ın dahili emniyetini sağlamakla görevlendirildiler. Kazım Karabekir Paşa başarılı hizmetlerinden ötürü gönüllüleri tebrik etti. 23 Ocak 1921 tarihinde Gönüllü Taburu merasimle uğurlandı. Kışın en çetin ayında Zigana ve Kop geçidini yürüyerek aştılar. Giresun'a geldiklerinde, mevcut kuvvetler tekrar bir araya geldi.³⁷⁰

4.9.1. Gönüllü Taburunun Koçkiri İsyanını Bastırması

Pontus çeteleri ile uğraşıldığı sırada, Koçkiri aşireti ayaklandı. Alevi olan bu aşiretin Büyük bir kısmı Hafik, Zara, İmrâlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Ovacık ve Kuruçay ile bunların etrafındaki 135 köye dağılmıştı. Bu köylerden 16'sında tamamı ile Koçkiri aşiretine mensup kişiler oturuyordu. Kürtçe konuşulan bu aşiret mensuplarının hepsi aynı zamanda Türkçede bilmekteydiler. Oturdıkları kasaba ve köylerin adları da Türkçe olan ve 2500 kadar silahı bulunan Koçkiri aşireti, 5 büyük kabileden oluşuyordu. Bunlardan en kuvvetlileri Alişan ve Haydar Beylerin başında bulunduğu İbo'ları. İmrâlı Bucağı 'nın müdürü olan Haydar Bey, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sıralarda Kürt Teali Cemiyetine üye olmuş, İmrâlı'da bu cemiyetin bir şubesini açmış ve öteki aşiret başkanlarını da buraya üye yapmıştı. Kendilerine ait bir gazeteleri bile vardı.³⁷¹

Koçkiri aşireti, İngiliz ve Fransız silahları ile teçhiz edilmiştir. Maalesef onlarda Rumlar ve Ermeniler gibi bağımsız bir Kürt devleti kurmak hayaline kapılmışlardı. Bu amaçla vahşete başladılar.

Koçkiri Harekatı'na katılmak için, Giresun'da bir gönüllü taburu hazırlandı. Harekata Osman Ağa gönüllü alayının 4. Taburu katılacaktı. Tabur bütün hazırlıklarını yaptıktan sonra 11 Mart 1921 tarihinde yola çıktı.

Taburun başında engel tanımayan Osman Ağa gibi bir komutan vardı. Mart ayında yer yer 5 metreyi aşan karda Kulakkaya ve Eğribel geçitlerini geçtiler. 16 Mart 1921 tarihinde Şebinkarahisar'a vardılar.

³⁶⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, s. 229- 230

³⁷⁰ Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 115

³⁷¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt IV, s. 92

Tabur istirahat ederken, Osman Ağa, Kel Hasan Ağa aracılığıyla aşiret beyine şu mesajı yolladı:

“Ey din kardeşlerimiz! Muhterem arkadaşlar! İçimizdeki Pontuscuları temizledik. Ermenilere terki silah ettirdik. Başka büyük düşmanlarımız var. Yunan Ordusu da yurdumuza saldırdı. Kardeş kavgasını bırakalım. Din kardeşleri olarak birleşelim! Yunan Ordusu'nu yurdumuzdan atalım! Vatanımızı bu felaketten kurtaralım!”

Osman Ağa'nın bu çağrısına karşılık olarak asiler şu cevabı verdiler:

“Osman Ağa biz senin topunu tüfeğini alacağız. Başka hiç kimseyle işimiz yoktur.”

Asilerin bu tehditkâr tavırları Osman Ağa'ya başka çare bırakmadı. 25 Mart 1921 günü taburu toplayıp Refahiye'ye hareket etti.¹¹ Haziran'a kadar çatışmalar sürdü. Askerlerin elebaşı yakalandı. Koçkiri aşireti tamamen dağıtıldı ve ayaklanma bastırıldı.³⁷²

4.10. Giresun Gönüllü Alaylarının Ankara'ya Varışı

Kavak'ta bir araya gelen 2 Alay, serbest yürüyüş ile Havza, Merzifon, Çorum ve Sungurlu hattıyla Ankara'ya vardılar. Ankara'nın kuzeyinde Çadırılı ordugahta konuşlandılar. Uşaklar, aylardır cephede, Rum çetelerinin peşinde yollarda yürümekten yorulmuş ve üst başları sağlam kalmamıştı. Osman Ağa bir yandan askerinin ihtiyacını sağlamaya çalışırken bir yandan da yol üstündeki Rum çetelerine temizlemeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa'ya acilen çektiği telgraf ve telefon görüşmelerinde *“Yetişin!”* emrini veriyordu. Bu sebepten hiç vakit kaybetmeden Ankara'ya varıldı.

Öncelikle Osman Ağa, Paşa ile görüşmek için önden Ankara'ya vardı. Geceyi Ankara'da geçirdikten sonra, sabahleyin Mustafa Kemal Paşa'nın emrine bıraktığı muhafızları ile Yahşihan'a geldiler. Osman Ağa burada alayı içtima etti. Bando ve Ankaralıların tezahüratları eşliğinde alaylar, 9 Ağustos 1921 tarihinde Ankara'ya geldi. Meclis toplantı halindeydi. Alay meclisin önüne geldi. Geçit töreninden sonra Osman Ağa bir konuşma yaptı:

*“Bu millet uğuruna bir bacağımı ziyan ettim, düşmanı denize dökünce ye kadar icap ederse sedye üzerinde muharebe edeceğim.”*³⁷³

³⁷² Ankara Genelkurmay Başkanlığı, 28 Mart 1967 tarih ve Genelkurmay Harp Tarihi Enstitüsü Başkanlığı'nın 3301-9-67 arşiv sayılı yazısı

Osman Ağa'nın Bu sözlerine karşılık, Heyet-i Mebusiye adına Ali Şükrü Bey 11 Ağustos 1921'de ki konuşmasında şöyle diyordu:

“Yüksek meclisimizin selamını Giresun Alayına ve Osman Ağaya tebliğ ettim. Cesur ve Yiğit Giresun Uşakları Büyük Millet Meclisi'nin haklarında gösterdikleri lütuflarlığa ziyadesiyle müteşekkir olduklarını ve düşmanı denize dökmek için kanlarının son damlasına kadar akıtmaya amade bulunduklarını söyleyerek yüksek meclisimize saygı ve selamlarını bildirmem için beni memur etmişlerdir...”³⁷⁴

Mustafa Kemal Paşa, yanında yaveri Salih Bey (Bozok) ve Osman Ağa ile Giresun Gönüllü Alaylarını teftiş etti. Alayın sağ başında Şerif Çavuş, Hamzaoglu Hoca Mustafa, Geçrezli Koca Halil ve alay sancağını yanında Sancak Çavuşu Pembe Hala bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa, Pembe Halayı görünce, Osman Ağa'ya yaklaşıp sessizce sordu:

“Bu kadın da kim Ağa Hazretleri?”

“Sancak çavuşudur Paşa hazretleri, vatanın savunmasının kadını erkeği, genci yaşlısı olmaz diyerek kendi isteğiyle geldi...” dedi.³⁷⁵

Osman Ağa, Ankara'ya gelir gelmez ne kadar kararlı olduğunu şu sözlerle ifade etti:

“Paşa hazretleri! Biz Giresunlular, derhal cepheye gidip düşmanla çarpışmak istiyoruz.”

Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa şöyle cevap verir:

“Giresunlu gönüllülerin Ermeni ve Kürt hareketlerinde muzaffer olduklarını biliyoruz. Aynı kahramanlığı Garp Cephesi'nde Yunan Ordusu karşısında da göstereceğinize eminiz. Karşımızda silah ve mühimmat bakımından bizden üstün teşkilatlı bir düşman ordusu var. Bütün hareketlerimizi ona göre ayarlamamız ve tek mermiyi dahi boşa atmamaya çalışmamız icap etmektedir. Allah'ın izniyle düşmanı geldiği gibi bu topraklardan çıkaracağız.”

Osmanağa:

“Paşa Hazretleri biz Giresun'dan ayrılırken dönmeyeceğimize yemin ederek geldik. İcap ederse ellerimizdeki bıçaklarla da dövüşüp ahdimizi yerine getireceğiz.”³⁷⁶

³⁷³ Genelkurmay Başkanlığı 28 Mart 1967 tarih ve Genelkurmay harp tarihi Enstitüsü Başkanlığının 3301- 9- 67 sayılı arşiv yazısı

³⁷⁴ Karadeniz Gazetesi, 04. 02. 1953, sayı: 49

³⁷⁵ Bektaş, age, s. 146

4.11. Giresun Gönüllü Taburunun Garp Cephesindeki Hizmetleri

42. Alay

14 Ağustos 1921 tarihinde Kayı köyündeki 4. Fırkanın emrine girdiler. 24 Ağustos tarihinde Sakarya Hattı Müdafaası üzerinde bulunan Mangaltepe Taarruzunda bulundular. Hüseyin Avni Alparslan Bey burada şehit düşmüştür. Alay çok ciddi yara almıştır.

İstanbul'dan gelen zabitan ve ikmal efradı ile takviye edildiler. 30 Ağustos 1921 tarihinde Taşlıtepe taarruzuna katıldılar. Kaymakam Sakıp Bey kumandasında bozulan Yunan ordusunu takip ettiler. 5 Ekim 1921'de Afyonkarahisar civarında Güzeltepe taarruzuna katıldılar.

Afyonkarahisar hattında cephe oluşturuldu alay iki ay cephe gerisinde ihtiyatta kaldı. 20 Ocak 1922'de kolorduca istirahat etmek üzere Akşehir mıntıkasına çekildiler. 15 Şubat 1922'de İsari Köyü'ne geçtiler. Burada Alay Komutanı değişti. Yeni komutan Kaymakam Nedim Bey oldu.

16- 17 Şubat 1922 tarihinde Aziz civarındaki Ekizce köyünde ikamete alındılar. Mayıs sonuna kadar talim yaptılar.

2 Haziran 1922 tarihinde Aziziye nin batısındaki Doglan Mıntıkasında ileri karakola memur edildiler. Son genel taarruza katılmak üzere 21 Ağustos 1922'de Bolvadin yolu ile Afyonkarahisar'ın güneyindeki Kocatepe gerisinde fırkaca ordu ihtiyatına verildiler. Burada ihtiyata gerek kalmadan bozulan düşmanın takibine memur edildiler. Bundan sonra da başka alaylarca takviye edildiler ve çeşitli görevlere memur edildiler.³⁷⁷

47. Alay

Ağustos 1921 tarihinde 47 alay Ankara'ya geldi. Garp Cephesi'nin ihtiyat grubu emrinde Sincan ve Mali Köyleri 'ne nakledildi. 4. Tümen emrine girerek 17 Ağustos'ta Polatlı'da ihtiyat grubuna alındı. 24 Ağustos 1921'de 24. Tümen ile 47. Alay, 4. Tümenin emrinde olmak üzere Mangaldağı taarruzuna katılıp üstün başarı gösterdiler.

³⁷⁶ Karadeniz Gazetesi, 16. 03. 1953, sayı: 54

³⁷⁷ Genelkurmay Başkanlığı 28 Mart 1967 tarih ve Genelkurmay Harp Tarihi Enstitüsü Başkanlığının 33 01-9-67 arşiv sayılı yazısı

Alay Haymana'da iken, Giresun'dan 350 gönüllü geldi. Alay Komutanı Osman Ağa bunlardan 16'sını Mustafa Kemal Paşa'nın mahiyetine muhafız olarak görevlendirdi.³⁷⁸

Düşmanın amansız ilerleyişi karşısında, ordumuz 25 Temmuz 1920 tarihinde Sakarya'nın doğusuna çekildi. Yunanlılar Ankara'ya çok yaklaşmışlardı. O dönemde meclisin Ankara'dan taşınması dahi gündeme gelmişti. 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Meclis kararıyla başkomutanlığı seçildi. Savaşın çok çetin geçtiği bu sayfada, 47 alay askerlerinden “Fedai Fırkası” oluşturuldu. Giresunlu uşaklar burada insanüstü bir başarı göstermişlerdir. “Ya istiklal ya ölüm!” parolasıyla kanlarının son damlasına kadar savaştılar. Tel örgülerinin başındaki Yunan nöbetçilerini Tosyalı Takım Subayı Ahmet Topkara kaçırmayı başarmıştır. Bu saldırıda alay yüzde altmış mevcudunu yitirmiştir. Bundan sonra 47 alay bir süre ihtiyata alındı. Tümendeki eksiklikler 47 alay ile kapatıldı.³⁷⁹

26 Ağustos 1922'de sabahı saat 05.30'da Büyük Taarruz başladı. 1. Ordu taarruza geçti. 2. Ordu'da bu taarruzun içindeydi. Afyonkarahisar'ın batısındaki Kabaçkıranı ile Dedesivri tepeleri 17. tümenin cephesiydi. 47 alay sabah 07.30'da düşman mevzilerine taarruza geçti. Ancak çok kayıp verilmesine rağmen dikenli teller aşılamıyor, tepeler alınamıyordu. Bu safhada Osman Ağa alayının başına çağırıldı. Osman Ağa: “*Arkadaşlar! Ya öleceğiz ya da bir saat içinde Kabaçkıranı ve Dedesivri tepelerine bayrağı dikeceğiz. Allah yardımcımız olsun*” dedi ve topçulara söyle seslendi: “*Tel örgü mevzilerine, Ateş!*” Alay mermi yağmuru altında tel örgüleri aşır tepeleri ele geçirdi.

Tümen komutanı Nurettin Paşa, Osman Ağa ve Giresunlu Uşakların kahramanlıklarına hayran kaldı. Alay adına Osman Ağa'yı kucaklayıp alnından öptü.³⁸⁰

³⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı 28 Mart 1967 tarih ve Genelkurmay Harp Tarihi Enstitüsü Başkanlığı'nın 3301-9-67 arşiv sayılı yazısı

³⁷⁹ 47. alay Mücahitlerinden Ali Tezcan, Eyüp Aydın, Ali Osman Karadeniz ile söyleşiden, Menteşeoğlu, *age*, s. 310-311

³⁸⁰ Karadeniz Gazetesi, 13. 02. 1956, sayı: 561

5. MİLLÎ MÜCADELE SONRASI GİRESUN

5.1. Osman Ağa'nın Ankara'ya Geri Dönüşü

1923 yılı başında meclisin durumu hakkında eserimin Trabzon kısmında kısa bir bilgi vermiştim. O zamanlarda Osman Ağa Giresun'a geri dönmüştü. Savaşlardan yılgın ve yorgun düşmüştü. Oğullarını ve arkadaşlarını yanına alarak Gülcemal Vapuru ile memleketine geri döndü. İstirahat etmek üzere evine çekildi.³⁸¹

Osman Ağa Giresun'a gelişinden kısa bir süre sonra telgrafla Ankara'dan çağırıldı. Pek gitmek istemiyordu ancak Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığı ağır bastı. Haber alır almaz yola çıktı zira 47 alayda hala oradaydı. Giderken geride bıraktıklarına *“Benim görevim artık bitmiştir. Bütün yetkilerimi bırakıp geri döneceğim...”* demişti. Maalesef böyle olmadı. Sonra dostlarıyla vedalaşıp Ankara'ya hareket etti. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinden sonra mecliste olan biten müzakereleri takip etmeye başladı.³⁸²

Daha sonra 27 Mart 1923 tarihinde mecliste II. Grubun başında bulunan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in kaybolduğu kısa bir süre sonrada öldürüldüğü haberi gelmişti. Meclis Osman Ağa'dan şüpheleniyor ve hakkında meclis oturumlarının gündemini hayli meşgul edecek şekilde tartışmalar yaşıyordu.

5.2. Osman Ağa'nın Meclise Gelmesi

Meclisteki tartışmalar oldukça hararetli geçiyordu. Milletvekilleri Ali Şükrü Bey'in katilinin bulunmasında ısrarlıydılar. Gürültülü hava meclisin dışına çıkıyordu. Böyle kritik bir ortamda, Osman Ağa iki silahlı adamıyla meclise geldi. Yandaki sıralardan birine oturdular. Gözler Osman Ağa'ya çevrildi. Kürsüde Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey konuşuyordu.

Konuşma sırasında İstanbul Milletvekili Yenibahçeli Şükrü Bey Osman Ağa'nın yanına geldi:

“Ağa Hazretleri koridora çıkalım. Sana söyleyeceklerim var” dedi. Birlikte dışarı çıktılar. Şükrü Bey:

“Böyle zamanda meclise gelmemeliydin ağa”, sözleri ile ikazda bulundu. Osman Ağa:

“Neden Şükrü Bey?”, diye sordu. Şükrü Bey soruya şu yanıtı verdi:

³⁸¹ Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 195

³⁸² Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 200- 201

“Senden şüpheleniyorlar.”

“Şüphelensinler. Benim kimseden korkum yok. Nurettin Paşa'nın idam kararını geri aldırırken meclis bana karşı çıkmadı mı? Paşa hazretlerinin Başkomutanlık yetkilerinin devamı için uğraşırken yine bana cephe almadılar mı?” Şükrü Bey:

“Beni seviyorsan meclisi terk et. Bir olay çıkmasın.” diyerek Osman Ağa'nın koluna girdi. Onu dış kapıya kadar götürdü. O esnada Rauf Bey de meclis kapısından içeri giriyordu. Olayın açıklanması için meclise davet etmişti. Osman Ağa ile Yeni Bahçeli Şükrü Bey'i Heyecanlı bir şekilde görünce, onları görmezlikten geldi. Şükrü Beyi koridorda bekledi.

“Ne oluyor kuzum. Nedir bu telaşlı haliniz” diye sormaktan kendine alamadı. Şükrü Bey ile aralarında şöyle konuştular:

“Osman Ağayı dışarı aldım. Meclisin havası oldukça gergin” Rauf Bey de telaşlanarak ciddi bir şekilde:

“Burada ne işi var?” diye sordu Rauf Bey:

“Osman Ağa Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızıdır. İşler karıştı. Yeni bir olay çıkmasın.” diye söylenerek salona girdi.

Hüseyin Avni Bey kürsüden henüz inmişti. Milletvekillerinin gözleri Rauf Bey'deydi.³⁸³

5.3. Osman Ağa ve Ali Şükrü Bey Olayının Canlı Şahidi Muharrem Çavuş'un Aktardıkları

5.3.1. Ağadayı'nın Meclis Hakkında Görüşleri

Osman Ağa olayını o günün gazeteleri yazmış çizmiş, meclisteki tutanakları da baz alarak Osman Ağa'nın hakkında daha düne kadar methiyeler dizen gazeteler, şimdi ise son derece ağır dille Osman Ağayı eleştiriyor, hatta Ali Şükrü Bey ile Osman Ağa arasında bilinen herhangi bir husumet olmamasına rağmen böyle bir husumetin olduğunu iddia ediyorlardı. Elbette her kişi her kurum kendi görüşüne göre olayları değerlendirecektir. Ancak çalışmamda, bizzat olayları canlı yaşayan bir kişinin söyledikleri aktardıkları daha doğrusu aktarabildikleri iletmek isterim zira bu benim için daha kıymetlidir. Konuyu Karadeniz gazetesindeki anlatımıyla Muharrem Çavuş'tan dinleyelim:

³⁸³ Karadeniz Gazetesi, 21. 11. 1955, sayı: 489, tefrika no: 13

-Ağadayı Ankara'ya gelir gelmez önce Samanpazarı'ndaki evine gitti. Yorgundu. İstirahate çekilmeden Mustafa kaptanı çağırdı. Mustafa kaptan Uzgurlu Ahmet ile Ağa dayıyı ziyarete gittiler. Ağadayı Mustafa Kaptan'a:

-Ne var ne yok Kaptan! diyerek kendisini bilgilendirmesini istedi. Mustafa Kaptan meclisteki gruplaşmalardan şikayetle:

-Ben bu işleri anlayamıyorum Ağadayı. İnsanlar iki geçeli olmuşlar dedi. Mustafa Kaptan bu sözleriyle mecliste oluşan iki gruptan söz ediyordu. İkinci grubun başını Ali Şükrü Bey çekiyordu. Şikâyeti muhalefetinden ötürü Ali Şükrü Bey'e idi.

Ağadayı sinirlendi ayağını sertçe yere vurarak:

-Ne isterler Paşa hazretlerinden? Bu memleketin kurtarılmasında hepimiz çalıştık. Gazipaşa olmasaydı bu işler dönmezdi. Vatanın selameti için bu millet yüz binlerce evladını şehit verdi. Bizi birbirimize düşürmek istiyorlar. Neredeyse birbirimizi boğazlayacağız.

Mustafa Kaptan sözlerini keserek şikayetlerini söyle sürdürdü:

-Ali Şükrü Bey fırsatını bulup her kürsüye çıkışında ver yansın ediyor. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti şöyle çalışmış, böyle çalışmış diyerek Meclisi karıştırıyor. Ağadayı Kaptanın şikayetlerinin destekleyerek:

-Giresun Uşakları var. Ne güneyiz! diye bağırdı. Paşa hazretlerinin Başkomutanlık yetkilerinin uzaması için Meclis müzakerelerinde onlar ayrı muhalefet yapmıyorlar mıydı? O kararların alınmasında Meclisi kuşatan bizler değil miydik? Kötü mü oldu? Nebriler denize döküldü. Paşa hazretleri yanlış şey yapmaz. Onu bu milletin başına Allah getirdi. Ali Şükrü Bey'i de severim. İyidir merttir. Fakat bu huyu yok mu?³⁸⁴

Ağadayı'nın kararlı konuşması karşısında Mustafa Kaptan gülümseyince, Ağadayı sert tavırla:

-Ben Ali Şükrü Bey'i ikna ederim. Böyle karışık işlerden vazgeçer. Bunlar iyi işler değildir. Paşa Hazretleri ne derse o olacaktır. Başka bir şey anlamam. Bu işi biz halledeceğiz Kaptan, dedi.³⁸⁵

³⁸⁴ Karadeniz Gazetesi, 21 Ekim 1955, sayı: 464, tefrika no:3

³⁸⁵ Karadeniz Gazetesi, 25 Ekim 1955, sayı:467, tefrika no:4

Savaş sona ermişti Ankara'da yeni bir mücadele başlıyordu. Meclisin atmosferi karışıktı. Mecliste endişeli ve sır dolu bir hava esiyordu. Cumhuriyet henüz ilan edilmemişti. Ali Şükrü Beyin grubu endişeli havaya akıbeti meçhul bir heyecan veriyordu.³⁸⁶

Ağadayı meclis müzakerelerini özel loncasından izliyordu Paşa hazretlerinin yıpratılmasına asla tahammülü yoktu. Onun aleyhine yapılan konuşmalarda sinirleri geriliyordu. Kulislerde Gazipaşa'nın tam karşısında oturur gözlerini bir an olsun ondan ayırmazdı. Aleyhinde olanlara çok kızardı. Paşa hazretleri ile sürekli irtibat halindeydi.

Ağadayı, Giresun'dan henüz yeni gelmişti. Bir gün yine Mustafa Kaptan'ı çağırdı. Ali Şükrü Bey ile uzun zaman görüşemediklerini, sohbet için alıp evine getirmesini tembihledi.

Meclis dışında Ali Şükrü Bey'in uğradığı tek mekân, Karaoğlan çarşısındaki Kuyulu Kahveydi. Mustafa Kaptan onu bulacağı yeri biliyordu. Doğruca Kuyulu kahveye gitti. Ali Şükrü Bey nargilesini fokurdatıyordu. Bir süre sohbet ettiler. Mustafa kaptan sohbeti uzatmadan:

-Ağadayı seni bekliyor dedi. Ali Şükrü Bey Mustafa Kaptan'ın omuzuna vurarak:

-Hemen gitmemiz gerekiyor mu? diye sordu. Mustafa Kaptan:

-Ağadayı'nın seni göreceği gelmiş. Sohbet eder, akşam yemeğini birlikte yeriz, dedi. Sana söyleyecekleri varmış. Ali Şükrü Bey tebessümle:

-Peki, Kaptan. Gezerek gideriz, diyerek Kaptan'ı kolundan tuttu. Akşam karanlığı çökmek üzereydi. Hafiften çiseliyordu. Birlikte yola koyuldular. Ali Şükrü Bey:

-Ağa Yakında geri dönecek mi? diye sordu.

-Doktora gelmiş. İyi olur olmaz gidecekmiş. Ağadayı'nın niyeti, her şeyden elini eteğini çekip, istirahat etmek, dedi.

5.3.2. Ali Şükrü Bey ile Görüşmesi

Samanpazarı çamur içindeydi. Eve geldiklerinde kapıyı Terzi Mahir'in karısı açtı. Ağadayı Ali Şükrü Bey'in geldiğini duyunca merdiven başında dikildi. Ali Şükrü Bey'i kucaklayarak:

³⁸⁶ Karadeniz Gazetesi, 27 Ekim 1955, sayı:469, tefrika no:5

-Hoş geldin! Sefalar getirdin! Sözleriyle karşıladı. Ali Şükrü Bey:

-Sen de hoş geldin Ağa Hazretleri, karşılığında bulundu. Ağadayı:

-Hemşirelik böyle mi olur? İnsan yalandan olsun arayıp sorar... Biz yalnızca hemşeri değil, kardeşiz de... Ali Şükrü Bey:

-Haberim yoktu. Geldiğini yeni öğrendim, dedi. Ağadayı:

-İstanbul yolculuğumuzda, sizin Hurşit Bey ile vapurda birlikteydik. Ali Şükrü Bey:

-Ya öyle miydi? bana bir şey söylemedi.

Söyleşerek birlikte üst kata çıktılar. Oturdıkları yer basık tavanlı bir odaydı. Orta yerde beyaz örtülü bir masa vardı. Masanın iki yanında karşılıklı iki hasır koltuk bulunuyordu. Ağadayı Ali Şükrü Bey'e ayrılan koltuğu işaret ederek:

-Şöyle buyurun. Yorgun görünüyorsunuz. Bugünlerde mecliste Bir Hayli yorulmuşsunuz, dedi. Ali Şükrü Bey gülümseyerek gösterilen yere oturdu.³⁸⁷

Dış kapıda iki nöbetçi bekliyordu. Gecenin zifiri karanlığıydı. Evin önüne bir at arabası geldi. Arabadan iki Aba zıpkalı indi. Kapı açıldı. Arabacıya, “Arabacı bırak git. Biz Bağlara gideceğiz. Arabayı yarın teslim ederiz.” dediler. Arabacı gittikten sonra, evde heyecanlı bir faaliyet başladı.³⁸⁸

5.3.3. Ali Şükrü Bey’in Kayboluşu

Ali Şükrü Bey bir süre ortalarda gözükmeyi bıraktı. Akıbetinden ne evinin ne de meclisin haberi vardı. Kayboluşundan iki gün geçtiği herhalde, en ufak bir ipucu elde edilemedi.

Ali Şükrü Bey'in boğulduğu haberi, Riyaset-i Celile Laz Müfrezesinde kulaktan kulağa gizlice fısıldanıyordu. Göreleli Kadir haberi duymuştu. Kadir, Ali Şükrü Bey'e akraba olacaktı. Yeğeni ile evleniyordu.

Kadir, Ali Şükrü Bey'in biraderi Şevket Bey'e, duyduklarını içeren bir mektup yazdı. Bölük postası Hasan'la mektubu Şevket Bey'e ulaştırdı. Ağabeyinin kaybı üzerine

³⁸⁷ Karadeniz Gazetesi, 9 Kasım1955, sayı:480, tefrika no:9

³⁸⁸ Karadeniz Gazetesi, 15 Kasım1955, sayı:484, tefrika no:10

Şevket Bey Ankara'ya geldi. Elindeki mektubu Adliye Vekaletine sundu. Mektup soruşturmanın seyrini değiştirdi.³⁸⁹

Mecliste tartışmalar sürüyordu. Ağdayı tartışmaları özel locasından izliyordu. Konuşma sırası Başvekil Rauf Bey de iken, Ağa da meclisi terk etti. Zıpçıklioğlu Ahmet ile aşçısı onu takip ediyorlardı. Meclisin kapısındaki kalabalığı yarararak ilerlediler. Bir yaylı araba çağırarak Samanpazarı' na hareket ettiler. Ağdayı Terzi Mahir'in evinde kalıyordu. Kapıyı Terzi Mahir açtı. Üst kata çıktılar. Ağdayı yorgundu. Ayağındaki sakatlığı da nüksetmişti. Çizmelerini çıkarıp divana uzanıverdi.

Zıpçıklioğlu Ahmet Ağa dayıya:

-Meraklanma Ağdayı senin kılına bile dokunamazlar. Uşaklar Ankara'nın külünü havaya kaldırır, dedi. Ağdayı ciddi bir tavırla:

-Mesele bildiğin gibi değil. İşler karıştı. Mehmet sen Çankaya'ya git. Kaptanı gör. Aşağıya inmesini ve tedbirli olmasını söyle. Ahmet sen de perdenin arkasından sokağı gözle. Biraz uyuyacağım şüpheli bir durum olursa beni hemen uyandır.³⁹⁰

Hava kararmak üzereydi. Terzi Mahir eve geldi. Kendisi Ermeni dönmeseydi. Ağdayı' ya sadıktı. Ona bir şey olsun istemiyordu. Ağa dayıya yaklaşarak:

-Ağdayı niyetler kötü geliyor. Masumiyetiniz gerçekleşinceye kadar önlem almanız gerekiyor, diye uyarıda bulundu.

-Ağdayı kızmıştı. Yerinden doğrularak sakat olmayan ayağını sertçe yere vurdu ve:

-Benim kılıma bile dokunamazlar, diye bağırdı. Ağdayı tedirgindi. Meclisle baş edecek güce sahip değildi. Odasında düşünceli Ağdayı 'ya dolaşırken ani bir kararla:

-Paşa Hazretleri ile görüşeceğim, diye mırıldandı.

Karanlık basmıştı. Evin önünden hızla bir otomobil geçti. Ağdayı pencereye yaklaşarak dışarıyı izledi. Terzi Mahir arkasında, onu izliyordu. Bakışlarını Mahir'e dikerek:

-Haklıymışsın. Böyle durmak önlem değildir. Bizi burada kıştırabilirler, dedi.

³⁸⁹ Karadeniz Gazetesi, 18 Kasım 1955, sayı:487, tefrika no:12

³⁹⁰ Karadeniz Gazetesi, 23 Kasım 1955, sayı:491, tefrika no:15

Ağdayı duvarda asılı duran Mustafa Kemal Paşa'nın resmine uzun uzun baktıktan sonra yanındakilere:

*-Paşa hazretleri ile görüşmem gerekiyor. Önce emniyetimizi sağlamalıyız. Çankaya'ya uşakların yanına gitmeliyim.*³⁹¹

5.3.4. Çankaya Köşkü

Nisan ayının birinci günüydü. Sabahın erken saatleriydi. Kapıda iki yağız at bekliyordu. Ağdayı dışarı çıktı. Çevik bir hareketle atına atlayıp hızla mahmuzlarını vurdu. Yaver'i Ahmet de diğer atla onu takip ediyordu. Doğru Çankaya Bağları' na gittiler. Köşkün etrafında üç nokta halinde karargâh kurulmuştu.

Mustafa Kaptan, köşkün 100 metre ilerisindeki Papaz Köşkü denilen binada kalıyordu. Kaptan köşkünün balkonunda oturmuş, sabah kahvesini içiyordu. Ağdayı'nın geldiğini görünce hemen aşağıya indi.

-Hoş geldin Ağdayı. Ne haber getirdin? ağdayı Sakin bir şekilde:

-Heyet-i Vekile ikimizin de tevkifine karar vermiş, dedi. Mustafa Kaptan kahkaha atarak:

-Tevkifimize mi karar vermişler? dedikten sonra kahvaltı eder misin? diye sordu. Ağdayı suskundu. Paşa hazretlerinin köşkünü işaret ederek:

-Paşa hazretlerinin yanına gideceğim dedi. Kaptan:

-Paşa hazretleri geç yattı. Öğlene kadar kalkmaz, dedi. Ağdayı:

-Konukları kimlerdi?

*-Başyaver Salih Bey ile Ankara kumandanı Fuat Bey'di. Onlar çekildikten sonra Paşa hazretleri gece yarısına kadar kitap okudu. Dün aşağıya inmedi. Hep bağda kaldı, dedi.*³⁹²

Öğlene doğru Ağdayı köşte Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Akşam yemeğini birlikte yediler. Aralarında nasıl bir konuşma geçti bilemiyorum. Ağdayı köşkten ayrıldıktan sonra Mustafa Kaptan'a uğradı. Kaptan henüz yatmamıştı. Ağdayı'nın morali yerindeydi. Mustafa Kaptan:

-Paşa hazretleri ile iyi sohbet ettiniz, dedi. Ağdayı sözü uzatmadan:

³⁹¹ Karadeniz Gazetesi, 7 Aralık 1955, sayı:503, tefrika no:22

³⁹² Karadeniz Gazetesi, 9 Aralık 1955, sayı:505, tefrika no:24

-Yeni bir haber var mı? diye sordu.

-İkinci üzeri Kazım Paşa'nın yaveri geldi. Merkeze kadar buyurmamızı söyledi. Ağadayı bir süre düşündü. Sonra:

-Sen yarın sabah gidiver. Seni ipe çekmezler ya. Mustafa Kaptan:

-Emredersiniz Ağadayı.

Mustafa Kaptan sabah erkenden kalktı. Atına atlayıp doğru merkeze gitti.³⁹³ Mustafa Kaptan tevkif edildi. Polis müdüriyetinde sorgulanıyordu. Ali Şükrü Bey'i, Ağadayı'nın Samanpazarı'ndaki evine götürdüğünü itiraf etti. Ağadayı'nın Çankaya'ya gelmesinden iki saat sonra evine baskın yaptılar. Hiçbir ipucu elde edemediler. Kadir'in mektubundan anlaşıldığı gibi cesedin cinayetin işlendiği evden çok uzaklarda olmaması gerekiyordu. Takip ve arama müfrezeleri Ankara ve civarını karış karış taradılar. Aranmadık bağ bahçe bırakmıyorlardı. Özellikle evin civarını karış karış aradılar. Bir Jandarma müfrezesi de Meri Köyü Bağları'nı didik didik arıyordu. Müfrezenin başında Kemer Bey adında genç bir teğmen bulunuyordu. Dikencek mevkiinde, boynuna konan biri sinek, Kemal Bey'i şüphelendirdi. Sineklerin uçuştığı yere doğru yürüdü. Biraz ilerleyince, sineklerin kaynaştığı bir çukurun başına geldi. Arkadaşlarına seslendi. Yeni kazılmış toprağın altında bir şeyin olduğu görülüyordu. Bir çift potin topuğu dışarıdaydı. Teğmen Kemal Bey jandarmalara:

-Bırakın kürekleri, görmüyor musunuz ceset derinde değil. Toprağı elinizle sıyırın, dedi. Toprak sıyırılınca ayakları ipe bağlı ceset ortaya çıktı. Sarı potinler, eşkâli verilen Ali Şükrü Bey'in potinleriyle aynıydı. Çukurdan çıkarılan ceset, çadır bezine sarılıydı. Bez açılınca Ali Şükrü Bey'in cesedi ortaya çıktı. Elbiseleri üzerindeydi.

Ceset çeşitli yerlerinden ezilmişti. Sol eli kırıktı. Dili dışarı fırlamıştı. Sıkılmış haldeki sağ avucunda, sandalyenin hasır parçaları kalmıştı.

Başvekil Rauf Bey'e Ankara Müddeiumumisine ve jandarma komutanına telefonla haber ulaştırıldı. Hemen olay yerine geldiler.³⁹⁴

Cesedin bulunması ile, Ağadayı'nın adamlarını merkez kumandanlığına çağırıp tek tek hapsediyorlardı. Ağadayı henüz ele geçirilememişti. Müdafaa-i Milliye Reisi Kazım

³⁹³ Karadeniz Gazetesi, 12 Aralık 1955, sayı:507, tefrika no:24

³⁹⁴ Karadeniz Gazetesi, 14 Aralık 1955, sayı:509, tefrika no:25

Bey (Özalp) Ağadayı'yı Samanpazarı'ndaki evinde aradıysa da bulamadı. Evdekilerin de nereye gittiği hakkında bilgileri yoktu. Aslında Ağadayı'nın nerede olduğu bilinmeyecek bir şey değildi. Olsa olsa Çankaya'daki müfrezesinin başında olabilirdi. Asıl konu, onu bulunduğu yerden alabilmek de. Ağadayı 150 adamıyla Çankaya'nın tepesine hakimdi.³⁹⁵

Olayların gelişmesi hakkında bilgi almak üzere Ağadayı beni Papaz Köşkü'ne çağırırdı. Önce Mustafa kaptanı sordu. Kaptanın Tevkif edildiğini söyledim. Bana:

Bölük Komutanlığı görevini, bundan böyle sen yürüteceksin, emrinde bulundu. Ağadayı sıkıntılı görünüyordu. Muhafızlardan biri:

-Elli süvari bizim var. Bir o kadar da Gazipaşa'nın atlıları var. Arzu edersen hep birlikte Elma Dağı'na çekilelim Ağadayı, dedi. Ağadayı gülümseyerek:

-Müsterih olunuz. Bize kimse bir şey yapmaz, dedi.

-Her şeyden şüphe seziliyordu. Seryaver Salih Bey ile Ankara kumandanı Fuat Bey Çankaya köşkünden aileleriyle ayrılıp Ankara'ya inmişlerdi.³⁹⁶

5.3.5. Kanlı Mübareze

Tarih 1 Nisan 1923 idi. Ağdayı Köşkü bekleyen takımların ikamet ettiği yerleri gezerek Uşakların hatırını sordu. Paşa'nın uykuda olduğunu bildiği için köşke uğramadı. Aşçısından yemeğini istedi. Yemeğini yerken Paşa hazretleri köşkten ayrılıyordu. İki Giresun Uşağı köşkün kapısında nöbet tutuyordu. Paşa nöbetçileri selamlayarak:

-Benimle aşağıya inecek muhafızlar hazır mı? diye sordu. Nöbetçiler:

-Hazırız Paşa hazretleri! yanıtını verdiler.

Paşa hazretleri, arabasının yanında bekleyen Abdullah Çavuş'a yaklaştı. Ona:

-Hazır mısın evladım? dedi. Abdullah Çavuş arabanın kapısını açmış, esas duruşta bekliyordu.

-Hazırız paşam! yanıtını verdi. Paşaya iki muhafız refakat ediyordu. Pirazizli Aziz Çavuş Paşa'nın yanına, diğerleri de öne oturdu.³⁹⁷

³⁹⁵ Karadeniz Gazetesi, 16 Aralık 1955, sayı:511, tefrika no:26

³⁹⁶ Karadeniz Gazetesi, 20 Aralık 1955, sayı:513, tefrika no:27

³⁹⁷ Karadeniz Gazetesi, 21 Aralık 1955, sayı:515, tefrika no:28

Paşa'nın hareketinden sonra Ağadayı'yı görmeye gittim. Sakindi esas duruşta selam verdikten sonra:

-Sanki etrafta bir harp hazırlığı var bu işlerden bir şey anlamıyorum Ağdayı, dedim. Güldü eliyle omzuma vurarak:

-Müsterih ol. Bize bir şey yapamazlar, dedi. Ağdayı'yı uyarmak zorundaydım. Dedim:

Aileleriyle birlikte köşkten ayrılan seryaver Salih Bey ile Ankara kumandanı Fuat Bey de hala dönmediler. Bana:

-Paşa nereye gitti? diye sordu.

-İcra Vekilleri Heyeti'nin toplantısı varmış. Posta geldi. Paşa'da alel acele hazırlanıp gitti. Paşa giderken bir şey söyledi mi?

-Hayır Ağdayı. Muhafızlar Kalem-i Mahsusa binasına gideceklerini söylediler.

Konuşmalarımızın sonunda Ağadayı'nın izniyle, takımları kontrol etmek üzere dışarı çıktım. Ortalık zifiri karanlıktı. Köşkün ışıkları sönmüştü. Şüphelerim giderek artıyordu. Karanlık ve sessizlik kötü şeyler fısıldıyor gibiydi. Tekrar Ağadayı'nın yanına geldim. Durumu arz ederek:

-Ağdayı ne olur ne olmaz, bir önlem alalım mı? diye sordum. Bana gerek yok yanıtını verdi. Öyle deyince görevimin başına döndüm. Gece yarısına doğru tekrar geri geldim. Ağdayı henüz yatmamıştı. Kendisine:

-Paşa hazretleri henüz dönmediler. Sanırım aşağıda kalacak. Bağa bir baskın yapılmasından korkuyorum. Birinci grup milletvekilleri, tevkif kararının tatbiki için başvekili sıkıştırdıklarını gazeteler yazmaktaymış. Önlem almamızda yarar var ağdayı, diyerek ikazda bulundum. Ağdayı kızgın ve çok sinirli bir şekilde:

-Hiçbir şey yapamazlar. Hadi git yat, diye beni azarlarcasına bağırdı.

Uzgurlu Ahmet Çavuş kapıda nöbetteydi. Alt kattaki odada da 5 nöbetçi vardı.³⁹⁸ Bağda derin bir sessizlik hakimdi. Ağdayı Papaz Köşkü'nün Çankaya Köşkü'ne bakan odasında uyuyordu. Gün ışımak üzereydi. Çankaya sıkı güvenlik önlemleri altında tutuluyordu. Kuş uçurtmuyorlardı. Köşk silahlı birimlerin sargısındaydı. İçten dışa doğru

³⁹⁸ Karadeniz Gazetesi, 23 Aralık 1955, sayı:517, tefrika no:29

sırasıyla Merkez alayı, Jandarma Taburu, İstihkam Taburu ve İtfaiye Taburu ile çevriliydi. Giresun Muhafız Bölüğü de köşkün etrafında 3 noktada yer alıyordu.

Merkez Alayı Muhiye Caddesi'nden Bağlar'a girişte, Giresun Muhafız Bölüğü'nün 3 takımı tarafından görülüyordu. Merkez Alayı hareket halindeydi. İki muhafızları, askerlere nereye gittiklerini sordu. Askerler talim yapacaklarını söylediler.

Çok geçmeden yaylım ateş başladı. Bir ağır makineli tüfek, Ağdayı'nın yattığı Papaz Köşkü'nü tarıyordu. Şaşırdık. Piyade Kuvvetleri de ateş ediyorlardı. Giresun muhafız bölüğünün üçüncü takımını da ateş hattına aldılar.

Ağdayı ateş seslerini duyar duymaz yatağından fırladı. Köşkün camları delik deşik oldu. Ağa dayının yanında beş muhafızı vardı. Ağır makineliği susturmak için karşı ateşe başladılar. Ağdayı muhafızlarına şu emri verdi:

-Ateşe devam. Ben üçüncü takım karargahına gideceğim, dedi.

Ağdayı tabancası elinde dışarı fırladı. Çankaya Köşkü'ne doğru ilerlemeye başladı. Keşaplı Aksakal Temel de kendisini izliyordu.

Ben bölük komutanı vekiliydim. Silah sesleri üzerine, Üçüncü takımı silah başı ettim. Fuat Bey'in köşkünün önünde mevzilenerek ateş edilmesini emrettim. Takım kendisini hedef alan ağır makineli tüfeği susturmaya çalıştı. Kayadipli Talip ile Hacı Hüseyin Mahallesi'nden Cemal'i vurdular. Daha fazla can kaybı vermemek için tüfeğimi havaya diktim ve ateşkes! diye bağırdım. Ağdayı yaralanmıştı. Çizmesinden kanlar akıyordu. Üçüncü takımın bulunduğu mevziye geldim. Ateşi durdurmadılar.³⁹⁹

Bağlar Savaş alanına dönmüştü. Ağdayı kalpağını sallayarak müfrezesine Ateşkes! diye bağırdı. Ağdayı'yı hatalı emrinden ötürü uyarmam gerekiyordu.

-Galiple Cemal'i vurdular. Hepimizi vuracaklar Ağdayı, diye bağırdım. Ağdayı ikinci emrini verdi:

-Ateşe devam! Vurasiya atmayın! Bunlar Muhafız Alayı askerleri, diye seslendi.

Karşılıklı yaylım ateş sürüyordu. Ağdayı ayakta duracak güçte değildi. Sol ayağındaki çizmesinden kan fişkırıyordu. Bana:

-1. ve 2. takımlara telefonla durumu iletin mi? diye sordu.

³⁹⁹ Karadeniz Gazetesi, 26 Aralık 1955, sayı:519, tefrika no:30

-Hatları kesmişler. Bağlantı kuramadık, dedim.

Sargı giderek daralıyordu. Piyade Kuvvetleri 3. takımın mevzilerine doğru sokuldu. Hiç beklemediğimiz bir anda birbiri ardına 7-8 bomba attılar. Muhasara birlikleri Çankaya Köşkü'nü zapt etmişlerdi. Köşkün kapısında nöbet tutan yedi muhafızları bulunuyordu. Muhafızlardan yedisi de vuruldu. Köşkün penceresinden, 3. takım ile Ağdayı'yı ateş altına aldılar. Ağdayı, Fuat Bey'in köşkünün önündeydi. Kimse mevziden çıkamıyordu. Bir fırsatını bulup Ağdayı'nın yanına koştum.

-Ağdayı tek çaremiz var. Paşa'nın diğer arabası köşkün kapısında bekliyor. Şoförün göğsüne silahı dayayıp, arabayı buraya getirmeye çalışacağım. Sargıyı yarar geçeriz, dedim.⁴⁰⁰

1. ve 2. taburlardan haber alamıyorduk. 3. takım öyle Ağdayı ateş altındaydı. Dört sıra sargı her an biraz daha daralıyordu. Fuat Bey'in Köşkü'nün önündeyken, Ağdayı:

-Paşa hazretleri! Paşa Hazretleri! diğer Çankaya Köşkü'ne doğru Seslendi. Ağdayı'nın sesini duyar duymaz hemen yanına gittim ve:

-Arabayı alamadım. Köşkü zapt etmişler. Bizim nöbetçilerin hepsi vurulmuş.

Ağdayı sağ dirseğinin desteğiyle ayağa kalktı. Beni teselli edercesine:

-Onlar da bizden. Birbirimizi kırmayalım. Teslim olacağız. Hemen seslen, dedi.

Çatışma devam ediyordu. Muhafız alayının makineli tüfeği ölüm saçıyordu. Mavzerimin dipçiğini havada sallayarak:

-Ateşi kesin! Teslim oluyoruz! diye seslendim.

Ateş kesildi. Silahlarımızı yere bıraktık. Muhasara birlikleri siperlerden çıktılar. Süngülerini takıp bizi sargıya aldılar. Askerlerden biri Ağdayı'nın üzerine yürüdü. Hakaretler yağdırıyordu.

-Millet meclisinden adam kaybetmek nasıl oluyormuş, gör bakalım, hakaretiyle Ağdayı'ya bir el ateş etti. Kasığına isabet eden kurşunla Ağdayı bir daha yara aldı. Tepki de bulunamadık. Teslim olmuştuk. Ağdayı sanki kurşun yememiş gibi, askerin gözünün içine bakarak:

⁴⁰⁰ Karadeniz Gazetesi, 28 Aralık 1955, sayı:521, tefrika no:31

-*Siz bu işi sonra anlarsınız*, dedi. Sinirlerimiz iyice gerilmişti. Patlama noktasındaydık. Elimiz kolumuz bağlıydı. Silah çeken askere:

-*Böyle yapacağınızı bilseydik, teslim olmazdık*, dedim. Bu sözüm üzerine, asker tüfeğinin namlusunu bana doğrulttu. Neredeyse tetiğe asılacaktı.⁴⁰¹

Tabur komutan yaveri Hamdi Bey, borazancı çavuşuna:

-*Tabur komutan borusunu vur!* emrinde bulundu. Hepimiz tedirginlik. Birbirimize bakıyorduk.

Tabur komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) Bey geldi. Beyaz bir ata binmişti. Askerler süngülerini bize çevirerek vaziyet aldılar. Ağadayı sedye üzerindeydi. İsmail Hakkı Bey, Ağadayı'nın önüne gelip dikildi. Uzun uzun baktıktan sonra:

-*Ağa geçmiş olsun*, dedi ve başka bir şey söylemedi. İsmail Hakkı Bey mahcup olmuştu. Gönlünü almak için:

-*Böyle olsun istemezdik. Olanlar olmuş bir kere Ağa Hazretleri*, dedi. Ağadayı onun bu sözlerine yanıt vermedi. İsmail Hakkı Bey yanındaki sıhhiye çavuşuna:

-*Ağa'yı Köşke götürün. Yarasını sarın*, dedi. Sonra da üçüncü taburu mensubu Giresunlu Uşaklarını işaret ederek:

-*Bunları da talimhane meydanına çekin*, emrinde bulundu.

5.3.6. Ağadayı'nın Sonu

Tek sıra edildik. Her muhafızın arkasında iki süngülü asker geliyordu. Talimhane meydanında bizi yine tek sıra ettiler. Birinci ve ikinci takımlar bizden önce gelmişlerdi. İsmail Hakkı Bey meydana geldi.

-*Muharrem Çavuş mevcudu say*, diye emir verdi. Mevcudu saydım. 27 kişi eksikti. İsmail Hakkı Bey:

-*Hemen noksanları toplayın*, dedi.

Önce çatışmada vurulanları tespit ettim. Topladığımız diğer muhafızlarla mevcudu tamamladık. İsmail Hakkı Bey öfkeliydi. Uşaklar tek sıra dizilmiş bekliyorlardı. Karşımızdaki askerler süngülüydü. Dört makineli tüfeği karşımıza yerleştirdiler.⁴⁰²

⁴⁰¹ Karadeniz Gazetesi, 20 Aralık 1955, sayı:523, tefrika no:32

Sayımız 80'i buluyordu. Ölüm pazarındaydık. Fermanımızın imzalanmasına dakikalar sayıyorduk. Bulunduğumuz tepe talimgah yeriye. Kazılmış siperler vardı. Önümüzdeki çukurlar mezarımız olacaktı. Dört makineli tüfek bize çevrili olduğu gibi, askerler de elleri tetikte emir bekliyorlardı. Çatılı tüfeklerimizin arkasında, İsmail Hakkı Bey sinirli bir şekilde dolaşıyordu. Ölüm emrimiz verilir verilmez, cesetlerimiz çukurları dolduracaktı.

Ağadayı, sedye üzerinde bağlarda kalmıştı. Akıbetinden haberimiz yoktu. Bir ara sıradan çıktım. Arkadaşlarıma moral vermek için şöyle seslendim:

-Metin olun arkadaşlar. Meclisin kararı olmadan bizi kursuna dizemezler.

Askerlerden biri:

-Yakarım lan! Kıpırdama! diye bağırdı.

Tartışmalar sürerken, Muhiye sırtlarından dört nala gelen bir süvari göründü. Uşaklardan biri ölümün sıcak nefesini duyar gibi:

-Kahpeyim ölümden korkuyorsam. Yanındakine de şu yanıtı verdi:

-Biz geride bıraktıklarımızı hiç düşünmeden vatan için ölmeye geldik. Cephe cephe, cansiperane mücadele verdik. Bin defa ölümle burun buruna geldik. Şimdi mi korkacağız?

-Korkunun ölüme faydası yoktur, diye bağırdı. Bu garip sesleniş Uşakların morallerini yükseltti. Kimi arkadaşlar Kelime-i Şehadet getiriyorlardı.

-Biz görevimizi yaptık. Ha cephede öldük, ha burada... fark etmez, diyorlardı.

Ölüme hazırlıklıydık. Birbirimizi kucaklayıp helalleştik. Süvari İsmail Hakkı Bey'in yanına gelince atından indi. Selam çakıp, cebinden çıkardığı emri muhafız komutanına verdi. Muhafız komutanı emri okuyunca yüzündeki ifade değişti. Bize yaklaşarak:

-Hemen Bağlar'a gideceksiniz. Nezaret altında onar onar koşuşlarınıza girip eşyalarınızı alacaksınız.

Müdafaa-i Milliye Reisi Kazım Paşa (Özalp), Hey 'et-i Vekile 'yi dairesinde toplayıp Giresun Uşaklarının imhası hakkında verilen kararı bozduymuş. Süngülü askerlerin nezaretinde Çankaya Bağları' na götürüldük. Ağadayı sedye ile 4 askerın omuzunda köşeden çıkarılıyordu. Bizi karşısında görünce, yerinden doğruldu.

⁴⁰² Karadeniz Gazetesi, 3 Ocak 1956, sayı:526, tefrika no:33

*-Uşaklar ben bu yaradan ölmem. Ölsem de ne çıkar. Yeter ki Vatan selamete çıksın, dedi.*⁴⁰³

Ağadayı nereye götürülüyordu, bilemiyorduk. Nezaret altında eşyalarımızı koğuşlardan aldık. Köşkün önünde, bavullarımız ellerimiz de içtima olduk. İçtimadan Sonra Ağadayı'nın götürüldüğü ağaçlıkların arkasından bir silah sesi geldi. İrkildik. Silah sesini hayra yorumlarken, Ağadayı'nın sedye içerisinde vurulduğunu söylediler. Üzüntümüz sonsuzdu. Ağadayı kendisine yüklenen suçu hayatıyla ödedi.⁴⁰⁴

5.3.7. Giresunlu Uşakların Davası

Bizi istasyondaki pavyonlara hapsettiler. Gece yarısıydı. Kapı açıldı. Gıcıroğlu Şükrü de aramıza katıldı. Kendisi çatışma esnasında Ankara'da görevli olduğu için sonradan yakalanmıştı. Elinde Tanin gazetesi vardı.

-Ağa ölmüş. Gazete öyle yazıyor, dedi.

Biraz sonra kapı tekrar açıldı. 30 süngülü jandarma ile bir subay içeri girdi.

-Muharrem Çavuş hanginiz ise ayağa kalksın. Yeğeni Şükrü de...

Yatağımızdan doğrulduk. Şaşkın şaşkın birbirimize bakiştık. Arkadaşlarımızla vedalaştık. Bizi İsmail Hakkı Bey'in tabur komutanlığı dairesine götürdüler. İsmail Hakkı Bey:

-İfade vermeye gideceksiniz, dedi.

-Bu saatte ifade almak için adam alınmaz. Hele hele otuz süngülü ile ifadeye gidilmez, dedim. İsmail Hakkı Bey:

-Muharrem Çavuş sizler Giresunlusunuz. Giresun Uşakları mert olur. Size namusunun üzerine yemin ederim ki, sizi ifadeye götürüyorum.

İsmail Hakkı Bey süngülü muhafızları geri çevirdi. Bizi iki süngülü askerle bir onbaşıya katarak merkeze gönderdi. Merkeze gelir gelmez, merkez binasının en üst katındaki bir odaya hapsedildik. Kapımıza iki nöbetçi dediler. Sabahleyin polis müdüriyetinin odasına alındık.

⁴⁰³ Karadeniz Gazetesi, 4 Ocak 1956, sayı:527, tefrika no:34

⁴⁰⁴ Karadeniz Gazetesi, 6 Ocak 1956, sayı:529, tefrika no:34

Hey 'et-i Vekile 'nin bazı üyeleri ile Ankara Müddeiumumisi Nazım Bey de oradaydılar. Müddeiumumi muavini bana:

-Anlat bakalım. Ali Şükrü Bey'i nasıl öldürdünüz? diye sordu.⁴⁰⁵

Müddeiumumi muavini sert sert gözlerimin içine bakıyordu. Yumruğunu sıkarak hızla masaya vurdu ve sorusunu yineledi:

-Ben suçsuzum. Olaydan hiçbir haberim yoktur, yanıtını verdim.

İstintak heyeti birbirine bakakaldı. Müddeiumumi muavini Fehmi Bey yerinden kalktı. İstintak mevkiiine kendisi oturdu. Soruşturmasına devam ederek:

-İnkâr etmek aleyhine olur. Ne biliyorsan anlat. Belki kurtulursun. Susmakla suçu üzerine alıyorsun, dedi.

-Hiçbir şey bilmiyorum, diyerek yanıtını yeniledim.

-Yalan söylüyorsun. Sen o bölükte takım komutansın. Arkadaşların Ali Şükrü Bey'i öldürecek ve senin haberin olmayacak. Olacak iş değil.

Müfrezenin Bölük Komutanı Mustafa Kaptandır. Onu tevkif ettiniz. Ona sorun. Müddeiumumi öfke ile:

-Oğlum sen bu işin gerçeğini yarın darağacının dibinde söylersin. İş işten geçmiş olur. Son pişmanlık para etmez. Bildiklerini anlat. Yoksa kurtulamazsın, dedi.

-Bilmiyorum. Dinim hakkı için bu işin nasıl cereyan ettiğine dair hiçbir bilgim yok. İsterseniz beni darağacına gönderiniz. Allah şahidimdir. İstintak heyetinden biri, ifademe tepki ile bağırarak:

-Yine yalan söylüyorsun, dedi. Müddeiumumi sorusunu yineledi:

-Elde ettiğimiz deliller ve şüpheler senin üzerinde toplanıyor. Söylemek istemiyorsan dışarı çık. Jandarma nezaretinde dışarı çıktım. Bir çeyrek saat sonra, beni tekrar içeri aldılar. Müddeiumumi muavini:

-Hakkında verilen kararı okuyacağız. İdama mahkûm edildin, dedi. Karar okunduktan sonra Fehmi Bey söz aldı:

⁴⁰⁵ Karadeniz Gazetesi, 9 Ocak 1956, sayı:531, tefrika no:34

-Benim bir talebim var. Cinayetin işlendiği evde kimler oturuyor? Soruşturma sırasında cinayet anında Ermeni dönmesi terzi Mahir'in eşi ile hemşiresinin de evde bulunduğu zikrediliyor. Muharrem Çavuş'la yüzleştirilmesini talep ediyorum, dedi.

İstintak heyeti bu talebi kabul ederek beni şahitlerle yüzleştirmeye karar verdi. Heyet dağılırken Müddeiumumi:

-Ne pahasına olursa olsun cinayetin bütün faillerini meydana çıkaracağız, dedi.⁴⁰⁶

Müddeiumumi soruşturmayı sürdürüyordu. İfade sırası Şükrü'de idi. Onu sanık sandalyesine aldılar. Müddeiumumi:

-Adın?

-Şükrü.

-Baba adın?

-Gıcıroğlu Salih.

-27 Mart Salı günü neredeydin? Ne biliyorsan anlat.

-O gün İzmit'teydim. Trenle Ankara'ya geldim.

-Ali Şükrü Bey'i tanır mıydınız?

-Tanırım.

-Osman Ağa'yı da tanır mısınız? Şükrü gülerek:

-Onu Avrupa bile tanıyor. Müddeiumumi öfkeli bir tavırla:

-Onu sormuyorum. Osman Ağa ile yakın bir ilgin var mı? Sen onu söyle.

-Ağdayı ile bütün Giresun Uşaklarının yakın ilgisi vardır. Müddeiumumi çok kızdı ve:

-Senin bilgin yok. Ötekinin bilgisi yok. Ali Şükrü Bey ipi boğazına kendi mi geçirdi? diye bağırды ve devriyelere:

-Alın götürün! dedi.

İstasyondaki ahşap bir binanın zemin katında tutuluyorduk. Meclisteki görüşmeler kulağımıza geliyordu. Ağdayı öldürölse de Ali Şükrü Bey taraftarları, cesedinin meclis

⁴⁰⁶ Karadeniz Gazetesi, 10 Ocak 1956, sayı:533, tefrika no:35

binası önünde asılmasına karar çıkarılmasını sağladılar. Bulamoğlu İsmail aynı konuya değinerek:

-Ağdayı meclisin kapısında sallandırmayacaklardı, dedi. İçimizden biri:

-Hepimizi asacaklar. Akyomalı Salih:

-Yapamadık. Kuzu kuzu teslim olduk. Böyle olacağını biliyorduk. Tüfeklerimiz elimizdeyken Elma Dağı'na çekilecektik. Affımız çıkmadan teslim olmayacaktık, deyince söze karıştım.

Ağdayı istemedi. Yoksa bu duruma düşmezdik. Ağdayı' ya Allah rahmet eylesin. Hükümetin kurulmasında biz görevimizi yaptık. Hükümete karşı gelemeyiz. Akyomalı Salih'i bir türlü ikna edemiyorduk. Yazı böyle imiş, dedim.

Üçüncü takımdan biri:

-Gafil avlandık. Ateş seslerini duyunca, Paşanın köşküne baskın yapılacağını zannettik. Üç takım bir araya gelseydik, sargıyı yarar geçerdik. Uyuz itler gibi bizi buraya tıklayamazlardı. Gruptan bir başkası:

-Ağdayı teslim olmasaydı, sargıyı yarardık. Ağdayı'yı teslim olmaya Keşaplı Aksakal temel razı etti.⁴⁰⁷

Ağdayı'nın ölümüyle konu kapanmış değildi. Bütün şüpheler Mustafa Kaptan'la benim de yedi muhafızın üzerinde toplanıyordu. Ağdayı'nın böyle bir işe tek başına kalkılabileceğini ne adliye ne de Ali Şükrü Bey'in taraftarları inanmıyorlardı.

Bir gece, bir manga askerle üç inzibat subayı bulunduğumuz pavyona geldi. İnzibat subayı kumaş oğlu Mehmet'le Çayakoğlu Eyüp'ün künyelerini okudu ve hemen dışarı çıkmalarını istedi. Yarım saat sonra Jandarma mangası tekrar pavyona geldi. Götürülenlerden haberi yoktu. İki kişinin daha künyesini okudular. Uşaklardan biri inzibat subayına seslendi:

-Bizi ikişer ikişer kurşuna dizmeye mi götürüyorsunuz? Öyleyse hepimizi birlikte götürün! Bizi dışarı çıkaramazsınız. Az önce götürdüklerinizi ne yaptınız?

İnzibat subayları zorla adam alamayacaklarını anlayınca gittiler. Az sonra muhafız taburu komutanı yaveri Hamdi Bey geldi. Hamdi Bey Giresunlu Uşakları çok seviyordu.

⁴⁰⁷ Karadeniz Gazetesi, 20 Ocak 1956, sayı:542, tefrika no:41

*-Arkadaşlar, hükümetin emrine karşı gelinmez. Size şerefim ve namusunun üzerine yemin ederim ki, sizi kurşuna dizmek için almıyorlar. İhtilattan men edecekler, dedi ve zan altındaki yedi kişiyi ikişer ikişer götürdüler.*⁴⁰⁸

Biz dokuz zanlı, Safrahanı Askeri Divanı Harp Hapishanesi'ne nakledildik. Yapılan baskılara karşın, olay hakkında en ufak bilgimiz olmadığında ısrar ettik.

Mustafa Kaptan başından geçenleri şöyle anlattı:

-Tevkif listesinde beni de dahil etmişlerdi. Ağadayı beni merkeze gönderince hemen tevkif edildim.

-Hangi liste diye arkadaşlar merakla sordular.

-Bilmiyor musunuz? İdamımız için liste çıkarmışlar. Sözde arkadaşlarımızdan biri bizi ihbar etmiş. Bizi mahkemeye çıkarmak için burada topladılar. Divan-ı Harp Mahkemesi'nde sorguya çekileceğiz. Belki de ipe çekileceğiz.

Safrahanı Askeri Divan-ı Harp hapishanesi en azılı ve tehlikeli mahkumlarla doluydu. Askeriyenin malını çalanlar, subayına vuranlar, cepheden firar edenler, casusluk yapanlar... hepsi oradaydılar.⁴⁰⁹

Biz dokuz zanlıydık. Hapishane müdürü kıdemli Yüzbaşı Halil Bey'in odasının bitişiğindeki koğuşta tutuluyorduk. Olay hakkında hiçbirimiz bir tek kelime konuşmuyorduk. Bir ara Mustafa Kaptan:

-Ali Şükrü Bey'i Kuyulu kahveden alıp Mahir'in evine ben getirdim. Kendisini Ağadayı çağırtmıştı. Bildiğim hepsi bu kadar. Bizi içimizden biri ihbar etmiş. Uşaklardan biri:

-Ali Şükrü Bey'in yeğeni Kadir ihbar etmiş diyorlar. Ona da Hasan söylemiş. Kaptan:

-Kadir'e ne oldu? diye sordu.

-Müsademe de öldü. Hasan ise müsademe sırasında şehirdedi. Kaptan:

-Arkadaşlar, bu olayı bir daha burada konuşmayacağız, dedi.

Bir gün hapishane müdürü Hamdi Bey ziyaretinize geldi. Hatır sordu. Ankara kumandanı Fuat Bey'in selamlarını ilettili. Birkaç gün sonra da Fuat Bey ziyaretimize geldi. Bize 15 kırmızı lira harçlık bıraktı. Parayı Latife Hanım'ın gönderdiğini söyledi.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Karadeniz Gazetesi, 23 Ocak 1956, sayı:544, tefrika no:42

⁴⁰⁹ Karadeniz Gazetesi, 24 Ocak 1956, sayı:545, tefrika no:43

Mahkeme sürüyordu. Bir gün hapishane müdürü Hamdi Bey geldi.

-Kumaşoğlu Mehmet'le Çayakoğlu Eyüp hazır olsunlar. Yarın mahkemeye çıkacaklar, dedi.

Sabahleyin bir manga süngülü askerin nezaretinde iki arkadaşımızı mahkemeye götürdüler. Dönüşlerinde arkadaşlarımız olayı şöyle anlattılar:

Hakimlerin huzuruna çıkmadan yanımıza bir avukat geldi. Avukatımız olduğunu söyledi. Kendisini kimin tuttuğunu bilmiyorduk. Mahkeme huzurunda neler söyleyeceğimiz konusunda bizi yönlendirdi. Duruşma sırasında hâkim olay gecesi nerede olduğumuzu sordu. Gündüz Çankaya'da nöbette olduğumuzu, erken yattığınızı ve olaydan hiçbir haberimiz olmadığını söyledik. Gerisini avukat tamamladı. Bizi fazla sıkıştırmadılar. Yalnız Çayakoğlu Eyüp, yolda Göreleli Sait'i gördüğünü söyleyince:

-Hangi Sait? diye sordular. Eyüp:

-Ali Şükrü Bey'in yeğeni Sait'in kardeşi Kadir güya cinayetin faillerini hükümete ihbar etmiş. Müsaademe akşamı nöbetçiydim. Sait yanıma geldi. Sıkıntılıydı. Kardeşimi de tevkif ettiler. Durum giderek tehlikeli oluyor, deyip ayrıldı.

Çankaya bağlarındaki terzi kulübesinde, Kadir'in ihbar ettiği on bir kişi tevkif edildi. Kadir de oradaydı. Müsademe başlayınca, ağır makineli tüfeklerle kulübeyi aralıksız 15 dakika taradılar. Kurtulan olmadı.⁴¹¹

Mustafa Kaptan:

-Suçlu olarak listesi çıkarılanlar Çankaya'da kurşuna dizildiler. Bizden daha ne istiyorlar? Mahkemeden henüz dönmüş olan arkadaşlarımıza:

-Terzi Mahir'in karısı da mahkemeye geldi mi? Benim hakkımda bir şeyler sordular mı?

-O akşam Mustafa Kaptan neredeydi? diye sordular.

-Ne cevap verdiniz?

-Mustafa Kaptan bizim koğuşumuzda kalmıyordu. Bilmiyoruz dedik. Bu yanıtımıza Müddeiumumi Bey kızdı:

-Aldığınız her nefesten birbirinizin haberi var! diye bağırdı.

⁴¹⁰ Karadeniz Gazetesi, 25 Ocak 1956, sayı:546, tefrika no:44

⁴¹¹ Karadeniz Gazetesi, 1 Şubat 1956, sayı:552, tefrika no:47

Co Şakir ile Pirazizli Temel'in mahkemelerinden bir gün sonraydı. Yüzbaşı Halil Bey koğuşumuza geldi.

-Mustafa Kaptan da Muharrem Çavuş hazır olsunlar. Mahkeme sırası yarın onlarda, dedi.

Sabahleyin Mustafa Kaptanla beni koğuştan aldılar. O gün mahkeme edilmedik. Bizi savunmak için İstanbul'dan Cemil Bey adında bir avukat gelmişti. Avukata vekalet verdik. Avukatı kimin tuttuğu belli değildi. Avukat dosyanızı inceledikten sonra:

-Her ikiniz de idamlıksınız. Önce sizi idamdan kurtarmak gerekiyor, dedi.

Avukatınız neler söyleyeceğimiz konusunda bizi bilgilendirdi. Duruşmada, Müddeiumumi Fehmi Bey oldukça sert görünüyordu. Mustafa Kaptana:

-Önceki ifadelerinizin hiçbir değeri yok. İnkâr etmek seni sehpadan kurtaramaz. Ali Şükrü Bey'in katli konusunda ne biliyorsun anlat. Seni idamdan kurtaracak bir ipucu elde edebiliriz, dedi.

Mustafa Kaptan'ın sinirleri oldukça gergindi. Suçlamalara itiraz ederek:

-Benim bu cinayet hakkında hiçbir bilgim yoktur, yanıtını verdi.⁴¹²

Müddeiumumi Bey öfkeliydi. Mahkeme tekrar kuruldu. Terzi Mahir'in karısı ile kız kardeşi dinlenecekti. Çarşafli iki şahit mahkemeye geldi. Ürkek ve çekingeneler. Duruşmaya önce Mahir'in karısı çağrıldı. Hâkim:

-Cinayet hakkında bildiklerini anlat. Yalan konuşmanın cezası ağırdır, diye şahidi uyardı. Genç kadın çekingen bir tavırla:

-Ali Şükrü Bey Osman Ağa ile birkaç kez eve gelmişlerdi. O gün Ağa evde yalnızdı. Ali Şükrü Bey geldi. Hâkim:

-Yanında kimse var mıydı? Kadın:

-Bir kişi vardı. Hâkim Mustafa Kaptanla beni işaret ederek:

-Bunlar mıydı? diye sordu. Kadın Mustafa Kaptanla bana baktı ve titremeye başladı. Korku ile:

-Bunların elbiseleri hep birbirine benziyor. Bilmiyorum, dedi. Mustafa Kaptan:

⁴¹² Karadeniz Gazetesi, 3 Şubat 1956, sayı:554, tefrika no:48

*-Bacılık bizleri tanımaz. Ali Şükrü Bey'i eve ben getirdim. Yanımızda başka kimse yoktu. Bu konudaki ifadelerim daha önce zapta geçirilmişti.*⁴¹³

Hâkim tekrar sordu:

-Ali Şükrü Bey'e kapıyı kim açtı?

-Ağanın adamlarından biri açtı. Üst kata birlikte çıktılar. Önce güzel güzel konuşuyorlardı. Ağanın sesini duyduk. Bağıra bağıra konuşuyordu. Sözlerini iyice anlayamıyorduk. Vatan! vatan! diyordu. Daha sonra büyük bir gürültü oldu. Sandalyeler yuvarlandı. Hâkim tekrar sordu:

-Ali Şükrü Bey'e mi boğuyorlardı? Kadın yanıt vermedi. Yalnızca başını salladı. Mustafa Kaptan:

-Bu kadın yalan söylüyor, diye itiraz etti. Hâkim:

-Cesedin sarıldığı çadır bezinin sizin Uşaklara ait olduğu tespit edildi. Mustafa Kaptan:

-Bu hiçbir şey ifade etmez. Çadır bezi beylik malıdır. Beylik malının hepsi aynıdır.

Avukat göz işareti ile Mustafa Kaptan'ı susturdu. İkinci şahit olarak Terzi Mahir'in kız kardeşi dinlendi. O da bir önceki ifadesini tekrarladı.⁴¹⁴

Bir sabah Avukat Cemil Bey zanlılarla görüşmek üzere hapishaneye geldi. Dedi ki:

-Hâkim terzi Mahir'in evine keşfe gidiyor. Mustafa Kaptanla Muharrem Çavuş'un bulunması gerekiyor.

Bizi iki süngülü asker arasında cinayetin işlendiği eve götürdüler. Avukatımız da yanımızdaydı.⁴¹⁵

Samanpazarı'ndaki evin önüne ilk gelen biz olduk. Hey 'et olay yerine gelince, zanlılara hitaben hâkim şöyle seslendi:

-Ali Şükrü Bey'i nasıl boğduğunuzu hanımlar bir bir anlattılar. Sonra da terzi Mahir'in karısıyla hemşiresine dönerek:

-İp bunların elinde değil mi? diye sordu. Kadınlar yanıt vermediler. Müddeiumumi sert bir sesle sorusunu tekrarladı:

⁴¹³ Karadeniz Gazetesi, 6 Şubat 1956, sayı:556, tefrika no:49

⁴¹⁴ Karadeniz Gazetesi, 8 Şubat1956, sayı:557, tefrika no:50

⁴¹⁵ Karadeniz Gazetesi, 10 Şubat 1956, sayı:559, tefrika no:51

-Söylesene kızım, diye bağırdı. Hemşire:

-Evet, ama hangisinin elindeydi, bilemiyorum deyince, söze karışmak zorunda kaldım.

-İyi bak, iyi düşün bacım. Bu dünyanın altı da var. Mustafa Kaptan hemşireye yaklaştı ve yumuşak bir sesle:

-Gülizar sen beni iyi tanırsın. Ali Şükrü Bey'i eve getirdiğim zaman, sen mutfağın kapısını aralamış bakmıyor muydun? Söyle, ben içeri girdim mi?

Hemşire yanıt vermedi. Başını öne eğerek düşünmeye başladı. Titriyordu. İki eliyle yüzünü kapatarak hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı.

-Korkuyorum. Beni de öldürecekler, diye mırıldandı. Avukat araya girerek:

-Biz ifade vermeye geldik. Keşifteyiz. İstintak mahkemeye aittir, dedi.

Birlikte cinayetin işlendiği odaya girdiler. Kadınlar içeri girmekte endişe ediyorlardı. Duvarda Mustafa Kemal Paşa ile Ağadayı'nın resimleri asılıydı. Orta yerde bir masa ile etrafında üç hasır koltuk bulunuyordu.⁴¹⁶

Genç kız bakışlarını önündeki hasır koltuğa dikerek şöyle konuştu:

-Yukarıdaki gürültü o kadar artmıştı ki, korktuk. Yengemle evden kaçmak istedik. Kapı dışarıdan kilitliydi. Merdivenlerden inip çıkanlar oluyordu. Anlayamıyorduk. Bir ara ince bir feryat duyduk. Ağa, Yetiş Ağa! Durdur şunları! kıymayın bana... of! Öldürüyorlar... Sesleri geliyordu. Acı feryatları duyunca korkumuzdan bir köşeye büzüştük. Hâkim genç kıza:

-Osman Ağa'nın sesini duydunuz mu? genç kız:

-Hayır. Bir ara merdivenlerden indiğini duyduk. Dışarı çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz, dedi. Hâkim:

-Osman Ağa size seslendi mi? diye sordu. Terzi Mahir'in karısı şu yanıtı verdi:

-Ağadayı bizimle konuşmazdı. Yukarıdan gürültü ve hırıltılar gelirken kilitli kapıyı bıçakla açıp kaçtık. Ağadayı'yı da görmedik. Zaten ortalık karanlıktı. Peşimizden:

-Bir şey Duydunuz mu? diye seslendiler.

⁴¹⁶ Karadeniz Gazetesi, 14 Şubat 1956, sayı:562, tefrika no:52

-Korkumuza hayır yanıtını verdik. Bir tanıdığın evine sığındık. Ağadayı'nın adamlarından biri bizi takip ediyordu. Başka bir bilgimiz yok.

Müddeiumumi hakimlere dönerek:

-Ali Şükrü Bey koltukta boğulmuş. Koltuğun hasırları kopmuş. Raporda maktulün sağ avucunun içinde hasır parçaları bulunduğu belirtiliyor.

Avukatımız kendisinden emindi. Müddeiumumi 'nin sözlerine aldırıyor, söze de karışmıyordu.

Keşif uzun sürmedi. Hakimler konuşmadılar. Olayla yalnızca Müddeiumumi ilgileniyordu. Kısa bir zabıt tutuldu. Avukat Cemil Bey Kaptan'a yaklaşıp sessizce:

-Kuşkulanma. İşler yolunda. Mahkemeden beraatınızı çıkaracağım, dedi.⁴¹⁷

Mahkeme Mustafa Kaptanla benim beraatıma karar verdi. Ali Şükrü Bey'in katline dair yeterli ve kesin deliller elde edilemedi. Soruşturmanın başlangıcından sonuna kadar elde edilen delillerin yetersizliği, Osman Ağa- Ali Şükrü Bey olayını bir sır gibi tarihin perde arkasında bıraktı.⁴¹⁸

5.4. Osman Ağa'nın Cenazesinin Mecliste Teşhiri

Osman Ağa'nın şakağına sıkılan kurşun, müsademeyi gerçekleştiren İsmail Hakkı Tekçe 'nin silahından mı çıkmıştı? Eğer öyleyse bilinçli bir şekilde yapılmış demektir. Ali Şükrü cinayetinde olduğu gibi Osman Ağa cinayetinin de sözlü veya yazılı bir emirle gerçekleştiğine dair bir ipucu yoktur. Hatıralar İsmail Hakkı beyin aleyhine gözüktüyor.

Falih Rıfkı Atay "Çankaya" adlı eserinde, Ali Şükrü Bey'in olayına dair şöyle bilgi veriyor ve olayları Lozan antlaşmasının tartışmalarına bağlıyordu: "Mecliste sert tartışmalar oluyordu. Bir defasında Trabzon Milletvekili Ali Şükrü kürsüde konuşan Mustafa Kemal'e ağır sözler söyledi. Birbirlerinin üstüne yürüdüler. Bu olaya sinirlenen Topal Osman bir adamını yollayarak Ali Şükrü Bey'le görüşmek istediğini söyledi. Çankaya tarafındaki evine çağırdı ve orada Ali Şükrü'yü boğdurdu. En azından eldeki verilerle biz öyle biliyoruz. Vaka çok önemliydi. Fail, Mustafa Kemal'in muhafız komutanıydı. Bazı çevreler cinayeti Mustafa Kemal'den biliyorlardı."⁴¹⁹

⁴¹⁷ Karadeniz Gazetesi, 17 Şubat 1956, sayı:565, tefrika no:54

⁴¹⁸ Karadeniz Gazetesi, 20 Şubat 1956, sayı:567, tefrika no:55

⁴¹⁹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1999, s. 263

Konuyla ilgili bir diğerk önemli iddia ise Yaşar Nuri Öztürk'ten gelir. “Ali Şükrü Bey'in öldürüldüğü daha açığa çıkmadan mecliste seçimlerin yapılması kararı alınmıştı. Böylece muhalif grup dağıtılmıştır. Yapılan seçimler sonunda Mustafa Kemal'e tam bağlı bir meclis oluşturulmuştur. Bu meclis, Kazım Karabekir'e haber dahi vermeden Cumhuriyeti ilan etmiştir ki o sıralarda Kazım Karabekir Trabzon'da bulunuyordu. Gazi Topal Osman Ağa, Cumhuriyet'in ilanının önündeki en büyük engel olan, ikinci grubun tasfiyesine neden olduğu için öldürülmüştür. El altından muhalefete ikinci grubu destekleyen, Lozan'a imzalayan ekibi tebrik etmek dahi istemeyen Rauf Orbay'ın yönlendirmesiyle Osman Ağa'nın başı kesik vücudu meclisin önünde asılmıştır. Mondros'u imzalayan Rauf Orbay, Mondros'a karşı ilk direnişini başlatan Giresunlu Uşakların Başbuğu Osman Ağa'dan intikamını böyle almıştır.”⁴²⁰

Kadir Mısırlıoğlu Osman Ağa'nın cesedinin meclis binası önünde asılmasını muhafazakâr milletvekillerinin öç alma duygularına bağlıyor ve olayı şöyle değerlendiriyordu: “Topal Osman Ağa, yakalanışı esnasındaki müsademedede, mecburen veya Dr. Rıza Nur'un ifadesine göre mukavemet etmeyip Çankaya'ya kuzu kuzu giderken, muhafız kıtası kumandanı Rizeli Binbaşı Fuat Bey'in emriyle susturulmak amacıyla kasten öldürülmüştür. Ceset üzerinde o kadar tahribat yapılmıştır ki tanınacak hali yoktu, başı koparılmıştır. Hınçlarını Topal Osman'ın cesedinden çıkardılar. Daha sonra da Topal Osman'ı ayağından asılmış başsız cesedini günlerce Ulus meydanında sallandırmışlardır.”⁴²¹

Tarihçi Mahmut Goloğlu ise olayı şöyle değerlendiriyor: “... Eğer Ali Şükrü Bey'i Topal Osman Ağa öldürmüşse ki hükümete ve meclise göre Topal Osman Ağa öldürmüştür. Ve fakat Mustafa Kemal Paşa hiçbir zaman ona *suçlu* dememiştir, hep *sanık* demiştir. Kesinlikle diyebiliriz ki Topal Osman Ağa, Ali Şükrü Bey'i meclisteki sert muhalefetinden ötürü öldürmüştür. Belgesiz ve dayanaksız bazı yayınlarda, Trabzonlu Yahya Kahya'nın öldürülüşü ya da Topal Osman Ağa'nın eskiden beri Ali Şükrü Bey'e dargın oluşu gibi olayların sebep gösterilmesi tamamen gerçek dışıdır.”⁴²²

Meclise göre Osman Ağa suçluydu. Meclisten alınan önerge gereğince cesedi gömülü olduğu yerden çıkarılıp, bir kağıt ile Meclis önüne getirilip, beyaz bir kıyafet

⁴²⁰ Teoman Alparslan, *Topal Osman Ağa*, İstanbul, 2007, s. 619- 621

⁴²¹ Kadir Mısırlıoğlu, *Ali Şükrü Bey*, İstanbul, 1978, s. 234- 235

⁴²² Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara, 1971, s. 166

giydirilip, başı gövdesinde olmadığı için ayağından asılıp üç saat meclis önünde teşhir edilmiştir. Bu infaz ve sonrasında yapılan korkunç teşhir muhafazakarların başarısıdır.

Her ne kadar meclis farklı düşüncelere, fikir akımlarına sahne olsa da Büyük Millet Meclisi, milletin hür iradesine dayanıyordu. Adaletin, kolluk güçlerinin etkin olduğu bir yerde, meclisin karar verip uyguladığı bu infaz çok ağır ve feci bir uygulamadır.

Siyasi tarihimizde derin yaralar açan bu gibi cinayetlerin ne yazık ki ne ilki ne de sonuncusu olmuştur. Osman Ağa'nın milli kimliğine ve adına sürülen bir lekedir. Üstelik daha düne kadar, Osman Ağa'nın kahramanlıkları alkışlanırken, bu olayda doğru düzgün yargılanma fırsatı verilmeden asılıp kesilmesi vicdanlara sığmamaktadır. Aslında cinayeti işlediğine dair kesin bir kanıt da yoktur. Suçluluğu ispatlanana kadar herkes masumdur. Bu konuda olay aydınlatılmadığı için hem gerçek suçlular bulunamamış ve Ali Şükrü Bey'in kanı yerde kalmıştır hem de Osman Ağa masumsa şayet kendisine herhangi bir iade-i itibar yapılmamıştır.

5.5. Cenazenin Giresun'a getirilmesi

Osman Ağa'nın Ailesi cenazenin Giresun'a getirilmesini talep etti. Cenazeyi almak için görevlendirilen kardeşi Hacı Hasan Efendi Ankara'ya gitti. Hacı Hasan Efendi, kendisine yardımcı olması için Giresun eski Mutasarrıfı Nizamettin Bey ile temas kurdu. Nizamettin Bey Osman Ağa'yı sayıp severdi. Cenazenin kendisine teslim edilmesi için ricada bulundu. Ancak cenaze ilk etapta kendisine verilmedi. Böyle olunca, Sıhhiye ve Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'a başvurdular. O da Rauf Bey'i arayıp *“Bu kadar da olmaz, ölmüş, her şey olmuş bitmiş. Cenazesini verin!”* diyerek cenazenin verilmesini sağladı.⁴²³

Gerekli işlemler yapıldıktan sonra, kurşun kaplı bir tabut içerisinde cenaze teslim edildi. Trenle önce İstanbul'a, oradan da vapurla Giresun'a getirildi. Cenaze namazı Çınarlar Camii'nde kılındı. Cenazeyi tekbir sesleriyle kaleye çıkardılar. Kalenin kuzey kesimindeki Kurbanlık Mezarlığına defnedildi.⁴²⁴

Ankara İstiklal Mahkemesi heyeti 15 Aralık 1925 tarihinde Giresun'a geldi. Yapılan tetkiklerden sonra, ayrılmadan Osman Ağa'nın mezarını ziyaret ettiler. Ankara'ya döndükten sonra Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal'e, Osman Ağa'nın mezarının pek bakımsız

⁴²³ Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıralarım*, İstanbul, 1967, s. 1182

⁴²⁴ Sarıbayraktaroğlu, *age*, s. 208- 209

durumda olduğunu ilette. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa mezarı Kalenin en gösterişli tepesine taşımalarını ve mezarını ıslah etmelerini emretti.⁴²⁵

⁴²⁵ Emekli öğretmen, araştırmacı yazar Ali Osman Sönmez'in not defterinden. Erden Menteşeoğlu, *age*, s. 533

6. GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GİRESUN GEZİSİ

6.1. 19 Eylül 1924

Çalışmamın ilk bölümünde ayrıntıları ile bahsettiğim Sonbahar Gezileri, Atatürk'ün Anadolu Gezileri içinde yol ve süre olarak en uzun olanıdır. Mustafa Kemal Paşa hem Millî Mücadele yıllarında hem de Cumhuriyet'ten sonra yurt gezilerine çok önem vermiştir. Halkı ile her fırsatta bir araya gelmiş, sorunlarını dinlemiş, dertlerine tercüman olmuştur. Halkı onu büyük bir sevgi, saygıyla ve coşkuyla karşılamış, bağrına basmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 15 Eylül'de Trabzon'a gelmiş, 17 Eylül'de Rize'ye uğramış ve nihayet 19 Eylül'de Giresun'a gelmiştir. Giresunlular Gazi'nin geleceği günü sabırsızlıklar beklemiş günler öncesinden karşılama hazırlıklarına başlamışlardır.⁴²⁶

15 Eylül 1924 tarihinde Işık gazetesinde, Gazi'nin Giresun'a gelişi ile ilgili şöyle bir haber yayınlandı:

“Bu hafta Giresun en büyük gününü yaşayacaktır ve bizler Ey Giresunlular dertlerimizi, dileklerimizi Paşaya bildirmeli, ihmal edilen işlerimizin meydana gelmesini istemeliyiz.

Bir iki gün sonra Reisicumhurumuz, büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri misafir olacaklardır. Bu haberi duyar duymaz yüreklerimiz şimdiden hoplamakta, heyecanımız galeyana gelmektedir.

Gazi Paşa Hamidiye kruvazörü ile seyahat etmektedir. Bugün Trabzon'u şereflendiren Paşamızın Trabzon'da kaç gün kalacağı malum değil ise de büyük ihtimal Trabzon'dan sonra Giresun'a teşrif buyuracaklardır. Merasim için şimdiden belediye faaliyete geçmiştir.

Ey Muhterem halk, Ey ihtiyarlar, tüccarlar, gençler, esnaflar.

Hepimiz büyük Gazi'yi karşılamak için şanımıza, Giresun'un şanına layık bir merasim hazırlamalıyız. Bu sizin için bir imtihan olacaktır. Merasim için seçilen heyete bütün mevcudiyetinizle yardım ediniz ve Gazinin geçeceği yollara mümkün ise halılarla döşeyiniz ki: İlk defa Gazinin peşinden yürümüş... Giresun ki ilk defa isteyerek baba yiğit gençlerini onun emrine göndermişti.

⁴²⁶ Önder, age, s. 169- 170

Büyük Gazi'nin geldiği gün Giresun'un en aziz bir günü olacak ve o gün müstesna saatler yaşanacaktır. Bugünü onurlandırmak bizlere ey muhterem halk bizlere düşüyor.

Beş sene öncesine bir bakalım. Neydi o günler ya Rabbim... Pontus bayraklarının altında insanlığımızdan utanıyor, dünyaya ne için geldiğimizi bilmiyor ve içimizi kemiriyorduk. Başımıza çıkan ve göğsümüze, şehrimizin göğsüne takılan Yunan paçavraları geçtiğimiz sokaklarda bizim içimizi öldürüyordu. Rum palikaryaların yan bakışları, azgınlık ve coşkunculukları hep artık Türk'ün öldüğünü göstermiyor mu idi ve bize verilen Sevr Anlaşmasını kabul etseydik, daha nice bin bir felaketlere maruz kalacağımızı elbette hepimiz takdir ediyoruz. Bunları unutacak kadar çok zaman geçmedi.

Büyük Gazi Erzurum Kongresini toplarken bütün ümitsizlikler ve bütün üzüntümüzle biz de kongreye temsilci göndermiştik ve o günden beridir ki, Aziz Gazi'nin peşinden yürüyoruz.

Hatırlıyor musunuz ki; Ejderha gibi İngiliz gemileri limanımıza dolmuş seyyar birer kale gibi olan bu kruvazörler bizi ürkütmüş ve dişlerimizi gıcırdatmıştı. Bunlardan çıkan düşman askerleri sarhoş oluyorlar ve önlerine gelene çatıyorlardı. İnkâr etmeyelim ki, geçici bir zaman için olsun hayatınızdan nefret ettirmişti.

Neydi o günler, ne feci hatıralarda onlar ve bunların her biri birer feci destan olur. Çok şükür ki, Lozan Antlaşması ile bütün bu kâbusları üzerimizden attık. Dumlupınar Zaferi ile dünyaya hakkımızı tanıttık.

Büyük Gazi çıkmamış ve bu hareketi meydana getirmemiş olsaydı bugün benliğimize sahip değildik.

Ey bize bugünleri gösteren büyük Allah, sana binlerce hamd-ü sena ey Allah'ın inayetine güvenerek bizi zafere ulaştıran Mustafa Kemal, senin büyük varlığındır ki, bizi düşman bayrağı altından köle olarak yaşamaktan kurtardı.

Gazipaşa'yı birkaç gün misafir edebilecek tertibatımız mükemmel ve mükellef olmalıdır. Merasim programı çok titiz bir şekilde hazırlanmalıdır. Liman riyaseti kayıkların vaziyetini tanzim ettirmeli, hatta kayıklar vapur yatağından sahile kadar iki sıra olarak bırakılmalıdır.

Çarşıda mihmandarlık yapacak ayrı olmalı, ikamet ve istirahat buyuracakları hanede teşrifatçılar ayrı olmalıdır.

Göreyim sizi Ey Giresunlular, Hey burada yaşayan muhterem halk, canla başla Gazi'ye iyi bir surette İstikbal için çalışalım.

Gazi'ye dilediklerimizi dertlerimizi anlatalım. Işık, aziz okuyucuları namına Büyük Adamı şimdiden selamlar."⁴²⁷

Giresunlular, Gazi şehirlerine gelmeden bir gün önce bir hey 'et halinde Trabzon'da kendilerini ziyaret etmişlerdir. Giden hey 'et ile ilgili 18 Eylül 1924 tarihli Işık gazetesinde şu bilgiler veriliyor:

"Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Trabzon'da iken, Giresun'u temsilen "Hoş geldin"e bir hey 'et gönderildi. Hey 'et: Feridunzade Hacı Hasan Efendi, Osman Ağa'nın oğlu İsmail, Yusufzade Mustafa Efendi, Akifzade Fahri Bey, Hacı Eminzade Emin Bey, Sırrı Alemdarzade İsmail Efendi ve Tiralizade Hasan Bey'den oluşuyordu

Hey 'et 18 Eylül 1924 Pazartesi günü motorla Trabzon'a hareket etti. Pulathane limanında karaya çıktıktan sonra, otomobillerle Trabzon'a geçtiler. Belediye dairesine konuk oldular. Belediye Başkanı, Giresun heyetinin geldiğini Vali Bey'e bildirdi. Vali Bey'in talimatlarıyla heyetimiz Paşanın ikamet etmekte olduğu köşke gönderilecekti. Paşa hazretleri uykuda olduğundan yemeğe alındılar. Yemekten sonra köşke gönderildiler. Kabul salonunda Mustafa Kemal Paşa'yı beklemeye koydular.

Nasıl davranacaklarını konuşturlarken aniden kapı açılır ve Mustafa Kemal Paşa salona girer. Sert ve anlamlı bakışlarla içeri girenin Mustafa Kemal Paşa olduğu anlaşılır. Herkes ayağa kalkar. Teşrifatsız ve merasimsiz resmi kabulde, Mustafa Kemal Paşa konuklarına "Sefa getirdiniz" iltifatlarıyla karşılar. Tek tek el sıkışlarıyla konuklarına samimi yaklaşım gösterir. Akifzade Fahri Bey, heyeti takdim eder.

*Paşa hazretleri, Osman Ağa ve muhafızlarından sitayişle söze başlar. Karşılıklı samimi sohbette bulunurlar. Giresun'a geldiğinde kendisini fazla alıkoymamalarını ister. Hey 'et ise: "Gelmek sizden, göndermek bizden." yanıtını verir."*⁴²⁸

Giresunlular, Gazipaşa'yı karşılayabilmek için günlerden beri hazırlık içindeydiler. O güne kadar böyle bir kalabalık görülmemişti. İskelede çiçek ve dövizlerle süslü büyük bir tak kurmuşlardı. Atatürk'ün dinleneceği Mithat Paşa Oteli'ne kadar yollara halılar döşenmişti. Saat 9.00'da Hamidiye ufukta görüldü. 8 gencin kürek çektiği kayak paşayı

⁴²⁷ Işık gazetesi, 15 Eylül 1924, sayı: 98

⁴²⁸ Işık gazetesi, 18 Eylül 1924, sayı: 99

karşılama üzere kruvazöre yaklaştı. 9.30'da gemi iskelenin tam karşısında demirledi. Önce Atatürk ardından diğer misafirler kayıklara alındı. *Yaşa! Var ol Gazimiz!* sesleri ile saat 10.00'da karaya adım attı. Vali Rifat Bey, Belediye Başkanı Hasan Vehbi Bey, şehir adına *"Hoş geldiniz!"* diyerek Atatürk'ü karşılamışlardır. Gazi Paşa askeri birliği ve öğrencileri selamladıktan sonra yürüyerek Belediye binasına kadar gelmiştir. Yolda Giresunlu tüccarlar, Görele ve Tirebolu heyetleri, Bulancak ve Yolağzı belediyeleri memurları, okullar, Bilgi Yurdu, Hilal'i Ahmer, Muallimler Cemiyeti, İhtiyat zabitleri Cemiyeti, esnaf ve zanaatkarlar ile selamlaşarak ilerledi.⁴²⁹

Gazipaşa Hazretleri protokolde konuşmasını yaparken, yakın silah arkadaşı Osman Ağa'nın küçük oğlu Mustafa'yı kabul etti. Saçlarını okşayarak *"Maşallah pek büyümüşsün."* dedi. Bu esnada çocuk Mustafa Kemal'e şu soruyu yöneltti: *"Babam nerede?"* Mustafa Kemal soruya şöyle cevap verdi: ***"Yavrum, baban Cumhuriyet Şehidi oldu."***

Fotoğraf çekme faslından sonra, Vali Rifat Bey'i çağırarak, daire memurlarıyla Hükümet Konağında görüşeceğine söyledi. Öncesinde halk fırkasını ziyaret etti. Kahveler içildi, Oradan da Hükümet Konağına geçirdi.

Gazipaşa Hazretleri, Gazi Caddesi'nde ilerlerken *"Yaşa! Var ol!"* sesleri arasında eli göğsünde halkı selamlarken, Osman Ağa'nın evinin önüne gelince, yanındakilerden biri *"Paşam! İşte Topal Osman'ın evi."* deyiverdi. Bu sözleri söyleyene sert bakışlarıyla şu cevabı verdi: ***"Topal Osman değil, Cumhuriyet'in banisi Osman Ağa Hazretleri diyeceksiniz"*** dedi.⁴³⁰

Atatürk Hükümet Konağı'na doğru giderken, yolda Bilgi Yurdu binasının önünden geçerken, gençlerin sevgi gösterileri karşısında durdu ve gençlerle sohbet etti.⁴³¹

Gençler adına Dr. Nejdet coşkulu bir konuşma yapmıştır. Konuşma şu şekildedir:

"Hoş geldin Paşa!"

Bilgi Yurdu adına sizi selamlarım. Kaç gündür sizi bekliyoruz. Karadeniz'e çıktığınız günden beri gözlerimiz ufuklarda kaldı. Enginlerin göklere birleşen yerinde hep sizi aradık.

⁴²⁹ Önder, *age*, s. 170

⁴³⁰ 5 Ağustos 1980 tarihinde Ziya Yosmaoğlu ile söyleşiden. Menteşeoğlu, *age*, s. 554- 555

⁴³¹ Önder, *age*, s. 170

Doğru Dumlupınar'dan mı geliyorsunuz? Yaptığın tarihi tekrar yaşamak için mi oraya gittin? Senin irade ve kudretin altında ölen ve öldüren şehitleri ziyaret ettin mi? Şimdi önlerinde derin bir huşu ve hürmet duyduğun gözlerin onları gördü mü?

Dünkü silah arkadaşlarının ruhları mezarlarında şen ve müsterih uyuyor değil mi? İçlerinde bizim Yeşil Giresun'dan da kimse var mı idi?

Kim iddia edebilir ki, temelini kudretli ellerinle vaz ettiğin meçhul asker abidesi bizim Giresun uşaklarından birinin değildir. Onlara arzularının yerine geldiğini söyledin mi? Asil ve temiz kanlarının topraklara aktığı gün, düşmanın Akdeniz'de boğulduğunu anlattın mı?

Dedin mi ki, kazandıkları zafer, meyvelerini vermiştir. Heybetli mucizeleri yalnız düşmanı değil, sarayı, padişahı, hilafeti de boğmuştur. Sen olmasaydın Ey büyük Münci; Ey büyük Halaskar... Türk tarihi de olmayacaktı. Olsa bile sahifeleri artık zafer; hürriyet, saadet değil zillet, esaret, hakaret kaydedecekti.

Padişah ve halife dediğimiz hainler bizi satmışlar, düşmanla birleşmişlerdi.

Zannediyorlardı ki, Türk uşak ve Türk tarihi ehemmiyetsiz bir kitaptır.

Bilmiyorlardı ki, Türk tarihinin temelleri yalçın kayalar üzerinde ve Türk milletinin kalbindedir.

Bilmiyorlardı ki: sen o kalplerin birleştiği müşterek bir yüreksin.

Bilmiyorlardı ki; İnönü Lijyen'den, Sakarya Verdund'dan ve sen hepsinden daha kuvvetlisin.

Bilmiyorlardı ki; dünyada Türk kalbinden yapılmış kalelerden daha müstahkem hiçbir şey yoktur. Onun için mütemediyen hücum ettiler. Başlarını kâh güzel İzmir'in ilahi sahillerindeki çelikten göğüslere kâh Sakarya kenarlarındaki demirden vücutlara çarptılar. Halbuki biz onların bir ayda geçemedikleri Sakarya'yı bir saatte aştık. Bin bir milletin yardım ettiği Helen çocuklarını Karahisar'dan bir saatte attık. İki senede kan ve ateş tufanına boğarak yürüdükleri yolu biz bir haftada aldık. Tarihte onlar tarafından şehadet edilecek bir kimse bile kalmadı. Günahlarını ilk evvel Sakarya'da, sonra da Akdeniz'de yıkadılar. Onlar gidince Padişah da gitti. Türk'ün büyük tarihini gömecek kadar bol bir toprağın bulunmadığına da inandı.

Allah'ın yarattığı Türk esir olmadı ve tarihinin kendi eliyle sancağımıza taktığı ay yıldız yere düşmedi.

Bizi, yanlarından geldiğin Dumlupınar şehitleriyle sen kurtardın. Artık başka bir iradeye tabiiyiz. İstiklal harbinde şehit olanlar yalnız düşmandan değil, saraydan da intikam aldılar.

Yıllardan beri sadece başımızı veraset kuvveti ile bela kesilenlerden bizi kurtardınız.

Artık mukadderatımız, Afrikalı bir dadının büyüttü cahil bir Han ve Sultan elinde değildir. Şimdi reisimiz siz ve Büyük Millet Meclisimizdir. Cumhuriyet bir taht ise biz gençler onun sehпасıyız. Biz kırılmadıktan sonra o yere düşmeyecektir ve üzerinde her zaman layık olan oturacaktır. Türk tarihinde artık kimse tufeyli yaşayamaz. Sizin büyük huzurunuzda bütün gençler yemin ederiz ki:

*Vatan aleyhine; Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyetin zararını herhangi bir baş kalkarsa, onu da koparıyoruz. **Velev ki o baş vatani ve hakimiyeti bize verenlerden biri olsun.***

Saltanatı Ferdi'nin mezarı Büyük Millet Meclisi binasının altındadır. Dirilmek ve hortlamasının ihtimali yoktur. Kalkmak isterse milleti bütün ağırlığı ve üstünde ve bizi bütün silahlarımızla karşısında bulacaktır.”⁴³²

Gençlerin bu samimi ve içten gösterilerinden çok memnun kalan Mustafa Kemal Atatürk şöyle karşılık vermiştir:

“Bu sözlerinizle bütün memleket gençlerine tercüman olmaktadır. Savaş alanlarında kanlarını akıtan şehitlerin ruhları bu sözleri işitmekte ve müşteri olmaktadır. Giresun'da memleketin şuurlu ve zinde gençliği karşısında duyduğum mutluluk büyüktür.”

Daha sonra Bilgi Yurdu gençlik kuruluşunu ziyaret etmiş ve binanın çok küçük ve yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine daha elverişli binaya taşınmaları için valiliğe talimat vermiştir. Ardından gençlere şöyle söylemiştir: *“Niçin tek bir ad altında çalışmıyorsunuz, birlik olun, yeni binaya taşındıktan sonra adınızı Türk Ocağına çevirin.”⁴³³*

⁴³² Işık Gazetesi, 19 Eylül 1924, sayı: 100

⁴³³ Önder, age, s. 171

Gazi paşa, gençlerin alkışları arasında yurt binasından ayrıldı. Yürüyerek Vali konağına⁴³⁴ geçti. Karşılama için Konak titizlikle hazırlanmıştı, kalacakları düşünülüyordu. Paşa hazretleri Giresun'un tüccarları ve ilçeden gelen heyetlerle görüştü, sorunlarını dinledi. Ekonomik ve ticari gelişmeler hakkında önerilerde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa Konağı çok beğendi ancak Burada sadece bir saat kalabildi. “*Ülke beni bekliyor*” dedi. Sadece bir kahve içecek zamanı vardı. Burada dinlenirken bir yandan karşıda görülen yeşil alanları seyretti. “*Şu yeşil alanlar fındık bahçeleri mi?*” diye sordu ve ekledi: “*Ben bu beldenin adını Yeşil Giresun koydum.*” dedi.

Konaktan ayrılınca, yolu üzerinde Jandarma Okuluna⁴³⁵ uğradılar. Okulda 13 subay ve 4 bölük bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa okulun düzen ve nizamını çok beğendi. Komutan Zeki: “*Emrinizdeyim Paşa Hazretleri!*” dedi. Mustafa Kemal Paşa ona: “*Seni Çanakkale Jandarma Alay Komutanı olarak gönderiyorum.*” dedi.⁴³⁶

Okuldan ayrıldıktan sonra otomobille Askerlik şubesine geldi. Askerlik şubesini ziyaret ettikten sonra, belediyeye geldi ve sonra halkın saygı ve sevgi gösterileri karşısında otomobilden indi. İskeleye kadar yaya olarak devam etti. Yıldız Lokantası'nın Fransızca yazılı tabelası gözüne ilişti. Tabelanın derhal indirilmesine emretti. Bu sırada iskelede yanına yaşlı bir adam geldi ve bir kâğıt uzattı. Ağlayarak, “*Üç gündür çoluk çocuk aç yatıyoruz. Mavnalarımızı işe karıştırmıyorlar, Paşam!*” dedi. Mustafa Kemal Paşa Bu konuyla ilgili validen bilgi aldı ve mavnaların hemen suya indirilmelerini, çalışmalarının sağlanmasını buyurdu.

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler Hamidiye kruvazöründen inerken Latife Hanım rahatsız olduğu için kruvazörde kalmıştı. Dr. Necdet Memduh (Otaman) Bey'in, Dr. Hicabi (Deniz) Bey'in, Öğretmen Ahmet Hamdi (Atagün) Bey'in hanımları ve yakın arkadaşları Latife Hanım'ı hoşlamak için kruvazöre çıktılar. Latife Hanım Giresunlu hanımları gayet hoş karşıladı.⁴³⁷

Mustafa Kemal Paşa ve mahiyeti iskeleye geldiğinde, kadınlar grubu da iskeleye yeni dönüyorlardı. Mustafa Kemal Paşa protokolle ve kadınlar grubu ile el sıkışıp

⁴³⁴ Şimdiki Öğretmenevi

⁴³⁵ Şimdiki Taşkılla Ticaret Lisesi

⁴³⁶ 30 Ağustos 1983 tarihinde Helim Türk ile yapılan söyleşiden, Menteşeoğlu, *age*, s.560

⁴³⁷ 27 Ekim 1977 tarihinde emekli öğretmen Ahmet Hilmi Atagün ile söyleşiden, Menteşeoğlu, *age*, s. 561-562

istimbota bindi ve “Allah'a ısmarladık arkadaşlar! Ölmezsem en kısa zamanda Giresun'a tekrar geleceğim.” dedi. Kruvazör saat 14.30'da hareket etti. Paşa Hazretleri “İlk fırsatta Giresun'a tekrar geleceğim.” dediyse de tekrar gelmesi kismet olmadı.⁴³⁸

Mustafa Kemal Paşa bir daha Giresun'a gelememi ama 1925 yılında Giresun'dan gelen bir hey ‘et Mustafa Kemal Paşa'yı Çankaya'da ziyaret ettiler. Giresun'dan Vali Rahmi Bey'in başkanlığında, Hasan ve Güvenç, Muzaffer Aykutoğlu, Hasan Feridunoğlu, Hüseyin Nemci, Mustafa Sütlaş ve Emin Sami İnanc Beyler heyeti oluştuyordu. Yapılan görüşme akademik nitelikteydi. Paşa Hazretleri, Osman Ağa ve Giresun gönüllü alayının Millî Mücadele'deki hizmetlerinden ötürü samimi iltifatlarla bulundu. Ayrıca Giresun heyetinin ziyaretinden ötürü memnuniyetini ifade etti. Hey ‘et ayrılırken kendilerine, ziyaretlerinin bir nişanesi olarak bir muhasara kılıcı hediye ettiler. Bu altın kılıç bugün Anıtkabir'de Paşanın kişisel eşyalarının sergilendiği müzede saklanmaktadır.⁴³⁹

6.2. Şebinkarahisar Ziyareti

Atatürk Erzurum depremi nedeniyle Doğu Karadeniz gezilerini normalden kısa tutmuştu ancak Erzurum'u ziyareti sonrasında karayoluyla geri dönerken Giresun'un ilçesi Şebinkarahisar'ı ziyaret etmiştir. Şebinkarahisar Cumhuriyet'ten sonra Şarkikarahisar ismiyle il merkezi olmuştur. Atatürk, Erzurum'dayken bir hey ‘et Erzurum'a gelerek Paşa'yı şehirlerine davet etmiştir. Atatürk bu teklifi memnuniyetle kabul etmiş ve 11 Ekim 1924 tarihinde Erzincan'dan geç vakit Şebinkarahisar'a gelmiştir.

Vali Abdurrahman ve Belediye Başkanı Rıza Bey'ler konukları ta Suşehri'nde karşılamışlardı. Atatürk, coşkun gösteriler eşliğinde kendisi için hazırlanan konağa gelmiş, akşam yemeğinden sonra burada kalmıştır.

Ertesi gün, Belediyeyi, Valiliği, Halk Fırkasını, Alay komutanlığını ve ortaokulu ziyaret ettikten sonra Türk Ocağı'na gelip burada gençlerle söyleşide bulunmuştur. Gençler Ocağı yeni açtıkları için bazı eksikliklerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Atatürk bunun üzerine:

“Ben bu şehri çok beğendim. Bu sevgimin devamına işaret olmak üzere Şarkikarahisar adının Şebinkarahisar olarak değiştirilmesini teklif ediyorum.

⁴³⁸ 20 Temmuz 1980 tarihinde, Ahmet Hilmi Atagün ile söyleşiden. Menteşeoğlu, *age*, s. 562

⁴³⁹ 14 Ekim 1977 tarihinde, Ali Osman Sönmez ile söyleşiden. Menteşeoğlu, *age*, s. 567- 568

Şapı⁴⁴⁰ başta olmak üzere, Fatihlerin ortak kurduğu bu topraklarda daha neler varsa araştırmak, tarihinden olduğu kadar ekonomi yönünden de bu şehri ileri götürmek görevimiz olmalıdır. Şu tek gözlü mütevazi ocağınızda derin bir samimiyet buldum. Kalkınacaksınız mutlu olacaksınız.”⁴⁴¹

Türk ocağı defterini de “*Türk ocağı, Türk'ün has ocağı, varlık ve birlik ocağı, yüksek alevlerle tutsun, muhitine nurlar saçsın; yaşasın ve yaşatsın.*” cümlelerini hatıra olarak yazmış ve o gün öğleye doğru Şebinkarahisar'dan ayrılmıştır.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Şebinkarahisar'da çıkarılan bir tür maden.

⁴⁴¹ *Cumhuriyetin 50 yılında Giresun*, Ankara, 1974, s. 11

⁴⁴² Önder, *age*, s. 172

SONUÇ

Ülke askeri ve siyasi manada kurtuluşa erdikten sonra, daha büyük bir savaş hasıl oldu. Hatta Atatürk'e göre bu ikinci savaş birincisinden de çetin geçeceğı benziyordu. O savaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan devrimlerin savaşıydı. Bu anlamda ilkinde olduğu gibi ikincisinde de Atatürk hep milletine güvendi onlardan güç aldı. Güç aldığı halklardan biri de Karadenizlilerdi. Bu minvalde Atatürk Trabzon'a çeşitli nedenlerle, farklı zamanlarda üç gezi gerçekleştirdi. Bu gezilerden biri Sonbahar gezileri kapsamında 1924 yılında olurken, diğerleri 1930 ve 1937 yıllarında gerçekleşmiştir. Yine Sonbahar Gezileri kapsamında 1924 yılında birer kez de Rize ve Giresun'a gelmiştir.

Millî mücadele öncesinde, sırasında ve sonrasında Karadenizlilerin gözü pek ve sınır tanımaz cevvalikleri sayesinde hep en kritik anlarda göstermiş oldukları cesaret, bir savaşın seyrini değiştirdiği gibi bir milletin kaderini de müspet yönde değiştirmiştir. Trabzonluların teşkilatlanma becerileri sayesinde önce Kuzey Doğu Anadolu birliği sağlanmış daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle tüm Anadolu'nun birliği tamamlanmıştır. Rizeli denizcilerin sağladığı lojistik destekle İstanbul'un silah ambarları boşaltılmış Anadolu'ya sevk edilmiştir. Giresunlu Fedailerin Mustafa Kemal Paşa'nın ardında dağ gibi durması ve savaşta milis güçlerin yararlılıkları takdire şayandır. Hepsinin ruhları şad olsun. Hepsine minnet borçluyuz.

Doğu Karadenizlilerin, Millî Mücadele yıllarında “*kendi kendini kurtarma*” anlayışı ile askeri ve siyasi alanda göstermiş oldukları cüret ve cesaret onları başarıya götürmüş aynı zamanda kendileri gibi düşünen ve davranan diğer örgütlerle bir araya gelerek vatanın kurtuluşu için çalışmaları, Mustafa Kemal Paşa'yı da umutlandıran bir kıvılcım olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşayı milletine olan inancını hep diri tutması işte bu ve benzeri olaylar ile güçlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Genç Türkiye Cumhuriyeti kurulurken ve siyasi oluşumlar yeni yeni yapılanırken Doğu Karadenizlilerin desteklerini hep yanında hissetmiştir.

Doğu Karadenizliler ile Ankara Hükümeti arasındaki meseleler hep karşılıklı fedakârlık ve anlayış ile çözülmüş bir anda parlayıp bir anda sönmüş olaylarla doludur. Zafer kazanıldıktan sonra tüm kırgınlıklar, kuşkular silinmiş yeni başlangıçlara gidilmiştir. Atatürk her güzel gününde olduğu gibi kara günlerde de milletinden yana yüzünü dönmüş

eşsiz bir liderdir. Bu çalışmada da bunun pek çok örneğini izah etmeye çalıştım. Atanın Trabzon’a birinci gezisinden başlayarak hep bu güven ve samimiyetle karşılaşmaktayız.

Atatürk ve milleti arasındaki bağ vefat ettikten sonra da kopmamıştır. 1938 yılında Atatürk’ün hastalığı iyice arttığı dönemde İstanbul’da, Trabzonlu öğrencilerin kurduğu bir cemiyet olan “Karadenizliler Cemiyeti” isimlerini değiştirip “19 Mayıs Derneği” yapmışlardır. Ayrıca 19 Mayıs’ın milli bayram olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunmuşlardır. 20.06.1938 tarihli 3466 sayılı kanunla 19 Mayıs Milli bayram ilan edilmiştir. Trabzonlular, Atatürk’ün Ölümünden sonra kız kardeşi Makbule Atadan’a kalan Soğuksudaki Köşkünü kamulaştırarak, 1943 yılında Atatürk Müzesi’ne çevirdiler. Halen halkın ziyaretine açıktır.

KAYNAKLAR

Ansiklopediler

İslam Ansiklopedisi, C. 11, Rize Maddesi

İslam Ansiklopedisi, C. 14, Giresun Maddesi

Yurt Ansiklopedisi, C. 9, Rize Maddesi

Arşiv Belgeleri

A111-9-8, D37, F2-10, Sayı: 1-111

Ankara Genel Kurmay Başkanlığı, 28 Mart 1967 tarih ve Genel Kurmay Harp Tarihi Enstitüsü Başkanlığının 3301-9-67 arşiv sayılı yazısı

BOA, BEO, nr: 34-3565, lef:1

BOA, DH EUM-EMN 75-12

BOA, DH KMS, 51-2/19

CA, A, III-3, D.143, F.72-1

CA, A, III-6, D.17, F.9

CA, A. V.4-D81-F2-394

CA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No: 1, Dosya No: 3, Gömlek No: 16

CA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No: 1, Dosya No: 3, Gömlek No: 17

CA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No: 2, Dosya No: 12, Gömlek No: 4

CA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No: 2, Dosya No: 12, Gömlek No: 6

CA, III-3, D.18, F.143-16

Makaleler

AYIŞIĞI, Metin, *Millî Mücadele'de İstanbul'dan Anadolu'ya Yapılan Silah Sevkiyatı ve İstihbarat Meselesi*, Ata Dergisi, 2, Konya, 1992

BEYOĞLU, Süleyman, *Millî Mücadelede Giresun'un Yeri ve Önemi*, Giresun Tarihi Sempozyumu, İstanbul 1997

ÇAPA, Mesut, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIII/39, Kasım 1997

ÇÖHÇE, Salim, *Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü*, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, 1988

DAĞTEKİN, Hüseyin, *İstiklal Savaşında Anadolu'ya Kaçırılan Mühimmat ve Askeri Eşya Hakkında Tanzim Edilmiş Mühim Bir Vesika*, Tarih Vesikaları, 1, 1, Ankara, 1962

GÜLER, İbrahim, *XVII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tespitler*, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon, 1999

İNAN, Kenan, *Trabzon'un Fethi*, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon, 1999

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "*Milli Tarihimize Rize Bölgesi*" adlı ve 19 Aralık 1986, tarihli konferans notları, Rize, 1986

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Doğu Karadeniz Kıyıları, Gürcistan ve Eski Turabozan Vilayetimiz (Batum- Samsun Dahil) Bölgesinde, MÖ VII. Yüzyıldan, Osmanlı Fethine Kadar Yerleşen Türkler ce Coğrafyada Yaşayan Hatıraları*, İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, I, Samsun, 1990

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Lazlar-Çanarlar*, VII, Türk Tarih Kurumu Bildirisi, Ankara, 1972

KOCAGÖĞLU, Timur, *Türkistan'da Türk Subayları,1914-1923 Raci Çakıröz' ün Anlattıkları*, Tarih Dergisi, 1, Ocak 1987

KÖKTEN, İ. Kılıç, *Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine bir Araştırma*, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, X/3-4, Ankara, 1952

KÖKTEN, İ. Kılıç, *Anadolu'da Prehistorik Yerleşme*, Ankara Üniversitesi, Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, X, Ankara, 1952

KURAN, Ercüment, *Millî Mücadele Esnasında Pontus Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri*, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun,1988

NUTKU, Emrullah, *İstiklal Savaşında Denizciler/ İlk Deniz Nakliyatı*, Yakın Tarihimiz, II, 1984

OKUR, Mehmet, *Millî Mücadele Döneminde İngilizlerin Samsun'daki Faaliyetleri ve Bölgeyi Tahliyeleri*, 19 Mayıs ve Millî Mücadele'de Samsun Sempozyumu Bildirileri, Samsun, 2000

PETEK, Hakkı, *Kurtuluş Savaşında Anadolu'ya Kaçırılan Telsizler*, Hayat Mecmuası, II/9, Ekim 1970

SARINAY, Y., *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/31, Ankara, 1995

SAYDAM, Abdullah, *Kurtuluş Savaşında Trabzon'a Yönelik Ermeni ve Rum Tehdidi*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VI/17, Ankara, 1997

SÜMER, Faruk, *Anadolu'da Moğollar*, Selçuklu Araştırma dergisi,1, 1969

SÜMER, Faruk, *Çepniler*, Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 1996

Sürelî Yayınlar

İstikbal Gazetesi, 13-25. 05.1923, Sayı: 915

İstikbal Gazetesi, 16.05.1922, Sayı: 612

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 16.09.1924, s. 1
Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 17.09.1924, s.1
Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 19.09.1924
Son Posta Gazetesi, 29 Teşrinisani 1930, s.1
Son Posta Gazetesi, 12.06.1937, s. 1-11
Milliyet Gazetesi, 29 Teşrinisani 1930, s.1
Milliyet Gazetesi, 30 Teşrinisani 1930, s.1
Yeni yol Gazetesi, 11.06.1937, s. 1-2
Kurun Gazetesi, 11.06.1937, s. 1-4
İstikbal Gazetesi, 13-14.09.1924, Sayı: 709-710
Vatan Gazetesi, 10.11.1953
Yenigün Gazetesi, 02.11.1918
Işık Gazetesi, 18.05.1919, Sayı: 21
Işık Gazetesi, 26.08.2009
Işık Gazetesi, 19.09.1924, Sayı: 100
Karadeniz Gazetesi, 04.02.1953, Sayı: 49
Karadeniz Gazetesi, 16.03.1953, Sayı: 54
Karadeniz Gazetesi, 13.02.1956, Sayı: 561
Karadeniz Gazetesi, 21.11.1955, Sayı: 489, Tefrika No: 13
Karadeniz Gazetesi, 21 Ekim 1955, sayı: 464, tefrika no:3
Karadeniz Gazetesi, 25 Ekim 1955, sayı:467, tefrika no:4
Karadeniz Gazetesi, 27 Ekim 1955, sayı:469, tefrika no:5
Karadeniz Gazetesi, 9 Kasım1955, sayı:480, tefrika no:9
Karadeniz Gazetesi, 15 Kasım1955, sayı:484, tefrika no:10
Karadeniz Gazetesi, 18 Kasım 1955, sayı:487, tefrika no:12
Karadeniz Gazetesi, 21. 11. 1955, tefrika no: 13, sayı: 489
Karadeniz Gazetesi, 23 Kasım 1955, sayı:491, tefrika no:15
Karadeniz Gazetesi, 7 Aralık 1955, sayı:503, tefrika no:22
Karadeniz Gazetesi, 9 Aralık 1955, sayı:505, tefrika no:24

Karadeniz Gazetesi, 12 Aralık 1955, sayı:507, tefrika no:24
Karadeniz Gazetesi, 14 Aralık 1955, sayı:509, tefrika no:25
Karadeniz Gazetesi, 16 Aralık 1955, sayı:511, tefrika no:26
Karadeniz Gazetesi, 20 Aralık 1955, sayı:513, tefrika no:27
Karadeniz Gazetesi, 20 Aralık 1955, sayı:523, tefrika no:32
Karadeniz Gazetesi, 21 Aralık 1955, sayı:515, tefrika no:28
Karadeniz Gazetesi, 23 Aralık 1955, sayı:517, tefrika no:29
Karadeniz Gazetesi, 26 Aralık 1955, sayı:519, tefrika no:30
Karadeniz Gazetesi, 28 Aralık 1955, sayı:521, tefrika no:31
Karadeniz Gazetesi, 3 Ocak 1956, sayı:526, tefrika no:33
Karadeniz Gazetesi, 4 Ocak 1956, sayı:527, tefrika no:34
Karadeniz Gazetesi, 6 Ocak 1956, sayı:529, tefrika no:34
Karadeniz Gazetesi, 9 Ocak 1956, sayı:531, tefrika no:34
Karadeniz Gazetesi, 10 Ocak 1956, sayı:533, tefrika no:35
Karadeniz Gazetesi, 20 Ocak 1956, sayı:542, tefrika no:41
Karadeniz Gazetesi, 23 Ocak 1956, sayı:544, tefrika no:42
Karadeniz Gazetesi, 24 Ocak 1956, sayı:545, tefrika no:43
Karadeniz Gazetesi, 25 Ocak 1956, sayı:546, tefrika no:44
Karadeniz Gazetesi, 1 Şubat 1956, sayı:552, tefrika no:47
Karadeniz Gazetesi, 3 Şubat 1956, sayı:554, tefrika no:48
Karadeniz Gazetesi, 6 Şubat 1956, sayı:556, tefrika no:49
Karadeniz Gazetesi, 8 Şubat 1956, sayı:557, tefrika no:50
Karadeniz Gazetesi, 10 Şubat 1956, sayı:559, tefrika no:51
Karadeniz Gazetesi, 14 Şubat 1956, sayı:562, tefrika no:52
Karadeniz Gazetesi, 17 Şubat 1956, sayı:565, tefrika no:54
Karadeniz Gazetesi, 20 Şubat 1956, sayı:567, tefrika no:55
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Eylül 1986, Sayı: 19
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Temmuz 1987, sayı: 29
Belgelerle Türk tarihi Dergisi, Ekim 1987, Sayı:12

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 11.03.1955, Belge No: 276

Yayınlar

Cumhuriyet'in 50. Yılında Giresun, Ankara, 1974

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1984

Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 1990

Büyük Tarih Trabzon'da, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938

Trabzon'dan Atatürk'e, Trabzon İl Kutlama Komitesi, Trabzon, 1981

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 1, 2, 3,5 Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1981

Türk İstiklal Harbi, C. 3, 5, 6, Genel Kurmay Yayınları, Ankara, 1965

AĞAOĞLU, Samet, *Kuva-yi Milliye Ruhu*, İstanbul, 1973

AKIN, Bilal, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1995

AKŞEN, Sena, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, Ankara, 1998

ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Kültür Tarihine Bir Bakış*, Trabzon, 1989

ALLEN, W.E.D.- Paul MURATOFF, *Kafkas Harekâtı*, 1828-1921 Türk- Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Ankara, 1966

ALPARSLAN, Teoman, *Topal Osman Ağa*, İstanbul, 2007

ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, Çev.: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 1999

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, Ankara, 1999

BALCIOĞLU, Mustafa, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e*, İstanbul, 2001

BARDAKÇI, Murat, *Yıkılış ve Kuruluş*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017

BAYAR, Methi, *İstiklal Savaşında Türk Denizcileri*, İstanbul, 1945

BEKTAŞ, İlknur, *Sancak Çavuşu Pembe*, İstanbul, 2022

CEMİL, Arif, *I. Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa*, İstanbul, 1997

- ÇAPA, Mesut, *Pontus Meselesi ve Trabzon Çevresinde Millî Mücadele*, Ankara, 1993
- DAYI, Ersin, *Elviye-i Selase'de (Kars- Ardahan- Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997
- DİLAVER, Sadi, *Tarihçesi ve Tarihi Yapılarıyla Trabzon*, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997
- DİNAMO, Hasan İzzettin, *Kutsal İsyan*, C. 2, 5, İstanbul, 2010
- ERDEHA, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, 1993
- EROĞLU, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara, 1990
- ERTAYLAN, Hikmet, *Fatih ve Fütuhâtı*, Mars Matbaası, Ankara, 1986
- ERTÜRK, Hüsametdin, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, 1964
- GOLOĞLU, Mahmut, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, Ankara, 1973
- GOLOĞLU, Mahmut, *Atatürk ve Trabzon*, T.C Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Trabzon, 1981
- GOLOĞLU, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021
- GOLOĞLU, Mahmut, *Millî Mücadelede Trabzon Mustafa Kemal Paşa*, Trabzon, 1981
- GOLOĞLU, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969
- GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara, 1971
- GÖNLÜBOL, Mehmet- Cem SAR, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1992
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *10 Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922*, Ankara, 1993
- GÜNALTAI, Şemsettin, *Yakın Şark*, C. 4, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1951
- GÜNAY, Turgut, *Rize İl Ağzları*, Ankara, 1978
- GÜRİSOY, Ahmet, *Millî Mücadele'de Giresunlular*, Giresun, 1994
- GÜRÜN, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1985.
- <https://giresun.ktb.gov.tr/TR-57975/kent-tarihi.html>
- KALKAVANOĞLU, İlyas Sami, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1995
- KANDEMİR, Feridun, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*, Sinan Matbaası, İstanbul. 1965
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, I, II, İstanbul, 1969
- KARADENİZLİ, Kemal, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1954
- KAZMAZ, Süleyman, *İpsiz Recep*, Ankara, 1996
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Erzurum Kongresi*, I, II, Ankara, 1993

- KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Çev.: Hakkı Devrim, İstanbul, 1974
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrim Kronolojisi*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1973
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1970
- KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Basımevi, Ankara, 1995
- MANSEL, A. M., *Ege ve Yunan Havzası Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984
- MENTEŞEOĞLU, Ö. Erden, *Milis Yarbay Osman Ağa*, Yardımcı Ofset ve Matbaacılık, Ankara, 2014
- METEL, Reşit, *Atatürk ve Donanma*, İstanbul, 1996
- MISIRLIOĞLU, Kadir, *Ali Şükrü Bey*, İstanbul, 1987
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1990
- NUR, Dr. Rıza, *Hayat ve Hatıralarım*, İstanbul, 1967
- OĞUZ, Burhan, *Yaşadıklarım Dinlediklerim Tarihi ve Toplumsal Anılar*, İstanbul, 2000
- ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1975
- ÖZEL, Sabahattin, *Millî Mücadele'de Trabzon*, Ankara, 1991
- ÖZMENLİ, Mehmet, *Giresun Tarihi*, Eser Ofset Basın Yayın Matbaacılık, Erzurum, 2013
- SARIBAYRAKTAROĞLU, M. Şakir, *Osman Ağa ve Giresunlu Uşaklar Konuşuyor*, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1975
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günü*, I, Ankara, 1998
- SARIKAYA, Makbule, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004
- SELÇUK, Sadi, *Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı Kurtuluş*, Konya, 1955
- SEMİZ, Yaşar- Ömer AKDAĞ, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Konya, 2011
- SEZEN, Yıldırım, *İki Kardeşten Seferberlik Anıları*, Ankara, 1998
- SHOW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, İstanbul, 1994
- ŞEVKET, Şakir, *Trabzon Tarihi*, İstanbul, 1924
- ŞİMŞİR, Bilal N., *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*, İstanbul, 1972
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. 1, 2, 4, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1991
- TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971

TARAKÇIOĞLU, *Mustafa Reşat*, Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon, 1986.

TEXIER, Charles, *Küçük Asya*, Çev.: A. Sait, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri, Ankara, 2002

TOPALLI, Osman Fikret, *Müdafaa-i Hukuk ve İstiklal Harbi Tarihinde Giresun*, Haz: Veysel Usta, Trabzon, 2011

TOPALOĞLU, İhsan, *Rus İşgalinde Rize*, Trabzon, 1997

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1973

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, İstanbul, 1997

UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının İlk Çağı*, Ankara, 1991

ÜNAL, A., *Hititler Devrinde Anadolu*, C. 2, İstanbul, 2003

VANİLİSİ, Muhammed- Ali TANDİLOVA, *Lazlar Tarihi*, Çev.: Hayri Hayrioğlu, İstanbul, 1992

YERASİMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, İstanbul, 1995

YÜCEL, Selahattin, *İlk Kuvvîcım- Mustafa Kemal Paşa'nın Havza günlüğü ve Havzalıları*, Samsun, 2001

Yıllıklar

1973 Trabzon İl Yıllığı

1997 Rize İl Yıllığı

Zabıt Cerideleri

TBMM, Zabıt Ceridesi, Cilt: 28

ارضرو مده مدهش زلزله لر دوام ايدييور

خصوصی تلفرافلر من

در نامه بنمیدد و بعضی اشعارش آهسته آهسته نظر
و فقه آلاء حق بهم بر کفایت داده بود .

TELEFON: MÜDÜRLÜK — İS. 203
NÜSHASI HER YERDE 5 Kr.
29 Teşrinisani 1930 CUMARTESİ No. 125

DARE: İSTANBUL NURUOSMANIYE ŞEREF SOKAĞI HERGÜN NEŞROLUNUR

SON POSTA Halkın gözüdür Halk bununu görür
SON POSTA Halkın kulağıdır Halk bununu işitir.
SON POSTA Halkın dilidir Halk bununu söyler.

Son Posta

DÜN AKTETTİĞİ İÇTİMADA...

Devlet Şurası Bazı Yerlerde Belediye İntihabından Yapılan Şikâyetleri Hakkı Gördü...

Bazı Yerlerin Belediye İntihabları Feshedildi:

Devlet Şurası Kararını Yarın Tebliğ Edecektir

Ankara, 28 (H.M.)—Dün Devlet şurası tetkik için kendisine havale edilen belediye intihablarında yolculuk yapıp yapılmadığını tetkik etti. Bazı şehir ve kasabalardan yapılan şikâyetleri doğru buldu. Bu intihabların feshedilmelerine karar verdi. Karar yarın tebliğ edilecektir. İntihabları feshedilen belediyelerin ekserisi haklarında şikâyet yapılmış olanlardır.

FETHİ B. VE ARKADAŞLARI M. Meclisinde Bir Hizip Halinde Çalışmaya Karar Verdiler

Ankara'dan bildirildiğine göre, sabah Serhası fıkası mensup olanlardan Fethi, Nuri, Tahsin, Şakıoğlu Ahmet, Refik ismail ve Mehdi Beyler Millet meclisinde bir hizip halinde çalışmaya karar vermişlerdir.

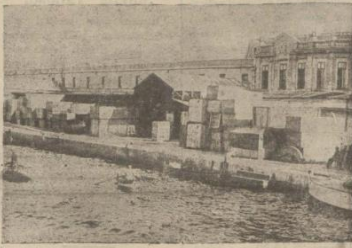
Harabim ve Haydar Beylerle Şakıoğlu Paşa müstakil kalacaklar. Fethi, Mehmet Emin ve Rasim Beyler Halk fırkasına dönecekler. Bu haber, doğru görünmesine rağmen kaydı ihtiyatla telakkî edilmesini lazımdır.

Garip Bir Va'ka Hicra Tekkede İşkence Gören Arif Ef. Rüyası Mı Dalmıştı?

Bir muallim Gaziantep'ta hastalanmış, verem arızaları göstermeye başlamış. Tebdili hava alıp İstanbul'a gelmiş. Şurada, burada vakit geçirmiş. Şimdi müddeti bitmiş. Fakat hastalığı geçmemiş. İstanbul Maarif idaresine müracaat ederek muayenesini istemiş. Oradan dispensere gönderilmiş. Dispanserde ciğerleri muayene olunmuş ve görülmüş ki hastalık ilerlemiştir.

Her iki ciğerinde ve bilhassa sol tarafında eksiklik vardır. Bu noktalar bir raporla tesbit olunmuş. Bu genç ve bedbaht muallim bu raporu

Kaçakçılık Yapan Bir Şebeke Millet Hazinesine Mühîş Zarar Veriyordu Bu Şebekenin Elebaşları Kimler?

...vîhayet bu âzim meseleyi meydana çıkaran gümrük idaresi...

Bir müddettenberi üstü kapalı bir silâh kaçakçılığından bahsediliyor. Fakat bu kaçakçılığın hakikî mahiyeti bir türlü anlaşılmıyor. hazine ve gümrük idaresini tahmini kabul olamayacak derecede zarar sokacak bu kaçakçılığın mahiyeti nedir? Bunu tetkik etmek ve teferrüatla kaydediyoruz: Ayn on birinci günü Loit (Devamı 7 inci sayıfada)

Maarifin Doktorlarından Soruyoruz: Veremli Bir Muallimi Nasıl Dinlemezsiziniz?..

Fırka İşlerinin Görülmesi Vazifesini Yoksa Siz Mi Üzerinize Aldınız?

Bir muallim Gaziantep'ta hastalanmış, verem arızaları göstermeye başlamış. Tebdili hava alıp İstanbul'a gelmiş. Şurada, burada vakit geçirmiş. Şimdi müddeti bitmiş. Fakat hastalığı geçmemiş. İstanbul Maarif idaresine müracaat ederek muayenesini istemiş. Oradan dispensere gönderilmiş. Dispanserde ciğerleri muayene olunmuş ve görülmüş ki hastalık ilerlemiştir.

Her iki ciğerinde ve bilhassa sol tarafında eksiklik vardır. Bu noktalar bir raporla tesbit olunmuş. Bu genç ve bedbaht muallim bu raporu

Gazi Hz. Dün Trabzonu Teşrif Ettiler

Trabzon, 27 (A. A.)— Reîs-i cumhur Hz. ni hâmil Ege vapuru saat 14 te limanımıza demirlemiş ve halk tarafından motörler ve sandallarla karşılanmıştır.

Vali, belediye reisi, kumandan ve Cümhuriyet Halk fırkası, ticaret odası ve Türkocluğu reislerinden mürekkep bir heyet vapura gelerek şehir namına Gazi Hzretlerine hoş geldiniz demişlerdir.

Reîs-i cumhur Hzretleri iskeleye çıkarken bütün yapıtlar düdükleriyle çalarak ve sahil dolup duran halk mütemadiyen alkışlayarak kendilerini celâmlamışlardır.

Lakeleden Türkocuşına kadar yolların iki tarafı ve evlerin pencereleri Gazi Hz. ni görmek isteyen onbinlerce halk ile dolu idi.

Merasim yapılmaması hakkındaki arzularına rağmen şahl otomobilleri arkasından koşuyordu. Ve emsalsiz bir heyecan gösteriyordu. Gazi Hz. Türkocuşunda bir müddet istirahatetten sonra hükûmet dairesine, belediye ziyaret eylediler.

Ve belediye heyetini kabul buyurarak şehir işleri hakkında görüştüler. Mütakalibin şehir ve civarında bir otomobil gezintisi yaparak misafir kalacakları Türkocuşına avdet buyurmışlardır.

Erzurum, 27 — Gazi Hz. ni istikbal için Trabzona hareket etmiş olan Saib paşa tipi ve fırtına dolayısıyla Kop dağına geçemiyerek geceyi Aşkalede geçirmiş ve ancak bu sabah Trabzona gidebilmiştir.

Regaip Gecesi

Dün gece Regaip kandili idi. Bu münasebetle camilerde tevrat yapılmış. Müâlimanlar dua ve ibadette meşgul olmuşlardır.

Kuşpalazı Yeniköyde Salgın Halindedir

Yeniköyde kuşpalazı salgını denilebilecek kadar फैال olmuş. Birçok yavrular hasta yatmaktadır. Bu hastalıktan İdrolia Andon isminde iki kşın kızları ve daha birkaç çocuk ölmüştür. Cihangirde de muallim Nail Beyin oğlu kuşpalazından vefat etmiştir.

Bugünün Meselelerinden Ziraat Bankasının Tahsilât Usulleri Ziraî Bir Hatıdır

Düskü müşahımda kırsat vadelerinin azaldığına bahsetmiş ve bunun tahsilât mevsiğinde köylüye çok sıkıcı bir vaziyete düğürdüğünü kaydetmiştik. Bugün de tahsilât işlerinde takip edilen hattı hareketin nekad ağır olduğunu göstereceğiz:

Hasat Zamanı Köylünün Derdi...

Mahsulün idrakine yakın köylünün büyük bir derdi vardır. Mahsulünü müstakim bir fiatla satmak, borcununu ödemek. Bu mevzinde faaliyet geçiren alacaklıların başkalarına bir Ziraat bankasıdır. Mahsulün idrakinden bir ay evvel işe başlar. Arkasından da, tahsilat ve alıcı gelir.

Alıcı faslının en gerisinde ve hıttabi müstakimdir. O, emindir ki ödekiler vazifelerini ifa edeceklerdir.

Her taraftan vaki olan bu tazyik karşında köylü mahsulünü derhal piyasaya arz etmeye ve fena gerailte satmaya mecburdur. Bu vaziyet mahsul

...köylü himaye edilmeye muhtaçtır.

fiatlarının düşmesinde ehemmiyetli bir âmil olur. [Devamı 4 üncü sayıfada]

Hamile

Maderi valan — Ayol ne ağhyorsunuz? O ölü ise ben bir daha doğururum: hem de bu sefer bir aslan yavrusu doğururum.

CUMA
11
Haziran 1937
Yıl: 20-3
Sayı: 9973-1093

KURUN

İSTANBUL — Ankara Caddesi
Posta kutusu: 46 (İstanbul)

Sayısı heryerde
100
PARA

Telgraf adresi: Kurun - İstanbul
Telef. 21413 (Yeni), 24370 (İdare)

Atatürk Trabzonda

Büyük önder şehre dün saat 14,15 de ayak bastılar
Çoşkun tezahüratla karşılandılar

Trabzon, 10 (Hususi muhabirimizden) — Büyük Önder Atatürk bugün Trabzona saat 14,15 de ayak bastılar. Halk, mektepler, memur ve asker ikalelerinden haricine kadar günün tâ er

KABİNEDEN DEĞİŞİKLİK

Şayiaları dolaşiyor
Ziraat Vekili istifaya etti

Ankara, 10 (Telefonla) — Ziraat Vekili Bay Muhlis Erkmen, istirahat ihtiyacını hissederek istifasının kabulünü rica etmiş ve istifası kabul edilmiştir. Yerine Meclis İktisat encümeni reisi Terkirdağı mebusu B. Şakir Kesebir tayin edilmiştir.

Zengin demir ve petrol bulundu

Mardin civarında yapılan maden araştırmalarından iyi neticeler alındı
Demir madeninin de kalitesi yüksek tahmin ediliyor

(Yazısı 4 üncü sayfamızda)

Ölümleri, ağır ve hafif yaralanmaları mucib olan kazadan sonra: Devriyen arabasının hurdahâş hali ve etrafındakiler!

Lübnan Cümhurreisi

Şehrimizden geçerek Parise gitti
Şeyet Pariste Fransız hükûmeti müzakerede bulunacak mı?

B. Ede'nin gazetemize beyanati

Lübnan Cümhurreisi B. Ede

Tayyare piyan-gosu bugün çekiliyor

Tayyare piyanosunun ikinci keşidesine bugün saat birde başlanacaktır. Keşidenin en büyük ikramiyesi kırk lina lındır. Bundan başka birçok büyük ikramiye ve mükâfatlar vardır.

Çekilecek numarnları sıraya konmuş bir halde yarmık sayımızda bulacaksınız.

Şişhane faciasında mütalea: Müddeiumumilik asıl hatayı vatmanla ölen enspektörde buluyor

(Yazısı 3 üncü sayıfada)

KURUN ilâvesi

67nci sayıyı zengin bir münderecatlayarın veriyoruz

4 - KURUN 11 HAZİRAN 1937

SON HABERLER

Zengin demir ve petrol bulundu

Mardin civarında yapılan maden araştırmalarından iyi neticeler alındı
Demir madeninin de kalitesi yüksek tahmin ediliyor

Ankara, 10 (Telefonla) — Mardin'de yapılmakta olan petrol araştırmalarının mübâhat neticeleri verildiği, orada bu iş üzerinde çalışan Amerikalı mühendislerin tarafından lüksad Vekâletine telgrafla bildirilmiştir.

Vekâlet, aldığı malumat üzerine maden tetkik ve arama müdirləri B. Cevad Eyüb'i hemen Mardine göndermiştir. Eğer malûb netice istihval edilirse bu civarın jeolojik vaziyeti dolayısıyla çıkarılacak petrolün çok zengin olacağı tahmin edilmektedir.

Gene haber aldığımızı göre Siyâm Divriki kazasında, gündüskü adıyla söylenmiyen bir başka yerde gayet zengin ve işletme hususiyetleri

arzeden demir cevheri bulunmuş. Bilhassa bu cevherlerden birinin bulunduğu maden, kalite bakımından çok yüksektir.

İKTİSAD VEKİLİ TETKİKE ÇIKIYOR

Harcıye Vekilimizle beraber Irak'a gideceği haber verilen İktisad Vekili B. Celâl Bayram hareketinden evvel yanında maden tetkik ve arama enstitüsü reisi B. Reşid Genç'er ve diğer mühendisler olduğu halde bu kavalıye gideceği söylenmektedir.

Harcıye Vekili hareketini daha evvelce aldığı takdirde İktisad Vekili tetkik seyahatini dönüştüre yapacaktır.

50,000 ölü..

Yalnız iki ayda cumhuriyetçilerin bu kadar insan öldü

Sofya, 10 (Hususi mühaberelerden) — Barselon İmanı itilâfçilerinden atığı altında bulunmaktadı. Şehrin birçok yerleri harap olmuştur. Bakların hükümet merkezi Bilbao şehrinin içindeki 17 itilâfîl tayra ve şehri müthiş surette bozardırmış etmiştir. Avıllada vukubulan şiddetli harplerde beynelmül günâhler kumandanı muavini Albert Bire öldürülmüştür. Hükümetçiler yüksek askeri meclisi yeniden tozî ederek, bu meclisin riyasetine Bayekül Negrin geçmiştir. Salamanakdan gelen haberlere göre yalnız iki ay zarfında cumhuriyetçilerden 50,000 insan ölmüştür. Hükümetçiler yeni seferberlik ilân ederek 1932 — 1936 kuralarını şiddetle icra etmektedir.

Atatürk Trabzonda

(Üstünyü 1 inci sayfa) — pidosile birlikte görünen "İzmir, vapuru halına yüzündeki sevinci artırdı.

Umumi müfettiş Tahsin Uzer, ordu müfettişi general Urbaş, kordoru kumandanı general Muzaf Feriüddin, sekiz vali, mebakalar ve hükümet erkânını hamil motörler, ve diğer karılayıcılar alt motörler açıldı Atatürk'ün bulunduğu "İzmir" vapuruna doğru gittiler.

Rihtima yakın alınıs motör bir hızda dünyorlardı. "İzmir, motörlerin hızına girmiş, yirmi bir pare top atıldı. Atatürk sim-diyse kadar emsaline az rastlanan alkış ve "Yağlı, anları arasında rihtima ayak bastılar.

Rihtima sıralanmış karılayıcıların ellerini sıkın ve kendilerini ilâfîl eden Büyük Önder ken-dilerine takdim edilen buketleri alıp küçük Ökülye veriyorlardı.

Halk arasında geçen Cumhuriyetisim otomobillerine bindiler ve Sofyukusadı köşelerine gittiler.

Atatürk'e beraber Dahiliye ve Parti genel sekreteri B. Sükrü Kaya, diğer zevat ve maiyeti erkânı buluyorlardı.

Yarın (bugün) seferlerine bir gardenparti tertip edilecektir.

Halk sevinç içinde bayram yapmaktadır. Gece şehir elektriklele donanmış bulunuyor.

Almanya - Yunan

(Üstünyü 1 inci sayfa) — şında an'anevi dostluk münasebatı idame ettirmekte olmayıp, Belgratta görüldüğü gibi, Almanya karşı dostlukla muttasıf olan Yugoslavya gibi hükümetlerle de dostça münasebette bulunmaktadırlar. Almanya ile Yunanistan münasebatı da bu şekilde dir.

Almanya, Balkan devletleri arasında ki muhtemel bir anlaşmazlığı kendi siyasi emelleri için iltisam etmek niyetinde değildir. Almanyanın cennubı sarkı Avrupa'da takip ettiği siyaset, iste bundan dolayı temayüz etmektedir.

Almanya cennubı sarkı Arupada yaşayan bütün devletlerle dost olmak istemektedir. Onlar arasında ki ayrışıklık Almanyanın dostluk siyasetine aykırıdır. Binaenaleyh Balkanlarından Yunanistan prensibi, makedoni Almanya'da tam manasile bulmaktadır.

Hamidiye Kor'foda Korfu, 10 (A.A.) — Hamidiye buraya gelmiştir. Halk kruvazirleri hararetle karşılamıştır. Dost ve müteffik milletten gemi-cileri serfine resmi kabuller ve gezintiler tertip olmuştur.

Hatay Anlaşması

(Üstünyü 1 inci sayfa)

kargı, en mühim unsurlarından biri de milliyetçilik olan Türkiye cumhuriyetinin ilâfîl kalmasını pek zordır. Esaslı hal ve vaziyete göre müteccil olan bu insanı ve asıl olâk Türkiye cumhuriyetini yurdunun zıyabasında ve bütçesinde sâkin Hatay Türkleri için onların tabiatın güzel olduğu kadar siyaseten ve ihtisaden da mühim ezeli ve ebedî ve onların müstakbil bir varlık temin ve bu varlığı kabiliyetli ve Şarklı harşelerimizin maddî ve manevî ihkâf ve terakâtlerine hadim teşkilatı ve vassile teşkil etmek emelini gütmüşe sevk etmiştir. Cumhuriyet hükümetinin bu yüksek gaye uğrunda son zamanlarda yapılmış siyasi teşebbüslerin ve giriştiği çetin ve nazik mücedelenin fül ve sofuları malûmdur.

Nihayet Milletler Cemiyetinin kararile alınan neticeleri neticesiyle, kıl larkandan katmaz, Türkiyeye tahib olunan zıyeye muvafık surette halletmiştir.

Bu neticelerin teyid ve takririyetne ve bu vesile ile biza mücedelenin hal ve intacını teskil eder oluak üzere Türkiye ile Fransa arasında bir muahede ve bir anlaşma ve bir müteccil beyanname ve bunlara müteccil oluak üzere 3 protokol ile oluaklar halunda bir müteccil kabil ve teyid olmuştur.

Müttesellimlerin müteccilaları ve lüzum ve ehemmiyetleri tesahür edet oluak ve ayrıca esabî müteccil bîyabasında tesahür ve intahına lüzum görülmüyen bu beynelmül vesikalar büyük Millet Meclisinin tasvib ve tasvibine arz olmuştur.

Harcıye enclimeti projenin ayın kabul edilidğini bu mazalet ile umumî heyete bildirmiştir.

"Sancığın mülki tanaminiyetini tesahür ve Türkiye - Suriye hududlarının tesahürüne dair oluak Türkiye ve Fransa arasında 29 mayıs 1937 tarihinde Genevrede yapılan muahede ve anlaşma ile aynı mahal ve zamanı

Lübnan Cumur Reisi

(Üstünyü 1 inci sayfa) — rimize beyanatta bulunarak de-miştir ki:

"Türkiye hududundan girdiği müteccil devletlerin hüsnü kabulden fevkalâde müteccil sim. Bu güzel memleketten geç-tiğimizden dolayı ayrıca mesu-dum. Paris, Fransa hükümetinin daveti üzerine gidiyorum. Ve Lübnan seferimden gittiğiyorum. Fransa hükümeti ile bir müteccil rede bulunup bulunmayacağımı soruyorsunuz. Bu mevzu dair bir şey söyleyem. Paris'te üç dört hafta kadar kalacağım."

Lübnan cumhuriyeti, memleketimizde görüldüğü hüsnükabulden duyduğu memnuniyetini dün akşam Cumhuriyetimiz Atatürk'e telgrafla bildirmiş ve dolayısıyla memleketimiz refah ve saadet temenni etmiştir.

Dün Lübnan cumhuriyeti heyeti arasında şehrimize selip yine onlarla Paris'e giden Lübnan gazetecisi B. Nakkas, Lübnan gazetelerinin Türkiye'ye karşı fevkalâde samimi ve dostane hissiyatla dolu olduklarını ve bütün sark milletlerinin Atatürk inulâplarını kendi memleketlerinde basarmaya çalıştıklarını söylemiştir.

Lübnan cumhuriyeti dün akşamki ekşarele şehrimizde ayrı-lırken şehrimizde görüldüğü hüsnükabulden dolayı vali muavini B. Hüdaife, emniyet direktörü B. Sa-lîh Kılıca ve İstanbul kumandanı general İhsana ayrı ayrı teşekkür etmiştir.

Yeni Neşriyat UYANIŞ

"Uyanış - Servet-i fûnân, mecmu-sının son sayını birçok ilmi, edebî ma-kaleler, şiirler, fıkra ve hikâyeler, ve roman tefrikaları ile zenginleştir. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Rapid Ankara Güne

Bugün 16 Sayfa

Son Posta

7 — No. 2465 Yazı işleri telefonu : 20203 CUMARTESİ 12 — HAZİRAN 1937 İdare işleri telefonu : 20203 Fiyatı 5 Kurus

Atatürk avdet ediyor

Trabzon 12 (Hususî muhabirimizden) Saat 6,50 - Atatürk bu sabah saat 5,30 da İstanbula müteveccihen hareket etmişlerdir.

Atatürkün Trabzondaki tetkikleri

Büyük Önder Trabzonda ziyaretlerde bulundular hey'etleri kabul ettiler

Atatürk dün kışlayı da teftiş buyurarak oradaki askere bazı tatbikat yaptırmışlardır

Sokakları dolduran halkın sürekli alkışları ve yaşa sesleri arasında belediyei ziyaret buyuran Atatürk şehrin elektrik ve su ihtiyacının biran evvel halledilmesini tasvib etmişlerdir

Trabzon 11 (Hususî) — Trabzonlular Trabzon şehrinin usumî manzarası öğleden sonra muhtelif ziyaret ve tetkikleri bulunmuşlar, vilâyetî, umumî hey'etleri en sevinçli, en heyecanlı gününde bulundular. Atatürk bugün

Trabzon 11 (Hususî) — Şehiye müdürümüz Hüsnî Muhittin bugün saat on yedide Kazancılar çarşısından geçerken, hüviyeti henüz anlaşılmıyan bir gâbis tarafından bçağıta sağ kasığı arkasından yaralanmıştır. Göğünde sıyah götüğ olduğu söylenen carib, vak'ayı müteakip yüzünü bir mendil ile kapıyarak kaçmıştır. Carib gâdile aramıyor. Müddür hastaneye kaldırılmıştır. Sebep meçhuldür.

Çok güzel Bir teşebbüs

Ulusal Ekonomi Kurumu gazetemiz vasıtasile bir müsabaka tertip ediyor

(Yazın 11 inci sayfa)

Müsabakamız

Resim gönderme müddeti dün akşam bitti

Resim müsabakamıza iştirak etmek isteyen okuyucularımıza cevaplarını gönderilebilmeleri için tayin ettiğimiz müddet dün akşam bitmiştir. Gönderilen cevapların sayını birkaç bini bulmuştur. Bu cevapların tasnif edilebilmesi için bir hafta müddet tayin edilmiştir. Tasnif edilen cevaplar haziranın 18 inci cuma günü gehrîmizin bir noterine tevdi edilecek ve en iyi tasnif yapmış olanların seçilmesi ve hediyeinin tayin edilmesinin rezyme bırakılacaktır. Kazananların listesi de (19) haziran cumartesi günü ilân edilecektir.

Antakya Türkleri için katliâm hazırlanmış

Türk memurlar süngüleniyor, köyler yağma ediliyor, İngiliz ve İtalyan konsolosları tetkikat yapıyorlar

Müthiş ve şümüllü Bir suikast plânı Meydana çıkarıldı

Antakya 11 — Suriye hükûmetinin kundakçı elemanlarının tahrikine uyan hristiyanlarla Arapların Türklere karşı hazırladıkları müthiş ve şümüllü bir suikast teğebbüsü meydana çıkarılmıştır. Türk ve Arap mahallelerini ayıran hattı fası muhafaza altına alınmıştır. Mahallî hükûmet vuku bulan kanlı hâdiselere tamamen lâkayt bulunmaktadır. İngiliz ve İtalyan konsolosları hâdiseleri tetkike başlamışlardır. Yukarı Kusayrda Karbeyaz is -

(Devamı 3 üncü sayfa)

Emir Abdullahın Memleketimizi ziyaretî İnfial uyandırdı

Şam, 7 Haziran (Hususî muhabirimiz yarıyor) — Aslan ile Cabiri de geldikten sonra artık coşkunluk son hâdîni buldu. Hatipler arasındaki belâgat yarışı, bakalım Suriyedeki nutuk, ihtifal ve nümayiş gürlütüsünü nereye kadar götürecektir? Son günlerin hiddet ve şiddetlerine sebep olan hâdiseler muhtemeldir. Bir kere Antakya'dan fena haberler geldi. Orada Araplarla Ermeniler, «Suriyeye sadakat ve Sancak hakkındaki kararlar bozuluncaya» kadar mücadele düsturu ile ayrı ayrı ve müsterek içtimalar yaparak kararlar nesrettiler. Bundan sonra mücadeleye giriştiler. Ma -

(Devamı 3 üncü sayfa)

“Son Posta”, nın neşriyatı Meclis mehafilinde alâka uyandırdı

Çok çocuklu hakimlere yardım kararının bütün resmî ve hususî daire ve müesseselere teşmîli tekrâr etti

Ankara, 11 (Hususî Muhabirimizden telefonla) — Çok çocuklu hakimlere verilcek yardım paraları ile ikramiye hakkındaki kanun lâihyasının Mecliste konuşulması hararetili müzakerelere vesile olmaktadır.

(Devamı 11 inci sayfa)

İstanbul - Atina oto yarışı dün başladı

Yarışa girenler ve kadın müsabıkardan biri hareket ederken

(Yazın 11 inci sayfa)

Fransız ve İngiliz Hariciye Nazırları Balkanlara ve memleketimize geliyorlar

Almanyanın Balkanlarda sarfettiği faaliyeti önlemek için Londra ve Berlin harekete geçiyor

B. Delbos

B. Eden

Londra 11 (Hususî) — İngilterenin Orta Avrupa ve Balkan devletlerine karşı gösterdiği alâka, gün geçtikçe artmaktadır.

(Devamı 11 inci sayfa)

12 Haziran

SON POSTA

Sayfa 11

ATATÜRKÜN TETKİKLERİ Büyük Önder Trabzonda ziyaretlerde bulundular hey'etleri kabul ettiler

(Baştaf 1 inci sayfa)
Müfettişlik merkezini, Halkevini, belediye ziyaret etmişler ve sokakları dolduran halkın sürekli alkışları ve yavaş sesleri ile karşılaşmışlardır.

Vilayette
Trabzon 11 (AA) — Atatürk bugün saat 16 da refakatinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, üçüncü umumî müfettiş Tahsin Uzer, ordu müfettişi Orgeneral Kâzım, orbay ve korgeneral Müzaffer Ergüden olduğu halde maiyetleriyle beraber vilayeti makamını ziyaret buyurmuşlardır.

Büyük bir halk kütlesi toplanmış ve vilayeti konak önünde Ulu Önderi heyecanla alkışlıyor ve Karadeniz öksesini şikâyetlerinden Türk güneşini doymaz bir iltisafıyla seyrediyordu.

Atatürk, vilayeti konakında bir müddet kaldıktan sonra Cumhuriyet Halk Partisine girmişlerdir. Büyük Önder gerek vilayeti makamında ve gerek Partî merkezinde Trabzon vilayeti için işleri ve inkişafı, halkın refahı hakkında verilen izahat dinlemişler, hükümet ve parti beraatlarının iyi neticeleri parti faaliyetinin inkişafı, işi adedini yükselmesi hakkında izahattan memnun olmuşlardır.

Umumi Müfettişlikte tetkikler
Bundan sonra üçüncü Umumi Müfettişlik merkezini ziyaret buyurdular. Burada Erzurum, Gümüşhane, Erzincan, Kars, Rize, Çoruh, Ağrı vilayetleri belediye reisleri, umumi meclis üyeleri, Parti ve Halkevi reisleri, millî kurumlar başkanları, halk teşekkülleri mümenilleri kendilerini istikbal etmişlerdir. Atatürk, kendilerine takdim edilen bir zevata illüfat ettikten sonra üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in izahatını dinlemişlerdir.

İran transit yolu
Deniz yolu ile Trabzon İran transit yolunun yapılması, Erzurum'daki büyük inşaat, kasabaların su ve elektrik tesisi kooperatif teşkilatı, Erzincan ve Iğdır evarlarının sulanması ve buna münasip işlerin alâkarda vilayetlerde doğurduğu inkişaf ve refah ve bundan dolayı halk gelirinde ve umumi vaziyette görülen mütemadiyen tevazütlü halde verilen bir izahatla Ulu Önder yakından ilgilendi.

Halkevinde
Atatürk bundan sonra Halkevine girmişlerdir. Halkevini önünde büyük bir halk kütlesi heyecanla Ulu Önderi alkışlıyordu. Atatürk, Halkevini temsil, halk temsilcileri, spor, dil, tarih, edebiyat, köylülük, içtimai yardım gibi faaliyetleri ile halkın Halkevlerine artan saygı ve rağbetinden dolayı salonların küçük geldiğini birçok kimselerin yersizlikten dolayı tatmin edilmeliye dair başkanın verdiği malumat dinlemişler ve memleket büyük faydalar vadeden Halkevi faaliyetinin artırılmasını tavsiye buyurarak Halkevi salonunun tesvinine dair halkın dileğini tasvip etmişlerdir. Ulu Önder Halkevindeki elişi sergisini görmüş ve takdimlerini izahat buyurmuşlardır.

Belediyede
Halkevinden sonra Ulu Önder, sokakları tamamlanmış kaplanmış olan halkın sürekli alkışları ve yavaş sesleri arasında belediyeyi ziyaret etmişlerdir. Kendilerine takdim edilen belediye meclis üyelerine ve cenabı devletlerin Trabzon'daki konsoloslarına illüfat etmişlerdir. Belediye reisi Trabzon su ve elektrik işleri hakkında izahat vererek uzun senelerden beri hak bekliyen Trabzon suyunun otuz kilo metre mesafeye Kalyon deresinden getirilmesi için müteahhaslar tarafından bir proje hazırlanmış ve elektrik tesisatının belediyeye devri hakkında halkın dileklerini arz etmişlerdir. Ulu Önder, Trabzon su ve elektrik işlerinin bir an evvel halledilmesini tasvip ve bunu halk mümenillerine beyan buyurmuşlardır.

Mevki Komutanlığında
Atatürk, bundan sonra mevki komutanlığına girmişler, orada toplanan komutanlarla bir müddet görüşükten sonra Trabzonun denize nazır kalesinin

burçları üzerinde kurulmuş olan Güzelhisar parkını ziyaret etmişlerdir. Karadeniz'in engin ufuklarına nazır bu güzel bahçede bir müddet istirahat buyurmuşlardır. Halk, Ulu Önderi hararetle alkışlıyordu.

Askerî tatbikat
Atatürk, bundan sonra kışlayı tetkik buyurarak oradaki askere bazı tatbikat yaptırılmışlardır. Ulu Önderin resmi geçit yapan askeri selâmlardan sonra komutan, subay ve erlere illüfatlarını beyan buyurmuşlardır.

Garden Partî
Saat 19.30 da Atatürk'ün ikametlerini tahsis edilen köyde bir gardenpartî verilmiştir. Köyü ve bahçesini yüzlerce davetli doldurmuştu. Çoruh, Bayburt, Vakıfkebir ve Erzurumdan gelen halk o gün heyetleri muhtelif millî danslarını oynamışlar ve Atatürk'ün takdirlerini mazhar olmuşlardır. Bayburt heyetinde iki tane de genç kız bulunuyordu. Vakıfkebir heyetinde nazariye çelbiden bu yavurlar Türk kadınının yurdun uzak yerlerindeki içtimai mevkini de pek güzel canlandırdı. Türkün Ulu Güneşine kavuşmuş olan Trabzon şehri gevezin heyecanla izledi.

İstanbul - Atina oto Yarışı dün başladı

Türing klüp tarafından hazırlanan İstanbul, Atina otomobil yarışı dün akşam başlamıştır.

Büyük bir ehemmiyet verilmekte olan bu müsabakaya Bayan Azize Krep, laçve seferatî memurlarından Bile, Yü. nan tebaasından Moskof ile gene Yunan tebaasından Paçakof iştirak etmektedirler.

Bu müsabakaya iştirak edecek olan Hükmet Üstündağ şu dakikada müsabakaya maruz kalmış, acentaların yaptığı müteahhaslara rahmen otomobil tedarik edemediğinden müsabakadan sarınsızart emnege mehur kalmıştır.

İstanbuldan Atina'ya kadar devam edecek olan bu müsabaka 1965 kilometrelik bir yol üzerinde yapılacaktır. Müsabakanın galibine bir kupa verilecektir.

İk merhale Edirne olacak, sonra Sofya, Selânik, oradan da Atina'ya varılacaktır.

Yarışçılar dün Takasim ahidesine saat beşte celenk koyduktan sonra hareket etmişlerdir.

İki erkek rakibi arasında müsabakanın hareket hattında yer alan Bayan Azizeye giriştiği bu müsabaka hakkındaki düşüncelerini söyledi.

Yarış için yaptırıldığı beyaz elbise lere bürünmüş olan Azize hareket hattında büyük bir beşirlik içinde iğini çekerek dedi ki:

— Müsabakaya hazırılık için garajda bırakılmış otomobilimi alıncaya kadar ak ile karayış seçtim.

Yolda yapacağım eforu bu iş için sarfettim.

İçimde bir çok korku var. Yollar herhalde bozuk. Hülâsa heyecandan başka şey söyleyecek bir şey yok. Hiç kimseden cesaret almadım. Kafam patlar, yolları yalnız kalırsın, deli mi oldum? dediler.

Geldikten sonra ne iyi yaptın diyeceklerdir. Bilmem ki kime inanalım. Hülâsa Atina'ya kadar bize uyku yok.

İktisat Vekâleti Müsteşarı
Ankara, 11 (Husul) — İktisat Vekâleti müsteşarı Faik Kurtuluş İstanbul'a hareket etmiştir.

**DIŞ TABİBİ
RATİP TÜRKÖĞLÜ**
Ankara caddesinde: Mesoret oteli karşısında (88) No. 11 mayyehanesinde hergün saat on dördten (19) a kadar kabul etmektedir.

Çok güzel Bir teşebbüs

Taze yemil mevsimini dolayısıyla Uluşsal Ekonomi ve artırma Kurumu çok güzel bir karar vermiştir. Bu karar büyük bir reşel ve gurup müsabakası tertibi hakkındadır. Kurum bunun için «Son Posta»nın yardımını istemi ve bittabi müsabet cevap almıştır. Meseleni anlatalım:

Gazetemizde Ev kadınının çeker kuponu namı altında ve sıra numaraları tabiklen çıkacak kuponlar her gün kesilecek ve saklanacaktır. Otuz tane bir seri halinde biriktirip idare hanenize getirecek veya göndererek okuyucuya bir numara verilecektir. Sonra Uluşsal Ekonomi ve artırma kurumu İstanbul şubesi tarafından tayin oluncak bir günde bu numaralar arasında kura çekilecek ve bunda kazananlara kurum tarafından muhtelif miktarlarda çekir hediye edilecektir.

Kendilerine hediye isabet edenlerin alacakları çekir karışık yapılaracak herhangi bir tarih veya bir pastanın reşetesi kısa edilecektir. Bu reşetele, de bilahare negredilecek ve bu reşeteleri tatbik edenler arasında da gene Kuruma tesbi edilecek bir tarihte ica edecek müsabaka juri heyetince tatbik ve kazananlar ayrıca mükâfatlandırılacaklardır.

Bu yarışla hem hediye kazanılacak hem de ev kilerinin alarımızın yaptıkları gibi çeşit çeşit reşel ve guruplarla süslenerek ve sızi besliyecektir.

Ziraat sahasında Yeni bir faaliyet

(Baştaf 1 inci sayfa)
Yeni vekili makamında kabul ettiği gazetecilere şu kısa beyanata bulunmuştu:

«— Büyük gelişiminin yüksek emirlerle tatbik edildiğinden Ziraat Bakanlığının vazifesini gördüğümüz. Bütün gelişiminin belediye Ziraat hayatının bir an evvel inkişafı mazhar edilmesi olacaktır.»

Muhlis Erkmenin latıfasi üzerine Ziraat Vekâletinde Sakir Keesbirin tayinini tatbik ettiğinden dair Cumhuriyet Reisi Atatürk'ün telgrafı bugün Millet Meclisinde

25.Şafla

[YENİYOL]

11 Haziran 1937

Seviyoruz Onu!

- Baştarafı 1 de -

Bir mektup çocğa sor-
dum "Ne bekliyorsun? Cevap
verdi: "Atam bekliyorum, A-
tamı göreceğim... Ve şimdi
çocuk düzeltti "Atamı,
Türkleri habasını göreceğim,
Bir delikanlıya ne duydu-
ğunu sordum: "Canım vere-
ceğim ona, dedi.

Canımı vererek sevgi-
mi böyle karıştırdık. Onu
okadar seviyoruz ki, ona oku-
da bağlayız ki sevgimizin
derinliği, sevgimizin enginliği
Onu ifadeyi mani oldu. Onu
ifadeyi mani oluyor. Yollarına
düşüktük. Ona sevgimizi göstermek
için evlerimiz, dükkanlarımız, so-
kaktlarımız donattık. Fakat bunlar
sevgimizin dişi olmadı. Olmaz
ve olmayacak. Gözle görülenler,
maddeler bu sevgiyi anlatamaz.
Yazılar bu sevgiyi anlatamaz.
Dillerimiz bu sevgiyi anlatamaz.
Bayramlar, şenlikler bu sevgiyi
anlatamaz. Her ifadeniz bu sevgi-
yi ifadeniz değildir.

Yedi sene, yedi uzun sene,
çıldı sızız kalmışlar gibi, Onun
hazretile yansıttık. Kavuştuk;
suzuzlğumuzı giderdik, bayram

yapıyoruz. Bayramların bayramını
yapıyoruz. Büyük kahramanımız,
herşeyin kahramanı, her varlı-
ğın kahramanı, Hıtaşın kab-
rından göğsümüzün, kalbimizin
üzzerinde taşın bayramını yapı-
yoruz.

Doğuşun çocukları Çok se-
vdiğimiz gördüğümüz Saadetin münas-
sını biliriz. Bugün yansıma
ışınların doğduğu gündesheri
mes'atımız. Ona arzımız gö-
mekle bu Saadetin konsuzağı.
Bunu aramızda duyduk, yaşadık.
Bu haykırıyoruz. Bahitaynız biz.
Doğuşlar, dünyamız en bahitayn-
ları oldu ki: bu haykırıyorlar. İşte
bunun için hayatımız bayramı,
işimiz ayrı bayram yapıyoruz.

Doğuşun mutlu çocukları!
Nekadur sevincesiz, nekadur bay-
ram yapasınız hakkınız... Sev-
diğimizi her hıssa tekrarladık
Onu, O şimdi bizimle aynı şeyi
yapılarda yaşıyor. Dünyada
bunların büyük bahitaynı olur
mu? İsmi bundan çok sevindi
ren varlık olur mu? Biz bu se-
vayla haykırıyoruz: Seviyoruz
ona. Seviyoruz ATAMIZI...

Hayrettin Ziya

Spor

Lik maçları nihayetlenirken

Şampiyonluğun en kuvvetli namzedi
İdmangücüdür

20 Haziran Pazar günü
göplenecek Trabzonspor - Se-
bat maçı ile - fikstür mu-
cibi - lik maçları sona er-
miş olacaktır. Ve bundan
sonra - tehir ırsı ile - oy-
nanacak olan :

27 - 6 - 937 de

İdmangücü - Trabzonspor

4 - 7 - 937 de

İdmangücü - Sebati

11 - 7 - 937 de

İdmangücü - Necmiati

Futbol şampiyonluğu ka-
zanacak olan takım tebey-
gün etmiş bulacaktır.

Her sene olduğu gibi bu
sene de maçlarımız şile sı-
cak aylara düşmüş bulun-
maktadır. Hatı geçen sene

Haziranda ikmal edilmiş
olan maçlarımız, bu sene
ancak Temmuzda bitirilebi-
lecektir. Buna da sebep:
ikinci devreye başlanırken
birinci devreye başlanırken
bozulmuş ve haftada iki
maç yerine yalnız bir maç
konulmuş olmasındır.

Gerçi yerinde bir dü-
şünle - üçüncü yani genç
takımlar arasında, teyvik
mahiyetinde maçlar ırası
kararlaştırıldıktan sonra
haftada ikişer maçtan bir
günde ve bir sahada altı
maç yaptırmak imkânı:sa-
da, genç takımları ayrı bir
fikstürle Cumartesi günle-
ri öğleden sonra karıştı-
rılmaktadır. Hatı 3 de -

Türkü git Tarihe sor!

Acunın en kuvvetli, en eski, en medeni,
En kahraman buduna göce TÜRK ULUSUDUR.
Şüphelendin eğer, git, tarihe sor beni,
O, sana anlatacak bu sözüm doğrudur? ..

Orta Asya içinde çoğaldı atalarım,
Her güne in soldılar, ağız ve deniz ayıtlar...
Den, onların oğluyum, ağız kan benim kanım;
Bu gücü, bu inancın enlar bana saçtlar.

Atamdır Göktenler, Cengizler, Atıllar...
Hepi gücü kahraman, hepî aklı, hepî dıng;
Adları süğünken dağların elbet sevinç;
Hepinin, tarihlerde ayrı ayrı namı var...

Azerupayı çığının o koca Türk hakanın,
Arasında bulurum atının nal isleri!
Biz Türkü, Türkçü Türk, bize fenn bakının
Yasınası şaşkırtır, mezarlar onun geri! ..

Baş iger ve igercek büyüklüğü önünde
Bütün acun ve hatı tarihler bile Türkünü!
Atıların önünde ıgilenler, bugün de,
İlgililer önünde Türküğün, ATATÜRKÜN! ..

Acunın en kuvvetli, en eski, en medeni,
En kahraman buduna göce TÜRK ULUSUDUR.
Şüphelendin eğer, git, tarihe sor beni,
O, sana anlatacak bu sözüm doğrudur? ..

O. Sebati Erta

Atatürkle gelenler

Atatürk beraberinde ve ma-
hiyetlerinde gelen zavut:
Dahiliye vekilimiz ve Parti
Genel sekreterimiz Bay Sükrü
Kaya, saygılarımız Hasan Şakı,
Doktor Neget Ömer, Tefvik Sağ-
lam, Salih Bozok, Recep Zühdi,
Hasan Cavit, İsmail Mişlak Ma-
yakon, Serayser Celal, Rıyaset
Cumhur ve dahiliye kaleme mah-
sus müdürleri.

Saygılarımız İsmail Ülkü

men ve Mital Aydın daha evvel

Eğre vapur ile gelmişlerdir.

İspanyada Bombardıman!

Ankara 9 - İspanyada dün
hükümet harp gemileri İspanya
Fası sahilde Ccutay, bir asi
harp gemisi de bir hükümet
limanını bombardıman etmiş-
lerdir. Asil topçusunu Madrid
bombardıman nüfusa sayıl
vermiştir. İspanya sahillerinin
kontrolü meselesinde yeniden
yapılan anlaşmaya nazaran İs-
panyol limanlarındaki emniyet
bölgeleri genişletilecek, iki
tarafından Doçlandın bombar-
danması gibi hadiseler tekrar-
rılmaması hakkında teminat
verilecektir.

Suriyede çıkan veba

Refik saydam
izahat verdi.

Ankara 9 (A.A.) -
Kamutay bugünkü toplan-
tısında sikkat ve ıptima
maavenet vekili Refik say-
dam Suriyede çıkan veba ve
hadatlarımızda alınan sikkat
emniyet tedbirleri hakkında
izahat vermiş ve bütün ted-
birler alınmıştır. Bununla
beraber işin vehmati daha
sail olmuştur. Bu güne
kadar hududumuz dahilinde
hiç bir yerde şüpheli bir
vaka ve emareye tesaduf
etmemiş, demiştir.

Almanya ve Bulgaristan, Romanya ve Lehistan..

Ankara 10 (A.A.) - Bul-
gar Kralı bugün Alman harik-
le maziyile bir saatın fazla
görüşmeler Polonya Reisim-
hurunun Bükreş ziyareti mün-
dasebelle neşredilen tebligde
yapılmış olan görüşmeler iki
milletler hakkında maktamın ay-
nıyula mevcut olduğunu tebliğ
edilmiş bildirilmektedir. Polon-
ya gazeteleri vargaya gelecek
olan Romanya Kralının Lehis-
tada dört gün kalacağını yaz-
maktadır.

Macaristanda partiler...

Ankara 10 (A.A.) -
Macaristanda hükümetin nai-
binin selahiyetini genişlet-
mesi hakkındaki lû, ha nu
halefet partisi tarfından
güdüldü tenkid edilmektedir.
Hristiyan partisi bu proje-
gi kabul etmemiş karar
vermiştir.

Güneş dil teorisine göre Pont ne demektir.

- Baştarafı 1 de -

On : Anakük mefhamu-
nun gökin muhitini gösterir.
Bu eleman ve prensipal kök
(O) ile başladıkları için
(on) elemanındaki (O) testi
rile (Op) deki (O) düsmüş
ve kelime şu şekli almıştır.

Pont-Ot

(Pont) Köküdeki konson
ikinci kategori konsonlar-
dan olduğuna ve bunların
birinci kategori konsonları
olan g, y, ğ, h, dan öirile
mabadele edilmesi teori
prensiplerine uygun olduğun-
dan (p) yerine [h] olduğü
takteride şekil [hon+ot] ol-
ur.

Ek 9- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Atatürk'ün 1930 tarihli Trabzon gezisi hakkında Baş Vekil İsmet İnönü'ye çektiği Telgraf

T.C. P. T. T. U. M. **TELGRAF** Yol (No.: 251/2) Adres : 64 8498

Devlet telgraf mühaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez

COK ACELE SEYAHAT 9 SAYI BAS VEKIL ISMET INONUNE ANKARA

ANKARA 10-6-1930

T.C. BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ILK MERKEZ	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
125	TRABZON KOSK	5 10 16 30			Tarih/ Saat	10/6 14/45

SAAT İKİDE GÜZEL BİR HAVA SAKIN BİR DENİZDE SİHHAH VE NESE İLE TRABZONA GELİNDİ 2 UMUMİ MUFETTİS TAHSİN ÜZER ORDU MUFETTİSİ KAZIM ORBAY VALİ BELEDİYE REİSİ VE MEVCUT MEBUSLAR VAPURDA İSTİKBAL ETTİLER HALK DONANMIS SANDAL VE MOTORLARLA PLATANEDEN İTİBAREN COK CANDAN SENEKLER TEZAHURATTA BULUNDULAR 3 DONANMIS MOTORLARLA VAPURDAN

030 10 1 3 16

T.C. P. T. T. U. M. **TELGRAF** Yol (No.: 251/2) Adres : 64 8498

Devlet telgraf mühaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez

T.C. BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ILK MERKEZ	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
		Tarih/ Saat	HUSUSİ		Tarih/ Saat	

AYRILAN ATATÜRK İSKELEDE MUHTELİF HALK TESEKKÜLLERİNE MENSUP KADIN ERKEK BİR COK MUSTAKBELİNİN ALKİSLARİ ARASINDA KARAYA ÇIKTILAR RESMİ TAZİMİ İFA EDEN GARNİZON SUBAYLARINI VE BİR TABURDAN İBARET ASKERİ KİTAYI TEFTİSDEN SONRA OTOMOBİLLERLE BUTUN GÜZERGAHI DOLDURAN MEKTEPLİLERİN VE HALKIN HARARETLİ TEZAHURATI ARASINDA SOK SUDAKİ KOSKLERİNE TESİRİF BUYURDULAR İNTİZAM VE TERTİBAT PEK GÜZELDİ

030 10 1 3 16

T.C. P. T. T. U. M. **TELGRAF** Yol (No.: 251/2) Adres : 64 8498

Devlet telgraf mühaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmez

T.C. BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

ILK	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
GUZERGAHDAKİ HALK VE MEKTUPLILAR YOLARA ÇİCEK SERPMİSLERDİR ATATÜRK SEYAHATININ VE KOSKTEN MEMNUNDURLAR SONSUZ SAYGILARIMLA ARZ EDERİM						

DAHİLİYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA

Azgedildi Hifiz 10-6-37

030 10 1 3 16

Ek 10.1- 9 Haziran 1937 tarihli Tahsin Uzer'in, Dahiliye Vekaletine yazdığı malumat, s 1

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarihi	Şifre Numarası	Gurubu	Açanın adı
Trabzon	516	8.6.937	H.K. 9	1200	Emin Güven

Tarih	Sa.	Da.	Tarih	Sa.	Da.
8.6.937	20	18	9.6.937	5	10

Tarih	Sa.	Da.	Tarih	Sa.	Da.
9.6.937	8		9.6.937	9	50

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü
4200

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

3
82

Dahiliye Vekâletine

Gülsok Başve Vekâlet

1- Reisisicumhur Atatürk'ün Trabzon'a teğriflerine dair Riyaseticumhur Kâtibi Umumiliğinden vaki tebligat üzerine Berveçhiati tertibat ve ihzaratla bulunulmuştur.

2- Liman açılığında bizzat Ordu Kumandanı ve Valilerle beraber istikbal edilecek ve vapur demirledikten sonra vapurda Trabzon Belediye, Halkevi ve Ticaret Odası Reisleri ve teşekküllerden müntehap hey'etler kadınlar namına bir hey'et arzı tazimat ve beyanı hoşâmedi edecektir.

3- Karadeniz sahilinden gelen motor ve sair vesaiti bahriyeye âit deniz istikbal merasimi ayrıca tesbit edilmiştir.

4- Karada ve Trabzon ve mıntaka vilâyetlerinden gelen hey'etler ve Umumi Müfettişlik ve Vilâyet erkânı ve sair müntehap zevat istikbal merasiminde bulunacaklardır.

5- Trabzon'da kalacakları müddet zarfında Emniyet ve asayişini temin için mıntaka vilâyetlerinden mıkdarı kâfi Polis ve Jandarma celbedilmiş, ayrıca hey'eti askeri-yeden de muavenet temin olunmuştur.

6- Kabul buyuruldukları takdirde Valilerin riyaseti altında mıntaka vilâyetlerinden gelen Belediye, Halkevi ve Ticaret Odası Reislerinden mürekkep küçük bir hey'et kendilerine arzı tazimat edecektir.

7- Her ihtimale karşı ve Vekâletin son tebliğine göre Erzurum'a ve daha içgilere seyahatları göz önüne alınarak icabeden yol tertibatı ve güzergâhtaki ihzarat için alâkadarlara gerekli talimat verilmiştir.

./.

0302	10			2	12	4
------	----	--	--	---	----	---

Ek 10.2- 9 Haziran 1937 tarihli Tahsin Uzer'in, Dahiliye Vekaletine yazdığı malumat, s2

	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	3 82	01	020
T. C. Dahiliye Vekâleti Hususi Kalem Müdürlüğü		-İkinci Sayfa-		
8- Reiscumhur Atatürk'ün istirahatları ve Trabzon'da, Erzurum'da memnun kalarak şen ve şetaretli günler geçirmeleri için mümkün olan ve muhitin imkânına göre her şey yapılmıştır. 9- Büyük önderin Trabzon'a, Doğu diyarına seyahatları beşareti halk arasında tarifi müşkil sevinç ve heyecan uyandırmış ve içten gelen aşk ve iman ile kendilerini selâmlamak, karşılamak yolunda büyük mikyasta tezahürata başlamışlardır. 10- Ümit ederim ki büyükler büyüğümüzün Doğu seyahatı kendileri ve memleket için unutulmaz bir hatıra bırakacaktır.				
Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin U z e r				
	000	10	2	12
4				

Ek 11.1- Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Başvekalete geziyle ilgili yaptığı muamelat, s1

T.C.
P. T. T. U. M.

TELGRAF

Adres : 030 10 2 12 6 0 27

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mes'uliyet kabul etmes

BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

HAYAT BASVEKİL İSMET İNÖNÜ ANKARA

ANKARA

İLK MERKEZ 1937

KELİME

VERİLDİĞİ Tarih Saat

RESMİ

ORTA MERKEZ

ALINDIĞI Tarih Saat

20 TRABZON KOŞK 22 11 6 22 31

1 ATATÜRK BU GÜN SAAT 16 DA VİLAYET MAKAMINI TESİRİF BUYURMUŞLARDIR BÜYÜK BİR HALK KÜTLESİ YOLLARDA VE VİLAYET KONAĞI ÖNÜNDE ULU ÖNDERİ İHEYECANLA ALKISLAYOR GECİLEN HER SOKAKTAN YASA SEDALARI YÜKSELİYORDU VİLAYET KONAĞINDA BİR MÜDDET KALDIKTAN SONRA CUMHURİYET HALK PARTİSİNE GİTMİŞLERDİR GEREK VİLAYET MAKAMINDA VE GEREK PARTİ MERKEZİNDE TRABZON VİLAYETİNİN İŞLERİ VE İNKİSAFİ HALKIN REFAHI HAKKINDA VERİLEN İZAHATI DİNLEMİŞLER HÜKÜMET VE PARTİ İŞLERİNİN İYİ NÉTİCELERİ PARTİ FAALİYETİNİN İNKİSAFİ AZA ADEDİNİN YÜKSELMESİ HAKKINDAKİ İZAHATLARDAN MEMNUN OLMUŞLARDIR BUNDAN SONRA ÜÇÜNCÜ ÜMÜMİ

T.C.
P. T. T. U. M.

TELGRAF

Adres : 030 10 2 12 6 0 27

Devlet telgraf muhaberatından

BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yol (Nö: 251 / 2)

Servis işaretleri

MUFETTİŞ İLK MERKEZİNİ TESİRİF EDEREK BURADA ERZURUM GÜMÜŞANE ERZİNCAN KARS RİZE ÇORUH AĞRI VALİLERİ BELEDİYE REİSLERİ ÜMÜMİ MECLİS ÜYELERİ PARTİ VE HALKEVİ REİSLERİ MİLLİ KURUMLAR BAŞKANLARI HALK TEŞEKKÜLLERİ MÜMESSİLLERİ KARSILAMISLARDIR KENDİLERİNE TAKDİM EDİLEN BU ZEVATA İLTİFAT EDEREK ÜMÜMİ MUFETTİŞ TAHSİN ÜZERİN İZAHATINI DİNLEMİŞLER EMİR YOLU İLE TRABZON İRAN TRANSİT YOLUNUN YAPILMASI ERZURUMDAKİ BÜYÜK İNŞAAT KASABALARDAKİ SU VE ELEKTİRİK TESİSATI KOOPERATİF TEŞKİLATI ERZİNCAN VE İGDIR OVALARININ SULANMASI VE BUNA MUMASİL İŞLERİN ALAKADAR VİLAYETLERDE DÜĞÜRDÜĞÜ İNKİSAF VE REFAH VE BUNDAN DOĞAYI HALK GELİRİNDE VE ÜMÜMİ VAZİYETTE GÖRÜLEN MÜTEMADİ KUŞAYIŞ HAKKINDA VERİLEN BU İZAHATLA ULU ÖNDER YAKINDAN İLGİLENMİŞLERDİR BUNDAN SONRA HALK EVİNE GİTMİŞLERDİR HALK EVİNİN ÖNÜNDE BÜYÜK BİR HALK KÜTLESİ İHEYECANLA ULU ÖNDERİ ALKISLAYORDU ATATÜRK HALK EVİNİN TEMSİL HALK DERSHANELERİ SPOR DİL TARİH EDEBİYAT KÖYÇÜLÜK İCTİMAİ YARDIM GİBİ FAALİYETLER HALKIN HALK EVLERİNE ARTAN İSTİYAK VE RAGBETİNDEN DOĞAYI SALONLARIN KÜÇÜK GELDİĞİNİ

T.C.
P. T. T. U. M.

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

TELGRAF

Adres :

Devlet telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kabul etmez

Yol

(No: 251/2)

Servis işaretleri

BASKANDAN DİNLEMİŞLER VE HALK EVLERİNİN MEMLEKETE BÜYÜK FAYDALAR VADEDEN
FAALİYETLERİNİN ATTIRILMASINI BUYURARAK HALK EVİ SALONUNUN BÜYÜTÜLMESİNE
DAİR HALKIN DİLEĞİNİ TASVİP ETMİŞLERDİR HALK EVİ EL İŞLERİ SERGİSİNİ
GEZEREK TAKDİRLERİNİ İZHAR BUYURMUŞLARDIR BUNDAN SONRA YİNE CAMİİ İHLA
TEZAHURAT ARASINDA BELEDİYEYİ TENSİRİF EDEREK KENDİLERİNE TAKDİM EDİLEN
BELEDİYE MECLİSİ ÜYELERİNİ VE ECNEBİ DEVLETLERİN TRABZONDAKİ
KONSOLUSLARINA İLTİFAT ETMİŞLERDİR BELEDİYE REİSİ TRABZON ELEKTİRİK
VE SU İŞLERİ HAKKINDA İZAHAT VERDİ ELEKTİRİK İSİNİN AZ ZEMANDA HAL
EDİLMESİNİ BANA EMİR BUYURDULAR HASAN SAKA ORADA İDİLER BİRLİKTE
BULUNACAK MÜNASİP TARZI HALLİN BASVEKİLİN TENSİBİNE ARZ EDİLECEĞİNİ İFADE
ETTİM SU VE ELEKTİRİK İSİNİN HAL EDİLECEĞİNİ BELEDİYE MÜMESSİLLERİNE
EMİR VE TEBSİR BUYURDULAR BUNDAN SONRA MEVKİ KUMUTANLIĞINA VE KİSLAYA

030

10

12 12 16

230

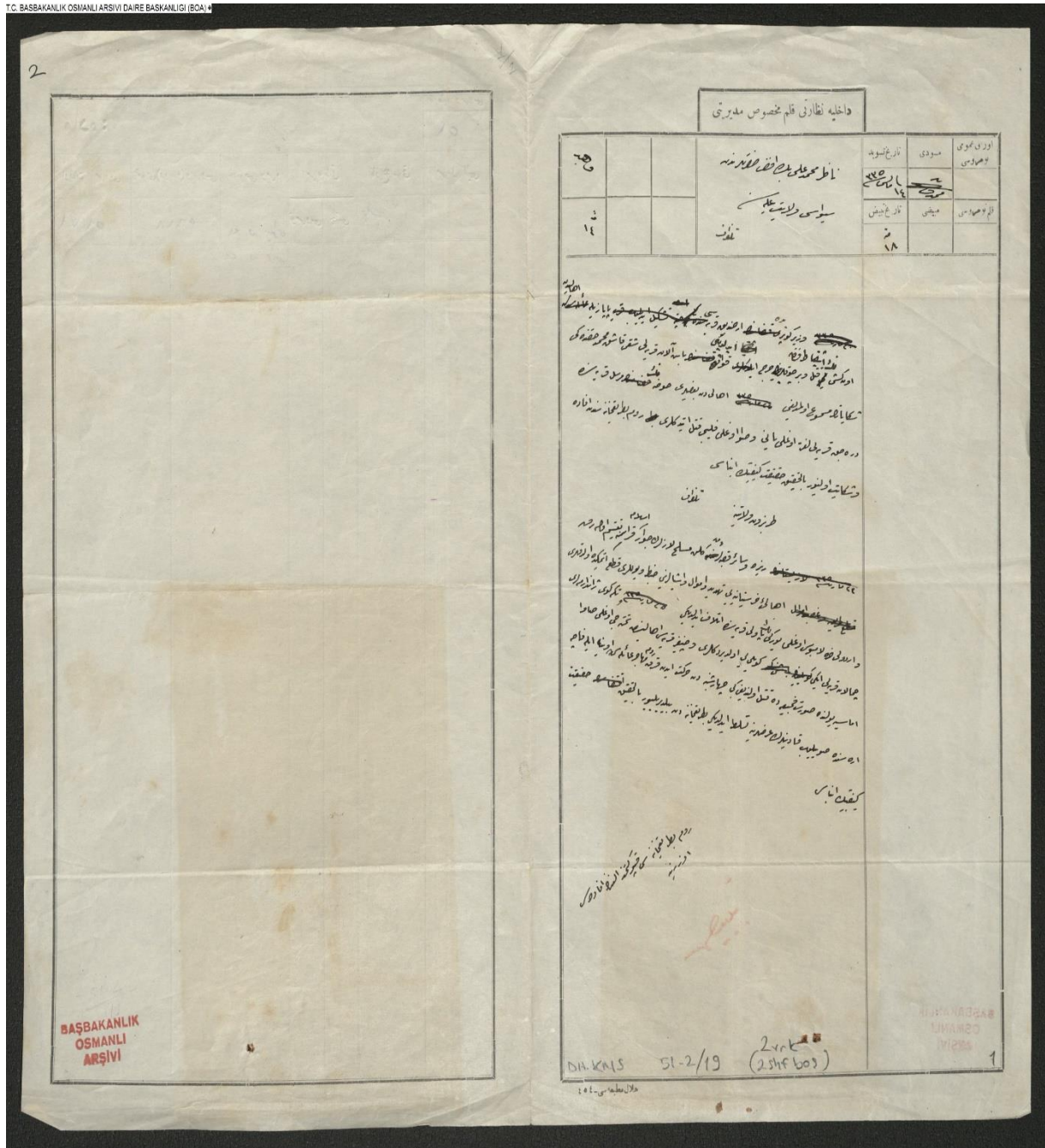
Ek 12- Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'a dönüşünü Başvekalete bildirdiği telgrafi

Telsiz telgrafname						
İlk merkez	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	No	Kelime	Tarih	Saat	Radyo tariki
NR 1	İZMİR VAPURU	S/S	TCBO	RADIO	12 0530	=
SAAT 5/30 DA TRABZONDAN HAREKET ETTİK =						
CELAL						
030	10			2	12	6
TCBO/NP/0845						
Devlet telgraf muhaberatından dolayı hiç bir mes'uliyet kabul etmez.						

6-1337

Numune : 285

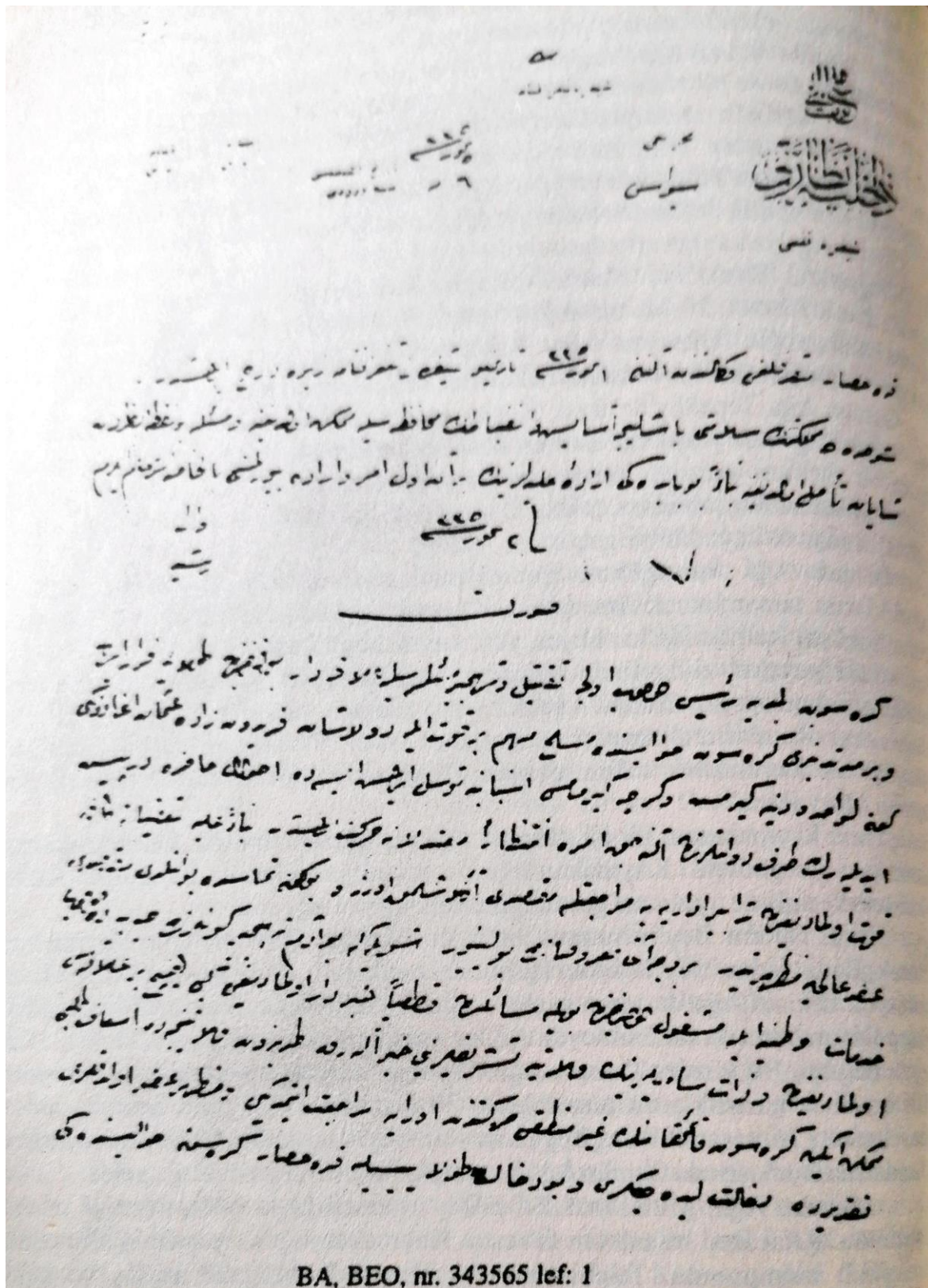
Ek 13- Mustafa Kemal Paşanın 21 Mayıs 1919 tarihli şifreli telgrafı

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA) ♦

233

[illegible]

[illegible]

[illegible]

جواباً بازید جنی اور امانہ ، جواب اولدینیز محمد راتک تارخ و نومبر سنک در عی رجا ارانور .

FOTOĞRAFLAR

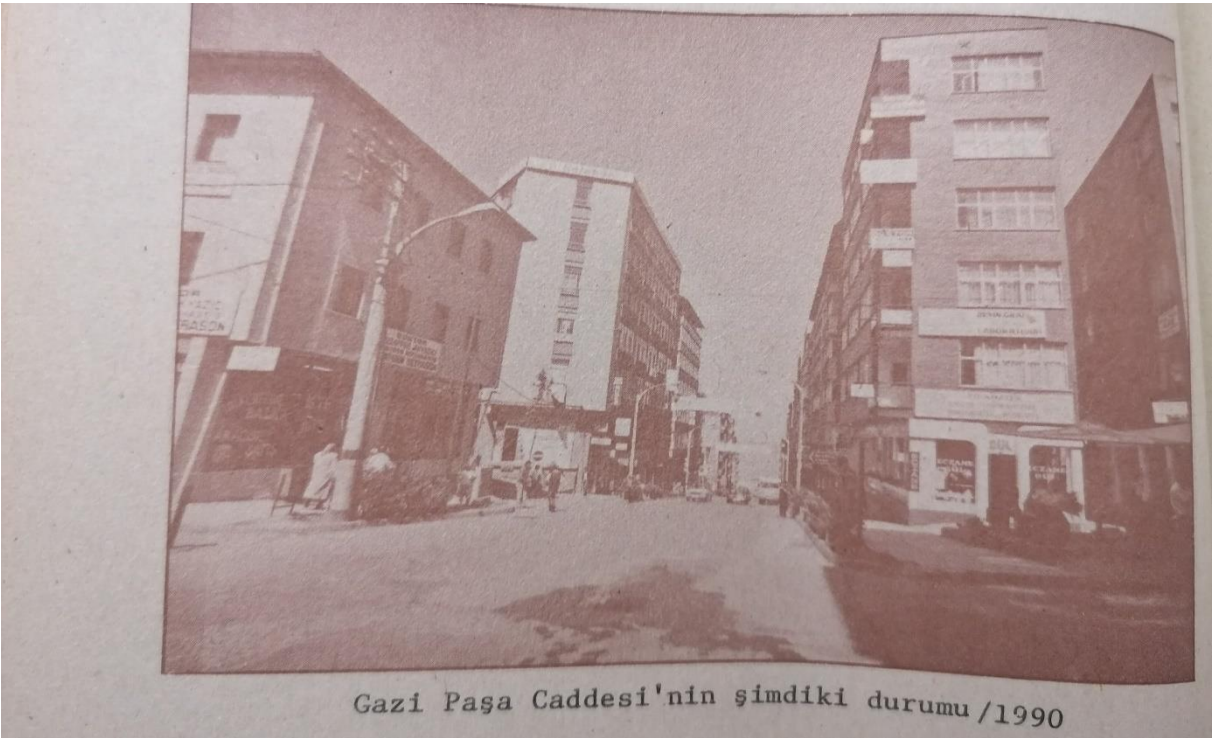
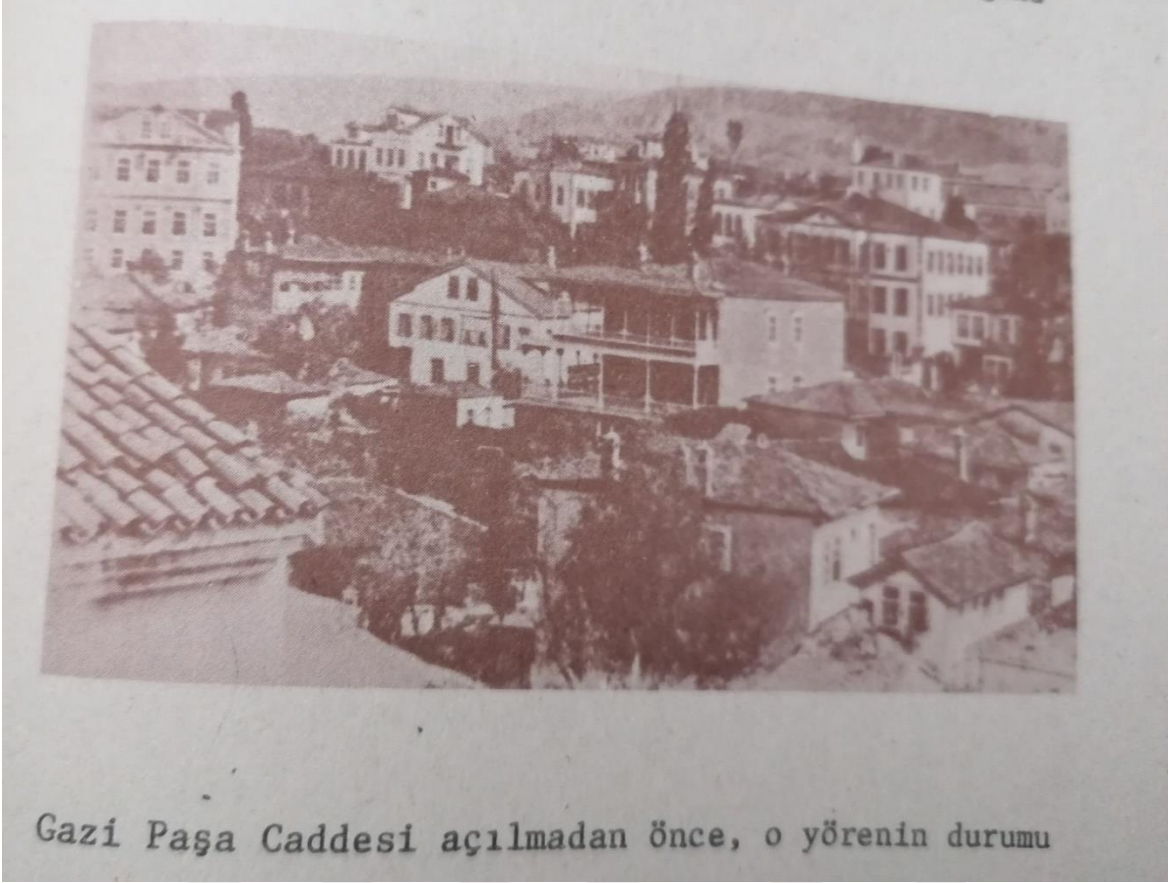

Atatürk'ün Trabzon'a ilk gelişinden Bir Anı (Sol baştaki, Belediye Başkanı Kazazzade Hüseyin efendi'dir.) 1924

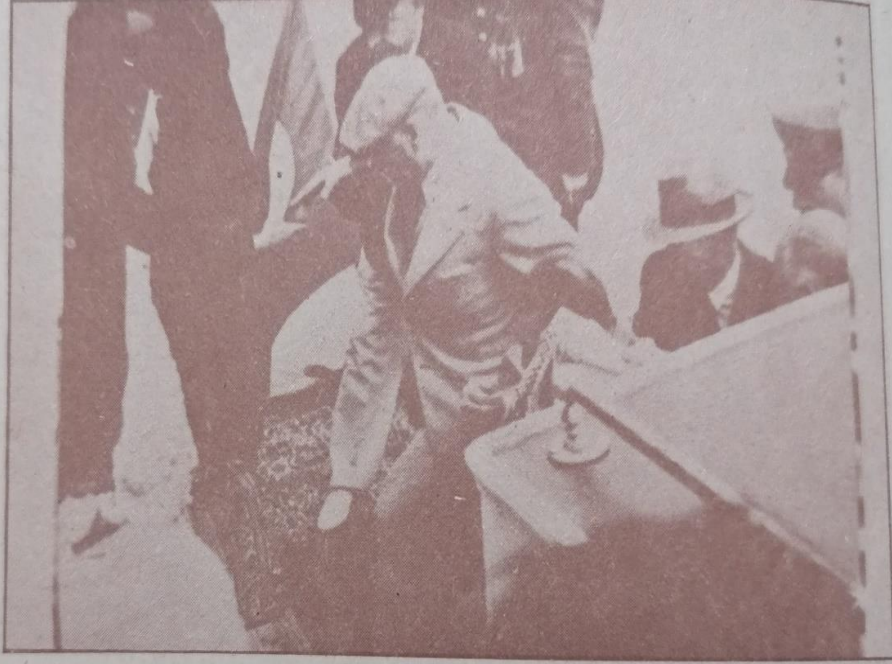

Atatürk, Trabzon Halkevi'nde/1937

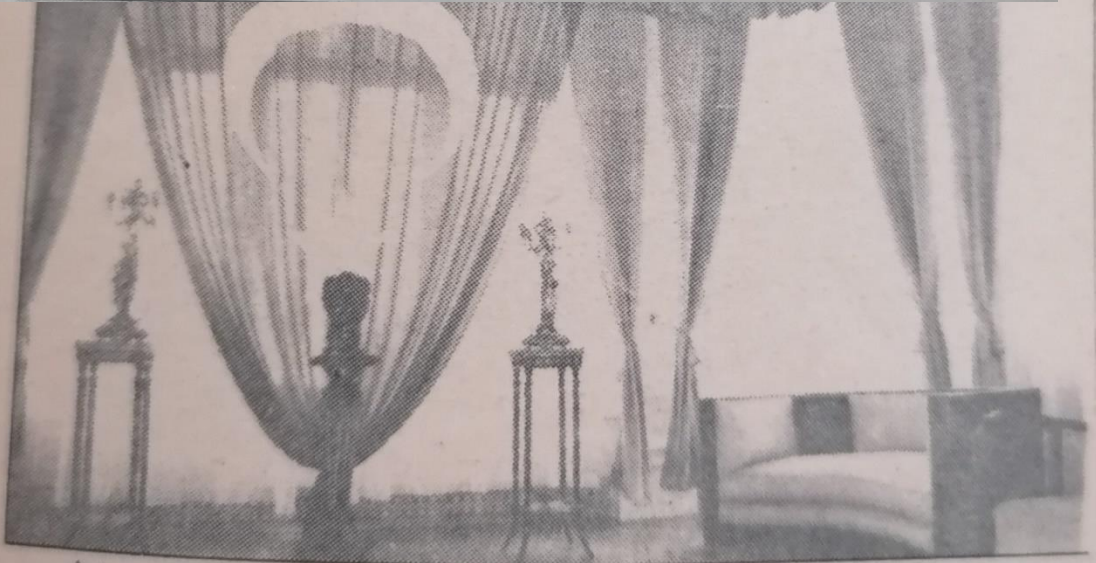

Atatürk'ün Trabzon'u İkinci Onurlandırışı
(Meliha Tanyeli/Peker'in arşivinden)

Atatürk, Trabzon'a üçüncü gelişinde iskeleye çıkarken
1937

Atatürk'ün Köşkteki dinlenme odası. Trabzon'a
son gelişlerinde bu koltukta oturarak Çiftlik-
lerini Millete Armağan Ettiği vasiyetnamesi -
ni yazdı.

Mustafa Kemal Atatürk ve Osman Ağa el sıkışırken.

Hüseyin Avni Alparslan Bey

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey

Rizeli Milis Kuvvetler

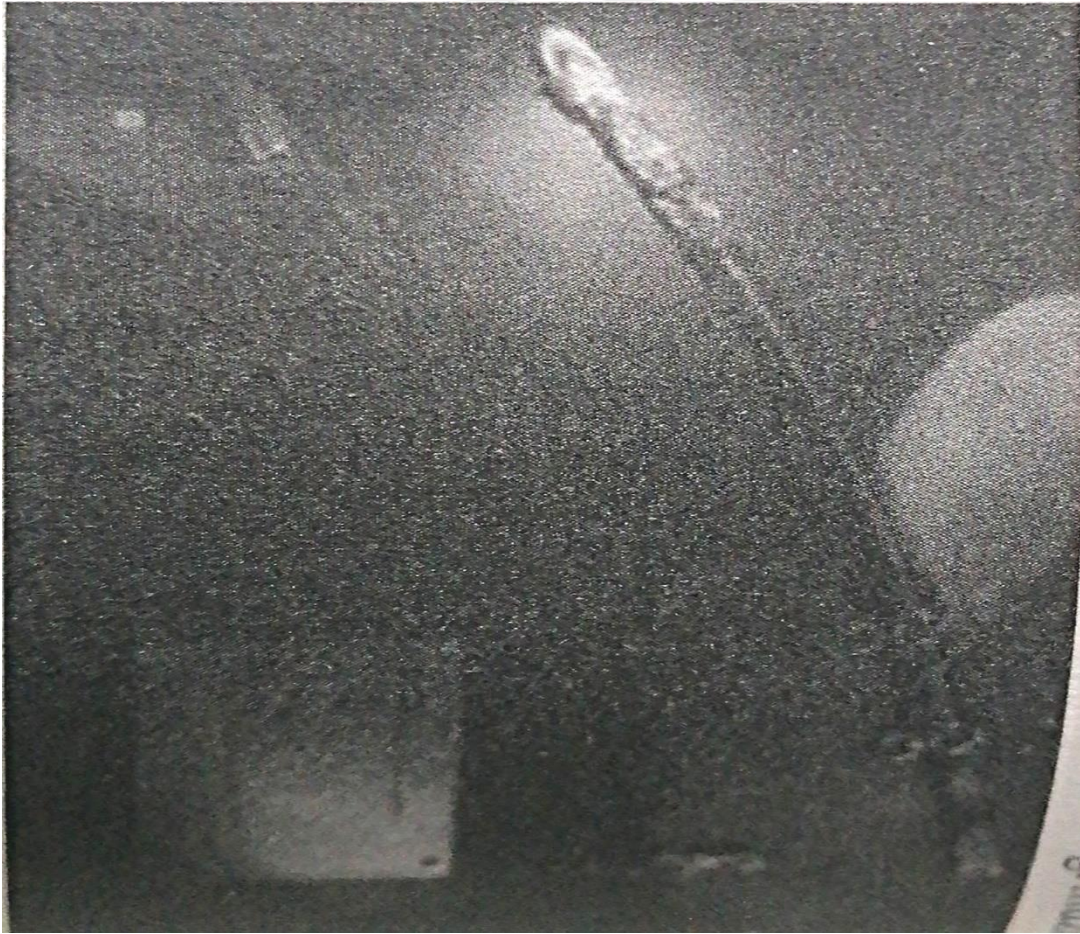
Osman Ağa

Giresunlu Milis Kuvvetler

Atatürk'ün İlk Muhafızları

Giresunluların Mustafa Kemal Atatürk'e hediye ettiği kılıç

Karadenizli Muhacir Kadınlar

Sancak Çavuşu İğneli Pembe Hala

Rize

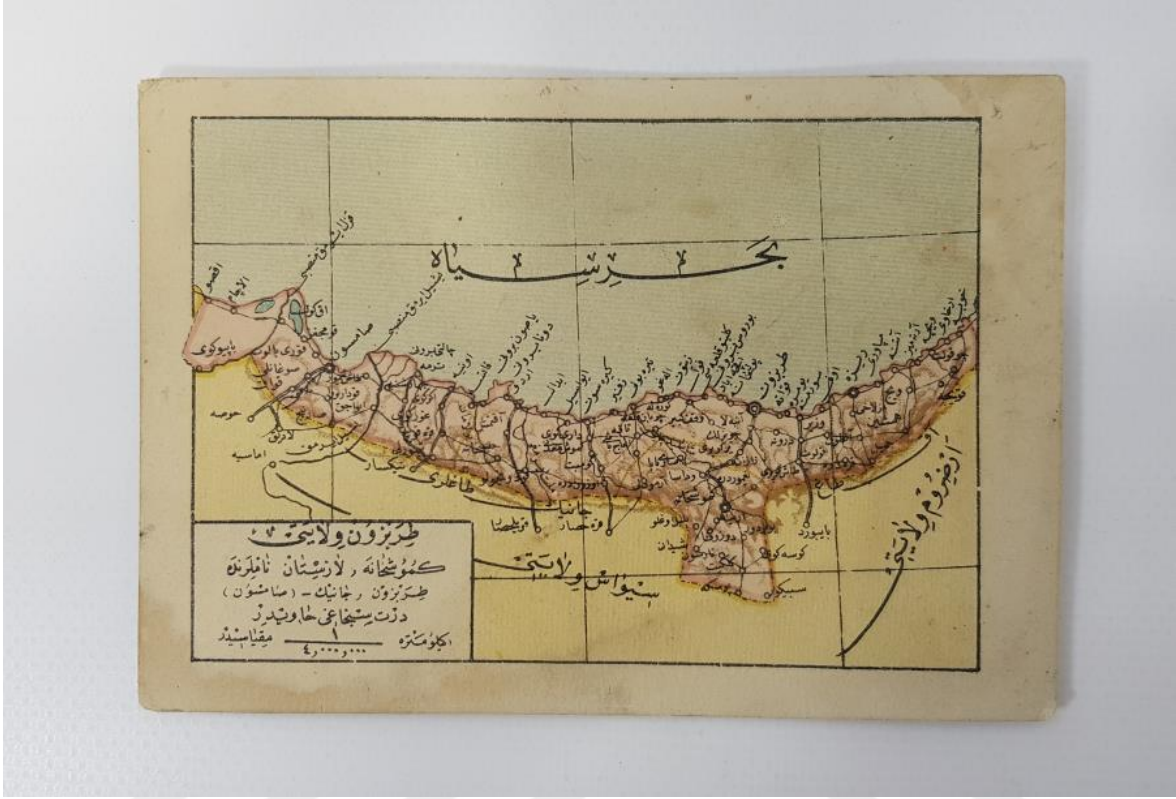

Giresun

İpsiz Recep (Emice) ve milis kuvvetler

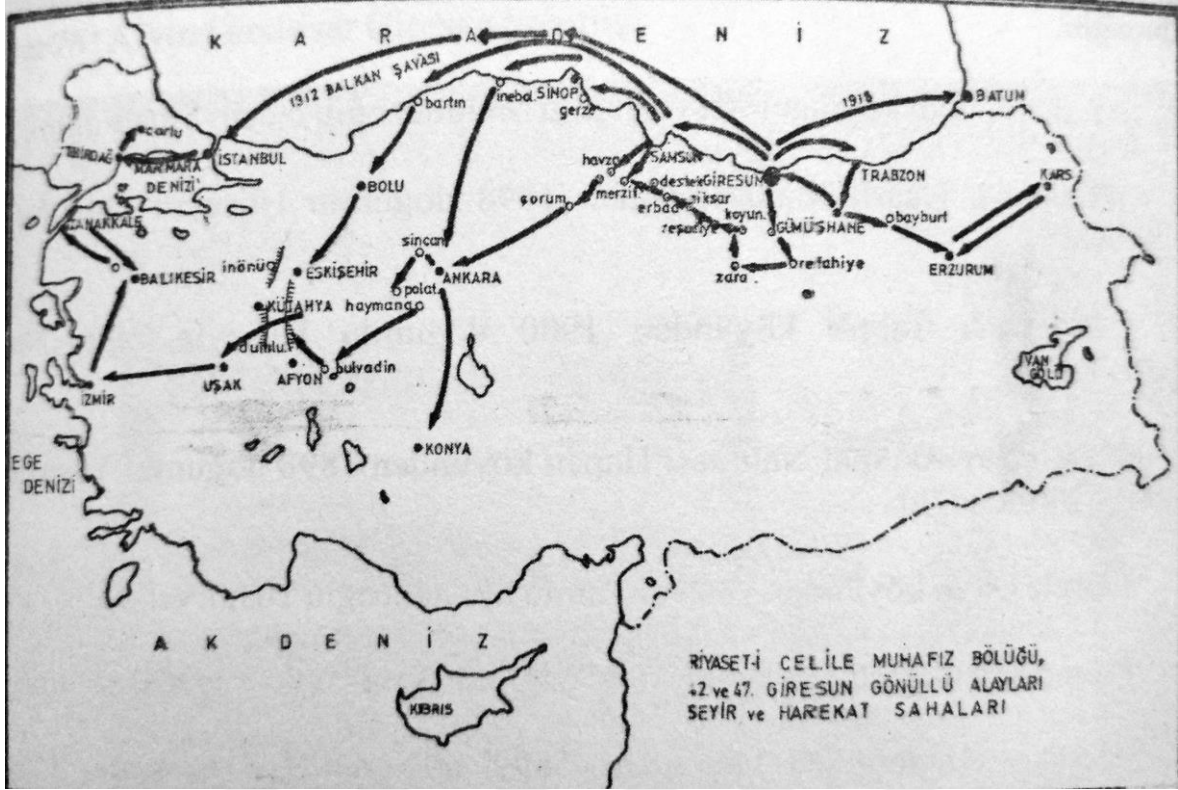
HARİTALAR

Harita 1- Trabzon Vilayeti Siyasi Haritası

Harita 2- Karadeniz Bölgesi Siyasi Haritası (Günümüz)

Harita 3- 42. ve 47. Alayların Harekat Sahaları

Harita 4-Harşit Çayı Fiziki Haritası

Harita 5- Rumlarca Kurulması Planlanan Pontus Rum Devleti'nin Haritası

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Elif ATALAY			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Yeni Mahalle İlkokulu	İlkokul (5yıl)	Artvin/Merkez	1990-1995
Ortaöğretim	Gazi Ortaokulu	Ortaokul (3yıl)	Artvin/Merkez	1995-1998
Lise	Artvin Anadolu Öğretmen Lisesi	Hazırlık+3 yıl	Artvin/Merkez	1998-2002
Lisans	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi	İngiliz Dili Eğitimi	Erzurum	2002-2006
Lisans	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi	Tarih	Eskişehir	2015-2019
Yüksek Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Tarih	Artvin	2022
İş Deneyimi:	MEB Uzman İngilizce Öğretmeni Göreve Başlama Tarihi: 05/09/2006			
Yayınlarım:				